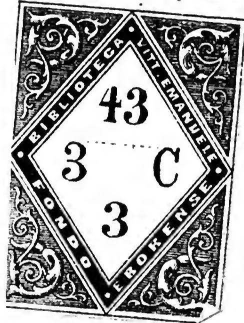

BIBLIOTECA VITT. EMANUELE
43
3 C
3
FONDO EROKENSE

SAM. PVFENDORFII
DE
OFFICIIS HOMINIS
ET
CIVIS

prout ipsi praescribuntur
LEGE NATVRALI,
Libri Duo:
Cum Notis,
VIRI CONSVLTISSIMI AC CELEBERRIMI,
DN. IO. BARBEYRACII,
nec non
Eiusdem animaduersionibus in Epistolam Censoriam Anonymi, nonnulla Auctoris principia illustrantibus: utrisque.
ex Gallico in Latinum Sermonem versis
a
SEB. MASSON,
in Academia Giessensi Jur. Nat. P. P. O.

Editio altera, priore emendatior.
Cum Priuilegio Sereniss. Reg. Polon. & Elect. Saxon.

GIESSAE,
Sumptibus IOANNIS PHILIPPI KRIEGER, 1731.

Beneuolis Lectoribus

S. D. P.

SEB. MASSON.

EXcitatos esse Pufendorfianae doctrinae praestantia bene multos, ad emittendas in praesens Compendium varii generis notas, nouit vulgus, nec opus est, vt referam. An singulos par iuuerit fortuna, & annon in aliquos cadat, quod de nonnullis etiam GROTII Commentatoribus Ill: THOMASIVS in Programmate Germanico Iurisprudentiae suae Divinae praemisso pag. 76. censet, non inquiram. Constiterit per me cuique sua laus, suae cuique fructus industriae, propriorumque meritorum opinio. Non inuasit animum, vel inuadet vnquam liuor Academicus.

Inter illos vero, qui in isto negotio vel optimam praestiterunt operam eminere quidem singulariter virum Consultissimum celeberrimumque DN. IO. BARBEYRACIVM, nemo, puto, non annuerit. Adfundunt eruditissimae Eius obseruationes, vt Maiori PVFENDORFII Operi de Iure Naturae & Gentium, ita & huic Libello, prioris Breuiario, eximiam lucem. Plena iudicii, sagacitatis, elegantiae, vsus, sunt omnia: & in iis quoque, in quibus non omnes forte consentientes habuerit, copia abundat salis & ingenii. Neque ad illustranda vindicandaue a peruersis quibuscumque interpretationibus, principia, quibus hoc Systema superstruitur, conferre quicquam magis poterat, quam animaduersiones, quas VIR laudatissimus, infensae Anonymi cuiusdam, iam quidem omnibus noti, censurae, pari soliditate ac modestia adposuit. Hoc saltem videbatur deesse, quod, quum Gallico Sermone haec essent perscripta, illo-

illorum tantum vſibus paterent, qui iſtius ſe linguae non peritos modo, ſed & peritiores experirentur: pluresque adeo proficua omnino lectione priuarentur. Vnde etiam plus ſemel doluit, quod, dum in qualibuscunque meis Praelectionibus Iuris Naturae & Gentium, ipſe frequentius eo haberem remittendum, non paucis fore inutile praeuiderem. Neque tamen in mentem venerat, Metaphraſin ſuſcipere: tum quod immiſcere me vltro alienis laboribus non luberet: tum quod haut tantum facile ſupereſſet otii; tum etiam maxime, quod defuncturum melius iſta opera quemuis alium, ſi conſultum quoque videretur, perſuaſum haberem. Inter haec acceſſit Bibliopola, antiquo mihi vſu cognitus, vehementi rogitans ſtudio, vt hanc adgrederer prouinciam; nouamque adeo Compendii de Officiis Hominis & Ciuis, cuius incederet penuria, Editionem procurarem. Salua humanitate publicique commodi cura, reſiſtere tandem

petito non potui. Istas itaque praelaudati DN. BARBEYRACII observationes cum in Libellum Pufendorfianum, tum in Anonymi Epistolam Censoriam, prout nempe nouissime An. MDCCXXIII. eaedem prodierunt, in Latinum, communem eruditis sermonem, transtuli; idque quanta per breviores concessi mihi temporis numeros, intermistasque passim, quod vltro forsan animaduertetur, alias occupationes, diligentia licuit. Hoc adserere ausim, si non omnis stili nitor conspiciatur, quod nec facile versiones patiuntur, saltem expressum esse perspicue ac fideliter Auctoris sensum, neque fortassis hoc nomine quicquam deficere. Atque hoc ipsum institutum Editionem Libri in vniuersum produxit, quam pluribus aliis antea vsitatis meliorem vtilioremque merito crediderim: sive ad remissiones marginales ad maius PVFENDORFII Opus: siue ad distributionem Paragraphorum, iisque adiecta sigillatim summaria: siue ad notatas

tatas

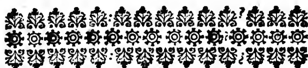
tatas peculiariter maxime obſervandas voces, propoſitiones Definitionesque (in quibus omnibus DN. BARBEYRACIVM ſum ſecutus): ſiue denique etiam ad typum attendatur. Enimuero quod ad Paragraphorum ſummas adtinet, vix putem de illis cum ratione dici poſſe, quod de aliis in Belgio confectis nonnemo cenſuit: *ibi ſaepius mentem textus vel non perſpicue ſatis, vel non apte exprimi, neque vllam σχέσεως, qua materiae cohaerent, rationem habitam fuiſſe.* Hoc quidem aegre fero, quod, quum extraneo prelo opuſculum ſubiectum ſit, abſens, quominus in illud, praeſertim vero in Notas varii errores irrepſerint, cauere haut potuerim. Atque iſta in maiorem Alumnorum Iuris Naturalis vſum conferenda iam, pro re nata, habui, Neque enim periculum exiſtimo eſſe, vt vel vmbrae oſtentationis heic mihi quicquam tribuatur: captanda ambitioni alia fuiſſet occaſio: labor fuit. Excipient

pient eundem qualem qualem Lectores, mente beneuola: Eorum permittitur omnino iudiciis. Quae quidem aut prodire in posterum alia suadebunt, aut iubebunt latere. Dab.

Giessae d. XXII. Martii
An. MDCCXXVIII.

Prae-

Præfatio Auctoris.

NI receptus plerisque eruditis mos legis propemodum vim induisset: superuacuum videri poterat, circa rationem huius (a) scripti aliquid praefari: Cum res ipsa satis loquatur, me nihil aliud egisse, quam vt tironibus praecipue Iuris Naturalis capita brevi, &, vt arbitror, perspicuo compendio exponerem: ne, si citra cognitionem velut elementarem in diffusa ejus disciplinae spatia sese immiserint, copia & difficultate rerum ab initio protelentur. Simul & illud publico expedire visum est, eiusmodi doctrina morali studiosae iuuentutis animos imbui, cuius vsus manifestus in vita ciuili spectaretur. Et licet alias semper inglorium iudicauerim, aliorum diffu-

Scopus Auctoris.

(a) Auctor illud edidit sub initium anni *1673. Londini* in Suecia, anno post euulgatum opus maius, cuius hoc est compendium.

fiora fcripta, & multo magis propria in compendium redigere: tamen cum fuperiorum auctoritas accederet, à cordatis vitio mihi verfum iri non arbitror, quod ifthoc laboris vnice iuuentutis vtilitati dare voluerim; cuius merito tantus effe fauor debet, vt in eiusdem gratiam fufcepta opera etiam ingenii & fplendoris non capax, nemine indigna fit iudicanda.

Ceterum quin eiusmodi principia ad vniuerfam iuris difciplinam magis idonea fint, quam *cuiusuis iuris ciuilis elementa*, nemo cui fanum finciput, abnuet.

Atque haec in praefens fufficere poterant; ni quidam monuiffent, non abs re fore, aliqua praemittere, quae ad indolem Iuris Naturalis in vniuerfum intelligendam, eiusdemque limites accuratius defignandos facerent. Quod eo lubentius fufcepi, quia hoc modo praetextus adimitur hominibus importune curiofis febriculofam fuam cenfuram extendendi ad hancce difci-

pli-

plinam, quae ſepe velut interiecta ab ipſorum prouincia disiungitur.

§. I. Manifeſtum igitur eſt, ex tribus velut fontibus homines cognitionem officii ſui, & quid in hac vita ſibi tanquam honeſtum ſit agendum, tanquam turpe omittendum, haurire: ex *lumine rationis*: ex *legibus ciuilibus*: & ex *peculiari reuelatione* diuini Numinis. Ex primo fluunt officia *hominis* communisſima, praecipue quae ipſum cum aliis hominibus ſociabilem reddunt: ex altero officia hominis, quatenus peculiari & definitae ciuitati *ſubiectus* degit: ex tertio officia hominis *Chriſtiani*.

Quot ſint diſciplinae, in quibus doceantur officia hominum.

Inde & tres ſeparatae diſciplinae proueniunt: quarum prima eſt *Iuris Naturalis*, omnibus gentibus communis: altera *Iuris Ciuilis* ſingularum ciuitatum, quae tam multiplex eſt, aut eſſe poteſt, quot numero ſunt ciuitates, in quas genus humanum diſceſſit: tertia *Theologia Moralis* ha-

betur

betur illi parti Theologiae contra distincta, qua credenda exponuntur.

Discrimen generale inter Ius Naturale, Ius Ciuile, & Theologiam Moralem.

§.II. Singulae harum disciplinarum modum sua dogmata probandi adhibent suo principio respondentem. In *Iure Naturali* aliquid faciendum adseritur, quia per rectam rationem idem ad socialitatem inter homines necessarium colligitur. Praeceptorum *Iuris Ciuilis* vltima ratio est, quia legislator ita constituit. *Theologus Moralis* in eo vltimo adquiescit, quia Deus in scripturis sacris ita iussit.

Praecepta vnius ex his disciplinis non repugnant praeceptis alterius.

§.III. Quemadmodum autem disciplina *Iuris Ciuilis Ius Naturale* (1), tanquam generalem magis disciplinam praesupponit: ita si quid Iure Ciuili continetur, de quo Ius Naturale silet: non ideo hoc illi repugnare censendum est. Simili modo si in *Theologia Morali* aliqua tradantur ex reuelatione diuina profluentia, ad quae ratio nostra

§. III. (1) Vide quae tradit Auctor sub nomine IVLII RONDINI praefat: ad ERID: SCAND. in Postscripto.

nostra iam non pertingit; quaeque adeo & Ius Naturale ignorat: imperitum valde foret, ideo illam cum hac committere, aut repugnantiam aliquam istarum disciplinarum somniare. Vice versa, si quae in disciplina Iuris Naturalis præsupponantur ex eo, quod per rationem inuestigari potest: illa propterea iis, quae sacrae litterae super eadem re liquidius tradunt, nequaquam opponuntur; sed tantum abstrahendo concipiuntur. Sic v. g. in disciplina Iuris Naturalis, abstrahendo ab illa cognitione, quae ex sacra scriptura hauritur, formatur *conditio primi hominis* vtcunque in mundum proiecti, quatenus sola ratiocinatio adsequi potest: ista opponere iis, quae super eadem conditione diuinae litterae tradunt; hic vero est succus nigrae loliginis; haec est aerugo mera.

Enimuero vti Iuri quidem Ciuili & Naturali facile inter se conueniet: ita inter *Ius Naturale* & *Theologiam Moralem* fines regere, ac quibus potissimum partibus ita differant, definire.

re, paulo operosius videtur. Qua super re paucis sententiam meam exponam; non quidem pro auctoritate Papali, ac si ab omni errore priuilegio aliquo mihi cautum foret; neque qui ex somniis diuinitus immissis, aut irrationabili aliquo instinctu, singularis cuiusdam illuminationis fiducia animetur: sed tanquam talis, cui spartam sibi commissam pro modulo ingenii exornare cordi sit. Ita tamen vt, quemadmodum cordatos & eruditos viros meliora suggerentes lubenter audire, & citra pertinaciam prius placita emendare sum paratus: sic flocci-faciam Midae aemulos censores rerum ad se nihil spectantium arbitria proterue inuolantes, totamque ardelionum nationem; cujus characterem lepidissime *Phaedrus* repraesentat (2): *trepide*, inquit *concursans*, *occupata in otio*, *gratis anhelans*, *multa agendo nihil agens*, *sibi molesta & aliis odiosissima*.

§.IV.

(2) PHAEDR. *lib.* II. *fab.* V. *vers.* 1. & *seqq.*

§. IV. Primum igitur discrimen, quo istae disciplinae inuicem separantur, resultat ex *diuerso fonte*, vnde sua dogmata vtraque deriuat: de quo iamiam aliquid tetigimus. Ex quo consequitur: si aliqua sint, quae diuinis litteris agere aut omittere iubeamur, quorum necessitatem tamen ratio sibi relicta perspicere nequit; illa extra Ius Naturale esse, & ad Theologiam Moralem proprie spectare.

Momenta discriminis inter *Ius Naturale* & *Theologiam Moralem*. 1. Diuersitas principii fundamentalis dogmatum vtriusque disciplinae.

§. V. Praeterea in *Theologia* lex consideratur, prout innexam habet *diuinam promissionem*, & quandam rationem *foederis inter Deum & homines*: abs qua consideratione Ius Naturale abstrahit; quippe cum ista à peculiari Dei reuelatione proficiscatur, quam sola ratio invenire nequit.

2. Diuersitas modi, quo leges vtriusque sunt propositae.

§. VI. Illud porro discrimen longe maximum est, quod finis disciplinae *Iuris Naturalis* tantum ambitu *huius vitae* includatur, (1) adeoque ea

3. Diuersitas finis.

§. VI. Verum quidem est, reuelationem extra omnem dubitationem posuisse immortalitatem animae,

ea hominem formet, prout hanc vitam cum aliis *sociabilem* exigere debeat. Ast *Theologia Moralis* hominem *Christianum* informat; cui propositum esse debet, non hanc solum vitam honeste transigere; sed qui fructum pietatis post hancce vitam maxime exspectat; quique adeo *πολίτευμα suum in coelis habet*, heic autem viatoris duntaxat aut peregrini instar gerit. Quanquam enim animus

vt & poenas & praemia alterius vitae: validissimumque ac proprium, quod Theologia Moralis subdit virtutis incitamentum, esse spem aeternae beatitudinis, iis omnibus propositae, quibus praecepta Euangelii obseruare cordi fuerit. At non ideo ex Iure Naturali omne argumentum aut rationem impulsiuam ex consideratione futurae vitae depromtam par est excludere. Etenim solo rationis lumine hoc saltem adsequi homo valet, verosimillimum esse, Deum eos in altera vita puniturum, qui violatis naturalibus legibus, in hac vita quidem vindictam humanam & divinam effugerint: Immo contrariam opinionem longe minus esse verosimilem. Quod cum ita sit, omnes rationis & prudentiae regulae iubent, vt ne quis pro obtinendo breui quopiam ac transitorio commodo aut delectatione, se improbabile adeo aeternae infelicitatis periculum coniiciat, ita vt metus poenarum alterius vitae vtique *sanctionem* naturalis legis ingredi-

mus hominis non solum (2) ardenti cum affectu immortalitati velut immineat, suique destructionem vehementer auersetur: atque inde apud plerosque gentilium inoleuerit persuasio de animae a corpore separatae duratione, & quod tunc bonis bene, malis male sit futurum: eiusmodi tamen circa haec persuasio, in qua animus hominis plane & firmiter adquiescere possit, ex solo Dei verbo hauritur. Inde & Iuris Naturalis scita (3) ad forum duntaxat humanum adaptantur, quod vltra hancce vitam sese non

queat. Vide, quae dicta sunt ad IVS NATVRAE ET GENTIVM, *Lib.* II. *Cap.* III. §. 21. & ad *Epistolam censoriam Anonymi* infra adnexam §. 6.

(2) Heic exstat, *non solum*; nec sequitur, *sed etiam*. Coniicio Auctori quidem animum fuisse, rationem illam adiicere, cuius nota superiore memini: omissis vero typographorum neglectu verbis, quae eandem exhibebant; ipsum deinde hoc non animaduertisse; aut etiam occasionem defuisse corrigendi: quandoquidem praeter priorem Editionem, ceterae, quae eo superstite prodierunt, omnes ipso nec inspiciente, nec iubente confectae sunt.

(3) Vide quae adnotaui ad *Epistolam censoriam Anonymi* §. 7.

extendit; quae ipſa multis in partibus praue ad forum diuinum adplicantur, circa quod Theologiae maxime curae eſt.

4. Diuerſitas obiecti.

§. VII. Ex quo & illud fluit, vt quia forum humanum circa externas tantum hominis actiones occupatur; ad ea autem, quae intra pectus latitant nec aliquem effectum aut ſignum foras producunt, non penetret, adeoque nec circa eadem ſit ſolicitum: *Ius Naturale* magnam partem circa formandas hominis *exteriores actiones* verſetur. Aſt *Theologiae Morali* non ſufficit exteriores hominis mores vtcunque ad decus compoſuiſſe; ſed in eo maxime laborat, vt animus eiusque motus interni ad placitum Numinis fingantur: & illas ipſas actiones improbat, quae extrinſecus quidem recte ſe videntur habere, ab animo tamen impuro promanant. Quae ratio etiam videtur, quare in diuinis litteris haut ita frequenter agatur de illis actionibus, quae poenis fori humani ſunt ſancitae, aut circa quas ibidem ius dicitur, quam de illis, quae, vti Seneca

neca loquitur, sunt (1) extra *publicas tabulas*; vti manifeste adparet iis, qui praecepta & virtutes ibidem inculcatas accurate inspexerint. Etsi cum & illae ipsae virtutes Christianae animos hominum ad socialitatem quam maxime disponant; Theologia quoque Moralis honestatem vitae ciuilis efficacissime promoueat. Vti & vice versa, si aliquem videas, qui turbulentum & importunum vitae ciuilis membrum se gerat, tuto iudices licet, religionem Christianam intra labra tantum ipsi haerere, cor nondum penetrasse.

§. VIII. Atque ex hisce non solum genuini limites, qui Ius Naturale, prout a nobis illud traditur, a Theologia Morali separant, manifeste, puto, adparent; sed etiam quod Ius Naturale nequaquam dogmatibus verae Theologiae repugnet; sed tantum a qui- In Iure Naturali considerari homo debet, prout est post lapsum.

§. VII. (1) *Quam angusta innocentia est, ad legem bonum esse! quanto latius officiorum patet, quam iuris regula! quam multa pietas, humanitas, liberalitas, iustitia, fides exigunt, quae omnia extra publicas tabulas sunt!* de Ira *Lib.* II. *Cap.* XXVII.

busdam eius dogmatibus, quae per solam rationem inuestigari nequeunt, abstrahat.

Vnde & illud patet, necessarium esse, vt in disciplina Iuris Naturalis *homo* nunc consideretur, *prout ipsius natura est corrupta*, adeoque prout animal multis prauis cupidinibus scatens. Nam etsi nemo hodie tam stupidus sit, quin in seipso inordinatos ac in deuia tendentes adfectus deprehendat: tamen nisi diuinae litterae praelucerent, nemini iam constare posset, illam adfectuum rebellionem per culpam primi hominis prouenisse. Et consequenter cum Ius Naturale ad ea non abeat, quo ratio pertingere nequit: incongruum foret, idem ex natura hominis integra velle producere. Praesertim cum & pleraque praecepta ipsius *Decalogi*, prout verbis negatiuis concepta sunt, naturam hominis corruptam manifeste praesupponant. Sic v. g. primum praeceptum vtique praesupponere videtur hominem ad *idololatriam* aut πολυθεότητα credendam procliuem. Si enim ponas hominem

minem integra adhuc natura praeditum, in quo liquida Dei erat cognitio, & qui ſubinde velut familiari eius conuerſatione fruebatur; non video, quomodo tali in mentem venire potuerit, aliquod ſibi fingere, quod loco veri Dei, aut cum eo colere vellet: aut credere in eo Numen ineſſe, quod ipſe finxerat. Igitur huic opus non erat verbis negatiuis iniungi, *ne Deos alienos coleret;* ſed ſufficiebat eidem ſimplex & adfirmatiuum praeceptum! *Diliges, honorabis & coles Deum, quem vniuerſi huius & tuum quoque Creatorem noſti.* Idem circa ſecundum praeceptum obtinet. Nam quare negatiuo praecepto vetaretur Deum *blaſphemare*, qui liquido ipſius Maieſtatem & beneficia intelligebat, & quem nullae prauae cupidines agitabant, cuiusque animus ſtatu ſibi a Deo adſignato placide adquieſcebat? Quomodo hunc tanta inſania ſubire poterat? Quin hic adfirmatiuo tantum praecepto monendus erat, vt nomen Dei glorificaret. Aliter tamen dicendum videtur de tertio, vt & quar-

 to

to praecepto: quae cum adfirmatiua ſint, neque neceſſario corruptam naturam praeſupponant, in vtroque ſtatu locum inuenire poſſunt. Sed circa reliqua praecepta proximum ſpectantia res aeque eſt manifeſtiſſima. Homini enim, qualis initio a Deo conditus erat, ſufficiebat ſimpliciter iniunxiſſe, vt proximum ſuum diligeret; ad quod & natura procliuis erat: aſt quomodo eidem poterat praecipi, *ne occideret;* quando nondum mors cadebat in hominem, quae per peccatum in mundum introiuit? Verum nunc negatiuo praecepto quam maxime opus eſt: vbi pro dilectione tanta odia inter homines graſſantur, vt etiam magna eorum ſeges detur, qui ex mera inuidia aut libidine alterius fortunam inuadendi, alios non innocentes ſolum, ſed & amicos & de ipſis bene meritos ſubuerſum ire non dubitent: & quidem vt horridum & inconſultum turbulenti animi impetum ſub conſcientiae vocabulo, ſi Diis placet, venditare non erubeſcant. Sic quid opus erit expreſſe *adulteria*

veta-

vetare inter eos coniuges, qui tam ardenti & sincero amore sese amplecterentur? aut quid *furta* vetare intererat, cum nulla adhuc auaritia, nulla penuria foret, & nemo quid sibi proprium putaret, quo alteri prodesse posset? Aut quid necessum erat *falsa testimonia* interdicere, cum nondum existerent, qui exinde famam sibi atque gloriam aucuparentur, si alterum foeda atque inficeta calumnia adspergere possent? sic vt non inepte huc adplicaueris illud Taciti: (1) vetustissimi mortalium nulla adhuc mala libidine, sine probro, scelere, eoque sine poena aut coercitionibus agebant: & vbi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur.

§. IX. Atque haec ipsa probe intellecta viam pandere possunt ad amouendam eam dubitationem: *num igitur lex naturalis diuersa fuerit in statu naturae integrae, an vero eadem?* Vbi paucis responderi potest: summa legis capita in vtroque statu esse

An Ius Naturale diuersum fuisset in statu integritatis?

§. VIII. (1) *Annal. Lib.* III. *Cap.* XXVI. *num.* 1. 2.

esse eadem; sed multa praecepta particularia propter diuersitatem conditionis humanae variare; seu potius eandem summam legis per diuersa, non tamen contraria praecepta sese explicare; prout diuerso sese modo habuit homo, cui illa lex obseruanda.

Summam legis Saluator noster ad duo capita redegit: *dilige Deum, & dilige proximum.* Ad haec capita referri potest vniuersa lex naturalis, tam in integro, quam in corrupto statu hominum; nisi quod in statu integro nullum aut modicum videatur discrimen fuisse inter Ius Naturale & Theologiam Moralem. Nam & socialitas, quam nos pro fundamento Iuri Naturali substrauimus, commode in dilectionem proximi resolui potest. Sed quando ad praecepta particularia descenditur; sane discrimen non leue emergit, tam circa praecepta adfirmatiua, quam negatiua.

Et quidem ad adfirmatiua praecepta quod adtinet: eorum non pauca iam in isthoc statu dantur, quibus in primaeuo statu locus non fuisse videtur;

tur; idque partim quia illa praesupponunt tale institutum, quod an in felicissimam hominum conditionem cadat, non constat; partim quia sine miseria & morte, quae ab illo statu exulabat, non intelliguntur. V. g. iam inter praecepta legis naturalis est: *ne quis alterum in emtione venditione decipiat: ne falsa vlna, mensura aut pondere vtatur: vt pecuniam creditam conuento tempore restituat.* Ast illud nondum ad liquidum est perductum, an si peccati expers genus humanum perstitisset, eiusmodi commercia, qualia nunc agitantur, exercenda fuerint, & an aliquis vsus pecuniae tunc futurus fuerit. Sic si tales ciuitates, quales nunc sunt, in statu innocentiae locum non habuerunt: locus quoque ibidem non fuit praeceptis; quae id genus ciuitatum iisque contentum imperium praesupponunt. Iam quoque Iure Naturali iubemur *succurrere egenis, subuenire iniqua calamitate oppressis, curam habere viduarum orphanorumque:* atqui haec frustra praecipiuntur iis,

qui miseriae, egestati mortique non sunt obnoxii. Ad *condonandas iniurias, pacemque conciliandam* pronos esse nos iam iubet lex naturalis: quae frustranea est inter eos, qui in leges socialitatis non peccant.

Atque id ipsum manifeste quoque perspicitur in praeceptis negatiuis ad ius iam naturale, non positiuum, spectantibus. Etsi enim quoduis praeceptum adfirmatiuum virtualiter contineat interdictum omnis oppositi: v. g. qui iubetur diligere proximum, eo ipso vetatur inferre illi omnia, quae dilectioni repugnant: tamen vt expressis praeceptis negatiuis illa sanciantur, superfluum videtur, vbi nullae prauae cupidines ad talia patranda propellunt. Ad quod illustrandum accommodari potest, quod *Solon* (*a*) parricidarum poenam lege publica sancire noluit; quod tantum scelus in aliquem filium cadere non arbitraretur. Cui simile est quod *Franc. Lopez. de Gomara*, *Hist. Gen. Ind. Occident.* cap. 207. refert de *populis Nicaraguae*: apud illos nullam fuisse statutam

(*a*) *Diogen. Laert.* Lib. I. §. 59. *Edit. Amstel.*

tutam poenam in eum, qui Regulum (*Cacique* ipsi vocant) occidisset: quod nullus, aiebant, sit subditus, qui excogitare aut patrare tam dirũ facinus velit.

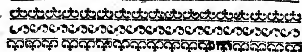
Vereor ne putidum videatur, isthaec tam aperta pluribus inculcare. Ad tironum tamen captum hoc exempli addam. Sunt alicuius informationi commissi duo pueri, sed dispari plane indole. Vnus modestus est verecundusque, & magno litterarum amore flagrans: alter dissolutus, petulans, foedas potius libidines, quam libros amans. Summa officii vtrique eadem, litteras addiscere: sed peculiaria praecepta disparia. Priori enim sufficit iniunxisse, quae studia, quo tempore, quaue ratione tractare debeat: alteri praeter haec acerrima sub comminatione vetandum, ne circumcursitet, ne alea ludat, ne libros vendat, ne in exercitiis componendis aliena vitula aret, ne pergraecetur, ne scorta consectetur. Eadem si quis prioris indolis puero operose declamare instituat: hic Ευνμεῖν ipsum iubebit, & cuiuis potius quam sibi ista canere,

qui talium nulla cupidine tangatur.

Ex quo manifestum arbitror esse, longe aliam fore Iuris Naturalis faciem, si quis statum hominis integrum velit praesupponere: simulque cum tam liquido limites huius disciplinae, quibus a Theologia Morali seiungitur, designati sint, non deteriore hancce disciplinam conditione futuram, quam Iurisprudentiam ciuilem, Medicinam, Scientiam naturalem, aut Mathesin: in quas si aliquis ἀμύητος irrumpere audeat, sine populi suffragiis censuram sibi vindicans, non dubitant ipsi occinere, quod quondam *Apelles Megabyzo* (a) de arte pictoria nescio quid disserere adgredienti: *quaeso*, aiebat, *tace, ne pueri, qui melitem terunt, te irrideant loqui orsum de rebus, quas non didicisti.* Sed cum bonis quidem cordatisque viris facile nobis conueniet; maleuolos autem ineruditosque obtrectatores satius fuerit inuidiae suae excruciandos commendare; siquidem vtique constat, aeternaque positum lege est, vt Aethiops cutem non mutet.

(a) *Plutar. de adulat. & amici discrimine.* Alii hoc melius *Zeuxi* adtribuunt. Vid. *Aeliani* V. H. Lib. II. Cap. II.

INDEX

INDEX

LIBRORVM ET CAPITVM.

LIBER PRIMVS.

Cap.

LIB. SECVNDVS.

Cap.

APPENDIX.

DE

DE

OFFICIIS HOMINIS ET CIVIS

Prout ipsi praescribuntur

LEGE NATVRALI.

Liber Primus.

CAPVT I.

DE ACTIONIBVS HVMANIS IN GENERE, EARVM PRINCIPIIS ATQVE IMPVTATIONE.

§. I.

O*Fficium* nobis heic vocatur (1) *actio hominis pro ratione obligationis ad praescriptum legum recte attemperata.* Ad quod intelligendum, necessarium est praemittere, Quid heic intelligatur per *officium.*

A tum

§. I. (1) Veteres *Stoici* actiones etiam vocabulo graeco, Καθῆκον, & latino, *officium*, exprimere solebant. Verum definitio, quam tradebant illi

tum de natura *actionis humanae*; tum de *legibus* in vniuersum.

Quid sit *actio humana*.

(*a*) Vid. I. N. & G. lib. I. cap. V. §. 1. 2.

§. II. Per humanam actionem intelligimus non quemuis (1) motum a facultatibus hominis procedentem: sed illum duntaxat, (*a*) qui prouenit ac dirigitur ab iis facultatibus, quas humano generi prae brutis Creator O. M. attribuit; nempe, *qui velut praelucente intellectu ac decernente voluntate suscipitur*.

§. III.

Philosophi, latior omnino est iusto: quippe hoc ipso nihil aliud intelligebant, quam *actionem rationi conuenientem*. Id quod liquet ex illo loco CICERONIS, de *Fin. Bon. & Mal. Lib. III. cap. XVII. quod autem ratione actum sit, id officium adpellamus*. Conf. *de offic. lib. 1. cap. III.* & DIOG. LAERT. *Lib. VII. §. 107. 108.*

§. II. (1) Excludit heic Auctor non solum operationes facultatum pure corporearum, atque absolute necessarium; quales sunt *concoctio ciborum in ventriculo, circulatio sanguinis, spirituum animalium motus &c.* sed etiam operationes earum facultatum, quae etiamsi vnice ad mentem pertineant, vel ad mentem & corpus simul, nihilominus necessario agunt: vti sunt *intellectus purus, adpetitus sensitiuus, imaginatio, memoria.* Excludit quoque eos facultatum nostrarum motus, qui licet vtplurimum a nobis pendeant, excitantur tamen interdum nobis haud consciis; quemadmodum illud cernitur in *somnambulis, deliris ac phreneticis.*

§. III. Datum quippe est homini, (*a*) (quoad *intellectum*) vt non solum varias res, quae in hoc vniuerso occurrunt, possit cognoscere, eas inter se conferre, & harum occasione nouas sibi notiones formare; sed vt etiam possit prospicere, quid acturus sit, ac ad id exequendum sese mouere, idemque ad certam normam certumque finem conformare, & quid inde prouenturum sit, colligere; quin & quae peracta iam sunt, an ad regulam congruant, iudicare. Sed nec (quoad *voluntatem*) omnes hominis facultates sese perpetuo, aut modo vniformi mouent; verum aliquae istarum intrinseco hominis impulsu excitantur, excitataeque temperantur & diriguntur. Denique nec in omnia obiecta promiscue homo fertur: sed quaedam adpetit, quaedam auersatur. Saepe quoque licet obiectum agendi adsit, motum suspendit: & pluribus obiectis praesentibus vnum eligit, caetera respuit.

De intellectu & voluntate, ceu principiis actionum humanarum.

(*a*) I.N. & G. lib. 1. cap. I. §. 2. & cap. III. §. 1.

§. IV. Circa facultatem (*a*) ergo comprehendendi & (1) diiudicandi res, quae *intel-*

Intellectus naturaliter rectus est

§. IV. (1) Confundit heic Auctor actus vtriusque facultatis. Etenim adquiescentia illa mentis in nexu, quem sibi inter duas aut plures ideas videtur deprehendere, reuera est actus voluntatis: iam vero in hoc consistit, proprie loquendo, *iudicium*. Haec ipsa recentiorum Philosophorum

in moralibus. *intellectus* vocabulo venit, id ante omnia pro certo habendum est: (2) cuilibet homini matura aetate & mente integra tantum superesse naturalis velut luminis, vt adhibita cultura ac debita meditatione, possit recte comprehendere saltem generalia illa praecepta & principia, quae ad vitam hancce honeste & tranquille exigendam faciunt: simulque iudicare, ista vtique indoli humanae congruere. Hoc enim nisi saltem intra sphae-

(a) Vid. ad hunc & quatuor sequentes Paragraphos J.N. & G. lib. I. cap. III.

obseruatio non solum inseruit actibus & proprietatibus facultatum nostrarum melius discernendis: sed etiam, si bene aduertas, ad constituendum solidius imputationis actionum humanarum fundamentum, ac dignoscendam liquidius erroris aut ignorantiae vincibilis indolem non parum confert. Vide infra §. IX. *not. 1.*

(2) Hoc manifeste adparet exemplo *Gentilium:* & disertis verbis illud comprobant ipsae sacrae litterae. Ita enim Apostolus: *Cum gentes, quae legem* (scriptam aut reuelatam, vt Mosis) *non habent, NATVRALITER ea, quae legis sunt, faciunt, ipsi sibi sunt lex; qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationum accusantium, aut etiam defendentium* (i.e. cum male egerint, propria ipsos damnet conscientia: dum e contrario, cum bene egerint, internam inde laetitiam experiantur; quo intelligitur, illos vtique notitiam boni & mali habere.) Epist. ad *Rom. cap. II. 15.* conf. *Apolog.* Auctoris §. 21.

ſphaeram fori humani admittatur: quibusuis ſuis delictis homines ignorantiam inuincibilem obtendere poſſent; cum nemo in foro humano argui poſſit violaſſe regulam, quam capere ſupra ipſius vires eſt.

§. V. Intellectus hominis, quando de eo, quod agendum vel omittendum eſt, recte informatus fuerit, (1) & quidem ita, vt ſententiae ſuae certas & indubias rationes norit *Quid ſit conſcientia recta & probabilis.*

§. V. (1) Debuiſſet Auctor definitionem tradere *conſcientiae.* Non leuis haec omiſſio eſt. Supplementi itaque loco, obſeruandum, quod *conſcientia* ſit *iudicium vniuscuiusque de propriis actionibus comparatis cum ideis de certa norma*, lege *dicta*, *ſibi haerentibus*, *ita vt intrinſecus colligat*, *illas cum his aut conuenire*, *aut non conuenire.* Dixi, *comparatis cum ideis de lege ſibi haerentibus;* non vero *cum ipſa lege:* quoniam lex actionum noſtrarum norma eſſe nequit, niſi in quantum cognoſcitur. Ex quo tamen non ſequitur, licere ergo vnicuique ad patrandum aliquid ſeſe determinare, ſtatim atque illud lege permiſſum eſſe exiſtimat, aut praeceptum, vtcunque hoc in animum induxerit. Verum en duas regulas facillimas, quas vel ſimplicior quisque in quolibet peculiari negotio ſequi omnino poteſt ac debet: 1. *Antequam ad ſequendos conſcientiae motus ſe quis determinet, ſedulo exploret, an ea perſpicacia iisque ſubſidiis inſtructus ſit, quae expoſcit praeſentis cauſae diiudicatio.* Haec enim ſi deſint: (at hoc ipſum ſenſus communis quemlibet vltro docuerit) citra periculoſiſſimam maximeque culpabi-

norit reddere, solet vocari (2) *conscientia recta.* Sed vbi quis veram quidem sententiam circa agenda vel omittenda fouet; quam tamen ipse per rationes demonstrare nequeat; sed eandem ex vitae ciuilis tenore, ex assuetudine, aut superiorum auctoritate

lem temeritatem decidi quicquam, aut etiam actu suscipi non poterit. Quod dictum tot hominibus velim, qui circa controuersias Religionis, aut difficiliora problemata Moralia vel Politica; aut intricatiores lites &c. has vel illas amplecti partes sustinent. II. *Etsi in vniuersum quidem perspicacia ac subsidia ad praesentis causae diiudicationem necessaria suppetant: dispiciendum porro est, an iis quis reuera vsus fuerit, ita vt confidenter & sine prolixiori examine id, quod suggerit conscientia, suscipere possit.* Sic e. g. in mercatura aliisue ciuilis vitae negotiis, sexcentis tranquillo animo solet indulgeri technis ac fraudibus, quarum vltro se proderet turpitudo; si liquidissima alias in vniuersum cognita principia tantisper ad animum reuocarentur.

(2) Prout hanc conscientiae speciem definit Auctor; vocanda melius *conscientia demonstratiua* esset: quippe cum *rectitudo* conscientiae simpliciter eiusdem conuenientiam cum lege denotet: & *conscientia probabilis* itidem, censente Auctore, per se cum lege congruat. In quo tamen falsa nititur hypothesi: etenim cum quis meris ducitur probabilitatibus, maxime leuibus illis, queis in rebus practicis adquiescere maxima mortalium pars sueuit; quemad-

ritate hauserit; neque tamen ipsi suppetat ratio, quae contrarium magis persuadeat; solet vocari *conscientia probabilis.* Qua maxima pars mortalium regitur: quippe cum paucis rerum cognoscere causas concessum sit (3).

modum non nisi fere ex accidenti fit, vt veram heic & nunc adripiat sententiam; ita errare eum saepius, quam recta incedere via, necessum est. Sic testatur experientia, vulgus, praeter communes illas, pauciores quidem, vivendi regulas, mira ceteroquin falsarum sententiarum segere abundare, quae veras numero superant quam longissime. Vide de cetero *notam* sequentem, qua accuratior variarum conscientiae specierum definitio traditur.

(3) Quandoquidem diuisiones conscientiae, quas heic habet Auctor, imperfectae satis sunt, parumque accuratae: & vero haec materia tamen maximi est momenti: generalem itaque diuisionem, iis non solum, quas instituit Auctor, sed & quas in gemina editione notarum mearum ad opus maius de *Iure Naturae* & *Gentium* Lib. I. Cap. III. §. 5. ipse proposueram, solidiorem exactioremque exhibere contendam. I. ergo distinguendum existimo inter iudicium mentis ante actionem, & eiusdem iudicium post actionem. Id quod satis commode, *conscientiae antecedentis* & *conscientiae subsequentis* venit vocabulis. Interdum posterius tantummodo se prodit iudicium: quando nempe, quod vsu venire saepius solet, ad actionem aliquam nullo praeuio examine, futurane sit bona, vel

De conscientia dubia. §. VI. Solet tamen quibusdam non raro euenire circa casus potissimum singulares, vt ex vtraque parte sese offerant rationes: nec illi ita polleant iudicio, vt vtrae praeponderent, liquido discernere queant. Id quod vocari sueuit *conscientia dubia.* De qua haec est regula: *quamdiu in ancipiti haeret iudicium, bonum quid sit, an malum; actio erit suspendenda.* Nam nondum discussa

mala, acceditur. Sin autem circa vnam eandemque actionem *ambo* producta sint *iudicia*; aliquando inuicem conformia deprehenduntur: id quod accidit, cum contra proprias quis notitias egit; quippe tunc vehementius adhuc post patratam actionem talis se solet inculpare: paucis existentibus, qui ita repente aut tantum adquirant luminis, vt quod turpe censuerant ante, id iam legitimum esse sibi persuadeant, aut vero sententiam suam circa factum reuera legi aduersum reuocent. Nonnunquam etiam discrepant illa ipsa iudicia; idque euenit, vel cum citra plenam & integram deliberationem, siue ex adfectu, siue ex praecipitantia, adeoque indole ac sequela actionis non rite perspecta, ad eandem quis sese determinauit: vel cum, plena licet praecedente deliberatione, leuiori tamen quodam examine actum est; validius enim patrati facinoris, quam patrandi commouet repraesentatio; & succedentes cogitationes examen, re peracta, iam inchoant, aut perficiunt. II. Non attingit heic Auctor iudicium actionem subsequens: singulae eius diuisiones solum antecedens iudicium respiciunt. En ergo, me

cussa dubitatione ad agendum sese determinare, propositum peccandi, aut saltem neglectum legis inuoluit.

§. VII. Saepe etiam intellectus hominis pro vero falsum adprehendit: & tunc in *errore* versari dicitur. De *errore* tum *vincibili*, tum *inuincibili*.

judice, diuersos actus aut modificationes anticipati huius iudicii, pro ratione diuersorum statuum, in quibus tunc mens constituta est. *Conscientia* nempe est vel *decisiua*, vel *dubia*, pro gradu persuasionis, in qua quis versatur de actionis patrandae qualitate. Si decisiue & confidenter adseratur, hoc vel illud cum lege congruere, vel non congruere, *conscientia* est *decisiua*: quae in *demonstratiuam*, aut *probabilem* debet diuidi. *Conscientia demonstratiua* est, quae nititur rationibus demonstratiuis, quantum quidem rerum moralium indoles patitur: adeoque semper *recta* aut conformis legi est. *Conscientia probabilis* vero, quae fundatur tantum rationibus verisimilibus: adeoque aut *recta* est, aut *erronea*; prout opinio in se aut cum lege conuenit, aut non conuenit. Si quis contra *conscientiae decisiuae* motus agat; aut se eo citra vllam repugnantiam haesitationemque mouet; & tunc est *conscientia mala*; quae singularem arguit improbitatem ac *malitiam*; tametsi error forsan haereat iudicio; quemadmodum in eiusmodi rebus euenire potest, de quibus ex verisimilibus tantum rationibus firmiter persuasi sumus: aut vero impetu grati alicuius adfectus, vel metu grauis mali abripitur; & tunc *peccatum* est *imbecillitatis* vel *infirmitatis*. Quod si

Qui *error vincibilis* solet adpellari, quando quis adhibita attentione & diligentia debita cauere poterat, ne in eum incideret; *inuincibilis* autem, quando quis etiam adhibita omni diligentia, quam vitae communis

---

vice versa quis motibus *conscientiae decisiuae* obtemperet: aut lubenti pronoque animo eo se determinat: & tunc est *conscientia bona;* etiamsi forte erretur; ceu adparet exemplo *Pauli*, *Actor. Cap.* XXIII. 1. aut contra inuitus agit, repugnans, atque ita vt abstinere cuperet melius: & tunc, quamuis actio alias in se bona sit; talis nihilominus propter accedentem minus congruam dispositionem non reputatur. III. Fundamenta *conscientiae probabilis*, vere talis, sunt *auctoritas* & *exemplum*, quibus vim addit confusus aliquis sensus *conuenientiae naturalis* eorum, quae ad officium nostrum pertinent, nec non aliquando *populares quaedam rationes*, quae ex natura rerum depromtae videntur. Cum autem singula haecce fundamenta non ita solida sint, vt iis plane adquiescere liceat: *illis* itaque *insistendum duntaxat, cum melius nequeas; & qui hac reguntur conscientia, procurandum omni studio habent, quo gradus verisimilitudinis opinionum suarum magis magisque intendatur, ipsique ad conscientiae demonstratiuae apicem, quantum fieri potest, pertingant.* IV. *Conscientia dubia*, mihi *decisiuae* opposita, est vel *irresoluta*, vel *scrupulosa*. *Conscientia irresoluta* est, quando vtram amplectamur partem, ambigimus; idque propter rationes vtrinque sese offerentes, sin minus plane aequales, sal-

nis ratio fert, istum euitare non poterat. Qualis error tamen saltem inter eos, queis rationis lumen excolere, & vitam ad honestum componere cordi est, non circa communia viuendi praecepta, (1) sed duntaxat

tem tales, vt neutrobique quicquam ita validum deprehendamus, cui certum firmumque iudicium valeamus superstruere. Et heic locum habet regula, quam tradit Auctor §. 6. de *conscientia dubia;* quae ea ipsa est, quam *irresolutam* voco, ad contradistinctionem *conscientiae scrupulosae*, cuius ipse non meminit. *Scrupulosa* autem haec *conscientia* leuissimis aut inanibus quibusdam difficultatibus animo subortis gignitur; dum tamen ab altera parte nulla praegnans adparet dubitandi ratio. Quum vero eiusmodi scrupuli vtplurimum non nisi ex falsa aliqua conscientiae teneritudine, aut etiam crassiori superstitione producantur: iis liberari mox, instituto rei serio examine, haud ita difficile fuerit.

§. VII. (1) Videtur heic Auctor *errorem inuincibilem* restringere ad meras res *facti:* at certe & circa *ius* locum habet in quibusdam causis, & respectu nonnullarum personarum, saltem certis temporibus. Equidem generalissima Naturalis Iuris praecepta, vt & illa, quae ex iis immediato, aut non ita remoto nexu manifeste fluunt, ita sunt comparata, vt homo rationis compos circa talia in errore inuincibili versari nequeat, saltem inter tantisper moratas gentes: quod si enim forte populos detur reperire, apud quos educationis vitio vis rationis ita obsurduerit, vt manifesta eiusmodi principia for-

taxat circa ſingularia negotia incidere ſueuit. Nam & naturalis iuris praecepta generalia plana ſunt: & qui leges poſitiuas fert,

mare ſibi, aut intelligere non valeant; plus certe de brutis habeant, neceſſe eſt, quam de hominibus: & nouerit Deus, vtra claſſe veniant collocandi. Verum quod attinet ad quaeſtiones, quae non niſi longa ratiocinationum & conſequentiarum ſerie reſolui poſſunt: iis, qui arte ratiocinandi non pollent, quique ſibi habitum plures abſtractas ideas ſimul, ac varios earum nexus conſiderandi, principiumque in omnibus ſuis conſequentiis perſequendi non conciliauerunt; iis, inquam, quum de talibus quaeſtionibus iudicare pertendunt, vix errorem inuincibilem licet effugere; & ſi in verum incurrant, id ſane ex accidenti eſt. Huc pertinent quam plurimi, qui nulla praeuia educatione, mature eiusmodi ingreſſi ſunt vitae inſtituta, quae impediunt, quominus animum cum fructu valeant excolere: deſtituti praeterea aliorum ope, per quos iis notitiis rite imbuantur, quae ſuum quidem captum non ſuperant, ſed ad quas tamen manuductione opus habent. Pertinent & huc, qui praediti alioquin cum dotibus, tum ſubſidiis neceſſariis, quibus ſucceſſu temporis vel ſubtiliſſimas quaeſtiones decidere valeant, nondum tamen ita exercuerunt facultates ſuas, aut tantum luminis adquiſiuerunt, vt poſt ſufficiens examen iam ſe queant determinare. Verum etiamſi errores, in quos vtrique prolabuntur, hactenus ſint inuincibiles, quamdiu in ea detinentur conditione: non ideo tamen plane ſunt excuſabiles; atque id ſedulo

fert, id ante omnia agere solet & debet, vt illae subiectis innotescant. Vnde citra supinam negligentiam heic error non nascitur.

obseruandum iudicauerim. Namque imperitiae suae ac imbecillitatis, facile intelligendae, sensu moueri ad suspendendum iudicium debebant; quod quidem plane vacat periculo, quamdiu nihil est, quod consensum velut extorqueat: dum e contrario, si decidere quis sustineat, manifeste in periculum erroris eiusque effectuum incurrit. Propterea nisi praegnantissima aliqua ratio formare heic & nunc tale quale, ac, vt ita loquar, prouisionale iudicium cogat: patet eiusmodi homines grauissimae se temeritatis reos reddere, maxime si vi eiusmodi sui iudicii ad aliquam actionem se determinent. Ceterum ratione *conscientiae erroneae* quatuor emergunt quaestiones singularis momenti, de quibus tradere nonnulla haud abs re fuerit. I. Quaeritur, *an errans motus suae conscientiae teneatur sequi?* Respondeo, quod sic; siue inuincibilis sit error, siue vincibilis: ex eo enim, quod firmiter quis persuasus est, quemadmodum supponimus, aliquid praescriptum esse lege, vel prohibitum, directe obsequium Legislatori debitum violat, si contra hanc persuasionem, quamuis male fundatam, agat. II. At non inde sequitur, agentem ex conscientia erronea semper esse *excusabilem:* hoc enim tantummodo locum habet, *si inuincibilis error fuerit.* III. *An homo de principio errorum alterius in rebus ad conscientiam pertinentibus iudicare valeat?* Tertia est quaestio: ad quam respondeo: fieri quidem vtcunque posse, vt

tur. Sed in singularibus negotiis facile est, vt error inuito & praeter culpam obrepat circa obiectum aliasque actionis (2) circumstantias.

§. VIII.

homo intelligat, an alter *mala fide* in errore versetur; id est, an de falsitate eius, quod credit, non leuis ipsi haereat, aut haerere possit suspicio; aut etiam ipse sibi illudat, ita vt de eo, quod credere videtur, reuera haud adeo sit persuasus. Verum ad ferendum tuto eiusmodi iudicium, euidentissima requiruntur documenta: & vero rarissime contingit, talia suppetere. Frequentissimus, meo iudicio, hic casus est, vbi hoc locum habeat: cum nempe aliqui Religionis causa alios persequuntur, ac profitentur se eo conscientiae principio obligatos esse; dum alias moribus suis ipsi ac vitae ratione produnt, parum sibi virtutem omnem Religionemue curae cordique esse. Referri huc potest error ille apud *Graecos* & *Romanos* olim ita vsitatus, eorum, qui parentibus licitum esse existimabant, liberos exponere: vt & alter ille parum absimilis error *Iudaeorum*, tempore CHRISTI, qui ideo eos ita redarguit, *Matth. Cap. XV, 4. 5.* Vix enim concipere licet, homines tam perspicua, tamque expressa *Mosis* lege super necessitate parentes honorandi adiuuandique instructos, bona fide deinde persuasos fuisse, temerario aliquo, aut potius impio voto solui aliquem eiusmodi obligatione ac officio potuisse. Vt vero quis norit, *an error hominis bona fide errantis, vincibilis sit, an inuincibilis:* confidenter adseruerim, missis generalissimis naturalis Iuris principiis; nec non illis veritatibus, circa quas *Christia-*

§. VIII. Vbi vero ſimpliciter cognitio abeſt, vocatur *ignorantia*. De *ignorantia* eiusque variis ſpeciebus.

Quae duplici modo conſideratur: vno, *prout ad actionem aliquid confert*: altero, *prout*

---

nis, in plures licet ſectas diuiſis, omni aeuo conuenit, reliqua omnia ita eſſe comparata, vt homo, aut citra temeritatem vlla ratione de principio ignorantiae vel errorum alterius iudicare nequeat: aut, ſi in genere adſerere quidem poſſit, eſſe quasdam circumſtantias, quae hunc vel illum errorem vincibilem reddant, ipſi tamen perquam difficile ſit, certi quid reſpectu huius vel illius perſonae ſpecialiter hoc nomine determinare; quod etiam vt ſuſcipiat, nunquam neceſſum eſt. IV. Poſtrema quaeſtio eſt: *An vi iudicii, quod fert aliquis de ignorantia vel erroribus aliorum in rebus ad conſcientiam pertinentibus, aliquid poſſit ſuſcipere aduerſus eos, quos verſari in eiusmoai ignorantia vel erroribus exiſtimat?* Reſpondeo, qualiscunque error ſit, dum eo ad moliendum aut docendum quicquam legibus ſocietatis humanae in vniuerſum, vel peculiariter ſocietatis ciuilis manifeſte aduerſum, errans non impellitur, nullum eſſe aduerſus eum legitimum conſilium, niſi vt qua ex caritate, miti quidem ac pacifica inſtitutione ad veritatem alliciatur. Quod autem eos, qui aliquid ſocietati noxium adgrediuntur aut diſſeminant, punire liceat: non inde eſt, quod in errore verſentur, tametſi quidem mala fide errarent; ſed quia ius competit, tales, quocunque agant principio, coercendi. Solius Dei eſt, proprie & directe errorem aut ignorantiam vincibilem punire: quem-

prout innuito, at non citra culpam oborta fuit. Priori respectu ignorantia solet diuidi in *efficacem* & *concomitantem*. Illa est, quae si abfuisset (1), praesens actio non fuisset suscepta. Haec est, quae licet abfuisset, nihilominus actio suscepta fuisset. Posteriori respectu ignorantia est *voluntaria*, vel *inuoluntaria*. Illa est, quam quis vel vltro *affectauit*, reiectis veri cognoscendi mediis; vel debita *diligentia non adhibita* obrepere sibi passus est. Haec est, quando quis ignorat

admodum solus ipse est, qui eam recte valeat dignoscere. Vide quae dicta sunt ad I. N. & G. *Lib. I. Cap. III. §. 11. not. 1.* Secundae Editionis.

(2) Tales sunt *modus*, *finis*, *instrumentum*, *qualitas* actionis, quae suscipitur &c. Sic fieri e, g. potest, vt quis alterum citra deliberatum consilium, aut quia hostis reputatur, aut exhibito ipsi veneno, quod pro salubri potu habetur, interficiat. At homicidium vel veneficium licita esse, nemo sibi innocens persuaserit.

§. VIII. (1) Vt ignorantia vere *efficax* sit, omnique iustae imputationis effectu liberare valeat, requiritur, vt illa cognitio, quae abest, necessarium cum natura rei, aut agentis intentione, debito tempore concepta, conuenientibusque indiciis significata, nexum habeat. Alias enim, vtut inuoluntaria ignorantia sit, cum in praesens tamen negotium non influat, nec impediat, quominus verus accedat consensus, non desinit quis de actione sua teneri. Vide I. N. & G. *Lib. I.*

rat, quae nec ſcire poterat, nec tenebatur. Et haec iterum duplex eſt. Vel enim quis in praeſens quidem ignorantiam exuere non potuit; vt tamen in culpa ſit, quare in tali ſtatu verſetur: vel non ſolum in

B prae-

Cap. III. §. 10. not. 2. nec non quae infra *Cap. IX. §. 12.* dicentur, vbi exemplum proponitur *ignorantiae eſſentialis* aut *accidentalis* (ſic enim eam melius adpellaueris, quam *efficacem* aut *concomitantem*) in cauſis licitis vel indifferentibus. Eſto hoc aliud circa rem quidem illicitam. Ducit quis vxorem alienam, reputans illam virginem, aut neſcius viuere adhuc maritum: haec ignorantia ſane ipſam rei naturam adtingit, adeoque eſſentialis eſt. Si is nullam rationem häbuerit ſuſpicandi, illam foeminam maritatam eſſe, atque in hoc debite inquiſiuerit, plane excuſabilis eſt; tametſi forſitan eius adfectus ita vehemens fuerit, vt illam ducere quocunque etiam titulo cupiuiſſet: haec enim diſpoſitio, quantumuis vitioſa, neque ad actionem, neque ad ignorantiam, quam inuincibilem ſupponimus, quicquam contulit. Quod ſi vero vel minima ipſi haeſerit ſuſpicio, foeminam illam marito iam iunctam eſſe; aut etiam debitam inquiſitionem praetermiſerit, qua intelligere aut ſuſpicari facile, quod ignorabat, potuiſſet: tenetur de hac ignorantia eiusque effectibus; licet forte, conſcientia teneriori retrahente, eiusmodi connubium fuiſſet detrectaturus, ſi foeminam illam pertinere ad alium reſciiſſet. Vnde adparet, Auctoris definitionem, vtut vſitatiſſimam, accuratam tamen non eſſe.

praesens ignorantiam vincere nequit; sed & (2) in culpa non est, quare ad talem conditionem sit deuolutus.

De adfectionibus & variis actibus *voluntatis.*

(*a*) Vid. ad hunc & sequentes septem paragraphos I. N. & G. lib. I. c. IV.

§. IX. Altera (*a*) facultas, quae in homine prae brutis peculiariter cernitur, *voluntas* vocatur: per quam velut intrinseco impulsu ad agendum sese homo mouet, & eligit, quod sibi maxime arridet; auersatur, quod sibi non conuenire videtur. (1) Habet igitur homo a voluntate, tum vt *sponte* agat, i. e. vt non per intrinsecam aliquam neces-

(2) Sola haec posterior ignorantiae species proprie inuoluntaria est, aptaque plane excusare; cum penes nos fuerit cauere, ne in alteram incideremus.

§. IX. (1) Duae sunt *voluntatis* determinationes, quarum primam omittit Auctor; ad quam tamen attendere haud parum refert. Altera est *determinatio ad cogitandum aut indicandum simpliciter:* altera, *determinatio ad agendum aut non agendum pro cogitationibus ac iudiciis suis.* Prior est ille actus mentis, quo se ad certas ideas sibi occurrentes considerandas, aut non considerandas; &, cum vtcunque illas contemplata fuerit, ad adquiescendum aut non adquiescendum nexui inter eas se prodenti; ac denique ad easdem, quantum fieri potest, adseruandas, aut remouendas determinat. Quare e.g. *Cafer* in culpa est, quod Numen, de quo nihil vnquam audiuit, non agnoscat; nisi ideo, quia sui ipsius innumerorumque sibi quotidie occurrentium

necessitatem ad agendum determinetur; sed actionis suae ipse auctor sit: tum vt *libere* agat, i. e. vt vno obiecto proposito possit agere vel non agere, idemque eligere vel respuere; aut pluribus obiectis propositis, vnum eligere, cetera respuere.

. Porro cum actionum humanarum quaedam propter se suscipiantur, quaedam quatenus ad aliud consequendum inseruiunt; id est, quaedam rationem *finis*, quaedam *mediorum* habeant: circa *finem* quidem ita voluntas versatur, vt eum cognitum primo *adprobet*; dein ad eundem consequendum efficaciter sese moueat, & velut ad eum *tendat* vehementius aut remissius; eoque obtento adquiescat placide-

obiectorum ideis perculsus, eas tamen contemplari ea attentione *noluit*, quae ipsum ad cognitionem Entis alicuius Omnipotentis, sui reliquarumque omnium ipsum circumstantium rerum auctoris, haud dubie fuisset pertractura? Cum *Graeci* ac *Romani* sibi persuadebant, *Patri licitum esse, liberos exponere, aut etiam necare*; libertate iudicii sui in eo omnino abutebantur, quod temere ac citra rationem falso nexui inter *patriam potestatem*, & facultatem liberos *necandi* aut *exponendi* adquiescebant. Omnia quoque piacula, quae non attentis officiis aliás cognitis, committuntur, inde procedunt, quod quis importunas officiorum illorum ideas, quantum in se, *velit* remouere.

que *fruatur*. *Media* autem primo *probantur*; tum quae maxime idonea fuerint visa, *eliguntur*; ac demum *vsui adplicantur*.

Conditio plane necessaria, vt quis haberi possit *auctor alicuius actionis*.

§. X. Quemadmodum autem hoc maxime nomine homo *actionum suarum auctor* habetur; quia ipse *voluntario* eas suscepit: ita circa voluntatem id in primis obseruandum, eius *spontaneitatem* vtique adserendam esse; saltem circa illas actiones, (1) de quibus ab homine in foro humano ratio solet exigi. Vbi autem homini nihil plane spontaneitatis relinquitur: ibi non ipse homo; sed qui eidem necessitatem adfert; auctor habebitur actionis, ad quam homo inuitus membra viresque suas adcommodat.

§. XI.

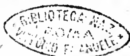
§. X. (1) Loquitur Auctor de *actionibus externis*: merae enim cogitationes, motusque animi in actum exteriorem non prorumpentes, per se legum humanarum poenis non subiacent; quemadmodum alibi *Lib. II. Cap. XIII. §. 11.* tradetur. Verum *libertas* aut facultas agendi, aut non agendi, non minus in actibus externis, quam mere internis necessaria est. Vnde vix percipio, quo Auctoris obseruatio tendat: maxime cum infra §. 24. de *actionibus coactis* acturus sit; ita vt saltem monitum hoc loco sit satis superuacuum.

§. XI. Porro quanquam voluntas bonum (1) in genere semper adpetat, & malum in genere auersetur: magna tamen inter singulos homines tum *adpetituum*, tum *actionum* cernitur *varietas*. Idque inde prouenit, quod non omnia bona & mala homini velut pura adpareant, sed inuicem mixta (2), bona malis, mala bonis: & quia diuer- Vnde procedat magna illa varietas adpetituum & actionum hominum.

B 3

§. XI. (1) *Bonum* in genere, definiente LOCKIO, nihil aliud est, quam *quod voluptatem in nobis producere augereque, aut dolorem minuere aptum est. Malum* contra vocatur, *quidquid dolorem in nobis producere augereue, aut voluptatem minuere valet*. Vtrumque aut *corporeum* est, aut *spirituale;* prout *voluptas* & *dolor* aut a solis nostris cogitationibus, aut ab impressione obiectorum externorum in sensus nostros, proueniunt. Iucundi motus, quos excitat, e. g. veritatis cuiuspiam inuentio, atque in genere scientiarum studium, *voluptates* sunt *pure spirituales*. At si Geometer diu perquisitam demonstrationem non reperiat: aut si quis aegre ferat, se omisisse aliquid, quod facere se debuisse censet: oritur inde *dolor pure spiritualis*. Quod attinet ad *voluptates* ac *dolores corporeos:* plus nimis ii noti sunt.

(2) Si auaro, e. g. simul in ambitionem prono faciendae sint in fastum expensae: hae intuitu ambitionis ipsi bonum; auaritiae vero intuitu malum videbuntur. Haec mixtura boni & mali prouenit porro ex repugnantia, quae inter officium aliquando ac adfectus deprehendi-

diuersa obiecta diuersas velut partes in homine peculiariter adficiunt; v. g. quaedam *aestimationem* illam quam homo de seipso habet; quaedam *sensus* eius *exteriores*; quaedam *amorem sui*, quo seipsum conseruare studet. Ex quo est, quod illa quidem homo adprehendat tanquam decora; ista tanquam iucunda; haec tanquam vtilia. Et prout quodque horum validum motum homini impressit: ita eundem quoque versus se peculiariter propendere facit. Cui accedit in plerisque hominibus ad certa quaedam *peculiaris inclinatio*, aut a certis *auersatio*. Hinc fit, vt circa quamlibet fere actionem sese simul offerant species *bonorum* & *malorum*, *verorum* aut *adparentium*: ad quas solide discernendas (3) aliis maior,

tur; ceu exemplo *Medeae* apud Poëtas adparet. Interdum quoque videtur quid bonum pro praesenti, malum vero in posterum; vt si gratum quis pomum comedat, colicos cruciatus excitare idoneum: aut vice versa, malum aliquid est pro praesenti, bonum vero in futurum; cum quis v. g. amarum iam insumit, at restituendae sanitati conueniens pharmacum. Denique bonum aliquod cum maiori bono comparatum, fit malum: & contra minus malum pro bono reputatur.

(3) In his consistit recta haec discretio: I. Rationi aduersatur, bonum adpetere maius malum concitaturum. II. Rationi contra quam maxi-

ior, aliis minor eſt perſpicacia. Inde mirum non eſt, vnum in id ferri, abs quo alter maxime abhorret.

§. XII. Sed nec ſemper voluntas hominis circa quamlibet actionem velut in aequilibrio poſita deprehenditur; ſic vt inclinatio in hanc aut illam partem vnice ab impulſu eiusdem intrinſeco poſt mature perpenſa omnia proueniat: ſed frequentisſime per extrinſeca velut momenta verſus vnam magis, quam alteram partem homo propellitur. Vt enim praetereamus communem illam mortalium in praua procliuitatem, cuius originem atque indolem al- *Effectus diuerſorum temperamentorum.*

B 4 terius

me congruit, malum excipere, ſingulare bonum conciliaturum. III. Maius bonum praeferendum eſt minori bono, nullum licet malum poſt ſe tracturo. IV. Sectanda ſemper ſunt bona praeſtantiſſima, quae conuenire nobis poſſunt, conformandaque propenſio noſtra naturae cuiusque boni. V. Apodictica certitudine non opus eſt ratione praegnantium bonorum aut malorum: ſufficit probabilitas & poſſibilitas, vt homo rationis ductum ſequens, leuia aliqua bona praetermittat, leuiaque aliqua mala excipiat, ad adquirenda bona longe maiora, ac euitanda mala longe grauiora. Ex his autem regulis in ſenſum communem incurrentibus per liquidas conſequentias pronum iam eſt colligere, quam praeferenda reliquis omnibus virtus veniat.

terius fori est excutere: *primo* voluntati singularem quandam vergentiam conciliat *peculiaris ingenii dispositio*, qua ad certum genus actionis aliqui valde procliues redduntur. Quae non in singulis tantum hominibus, sed & integris in nationibus deprehenditur. Eam autem producere videtur *coeli* nos ambientis *solique genius*, *humorum in corporibus temperatura* ex ipso semine, aetate, victu, valetudine, studiorum ratione, similibusque causis proueniens: item *conformatio organorum*, queis animus ad functiones suas obeundas vtitur, & similia. Vbi notandum, praeterquam quod homo adhibita cura temperamentum suum non parum retundere & alterare possit: quantacunque etiam vis eidem tribuatur: non tamen eousque illa valere iudicanda est, vt hominem necessario in violationem legis naturalis rapiat; quousque haec in foro humano exercetur, vbi prauae cupidines intra actum exteriorem subsistentes non attenduntur. Adeoque si vel maxime natura recurrat, furca licet expulsa: id tamen prohiberi potest, ne exteriores actiones vitiosas producat. Et quae in superanda eiusmodi inclinatione occurrit difficultas; illam splendor laudis pensat, quae heic victorem manet. Quod si autem eiusmodi

modi ſtimuli animum concutiant, quos nulla ratio, quominus erumpant, reprimére poſſit: via tamen eſt, vt citra peccatum velut depleri queant (1).

---

§. XII. (1) Hoc in vniuerſum adſeri non poteſt. Homo e. g. libidinoſiore temperamento praeditus, forſan per longum tempus ducendae vxoris copiam non habuerit: Maritus diu ab vxore abfuerit: Vxor diutius aegra iacuerit. Via itaque, quam ſuadet Auctor, nonnunquam obtineri nequit; at nec vtplurimum caret periculo. Cupiditas quippe habendi, libidoque alios praeeminendi nunquam clamitant: ſatis eſt: ſaepiusque deficit occaſio illas licitis mediis deplendi; ita vt tunc facile quis ſtimulis in quaecunque deuia ipſum impellentibus ſuccumbat. Dicendum ergo eſt e contrario, tutiſſimam, immo vnicam heic viam eſſe, vt quis dominantibus cupiditatibus, quas cohibere intendit, obices interiiciat. Eſto praeter modum auaro omne lucrandi medium ſuſpectum: has tantum adnitatur comparare opes, quas honeſta ſui ſuorumque depoſcit ſuſtentatio: cetera decoras magis, quam lucratiuas ſuſcipiat occupationes. Ambitioſus contra honorum ſedulo fugiat teſtimonia, vtileque potius, quam decorum ambiat. Pronus in voluptates laborioſum intentumque vitae genus ineat: amorem gloriae ſuperandis mollitiei ac luxuriae illecebris idoneum contendat animo inducere. Hoc ſane pacto deuincentur tandem cupidines, quae, quicquid ſentiat Auctor, nunquam *ita* ſunt *vehementes, vt nulla ratione reprimi poſſint.*

Quae sit vis *consuetudinis.*

§. XIII. Valde quoque *secundo* in certas actiones voluntatem inclinat frequens eiusdem generis actionum repetitio; ex qua enata procliuitas *consuetudo* vocatur. Per hanc quippe efficitur, vt libenter & expedite actio aliqua suscipiatur; sic vt obiecto praesente in id velut trahi animus videatur, aut idem absens vehementissime desideret. De qua id obseruandum: vti nulla videtur esse adsuetudo, quin eam adhibita diligentia iterum exuere possit homo: ita nulla quoque animum eousque detorquere valet, vt non exterioribus saltem actibus, in quos illa rapitur, heic & nunc cohibendis par homo sit. Et quia penes hominem fuit eiusmodi adsuetudinem contrahere: inde vtut haec actiones faciliter; tamen neque bonarum actionum pretio aliquid decedit, neque prauarum malitia redditur leuior. Quin vti bona adsuetudo hominis laudem: ita praua eiusdem turpitudinem intendit.

De *adfectibus.*

§. XIV. Plurimum quoque *tertio* interest, an placida tranquillitas animo constet; an vero idem peculiaribus motibus, quos *adfectus* vocant, concutiatur. Circa quos illud tenendum: quantumcunque vehementes isti sint; tamen debito rationis vsu hominem iisdem superiorem esse posse,

ipso-

ipſorumque impetum (1) ſaltem intra vltimum actum ſiſtere.

Cum autem adfectuum alii excitentur ſpecie *boni*, alii ſpecie *mali*; & ſtimulent vel ad adquirendum aliquod gratum, vel declinandum moleſtum: naturae humanae congruens eſt, vt hos, quam illos plus fauoris aut veniae mortales inter comitetur; eoque magis, quo infeſtius & intolerabilius fuit malum, quod eos excitauit. Longe quippe tolerabilius habetur, carere bono ad naturae conſeruationem non adeo neceſſario, quam excipere malum ad naturae deſtructionem tendens.

§. XV. Denique vti dantur certi (1) *morbi*, qui vſum rationis in perpetuum, aut ad tempus plane tollunt: ita multas apud nationes frequens eſt, homines ſibi vltro arceſſere morbi quoddam genus breui

De ebrietate & morbis vſum rationis tollentibus.

§. XIV. (1) Id ſupponunt omnes Legiſlatores. Vid. quae dicta ſunt ad I. N. & G. *Lib. I. cap. V. §. 13. not. 6.* 2dae *Edit.*

§. XV. (1) Accurate loquendo, eiuſmodi *morbi*, vt & *ebrietas*, non tam impellunt voluntatem ad certos actus, quam principium actionum humanarum plane euertunt: quum hoc quis ſtatu quid agat, neſciat.

ui transiens, vsum rationis non parum perturbans. Quo innuimus *ebrietatem* ex certis potulentorum generibus, ac quibusdam fumis prouenientem: quae violento motu sanguinem ac spiritus impellit & turbat; ac ad libidinem in primis, iram, temeritatem & enormem laetitiam homines procliues reddit; sic vt multi velut extra se per ebrietatem rapti videantur, & diuersum plane genium induisse, quam quo sobrii conspiciebantur. Haec tamen vti non semper omnem vsum rationis sequestrat: ita quatenus vltro arcessita est, odium potius, quam fauorem actionibus per eandem susceptis conciliare apta est.

De *actionibus inuitis* aut *coactis*, & *mixtis*.

§. XVI. Porro *actiones* humanae vti *voluntariae* solent vocari, quatenus a voluntate proficiscuntur & diriguntur: ita si quae reluctante voluntate scienter suscipiuntur, *inuitae* adpellantur, pressius sumto hocce vocabulo. Nam latius id acceptum etiam illas comprehendit, quae per ignorantiam patrantur. *Inuitum* autem nobis hoc loco idem notat, quod *coactum*: quando nempe quis ab extrinseco principio validiore adigitur membra sua adplicare, ita vt auersationem & dissensum suum signis ac praecipue renitentia corporis significet. Minus autem proprie *inuita* & illa

illa dicuntur; quando incumbente grauiore necessitate aliquid tanquam minus malum eligitur & suscipitur, (1) abs quo alias homo extra necessitatem constitutus vehementer abhorrebat. Quales actiones vulgo *mixtas* vocant. Hae cum spontaneis illud habent commune, quod voluntas pro praesenti statu eas vtique eligat tanquam minus malum. Cum inuitis autem aliquatenus quoad effectum conueniunt, quod vel plane non, vel non ita grauiter, vti spontaneae, soleant agenti imputari.

§. XVII. Ceterum actionum humanarum, quae ab intellectu & voluntate proficiscuntur & diriguntur, haec est praecipua adfectio, quod illae homini possint imputari; seu quod homo pro earum auctore recte possit haberi, ac ad reddendam de iisdem rationem adstringi; quodque in ipsum redundent effectus, qui ex istis proueniunt. (a) Nulla enim proprior ratio est, quare alicui actio quaepiam imputari possit, quam quia ab isto sciente & volente, mediate aut immediate, profecta est; seu quia penes ipsum fuit, vt fieret, vel non fieret. Hinc axiomatis primarii loco in disciplinis moralibus ad forum humanum spectantibus

Fundamentum generale *imputationis actionum humanarum.*

(a) Vid. ad hunc paragr. & reliqua huius capitis I. N. & G. lib. I. cap. V.

§. XVI. (1) Vide infra §. 24.

bus habetur: quod *de illis actionibus ad rationem posci queat homo, quae vt fiant, penes ipsum est:* seu quod eodem recidit, quod *qualibet actio directionis humanae capax,* (1) *quam penes aliquem est fieri, vel*

§. XVII. (1) Haec quidem vera est ratio, quare actio aliqua, aut omissio, *eius sit indolis, vt imputari possit;* Verum exinde solum non sequitur, *eam actu venire imputandam;* quae duo Auctor distinguere debuisset. Posterius supponit accedentem aliquam necessitatem moralem aut *obligationem,* vi cuius faciendum, vel omittendum sit aliquid, quod fieri potest, vel non fieri. Exemplo rem declarabimus. Duorum eodem talento iisdemque facultatibus ac commoditatibus instructorum; at quos ad addiscendam *Algebram* nihil obligat; alter huic disciplinae dat operam, alter detrectat. Hic omissionis, aeque ac ille actionis auctor omnino est: nihilominus neutri vel laudi illud, vel vitio hoc casu verti poterit. Verum pone duos eidem studio destinatos, Theologiae scilicet, vel Medicinae: si alter adnitatur consummatus euadere Theologus, vel Medicus; alter e contrario superficiariae tantum immineat doctrinae, nec ampliori, quam qua forsan ad consequendum gradum Doctoralem opus habere sibi videatur: prior tunc quidem laude, alter vituperio dignus fuerit. Quare? quia vterque omnino *tenebatur* tantam sibi conciliare peritiam; qua proposito sibi munere quam optime deinde fungi valeret. Vnde apparet, quod, cum *imputabilitas* meram facultatem agendi vel

vel non fieri, ipsi queat imputari. Sic & contra *nemo pro auctore eius actionis haberi potest, quae penes ipsum neque in se, neque in sua causa fuit.*

§. XVIII. Ex hisce praemissis aliquot particulares formabimus propositiones, vnde constet, quid cuique imputari, seu cuius actionis euentusque auctor quisque possit haberi. Regulae speciales. 1. circa imputationem *actionum alterius*, & in genere *euentuum* a causa aliqua externa productorum.

I. *Actiones ab alio patratae; vt & operationes quarumuis aliarum rerum; nec non quiuis euentus; non possunt alteri imputari, nisi quatenus ille potest & tenetur istas moderari.* Nihil quippe est frequentius inter homines, quam vt vni commissum sit, alterius actiones dirigere. Heic igitur si actio aliqua ab altero sit patrata, circa quam iste omisit, quod penes se erat: actio illa imputabitur non solum ei, qui immediate ipsam patrauit; sed etiam isti, qui ex debita & possibili directione aliquid omisit. Habet tamen ea res fere suum modum finemque; sic vt illud possibile cum aliquo velut

non agendi supponat; *actualis imputatio* praeterea *obligationem* agendi, aut non agendi requirat. Quod ita est manifestum, vt Auctor ipse, cum de actionibus loquitur, de quibus ratio posci potest, haec duo saepius coniungat: *quantum quis poterat & debebat.*

velut temperamento & moraliter sit intelligendum. Cum per quamcumque subiectionem vnius sub altero, subiecti tamen libertas non extinguatur, quin alterius directioni reniti, & in diuersa tendere possit; nec vitae humanae indoles ferat, vt quis vni perpetuo velut adfixus, omnes istius motus obseruare queat: Igitur si quis omnia fecit, quae directionis sibi iniunctae natura ferebat: vbi nihilominus quid ab altero patratum fuit; patranti soli imputabitur (1).

Sic postquam in animalia homines dominium exercent: (a) quae per illa in alterius detrimentum facta sunt, domino imputabuntur; siquidem is ex debita custodia & circumspectione aliquid neglexit.

(a) Vid. infra Cap. VI. §. 12.

Sic & quaeuis mala, quae alteri obtingunt

§. XVIII. (1) Non tenetur quis solum de actionibus illorum, qui ipsius directioni subsunt. Est praeterea generalis aliqua obligatio impediendi, quantum fieri poteſt, ne quiuis alter aliquid mali perpetret; & multo adhuc magis in illud positiue non consentiendi, faciendo aut omittendo deliberato animo id, quod patrantem eo mouere, aut ab eodem deterrere idoneum est. Vide quae tradentur huius capitis §. vltimo, quem cum hoc coniungere par fuisset.

gunt, imputari isti possunt, (2) qui eorum caussam & occasionem, cum posset & debe-

(2) Sunt heic tres conditiones omnino necessariae, vt imputatio sit iusta. I. *Vt nexus aliquis vel essentialis, vel accidentalis, intercedat inter id, quod factum aut omissum est, & malum illud, quod inde prouenit.* II. *Vt innotuerit hic nexus, ac praeuideri effectus probabiliter potuerit.* III. *Vt aliqua adfuerit obligatio non faciendi id, quod tali effectui occasionem dedit.* Deficiente vna ex his conditionibus, cessat etiam imputatio. Concurrunt singulae eo casu, quo quis cocta calce in via regia, aut media platea, calcariam tegere asseribus, aut cancellis munire neglexerit, ne quis noctu forte illabatur, aut puer interdiu in eam prosiliat. Defectus prioris conditionis cernitur in sententia a *Cn. Pisone* lata, cuius meminit SENECA, *de Ira Lib. I. Cap. XVI.* Pertinet & huc fabula de *Lupo* & *Agno*, eodem fonte bibentibus. Deesset altera conditio casu, quo quis lata a virgine, quam ambiebat, repulsa, aut non accepta mutuo, quam petebat, pecunia, laqueo se prae moerore suffocasset. Deficit tertia conditio, quoties vtitur quis tantum suo iure; nec alias malum inde in hunc vel illum proxime prouenturum conspicitur: aut etiam, vbi suspicari vtcunque hoc liceat, non foret tamen valiturum ad illud praecauendum, iuris sui vsu abstinere. Sic si Dominus aedium in propria area calcem coxerit; & vero quis, cui nihil ibi negotii est, noctu accedens in calcariam incidat; habeat is sibi. Sic qui vinum venum habent, non ideo statim ab eo vendendo te-

deberet, non subtraxit. Sic cum multarum rerum naturalium operationes promouere aut suspendere sit penes homines: quod ab hisce commodi vel damni datum sit, istis imputabitur, quantum eorundem opera vel neglectus (3) ad id momenti attulit.

Aliquando etiam praeter ordinem imputantur alicui euentus tales, qui alias supra humanam directionem sunt; (4) quatenus

nentur abstinere, quod probabile sit, fore, vt plures eo inebrientur, ac variis deinde vitiis temulenti indulgeant. Praeterquam enim quod in antecessum non constat, qui forsan plus iusto sint epotaturi: etsi maxime hoc constaret; negare iis vinum tamen superuacuum foret, patentibus quauis platea oenopoliis pluribus.

(3) Sic agricolae aut vinitori vbertas prouentus, vel sterilitas imputatur, prout in colenda terra debito tempore vterque operosior fuerit, vel negligentior. Tenetur quis porro de damno per incendium dato, non tantum si ignem ipse aedibus subiecerit; sed etiam si imprudenter prope receptaculum, quo pulueris pyrii, aut horreum, quo foeni copia adseruatur, emittendis pyrobolis se oblectauerit, aut calamo fumatorio ori adpenso eiusmodi loca incesserit &c. item etiam si conspecto aliquo, qui flammas aedificio subderet, non manifestauerit.

(4) Sic ad preces *Eliae* Prophetae DEus per tres annos & dimidium pluuiam retinuit, ac dein-

tenus intuitu certi hominis istos diuinum Numen peculiariter procurauit. Extra hosce & similes casus sufficit, si de propriis actionibus rationem quis possit reddere.

§. XIX. 2. *Quaecunque in quolibet homine sunt, quae penes ipsum non fuit, vt adessent, vel non adessent, non possunt ipsi imputari:* *nisi*

2. Circa imputationem *qualitatum personalium;*

de iterum indulsit 1. *Reg. Cap. XVII. 1. XVIII. 42. Iac. Cap. V. 17. 18.* conf. *Genes. Cap. XVIII. 32. XIX. 21. 11. Sam. Cap. XXIV. 13. 17. Ion. Cap. I. 12.* seqq. Verum bene obseruandum est, citra liquidam ac certam reuelationem constare non posse, diuinum Numen in gratiam vel odium certi hominis euentum aliquem peculiariter procurasse; cauteque adeo quam maxime esse procedendum, & nec suspicionibus temere esse permittendum spatium; potissimum si qui pro causa alicuius mali in alios redundantis habendi sint. Sic Insulae *Melitensis* incolae de Apostolo *Paulo*, correpta ab vipera eius manu, temerarium tulerunt iudicium *Act. Cap. XXVIII.* Sic quoque *primi Christiani* temere a *Gentilibus* pro causa succedentium tunc publicarum calamitatum venditabantur; quemadmodum omni aeuo visum est, atque adhuc videbitur, vi generalium naturae legum. Vide TERTULLIAN. *Apolog.* cap. XL. ARNOB. *aduersus* [illegible] init *ibique* not. *Elmenhorstii:* in quo [illegible]uidem *Christiani* ipsi imitati deinde sunt pro. dolor! & imitantur hodienum saepius ma[illegible]ime coecos *Gentiles.*

naturalium ac acquisitarum.

nisi quatenus per industriam, naturalem defectum non suppleuit, aut natiuas vires non adiuuit. Sic cum perspicaciam ingenii viresque corporis nemo sibi praestare possit: nemini quoque eo nomine imputari quid poterit; nisi quantum culturam adhibuit, aut adhibere neglexit. Sic non rustico, sed vrbano atque aulico horridi mores vitio vertuntur. Vnde & valde absurdae sunt iudicandae exprobrationes eiusmodi qualitatum, quarum causa penes nos non fuit: v. g. breuis staturae, formae parum felicis & similium.

3. Circa illa, quae patrantur per *ignorantiam inuincibilem.*

§. XX. 3. *Quae per ignorantiam inuincibilem* (1) *patrantur, imputari non possunt.* Quia neque dirigere actionem possumus, vbi intellectus lumen non praelucet: & praesupponitur, tale lumen sibi hominem non potuisse comparare; neque quominus posset, in culpa fuisse. Quin & in vita communi τὸ posse moraliter accipitur pro illa facultate, solertia & circumspectione, quae vulgo sufficere iudicatur, & quae probabilibus rationibus subnixa fuit.

4. Circa *ignorantiam & errorem, quan-*

§. XXI. 4. *Ignorantia, vt & error circa leges & officium cuique iniunctum, ab imputatione non liberat.* Nam qui leges & officium

§. XX. (1) Circa hunc & sequentem §. vide supra §. 7. & 8. quorum heic mera fit repetitio.

cium alicui iniungit, efficere solet & debet, vt in notitiam subiecti illae perueniant. Et ad subiecti captum leges ac regulae officii adtemperari solent & debent; circa quas cognoscendas & retinendas quemlibet sollicitum esse oportet. Vnde qui est causa ignorantiae, respondere etiam tenebitur de iis actionibus, quae ex illa ignorantia promanant. *tum adtinet ad leges & officium cuique iniunctum.*

§. XXII. 5. ***Cui occasio agendi citra suam culpam deest; illi non imputatur, quod non egerit.*** Videtur autem occasio quatuor haecce complecti: I. vt *obiectum* actionis (1) sit in promptu: II. vt adsit commodus *locus*, vbi non possimus ab aliis impediri, aut malo aliquo (2) mulctari: III. vt adsit opportunum *tempus*, quo non sint obeunda negotia (3) magis necessaria; quodque item *5. Circa omissionem actionis ex defectu occasionis.*

 aliis

§. XXII. (1) Nempe vt materia sit agendi, atque aliquis existat, cuius respectu agere liceat. Ad hoc referuntur singula fere exempla, quae heic ab Auctore adleguntur.

(2) Addendenda heic est restrictio: *nisi alias quis obire hoc periculum teneatur.* Sic e. g. ridiculus miles foret, qui iussus adire stationem, obtentu discriminis illud omitteret.

(3) Sic Consiliarius coetui, cuius membrum est, interesse nequit, si illa ipsa hora Princeps eum ad se accersiuerit. Vide §. vlt. capitis vltimi huius libri.

aliis, qui ad actionem (4) concurrunt, sit opportunum: IV. vt denique *naturales agendi vires* suppetant. Citra isthaec enim cum actio fieri nequeat: etiam absurdum fuerit, si alicui imputetur, ad quod agendum occasio defuit. Sic Medicus segnitiae non potest argui, si nemo aegrotet. Sic liberalis esse non conceditur, qui ipse indiget. Sic talentum suum defodisse argui nequit, cui rite ambienti statio denegata fuit. Et cui multum datum fuit, ab eo multum repetetur (5). Sic non possumus simul sorbere & flare (6).

§. XXIII.

(4) Hoc casu deest materia agendi: & sic ad primum momentum istud pertinet. Breuius ac distinctius, meo iudicio, quatuor hae conditiones exprimentur; si dixerimus, teneri quem de omissione aliqua 1. si adfuerint ipsi media ad agendum necessaria. 2. Et si adhibere illa potuerit citra neglectum grauioris alterius officii, aut periculum insignis alicuius mali, quod subire alias plane non tenebatur. Hoc modo regulae huius & sequentis paragraphi ad vnam reuocabuntur.

(5) Ita CHRISTUS disertis verbis. *Luc. XII. 48.*

(6) Auctor, cui vti saepius PLAUTO volupe erat, procul dubio heic adludit ad hos duos versus ex *Mostellaria*,

> *Simul flare sorbereque haud facile*
> *Est: ego hic esse & illis simul haud potui.*
> *Act. III. Sc. II. v. 104. 105.*

§. XXIII. 6. *Non potest quoque alicui imputari, quod non praestiterit ea, quae vires ipsius excedunt, neque per eas prohiberi, aut effici possunt.* Inde vulgo, *impossibilium nulla est obligatio*, dicitur. Addendum tamen: *modo quis sua culpa vires praestandi non detriuerit, aut perdiderit.* Hic enim eodem modo tractari potest, (1) atque si vires adhuc obtineret: cum alias facilis esset via quamuis obligationem paulo laboriosiorem eludendi, vltro corruptis praestandi viribus. 6. Circa *impossibilia.*

§. XXIV. 7. *Imputari quoque non possunt, quae quis coacte patitur, aut agit.* Talia enim amoliri aut defugere supra ipsius vires positum intelligitur. *Cogi* autem dicimur duplici modo: vno, quando alius valentior per violentiam nostra membra ad aliquid agendum aut patiendum adplicat: altero, si potentior graue aliquod malum cominus intentet, (idque statim repraesentandi facultatem habeat), nisi vltro nos ad aliquid faciendum moueamus, aut a facien- 7. Circa *actiones coactas.*

§. XXIII. (1) Scilicet, non quod Legislator exigere possit, fieri impossibile, durante quidem impossibilitate: verum quod possit eos punire, qui culpa sua praestare iam non valent, aeque ac si viribus agendi instructi, agere detrectarent.

§. XXIV. (1) Videtur heic Auctor effectum poste-

do abstineamus. (1) Tunc enim, nisi expresse obligemur, id, quod alteri est inferen-

rioris huius *coactionis* vltra, quam par est, extendere. Fateor, illa culpam valde minui, maxime coram foro humano; at non liberatur quis penitus ab omni imputatione coram tribunali diuino. Simile a *gladio* aut *securi* heic nihil conficit; instrumenta enim illa sunt mere passiua; dum e contrario qui intuitu tantum imminentis grauis alicuius mali, nulla accedente coactione physica atque irresistibili, adigitur, quadam voluntatis specie agit, certoque modo ad manifeste prauam, quam exequitur, actionem concurrit. Praeterea constantiam hominis non plane superat, mortem, etiam suppetente eius declinandae medio, oppetere. Fatetur illud Auctor ipse in opere Maiori *Lib. III. cap. VII. §. 5.* Nec desunt, qui hoc aliquando propter leuiores caussas, quibus vehementius adficiuntur, audent. Pronum foret ostendere, Auctoris principia minus firma esse, ac cohaerentia: at locus non patitur. Ex his vero colligi abunde potest, vnum casum esse, quo ad euitandum malum a Superiore intentatum, eiusdem manifeste iniustis iussis salua conscientia obedire liceat: nempe si ille, qui iniuncta illicita actione laedendus est, ipse alterum vetet, in gratiam sui renitendo subire periculum: modo tamen de re agatur, circa quam in inferendum sibi malum consentire, aut de laesione iuris, cui renunciare ipsi sit integrum: etsi enim mihi e. g. quis libertatem ipsum occidendi indulgeret: non inde tamen furori eius, qui sub graui comminatione mihi hu-

rendum, nostro malo redimere: is, qui eam nobis necessitatem adfert, pro auctore facinoris habebitur; nobis autem non magis factum istud imputari poterit, quam gladio aut securi caedes.

§. XXV. 8. *Eorum, qui rationis vsu destituuntur, actiones non imputantur.* Quia quid agatur, liquido dignoscere & ad normam comparare nequeunt. Et huc spectant actiones *infantum*; antequam vsus rationis paulo distinctius sese incipiat exserere. Quod enim isti propter quasdam actiones increpantur aut verberantur: id non ideo fit, quasi in foro humano poenam proprie dictam meriti sint; sed per modum nudae emendationis & disciplinae; ne per talia molestiam aliis facessant, aut ne prauam adsuetudinem contrahant. Sic & *furiosorum*, *mente motorum* & *delirorum* actiones pro humanis non habentur: quibus quidem citra suam culpam iste morbus prouenit (1).

8. Circa *actiones eorum, qui destituuntur vsu rationis.*

C 5 §. XXVI.

ius insontis necem imperat, citra piaculum ministerium meum valere accommodare. Vide ad J. N. & G. *Lib. I. cap. V. §. 9. not. 3.* 2dae *Edit.* & *Lib. VIII. cap. I. §. 6. not. 4.* nec non quae infra dicentur ad *cap. V.* huius libri §. 25.

§. XXV. (1) Non nisi rarissime contingere hic casus potest. Causae quamcunque mentis alienationem producentes, valde vtplurimum sunt

9. Circa *somnia.* §. XXVI. 9. Denique *imputari non possunt, quae quis in somniis agere sibi videtur:* nisi quatenus talibus interdiu cogitandis cum delectatione immoratus, (1) eorum ima-

occultae, atque ita comparatae, vt praeuidere eas, animo integro, vix liceat. Meminerunt quidem naturae Scrutatores herbarum quarundam minus notarum, quarum succus certa copia haustus rationem turbet: item certorum fluminum fontiumque, aut etiam vaporum ex quibusdam locis exhalantium, qui eundem effectum gignant. Constat quoque composita olim esse pocula, *Philtra* dicta, quae excitando amorem, vexabant mentem, agebantque in rabiem. Vide *JUVENAL. Sat. VI. 610. & seqq.* Quod si iam quis gnarus virtutis eiusmodi plantae, aquae, aut potus, iis nihilominus deliberato animo vteretur: locum tunc haberet, quod ait Auctor; & perinde esset, ac si ebrietatem iste sibi arcessiuisset.

§. XXVI. (1) Vtut praua haec sit delectatio; somnium tamen in se non desinit esse somnium; Phantasma nempe, cui effingendo intellectus & voluntas nunquam ita interueniunt, vt credere liceat, nisi talis dispositio adfuisset, non successurum eiusmodi somnium fuisse. Etsi quis exemplo *Biblis* apud *Ouidium*, optaret etiam recurrere saepius obscoenum somnium: non suppeteret tamen certum illud procurandi medium: & pone quoque, repertam tandem eius viam: non tamen de somnio ipso tam teneretur, quam de eo, quod vigilans egisset, vel cogitasset. De cetero vide

imagines animo alte impressit: etsi & haec rarissime in foro humano attendantur. Alias enim phantasia in somno est veluti cymba sine rectore fluitans: sic vt penes hominem non sit praestare, qualia visa isthaec effingat.

§. XXVII. Circa imputationem autem *actionum alterius* paulo distinctius obseruandum, quod aliquando quidem contingat; vt actio ei, qui immediate eam patrauit, plane non imputetur; sed *alteri, qui hoc tantum velut instrumento vsus est.* Sed frequentius est, vt *& ei, qui actionem patrauit, & alteri, qui ad eandem agendo quid vel omittendo concurrit, illa simul imputetur.* Id quod fit triplici potissimum modo: vel vt alter *principalis causa* actionis; patrator *minus principalis* habeatur: vel vt vterque pari velut passu ambulet: vel vt alter minus principalis; patrator principalis causa sit (1). *De imputatione actionum, ad quas plures concurrerunt.*

Ad

quae circa *somnambulos* dicta sunt ad *Opus Maius* de J. N. & G. *Lib. I. cap. V. §. 11. not. 3.*

§. XXVII. (1) Non definit hic Auctor, neque etiam in Maiori Opere, hasce tres species causarum actionis alterius: Vnde fit, quod vix cedere aliter potuit, vt re minus distincte percepta, aliquando ad vnam classem id, quod ad alteram pertinet, referat. Supplere itaque hunc naeuum adnitemur, eo quidem curatius, quod hanc materiam, vtut maxime vellem, hactenus

Ad primam classem pertinent, qui alterum

non ita recte explicitam constet. Obseruandum ergo statim est, agi tantummodo de *gradu influxus in actionem;* non vero de *gradu malitiae*, qui ex pluribus aliis circumstantiis deducitur, atque in causa minus principali maior, quam in principali esse potest; quemadmodum exemplo hominis adparet, qui alterum tranquillo animo occidit, inductus a tertio, ira impotenti commoto aduersus illum, quem interficiendum curauit, ad vlciscendam atrocem iniuriam, quam sibi illatam existimabat. Distinguendum porro est inter *effectus* aut *sequelam* actionis ab altero immediate patratae, & *productionem actionis* ipsius. Fieri enim potest, vt quis ad effectus aut sequelam plus conferat, quam alter, qui immediate patrat; nec tamen ideo actionis causa principalis fiat: vt si quis conspiciens ignem aedibus suppositum ab incendiario, qui subito effugit, non statim manifestet. Attendendum quoque, vt quis merito censeatur ad actionem alterius concurrisse, aliquid omittendo, haut necessum esse, vt certo hanc actionem impedire potuerit; sed sufficere, si probabiliter ad illam impediendam adferre aliquid momenti valuerit, atque ad hoc alias communi aliqua, vel peculiari obligatione adstrictus fuerit. Hoc posito, heic per CAVSAM PRINCIPALEM intelligendum eum esse dixerim, *qui faciendo aliquid, vel omittendo, ita in actionem, vel omissionem alterius influit, vt citra hoc alter a facto abstinuisset, aut omissum fecisset.* Causa secundi ordinis, quam CAVSAM COLLATERALEM voco, est *ille, qui faciendo, aut omittendo aliquid, concurrit,*

rum auctoritate (2) sua ad quid permoue-
runt:

quantum in se, ad actionem vel omissionem alterius; at non ita efficaciter tamen, vt praesumi possit, citra hoc alterum a facto destiturum, aut omissum facturum fuisse. Denique CAVSA MINVS PRINCIPALIS mihi est, *qui leuiter tantum in actionem vel omissionem alterius influit, aut aliqualem duntaxat ad hoc occasionem praebet; ita vt agens iam proprio motu ad agendum, vel non agendum, ipse determinatus, hoc tantum accendatur aliquo modo, aut adiuuetur, ad exequendum facilius promptiusue prauum suum propositum.* Harum definitionum adplicatio *notis* sequentibus videbitur.

(2) Ratio, quare quis *causa principalis* sit actionis, quam inferior eius auctoritate patrauit, praecise non est, quod hic ipsius imperio subsit; alias enim omnia & quaecunque inferiorum gesta superiore forent imputanda: verum quod supponatur, prout quidem vsu venire solet, inferiorem citra mandatum Superioris, tale quid vltro cogitaturum, aut etiam actu suscepturum non fuisse. Quilibet alter ergo, qui in actionem quandam sibi aequalium, aut quoque Superiorum, eundem influxum habuerit; pro eiusdem causa principali etiam hac ratione haberi poterit; quocunque demum medio vsus fuerit, atque vel lubenti vel reluctante animo patrator sese ad id mouerit, quod ipsi alias in mentem non venisset, aut ipse adgredi non sustinuisset. Ita *Pilatus* mortis CHRISTI *causa* tantum *minus principalis* fuit: (vide *MATTH. cap. XXVII. 23. seqq. IOAN. cap. XIX. 11.*) *Iudaei* vero eiusdem non minus *causa principalis*, ac *Dauid*

runt: qui consensum requisitum adhibuerunt, citra quem alter agere non poterat: qui poterant & debebant prohibere, & non fecerunt.

Ad secundam classem pertinent, qui mandant, aut ad facinus patrandum (3) con-

caedis *Vriae* (II. *SAM. cap. XI.*) & *Jezabel* oppressionis Nabothi, *III. REG. cap. XXI.* Clerici, qui Principes pro auctoritate, qua apud ipsos pollent, ad vexandos eos, qui eandem cum ipsis fidem non profitentur, mouent, causa principalis omnino sunt eiusmodi vexationum, vt & furoris, quo abripitur coeco impetu vulgus aduersus homines, quorum opiniones, bene, an male se habeant, diiudicare haud quicquam valet.

(3) Hi facinus non fuissent patraturi, nisi mandauisset alter, aut conduxisset data vel promissa mercede. Sunt itaque causae principales; non vero causae tantum collaterales. Vt autem intelligatur breuibus, quae exempla ad secundam hanc classem pertineant: tenendum est, eos omnes, qui per conspirationem cum auctore immediato actionis agunt, quacunque demum ratione eo conferant: item qui citra peculiarem conspirationem eidem agenti aliquod medium aut auxilium, quod aliunde etiam consequi potuisset, suppeditant: eos, inquam, omnes censendos esse causas collaterales; siue lucrum ex facto, ad quod concurrunt, capiant; siue minus. Sola conspiratione fit quis causa collateralis; tametsi positiue ad actionem alterius parum,

conducunt: qui (4) adiuuant: qui receptum & defensionem praestant: qui cum opem ferre iniuriam patienti possent & deberent, (5) non fecerunt.

Ad tertiam classem referuntur, qui consilium (6) speciale dant: qui laudant

vel etiam nihil conferret. Nempe quod talis interdum nihil ipse, vel parum faciat, inde est, quod plus non videatur requiri: ad praestandum multum, si res tulerit, paratus omnino est: altum seruat silentium, nec actionem, quantum in se est, impedit: hoc sufficit, vt quis censeri debeat cum eo, quicum fine quidem ac consilio vnitus est, cooperari. Sic necis *Diui Stephani* & *Saulus*, custos tantummodo vestium eorum, qui ipsum lapidibus obruebant, reus fuit.

(4) Ita quidem, si & aliunde adiuuari patrans poterat: vt si quis publice tabulam lusoriam ministret in vrbe, qua plura patent aleatoria. Verum si quis iuueni in mercedem illecebrosae iuxta ac auarae meretricis, alias in eius libidinem non consensurae, pecuniam, quam obtinere is alibi non valebat, mutuo det: hic creditor sane luxuriae illius iuuenis causa principalis fuerit. Haec distinctio ad plurima exempla, cuilibet vltro concipienda, adplicari facili negotio poterit.

(5) Ad primam classem referendum esse hoc exemplum, ex principiis supra adstructis liquidum est.

(6) Scilicet, cum quis suadet, e.g. hanc vel illam rem peculiariter furari, indicato simul modo procedendi, tempore opportuno in aedes irre-

dant (7) & adſentantur ante patratum facinus: qui exemplo ſuo ad peccandum accendunt; & ſimiles.

CAPVT

pendi, loco, quo res adſeruatur, via euadendi &c. non vero, ſi ſimpliciter ac in genere quaerere ſibi rem furto, aut decipere monuerit. Vide I. N. & G. *Lib. I. cap. V. §. 14.*

(7) Modo quidem conſilia, laudes, atque aſſentatio, ad ſtimulandum turpis actionis auctorem aliquid conferant: alias enim tantum de praua ſua intentione quis tenebitur. *Ibid.* conf. *Lib. III. cap. I. §. 4. not. 2.* Obſeruandum quoque, conſiliis aliquando eam vim eſſe, vt alterum ad facinora, quae alias ipſe animo non concepiſſet, aut ad quae ſeſe determinare plane auſus non fuiſſet, moueant: & hoc caſu conſultor cauſa principalis exiſtit. Huc pertinet *Achitophel* reſpectu *Abſalonis*. Vide II. *SAM. cap. XVI. XVII.* Idem de *exemplo* & *commendationibus* in certis circumſtantiis ſentiendum.

CAPVT II.

DE NORMA ACTIONVM HVMANARVM, SIVE DE LEGE IN GENERE; ITEM VARIIS HARVM ACTIONVM QVALITATIBVS.

§. I.

QUia actiones humanae a voluntate dependent; voluntates autem singulorum non semper sibi similes, & diuersorum in diuersa fere tendere solent: igitur ad ordinem & decorem in genere humano constituendum, necessarium fuit (a), normam aliquam existere, ad quam istae componerentur. Alias enim si in tanta voluntatis libertate, tantaque inclinationum & studiorum diuersitate, quisque citra reflexionem ad certam normam ageret, quod ipsi in mentem veniret: non poterat non maxima confusio in genere humano existere. Quam necessarium fuerit, *normam* existere actionum humanarum.

(a) J.N. & G. Lib. II. Cap. I.

§. II. Norma illa vocatur *lex*: (a) quae est *decretum, quo superior sibi subiectum* obli- Definitio Legis in genere.

(a) Vid. ad

hunc §. & seqq. Vsque ad 11. I. N. & G. lib. I. cap. VI. *obligat, vt ad istius praescriptum actiones suas componat* (1).

§. III. Haec definitio vt eo melius intelligatur, euoluendum est, quid sit *obligatio:* vnde ea *oriatur:* quis obligationem *recipere:* & quis eandem alteri *iniungere* queat.

Quid sit *obligatio.* (a) Vid. circa varias species *obligationum*, I. N. & G. lib. III. cap. IV §. 3. seq.

Vulgo igitur (a) *obligatio* dicitur *vinculum iuris, quo necessitate adstringimur alicuius rei praestandae.* Scilicet iniicitur per eam quasi frenum aliquod nostrae libertati: vt quanquam de facto voluntas in diuersum tendere queat; intrinseco tamen per eandem velut sensu imbutam se deprehendat, vt ni praescriptae normae conformis sit actio edita, non recte se egisse cogatur agnoscere. Adeoque (1) si quid

§. II. (1) Haec *legis* definitio etiam generalissime intellecta, ampla satis & accurata non est. *Lex* itaque, meo iudicio, est *decretum Superioris quocunque modo sufficienter manifestatum; quo is subiectorum aut omnes in vniuersum, mut saltem alicuius generis actiones dirigit; ita vt ratione illarum ipsis aut necessitatem certo modo agendi, vel non agendi imponat; aut libertatem pro lubitu agendi, vel non agendi relinquat.*

§. III. (1) Sensus *obligationis* duos distinctos sensus complectitur; quorum quidem alter fluit ex altero. Prior est sensus *conuenientiae* vel *disconuenientiae* hoc vel illo modo agendi, vel non agen-

quid mali eo nomine homini eueniat; non immerito id sibi accidere iudicet: cum normam, prout par erat, sequendi istud euitasse licuerit.

§. IV. Quod autem homo *aptus* sit *ad recipiendam obligationem*; duplex causa est: vna quidem, quia is *voluntatem* habet, quae sese in diuersas partes flectere, adeoque & ad normam componere potest: altera, quia homo a potestate *Superioris* non est immunis.

Rationes; propter quas quis *aptus* sit *ad recipiendam obligationem*.

di; ita vt aliter faciendo, si quis non secutum lumen rationis, vituperioque adeo dignum intelligat. Alter est *metus* vel distinctus, vel confusus *mali* alicuius nobis imminentis tali modo agentibus, vel non agentibus; & mali quidem non immerito euenturi; siue reuera in illud incurramus; siue forte illud detur effugere. Dixi, *metus vel distinctus, vel confusus.* Est *distinctus* ratione actuum poenis humano foro sancitis obnoxiorum: *confusus* vero, ratione actuum omnium poenis humanis exemptorum: & inde procedunt terrores illi conscientiae, omni aeuo in improbis deprehensi. Ad inueniendum autem solidum horum sensuum fundamentum; necessum est, rationem *conuenientiae* aut *disconuenientiae* inuoluere *necessitatem* quandam *moralem indispensabilem:* quae vero necessitas non nisi a principio externo, Ente nempe, cui *ius* competat certis regulis nos subiiciendi, & contrauenientibus malum repraesentandi, imponi posse intelligitur. Vide quae dicta sunt ad *Epistolam censoriam Anonymi* adnexam infra §. 15.

nis. Nam vbi alicuius agentis vires per naturam ad vniformem agendi modum sunt alligatae: ibi libera actio frustra exspectatur; istique incassum praescribitur aliqua norma, qui eam neque intelligere, neque ad eandem sese componere potest. Si quis autem non agnoscat Superiorem: eo ipso nemo existit, qui necessitatem eidem iure queat iniicere. Et si maxime is in agendo certam rationem obseruet, & a quibusdam actionibus constanter abstineat: id tamen non ex obligatione aliqua; sed ex proprio beneplacito facere intelligitur. Sequitur ergo, vt ille obligationis sit capax, qui & (1) Superiorem habet; & normam praescriptam potest cognoscere; & voluntatem habet in diuersa flexilem; quae tamen, vbi norma per Superiorem fuerit praescripta, sentiat, se ab ipsa non recte discedere. Quali natura hominem praeditum adparet.

Fundamentum

§. V. Introducitur obligatio in animum homi-

§. IV. (1) Haec est causa propria ac immediata: altera est tantum conditio necessario supposita; quemadmodum ex eo adparet, quod Deus, vtut intelligens ac liber infinitum in modum, capax tamen obligationis non sit.

hominis propric a (1) *Superiore*; i. e. tali, cui non solum (2) *vires* sunt, malum aliquod repraesentandi contranitentibus: sed & cui *iustae* sunt *causae*, quare postulare queat, ex suo arbitrio voluntatis nostrae libertatem circumscribi. Talia enim vbi in aliquo fuerint: postquam quid velit, significauit: necessum est, in animo hominis oriri metum reuerentia temperatum: illum quidem ex potentia: hanc autem ex consideratione causarum, quae etiam remoto metu, allicere aliquem debebant ad istius voluntatem amplectendam. Qui enim nullam rationem adlegare nouit, quare mihi inuito obligationem velit impingere, praeter solas vires: is terrere quidem me potest, vt effugiendo maiori malo, ipsi tantisper parere satius ducam: sed eo metu remoto, nihil amplius obstat, quominus meo potius, quam illius arbitrio agam. Contra qui rationes quidem habet, quare ego ipsi parere debeam; a viribus tamen malum aliquod mihi imponendi destituitur: eius iussa impune a me possunt negligi:

iuris imponendi alteri obligationem.

§. V. (1) Vide quae dixi ad *Epistolam censoriam Anonymi* §. 19.

(2) *Vis* plane non ingreditur constitutionem iuris imponendi *obligationem*: inseruit tantum ad ius illud suffulciendum, atque efficax reddendum.

gligi; ni potentior aliquis huius auctoritatem proculcatam adsertum eat.

(3) Rationes autem, quare quis recte postulare queat, vt ab altero sibi obtemperetur,

(3) Prout concepta haec periodus est; singula, quae complectitur, momenta, aut separatae inuicem rationes sunt; aut confluere simul debent ad constituendum vnum fundamentum iuris imponendi obligationem. At heic non perspicitur, vtrum prius, an posterius Auctor voluerit. In Opere quidem Maiori de I. N. & G. *Lib. I. cap. VI. §. 12.* ita exprimit mentem suam, vt tria priora momenta simul cohaereant, vnamque adeo notionem constituant; quartum vero alteram exhibeat. Haec quidem variatio ac confusio iam signum est rei minus liquido perceptae: verum si ponderentur omnes rationes, quibus ius aliis imperandi superstruit; facile adparebit, nullam esse, quae per se satis habeat validitatis. Beneficium quippe nihil aliud, quam gratitudinem deposcit; ad quam testandam vero necessum non est, benefactoris se directioni subiicere. Seruauit quis e. g. alteri vitam: vix vllum sane beneficium exstare maius potest: an ideo ius ille habeat exigendi, vt hic ipsius imperium agnoscat? Ex eo solum porro, quod quis alteri bene velit, & rectius etiam, quam ipse valet, eidem prospicere possit; non sequitur, illi ius accedere, huic imperandi; fatente Auctore ipso, qui illud fuse ostendit in Opere Maiori *Lib. III. cap. II. §. 8.* Sic & consensus, quo in alterius subiectionem quis descendit, per se obligatorius non est: prout illud testatur etiam ipse Auctor eodem

tur, sunt: si ab isto in hunc insignia quaedam bona sint profecta: si constiterit, istum

Opere *Lib. I. cap. VI. §. 6. cap. VII. §. 13.* & *Lib. VIII. cap. I. §. 5.* Hae ergo omnes rationes obligationem non nisi validiorem ac strictiorem reddunt: fundamentum vero iuris imponendi eiusmodi necessitatem moralem aliunde petendum est. Ad hoc autem, meo iudicio, redeunt reliqua omnia: nempe ad dependentiam naturalem, qua vniuersi homines imperio Numinis subsunt, eo quod ab ipso *existentiam, vitam & motum* habeant. Opifex quippe, qua talis, operis sui arbiter est, ac pro lubitu de eo potest disponere; etiamsi nil ipsi praeter formam induxerit. Quod si statuarius propria virtute conficere statuas animatas valeret, ipsisque inditi intellectus verus auctor foret: hoc ipso ius consequeretur causamque abundantem exigendi, fabricatum manibus suis, dotatumque a se intelligendi facultate marmor aurumue, suae se voluntati subiicere. Idem iuris & Parentes in liberos obtinerent; siquidem in generandis illis quid praeter coeca instrumenta, & causas, vt ita loquar, occasionales forent; quo deficiente, eorum quoque auctoritas ex alio fonte deriuatur. At Deus cum materiae, tum formae partium, quibus constamus, auctor in solidum est: corpora nostra ac animas condidit, omnesque, quibus praeditae sunt, facultates ipsis largitus est. Potest itaque istis facultatibus, quos vult, limites praescribere, atque postulare, vt iisdem homines non nisi hoc vel illo modo vtantur. Porro cum qui ius habet mihi imperandi, eo ipso communicare cum altero hanc potestatem vale-

& bene huic velle, & rectius, quam ipse valet, eidem prospicere posse: simulque si actu iste huius directionem sibi vindicet: & denique si quis vltro alteri sese subiecerit, & in ipsius directionem consenserit.

Quomodo *cognoscatur* cum *legis*.

§. VI. Ceterum vt lex vim suam in animis eorum, quibus fertur, exserere possit, re-

---

at: sic Deus certis hominibus aut directe ac immediate hanc suam auctoritatem impertitur; vt cum Magistratus inter *Judaeos*, subsistente *Theocratia*, ipse olim constituebat: aut mediate ac indirecte; vi nempe eius, quod velle se testatu, est, quocunque demum modo. Ita aliquo naturalis legis praecepto omnis inter homines legitima auctoritas niti solet, & praesertim ipso eorum consensu, qui eidem subsunt: qui vero consensus omnem suam vim inde obtinet, quod velit Deus seruari, quae pacta sunt, adeoque iis obediri, quibus promissum est, quantum quidem citra violationem legum a communi Domino latarum fieri potest. En primarium maximumque omnis officii atque obligationis fundamentum. Inde etiam nihil frequentius validiusue inculcat Reuelatio, quam dogma creationis mundi in vniuersum, ac specialiter hominum. Hoc quoque principium ipsi *Gentiles*, quamuis haud ita liquido, agnouerunt; taliaque praeceperunt, quae ad percipiendum honesti & officii cum voluntate supremi Entis, auctoris nostrae existentiae, nexum recta deducebant; prout, si ferret locus, in procliui esset illud ostendere.

quiritur cognitio cum *legislatoris*, tum ipsius *legis*. Nemo enim obedientiam praestare valebit; si neque cui parere debeat, neque ad quid teneatur, nouerit. *Lator, tum ipsa lex.*

Et *legislatoris* quidem cognitio est facillima. *Legum* quippe *naturalium* eundem esse auctorem, qui vniuersi, ex lumine rationis constat. Nec *ciuis* ignorare potest, quis in ipsum *imperium* obtineat.

Leges porro *naturales* quomodo innotescant, paulo post exponetur. *Ciuiles* autem *leges* per *promulgationem* publice & perspicue factam in subiectorum notitiam perueniunt. In qua de duobus constare debet: tum quod lex eum habeat auctorem, penes quem summum in ciuitate est imperium: tum quae sit legis sententia. Prius cognoscitur; si vel ipse legem sua voce promulget, vel autographo consignet: vel si id fiat per ipsius delegatos: quorum auctoritas frustra in dubium vocatur; si constet, hoc cum munere, quod in ciuitate gerunt, esse coniunctum, & ipsos regulariter ad idem adhiberi: si istae leges in vsum iudiciorum deducantur: si nihil contineant, quod summo imperio deroget. Vt autem *sententia legis* recte percipiatur: promulgantibus incumbit, quanta fieri potest, perspicuitate vti. Si quid in legi-

bus obſcurum occurrat: eius declaratio petenda abs legislatore, aut illis, qui ad ius ſecundum leges dicendum publice ſunt conſtituti (1).

Partes eſſentiales legis.

§. VII. Cuiuslibet legis perfectae duae *partes* ſunt: vna, per quam definitur, quid ſit faciendum, quidue omittendum: altera, per quam indicatur, quodnam malum ſit propoſitum ei, qui praeceptum intermittit, & interdictum facit. Nam vti propter prauitatem ingenii humani in vetita tendere amantis, ſuperuacuum eſt dicere: *hoc fac*; ſi non facientem nil mali ſit manſurum: ita abſurdum eſt dicere: *poenas dabis*; ni cauſa, quae poenam mereatur, praeceſſerit.

Sic igitur omnis *vis legis* conſiſtit in ſignificando eo, quid ſuperior a nobis fieri velit, vel non velit: & quae poena violatoribus legis ſit conſtituta. *Vis* autem *obligandi*; i. e., intrinſecam neceſſitatem adferendi; & *vis cogendi*, ſeu per poenas ad obſeruationem legum adigendi; proprie eſt in legis

§. VI. (1) Legislatori ius competit non ſolum *interpretandi* ac declarandi leges: verum etiam, vbi ſenſus legis perſpicuus eſt ac definitus, eam *adplicandi* ad hunc vel illum peculiarem caſum, in quo aliquando aliquid difficultatis deprehenditur.

egislatore, & in iis, quibus legum custodia atque executio est commissa.

§. VIII. *Illud, quod* per leges alicui *iniungitur*, debet non solum *intra vires esse illius*, *cui leges feruntur*; sed & *vtilitatem aliquam adferre*; siue illi ipsi, siue aliis. (1) Nam vti sub comminatione poenae aliquid exigere velle ab aliquo, quod est & semper fuit supra ipsius vires positum; absurdum & crudele fuerit: ita superuacuum est, naturalem voluntatis libertatem constringere; si nulla in quemquam vtilitas inde proueniat.

Qualis debeat esse *materia* legum.

§. IX. Quamquam autem regulariter lex omnes legislatoris subditos *complectatur*, *in quos materia legis quadrat*, & quos legislator ab initio exemtos non voluit: interdum ta-

Qui obligentur *lege; &* quid sit *dispensatio*.

§. VIII. (1) Addenda *tertia* conditio est; nempe vt lex sit *iusta;* ordini scilicet ac naturae rerum congrua. Etsi enim certo sensu omne *iustum* sit *vtile:* concipi tamen *iustum* potest, abstrahendo ab omni *vtilitate*. Ipse quidem Deus, nullius omnino rei indigus, obnoxius, si ita loqui licet, est gloriosae necessitati nihil praescribendi contra immutabiles ordinis regulas; quae nihil aliud sunt, nisi emanatio infinitarum suarum perfectionum, ac sequela naturae rerum, cuius ipse auctor est; ita vt secus agendo sibi ipsi aduersus foret.

tamen contingit, vt ab (1) obligatione legis aliquis peculiariter soluatur: id quod *dispensare* vocant. Vti tamen *dispensare* ille tantum potest, cui legem ferendi & abrogandi potestas competit: ita cauendum, ne promiscua & citra grauissimas causas facta dispensatione, auctoritas legum conuellatur, & inuidiae atque indignationi inter subiectos ansa praebeatur.

Quid sit *aequitas*.

(a) Vid. J.N.&G. lib.V.cap. XII. §.21. & infra cap. vlt. huius lib. §. 12.

§. X. A *dispensatione* tamen multum differt (a) *aequitas*: quae est *correctio eius, in quo lex deficit ob vniuersalitatem*: seu dextra legis interpretatio, qua ex naturali ratione ostenditur, casum aliquem peculiarem sub lege vniuersali non comprehendi; eo quod alias absurdi quid inde foret secuturum. Nam quia ob infinitam varietatem omnes casus neque praeuideri, neque exprimi possunt: ideo iudices, quorum est generalia legum decreta ad speciales casus adplicare, debent a lege excipere eiusmodi casus, quos excepturus fuerat ipse legislator,

§. IX. (1) Haec dispensatio tantum locum reperit in *legibus positiuis*: neutiquam vero in *legibus naturalibus*, circa quas nec ipse Deus dispensare potest; quippe exempla adlegari solita dispensationem proprie sic dictam non arguunt.

r, si praesens adesset, aut tales casus praedisset (1).

§. XI. Porro (a) a relatione & congruentia & normam moralem *actiones humanae* :tas sortiuntur *qualitates* & denominaones. *Variae qualitates actionum moralium.* (*a*) Vid. J.N. & G. lib. 1. cap. VII.

Et illae quidem actiones, de quibus in utram partem quid disponit lex, vocantur *itae*, siue *permissae*. Etsi quandoque, in a ciuili, vbi non omnia ad viuum possunt ecari, illa etiam *licita* dicantur, in quae poena fori humani non est constituta: in se honestati naturali repugnent. *1. Licitum aut illicitum.*

Quae

<. (1) Tradere Auctor aliquid de *duratione legum*, earumque *abrogatione* debuisset. Perpeuam esse ac irreuocabilem *legem naturae* iam nanifestum est. Verum omnes *leges positiuae*, am humanae, quam diuinae, ita sunt comparatae, vt abrogare eas Legislator possit, imo liquando debeat. Hoc autem vel *expresse* facit, el *tacite*. Cum enim longum tempus non obseruari legem patitur, permittitque negotia eo pertinentia alio plane modo geri: aut vero mutatur ita rerum status, vt inutilis iam lex fiat, el locum amplius obtinere nequeat: illa, quamuis non expresse abrogata a Legislatore, ua sponte exspirat. Hoc modo leges *Iudaeorum* politicae ac ceremoniales abolitae sunt.

XI. (1) Vide vtrumque meum discursum *de permissione legum*, & *de beneficio legum*.

2. *bonum aut malum.* Quae porro actiones cum lege (2) congruunt, bonae: quae discrepant, malae vocantur. Sed vt aliqua actio *bona* sit; necessum est, vt ex omni parte cum lege congruat: vt *mala* sit, sufficit, si in vna duntaxat (3) parte deficiat.

3. *Iustum aut iniustum.* §. XII. *Iustitia* autem quandoque est attributum *actionum*: quandoque *personarum*. Quan-

(2) Scilicet, positiue: dantur enim *actiones indifferentes;* quas nec praecipit lex, nec prohibet; sed fieri pro lubitu, vel non fieri, integrum relinquit. Vide ad I. N. & G. *Lib. I. cap. VI.* §. *15. not. 2.* & *cap. VII.* §. *5. not. 5.*

(3) Hae conditiones respiciunt *qualitatem* aut *dispositionem agentis, obiectum, finem*, ceterasque actionis *circumstantias*. Sic etsi actio alias ex asse sententiam legis adimpleat: si ex vitiosa intentione eadem profluxerit; ceu praua, saltem coram tribunali diuino, imputari potest. Quod si eam quis ex causa quidem innoxia; at non ea, quam lex imperat, suscipiat; aut ex ignorantia; id est, nescius, id, quod patrat, conuenire cum lege: illius tunc supremus Legislator nullam habet rationem: incassum actum est, ac mero suo damno. Nempe iterum, *coram tribunali diuino:* nam cum externa legum obseruatio ad commodum societatis, Legislatorum ciuilium scopum, sufficiat: hi de agentis intentione, bonane omnino ac legitima fuerit, an minus, haud adeo sunt solliciti; modo actus exterior in se cum lege conueniat. Vide I. N. & G. *Lib. I. Cap. VII.* §. *3. 4.* & *Cap. VIII.* §. *2. 3.*

uando *iustitia personae* tribuitur, solet ulgo definiri: quod sit *constans & perpetua voluntas suum cuique tribuendi. Iustus* quippe vir dicitur, qui iusta faciendo delectatur; qui iustitiae studet; seu in omni (1) conatur facere id, quod iustum est. De iustitia personarum.

Iniu-

XII. (1) Supponit Auctor perperam, vt videtur, eos omnes, quibus habitus iustitiae vniuersalis deest; qui non in omni re iusta faciendo delectantur; nunquam actiones in se iustas, nisi propter poenas legibus humanis adiunctas, facere. Si hominum indoles bene exploretur; adparebit, vt virtutis ac probitatis; ita etiam nequitiae ac vitiorum gradus esse. Non omnes quippe, qui non quouis respectu virtuti dant operam, aut vere probi sunt, aequa ratione deprauati, omnibus vitiis dediti, aut eidem pariter vitio mancipati deprehenduntur. Homines videas, qui, prout de *Galba* Imperatore dictum est, *magis extra vitia sunt, quam cum virtutibus*, TACIT. *Histor. I.* 49. *num.* 4. & *nemo repente fuit turpissimus &c.* Itaque cum variis plane modis violari, quae aliis debentur, possint: facile eueniet, vt dum quis certis vitiis obnoxius est, quae ipsum ad laedendum hoc vel illud ius alterius impellunt; ipse ab aliis vitiis ad laedenda alia eiusdem iura stimulantibus immunis sit; adeoque horum respectu iustitiae etiam proposito ac motu officio suo fungatur. Sic e.g. homo in sequiorem inclinis sexum, concepto vehementiori in alienam vxorem adfectu, ius mariti, corrumpi suam coniugem vetans, vix obseruauerit: at furari, occidere, dolos fraudesque

Iniustus contra qui negligit cuique suum tribuere; vel id non debito suo, sed prae-
sente

---

in contractibus adhibere, patriam aut Principem prodere &c. forsan religioni duxerit. Equidem vi eiusmodi adfectus abreptus, si alia ratione voti compos fieri nequeat, ad committendum homicidium, audendam proditionem, aliudue patrandum scelus induci poterit; verum haec tunc non nisi aegre, post vehementes animi luctas, aut impotenti iam feruore excoecatus, sustinebit. Si iusti hominis, testante Auctore, *non paucae* possunt esse per infirmitatem *actiones iniustae:* si *Dauid*, Propheta quidem, ac *vir secundum cor Dei*, turpe adulterium, caedemque impiam committere potuit: cur iniustus homo, aut qui vitii alicuius habitum contraxit, plures actiones iustas, pro talibus agnitas, easque vt tales, facere non valeat: ita vt hoc respectu aliqua ipsi iustitia adtribui possit? Hoc saltem desiderandum, quod tunc *imperfecta* tantum *probitas* sit; periculumque immineat; ne, quod vsu venire solet, eiusmodi homines ex vitio in vitium sensim prolabantur, ac omnem denique virtutis fere sensum amittant. Verum non ideo confundendae diuersae ideae; aut supponendi homines deteriores, ac reuera sunt. Tanta quippe est, maxime ratione nonnullorum officiorum, virtutis venustas, tantaque eius vis in animos hominum, vt ii omnes, qui tantisper ratione vtuntur, atque inter moratas gentes degunt, ea, sin minus hoc, saltem altero modo pellici soleant. Imo homines certis addicti vitiis, ipsos ad praecepta iustitiae, ratione officiorum cupiditatibus suis aduersorum,

nte commodo mensurandum existimat. c vt iusti hominis non paucae possint esse ctiones iniustae; & vice versa. Justus uippe iusta facit propter praeceptum legis; iniusta, non nisi per infirmitatem: iniustus autem iusta facit propter poenam legi adiunctam; iniusta per animi malitiam.

§. XIII. Quando vero *iustitia actionibus* tribuitur; tunc nihil aliud est, quam *recta applicatio earundem ad personam*: & *iusta actio*, quae ex proaeresi, seu a sciente & volente adplicatur ad personam, cui illa debetur. Sic vt *iustitia* actionum a *bonitate* in hoc potissimum differat, quod *haec* simpliciter notet conuenientiam cum lege; *iustitia* autem praeterea inuoluat respectum (1) ad *De iustitia actionum.*

E

proculcanda concitantibus, interdum eo promtius in aliis iuste agere satagunt, quod, turbata subinde conscientiae morsibus illa securitate, qua piacula dominantibus suis vitiis conformia committunt, expiaturos se ea vtcunque, strictiori officiorum cupidinibus suis haud repugnantium obseruatione, existiment.

§. XIII. (1) At, iuxta ipsam Auctoris definitionem, nonne *bona actio* etiam obiectum conuenientis inuoluit? Vide supra ad §. 11. not. 2. Porro, prout iustitiam diuidit, videtur tantum *alios homines* pro obiecto eiusdem habere. Satius fuisset *bonas actiones* distinguere secundum tria obiecta, erga quae exerceri possunt; *Deum*

ad eos, in quos actio exercetur. Quo nomine etiam *iustitia* virtus aduersus alium dicitur.

Diuisio *iustitiae.*

§. XIV. Iustitiae diuisionem non omnes eodem modo instituunt. Receptissima est diuisio in *Vniuersalem* & *particularem*. Illa dicitur, quando quodcunque officium exercetur erga alios, etiam (1) quod per vim, aut

nempe, *alios homines*, & *nosmet ipsos*. (Vide §. 13. *cap. seq.*) Illae, quae ad *Deum* referuntur. PIETATIS: quae ad *alios homines*, *IVSTITIAE:* quae vero directe ad *nos ipsos*, *Moderationis* aut *TEMPERANTIAE* vocabulo comprehenduntur. Haec diuisio, vt simplicissima ac facillima: ita quoque receptissima est, ac antiquissima. Vide ad J. N. & G. *Lib. II. Cap. III.* §. 24. *not.* 1.

§. XIV. (1) Illa sunt, quae non absolute ad conseruationem humani generis, aut sustentationem societatis humanae in vniuersum requiruntur; etiamsi ad reddendam eam amoeniorem commodioremque inseruiant. Huc pertinent commiserationis, liberalitatis, beneficentiae, gratitudinis, hospitalitatis officia: verbo, quaecunque vulgo *humanitatis* aut *caritatis* vocabulo comprehendi solent, ad contradistinctionem *iustitiae* rigorosae, proprie sic dictae, cuius officia vtplurimum pacto vel conuentione aliqua nituntur. *Vtplurimum*, inquam: etenim & citra vllam conuentionem perfecte quis obligatur neminem laedere, ac damnum datum reparare; alios ceu naturaliter sibi aequales ha-

t intentata in foro actione exigi non pot-
it. Haec autem est, quando alicui po-
imum exhibentur, quae ille suo iure
stulare poterat: & haec iterum solet di-
li in (2) *distributiuam* & *commutatiuam*.
ı nititur pacto inter societatem & mem-
E 2 bra

›ere &c. Verum sedulo obseruandum, casu ex-
remae necessitatis *ius imperfectum* ex legibus
aritatis ortum, mutari in *ius perfectum;* ita vt
unc per vim queant adseri, quae extra hunc
asum solo cuiusque pudore ac conscientia
tant. Vide J. N. & G. *Lib. I. Cap. VII. §. 7.* &
ib. III. Cap. IV. §. 6.

Quemadmodum vitiosa est diuisio *iustitiae*
ı *vniuersalem* & *particularem;* quod vnum
iembrum altero contineatur: ita subdiuisio *iu-
itiae particularis* in *distributiuam* & *commutati-
am* inadaequata est; quia hoc solum comple-
:itur, quod alteri vi pacti alicuius aut contra-
us cum ipso initi debetur; cum tamen non
ıuca sint, quae, nulla intercedente conuentio-
:, alii a nobis iure suo postulare queant. Vide
›t. *praeced.* Mallem itaque *iustitiam* diuidere in
perfectam, aut non rigorosam; & *perfectam*,
ıt rigorosam: hancque deinde subdiuidere in
lam, *quae a pari erga parem;* & *quae inter Supe-
›rem & inferiorem* exercetur. Prior tot habet
uersas species, quot officia sunt, quae homo
quolibet altero homine, qua tali, aut ciuis
quouis altero membro eiusdem ciuitatis per-
cte exigere potest. Altera tot includit species,
ıot variae sunt societates, quibus imperant
ıi, alii obediunt.

bra inito circa participandum pro rata damnum & lucrum. Haec autem nititur contractu bilatere, potissimum circa res & actiones in commercium venientes.

De *iniustitia* & *iniuria*: item *infortunio* & *culpa*.

§. XV. Cognito, quid *iustitia* sit; facile etiam quid *iniustitia* sit, colligitur. Vbi obseruandum, quod actio iniusta, quae destinato ex consilio suscipitur, & per quam violatur, quod alteri perfecto iure debebatur, aut quod tali iure vndecunque partum is possidebat, proprie *iniuria* vocetur. Quae triplici modo fit: vel si alicui denegetur, quod suo iure (1) postulare poterat: non si quid duntaxat ex humanitate, aut simili virtute debebatur: vel si auferatur, quod (2) suo iure aduersus auferentem (3) valente tenebat: vel si malum aliquod alteri inferatur, (4) quod inferendi pote-

§. XV. (1) Sicut e. g. reparatio damni ipsi dari; aut adimpletio contractus cum ipso initi &c.

(2) Id est, bona & iura, quae actu possidet.

(3) Haec exceptio respicit summorum Imperantium ius, bona eorum, qui certa delicta committunt, fisco addicendi: aut etiam de bonis eorum, qui non deliquerunt, in quibusdam casibus disponendi; donec hoc vel illo modo deinde indemnes praestari possint.

(4) Haec iterum exceptio pertinet ad ius summorum Imperantium, poenas fontibus infligendi-

oteſtatem non habebamus. Ad iniuriam racterea requiritur deſtinatum conſilium : malitia eius, qui facit. Quae vbi abfue- t; laeſio alterius *infortunium*, aut *culpa* ocatur: grauior aut leuior; prout grauis it leuis fuerit ſocordia & negligentia, ex ia quis in alterum velut incurrit.

§. XVI. Lex reſpectu auctoris diuiditur (1) *diuinam* & *humanam*. (*a*) Illa abs eo: haec ab hominibus lata eſt. Sed ſi lex nſideretur, prout neceſſariam & vniuer- lem congruentiam cum hominibus, l minus habet: diuiditur in *naturalem* *poſitiuam*. Illa eſt, *quae cum rationali ac iali natura hominis ita congruit, vt huma- generi honeſta & pacifica ſocietas citra ndem conſtare nequeat.* Vnde & illa per ionis homini congenitae lumen, & ex nſideratione humanae naturae in vniuer- n inueſtigari & cognoſci poteſt. Haec , *quae ex communi conditione humanae na- ae haut quicquam fluit; ſed abs ſolo legis- oris placito proficiſcitur:* etſi nec ipſa ſua ione ac vſu, quem certis hominibus, aut culiari ſocietati generat, carere debeat.

Quotupli- ces ſint le- ges.

(*a*) Vid. J.N. & G. Lib.I.cap. VI. §. 18.

E 3 Eſt

:VI. (1) Id eſt, quae immediate auctorem ha- et *Deum;* namque alias ipſarum legum huma- iarum vis ex lege naturali, quae vere diuina lex ſt, promanat.

Est autem *lex diuina* alia *naturalis*; alia *positiua*. *Humana* autem omnis presse accepta, *positiua* est.

CAPVT III.

DE LEGE NATVRALI IN GENERE.

§. I.

Quomodo inuestiganda sint *fundamenta & praecepta legis naturalis*.

(*a*) Vid. I. N. & G. lib. II. cap. III.

QVaenam *legis naturalis* sit *indoles*; quae necessitas; & quibus eadem praeceptis in isthac mortalium conditione constet; planissime perspicitur, (*a*) si quis *naturam & ingenium hominis* penitius perscrutatus fuerit. Sicuti enim ad accuratam legum ciuilium cognitionem plurimum facit, statum ciuitatis, moresque & studia ciuium probe intellexisse: ita perspecto communi mortalium ingenio statuque, facile patebit, quibus legibus eorundem incolumitas contineatur.

Homo natura se ipso nihil habet carius.

§. II. Id igitur homo habet commune cum omnibus animantibus, queis sensus sui inest: vt seipso nihil habeat carius; seipsum studeat omnibus modis conseruare; vt quae bona sibi videntur, adquirere; quae

uae mala, repellere nitatur. Qui quidem *ffectus* regulariter tantus est, vt reliqui mnes eidem cedant. Et quicunque hoinis salutem impugnatum it: cum non oteft non iste auersari eousque, vt etiam epulso malo intentato, plerumque odium : cupiditas vindictae adhuc remaneat.

Misera conditio hominis sibi relicti, omnique aliorum ope destituti.

§. III. Ast in eo prae brutis homo deteore iam conditione videtur, (*a*) quod *ix vllum aliud animal tanta a natiuitate nbecillitas prosequatur*; sic vt miraculi sit istar futurum, si quis ad maturam aetam peruenerit; nisi aliorum hominum auxlium accedat. Cum nunc inter tot inuen. humanae necessitatis adminicula, pluum annorum sollicita informatio requiraır, vt proprio quis marte victum & ami:um sibi parare queat: fingamus hominem, tra omnem ab aliis hominibus accedenm curam & culturam, ad robustam aetam prouectum; cui nihil sit scientiae, nisi uod ex proprio ingenio velut vltro pullulait; eundemque ab omni aliorum hominum pe atque consortio in solitudine destitutum: ıne vix miserabilius animal deprehendeır: elingue nimirum ac nudum; cui nil aliud relictum, quam herbas radicesque ellere, aut sponte natos fructus legere; sim fonte, flumine aut lacuna obuia leua-

(*a*) Vid. J.N. & G. Lib. II. cap I. §. 8.

re; repellendis aeris iniuriis antra subire, aut musco gramineue corpus vtcunque tegere; tempus taediosissimum per otium exigere; ad quemuis strepitum, aut alterius animantis occursum exhorrescere; denique fame, frigore, aut per feram bestiam demum perire.

Contra quidquid iam commoditatum vitam humanam comitatur; id omne ex mutua hominum ope reduntauit. Sic vt post Deum O. M. nihil in hoc orbe sit, ex quo maior vtilitas homini prouenire queat, quam ex ipso homine.

Homo pluribus vitiis laborat, quae ipsum procliuem reddunt ad noxas aliis inferendas.

§. IV. Isthoc tamen tam vtile inuicem animal *non paucis laborat vitiis*, (a) *& non minore nocendi facultate praeditum est*; quae coniunctionem cum ipso reddunt satis ancipitem, magnamque requirunt cautionem, ne pro bono malum quis ab illo sortiatur.

Jam primum maior fere *ad nocendum proclinitas in homine*, quam in quouis brutorum deprehenditur. Nam bruta fere cibi desiderio & Veneris efferantur: quorum vtrique tamen facili negotio ipsa satisfacere possunt. Et eo desiderio sopito, non temere in iras, aut ad laedendum alios concitantur; nisi quis irritauerit. Ast homo animal est nullo non tempore in *libidinem* paratum; cuius stimulis longe frequentius vellicatur

(a) Vid. J. N. & G. Lib. II. cap. I. §. 6. & Lib. VII. c. I. §. 4.

icatur, quam conseruandae speciei neces-
arium videbatur. Eiusdem quoque *venter*
ion satiari duntaxat, sed & titillari vult;
c saepe plura adpetit, quam natura digere-
: valet. *Vestibus* ne indigerent bruta, na-
ıra prospexit: ast homo non ad necessita-
:m tantum, sed & ad *ostentationem vestiri*
audet. Multi praeterea *adfectus* atque *cu-*
dines brutis ignoti in mortalium genere
eprehenduntur: *superflua habendi libido,*
uaritia; *gloria* & alios eminendi cupiditas,
uidia, *aemulatio*, ingeniorumque conten-
o. Indicio est, quod pleraque bella, quibus
enus mortalium colliditur, ob causas ge-
ntur brutis ignotas. Atque ista omnia
imulare homines possunt & solent, vt sibi
utuo nocere velint. Accedit in multis
:imia quaedam petulantia, & aliis *insultan-*
libido; quibus ceteri etiam modesto inge-
o praediti, studio se ac suam libertatem
nseruandi ac tuendi, non possunt non of-
ndi, ac ad resistendum accingi. Quan-
ɔque etiam homines ad mutuas laesiones
:itat *inopia*; & quod praesens rerum copia
piditatibus aut indigentiae eorum non
fficiat.

§. V. Sed & maxima *vis* inest hominibus
noxas mutuo inferendas. Nam etsi ne-
e dentibus, neque vnguibus aut corni-
bus

Ipsi magna vis inest ad nocendum.

bus ſint formidabiles, vt multa brutorum: tamen *habilitas manus* in efficaciſſimum nocendi inſtrumentum eualeſcere poteſt; & *ſolertia ingenii* aſtu & per inſidias graſſandi facultatem dat, qua aperta vi pertingere non licet. Sic vt facillimum ſit, hominem homini grauiſſimum malorum naturalium, nempe mortem, inferre.

Inſignis eſt inter homines ingeniorum atque inclinationum varietas.

§. VI. Denique & in genere humano conſideranda eſt *inſignis* illa *ingeniorum varietas:* qualis in ſingulis brutorum ſpeciebus non cernitur; quippe quae conſimiles fere inclinationes habent, parique affectu & appetitu ducuntur. Aſt inter homines *quot capita, tot ſenſus*; & ſuum cuique pulchrum. Nec ſimplici aut vniformi cupidine omnes agitantur; ſed multiplici & varie inter ſe mixto. Imo vnus & idem homo ſaepe ſibi diſſimilis cernitur: & quod vno tempore concupiuit, ab eodem alio tempore valde abhorret. Nec minor in ſtudiis, inſtitutis, & ad exſerendum animi vigorem *inclinationibus* varietas, quae iam in infinitis fere vitae generibus conſpicitur. Per quae ne mutuo collidantur homines, ſolicita temperatura & moderatione opus eſt.

Indoles naturalis hominis

§. VII. Sic igitur homo iam eſt animal *ſui conſeruandi ſtudioſiſſimum: per ſe egenum;* ſine auxilio ſui ſimilium ſeruari impotens:

ad

ad mutua commoda promouenda maxime *idoneum:* idem tamen iuxta *malitiosum*, petulans & facile irritabile, ac ad noxam alteri inferendam pronum non minus, quam *validum.* Vnde colligitur, eidem, vt sit saluus, necessum esse, vt sit *sociabilis*; i. e. vt cum sui similibus coniungatur, & aduersus illos ita se gerat, vt ne isti probabilem causam accipiant eum laedendi; sed potius eiusdem commoda seruare & promouere velint.

necessario exigit, vt sit *sociabilis.*

§. VIII. Huius ergo *socialitatis* leges; seu quae docent, quomodo quis sese debeat gerere, vt commodum societatis humanae membrum existat; vocantur (1) *Leges naturales.*

Quid sint *leges naturales.*

§. IX. His positis, adparet, *fundamentalem legem naturalem* esse hanc: *Cuilibet homini, quantum in se, colendam & seruandam esse societatem.* Ex quo consequitur, quia qui vult finem, vult etiam media, sine quibus finis obtineri nequit: omnia, quae ad istam socialitatem necessario & in vniuersum faciunt, iure naturali praecepta: quae eandem turbant aut abrumpunt, vetita intelligi.

Lex fundamentalis Juris Naturae.

Reliqua autem praecepta sunt tantum velut subsumtiones sub hacce generali lege, quo-

§. VIII. (1) Vide quae dicentur infra ad §. vlt. huius capitis.

quorum euidentiam lumen illud naturale hominibus insitum insinuat.

Praecepta naturalia vnde vim legis obtineant.

§. X. Isthaec porro praecepta etsi manifestam habeant vtilitatem: tamen vt eadem *vim legis* obtineant, (1) necessum est praesupponi: *DEum esse: & sua prouidentia omnia regere: eundemque* mortalium generi *iniunxisse*, vt ista rationis dictamina, tanquam *leges* ab ipso vi congeniti luminis promulgatas, obseruent. Alias enim possent ea quidem fortasse obseruari intuitu vtilitatis; sicut quae a Medicis regendae valetudini praescribuntur: non autem tanquam leges; quippe quae necessario ponunt superiorem; & quidem talem, qui alterius gubernationem actu susceperit.

Deus est auctor legis naturalis.

§. XI. Esse autem *Deum legis naturalis auctorem*, ex ratione naturali ita demonstratur; si praecise praesenti mortalium conditioni inhaereamus; non attendendo, an primaeua conditio diuersa ab hac fuerit, & vnde ista mutatio prouenerit.

Cum enim *natura hominis* ita sit constituta, vt citra sociabilem vitam humanum genus incolume esse nequeat, hominisque ani-

---

§. X. (1) Vide ad J. N. & G. *Lib. II. Cap. III. §. 19. not. 2.* & quae monui ad *Epistolam censoriam Anonymi* heic adnexam §. 15.

animus notionum huc inseruientium capax deprehendatur; & vero pateat, non solum genus humanum, vti aliae creaturae, originem suam Deo debere; sed & eundem istud vtcunque iam constitutum prouidentiae suae moderamine complecti: inde consequitur, Deum velle, vt homo iis viribus, quas sibi prae brutis peculiares inesse sentit, ad naturae suae incolumitatem vtatur; vtque adeo a brutorum exlege vita humana vita sit distincta. Id quod cum aliter, quam seruata lege naturali obtineri nequeat: intelligitur quoque, a Deo obligatum hominem ad isthanc seruandam, tanquam medium non ex arbitrio hominum inuentum, ac ex eorum libidine mutabile; sed expresse ab ipso Deo huic fini procurando constitutum. Qui enim obligat ad finem, censetur quoque eundem obligasse ad vsurpanda media fini necessaria.

Sed & socialem vitam a Deo hominibus pro imperio iniunctam esse, indicio est: quod in nullo praeterea animante *sensus religionis aut metus Numinis* deprehendatur, qui in animali exlege intelligi non posse videtur. Abs quo generatur tener admodum sensus in animis hominum non plane corruptorum, quo conuincuntur, in legem naturalem peccando offendi illum, cui in ani-

animos hominum imperium est, & qui metuendus sit, etiam vbi ab hominibus metus non impendet.

Quo sensu legis naturalis praecepta omnibus hominibus sint *natura nota*.

§. XII. Quod vulgo dicitur, isthanc legem *natura notam* esse; id non ita capiendum videtur, quasi in animis hominum iam nascentium inhaereant actuales & distinctae propositiones circa agenda & fugienda: sed partim, quod illa per lumen rationis inuestigari possit: partim, quod saltem communia & praecipua capita legis naturalis ita plana & liquida sint, vt statim adsensum inueniant, & ita animis inolescant, vt nunquam inde iterum deleri queant; vtut forte homo impius ad sopiendas conscientiae vellicationes eorundem sensum plane studeat extinguere. Quo nomine etiam in sacris litteris cordibus hominum (*a*) inscripta dicitur. Inde & cum a puero ex vitae ciuilis disciplina eorundem sensu imbuamur; & vero recordari non possimus id tempus, quando primum eadem hauserimus: non aliter de ea cognitione cogitamus, ac si illa nobis nascentibus iam adfuisset. Id quod cuilibet etiam circa linguam ipsi vernaculam contingit.

(*a*) Rom. II. 15.

Generalis *diuisio officiorum*.

§. XIII. Diuisio *officiorum*, quae ex lege naturali homini incumbunt, commodissime videtur institui secundum *obiecta*, erga quae ista

ista sunt exercenda. Quo intuitu illa in *tres principales partes* dispescuntur: quarum *prima* tradit, quomodo ex solo rectae rationis dictamine quis sese debeat gerere aduersus *Deum*: *altera*, quomodo aduersus *seipsum*: *tertia*, quomodo aduersus *alios homines*. Quanquam autem primario & *directe* ea praecepta legis naturalis, quae ad alios homines spectant, ex *Socialitate*, quam fundamenti loco substrauimus, deriuentur: tamen etiam (1) *indirecte* officia hominis erga Deum,

rum homini *naturali lege* incumbentium.

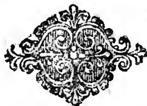
§. XIII. (1) At haec officia, vt & quae ad nosmet ipsos referuntur, aliud directum ac immediatum fundamentum, semoto quocunque societatis respectu, habent. Etenim homo solus in orbe, aut in deserta aliqua insula, nihilominus sane colere Deum, seipsum conseruare, facultatesque suas, quantum potest, perficere &c. teneretur. Enimuero plane necessum non est, omnia officia, quorum solo rationis lumine intelligi necessitas potest, ex vna fundamentali propositione deduci. *Tria* nempe sunt primaria naturalis iuris *principia*: RELIGIO, quae omnia hominis erga *Deum* officia complectitur: AMOR SVI, ex quo quicquid erga *seipsum* idem homo directe obseruare tenetur, fluit: & SOCIABILITAS, vnde quae *aliis hominibus* debentur, resultant: vberrima quidem principia; quae etsi arctissimo inter se vinculo cohaereant, vnaque ad promouendos Creatoris fines concurrant; reuera tamen inuicem differunt, ac prudenter temperari debent, ita vt iustum inter illa, quantum

Deum, tanquam Creatorem, inde deduci possunt: quatenus vltimum firmamentum officiis erga alios homines a religione & metu Numinis accedit; sic vt sociabilis quoque non esset homo, ni religione foret imbutus: & quia sola ratio in religione vlterius progredi nequit, quam quousque illa inseruit (2) promouendae tranquillitati & socialitati huius vitae: nam prout religio salutem animarum procurat, ex peculiari reuelatione diuina prouenit. Officia autem hominis erga seipsum ex religione & socialitate coniunctim promanant. Ideo enim quaedam non pro absoluto suo lubitu homo circa seipsum disponere potest: partim, vt cultor idoneus diuini Numinis: partim, vt commodum & vtile membrum societatis humanae esse queat.

CAPVT

fieri potest, aequilibrium seruetur. Vide ad J.N. & G. *Lib. II. Cap. III. §. 15. not. 5.*

(2) Vide quae dixi ad *praefationem* Auctoris §. 6.

CAPVT IV.
DE OFFICIIS HOMINIS ERGA DEVM, SIVE DE RELIGIONE NATVRALI.

§. I.

Generalis diuisio systematis *religionis naturalis.*

OFficium hominis erga Deum, quantum quidem ex naturali ratione inuestigari potest, duabus partibus absoluitur: tum vt de Deo recte sentiamus: tum vt actiones nostras ad ipsius voluntatem componamus. Inde *religio naturalis* constat (1) *propositionibus* tum *theoreticis*, tum *practicis*.

Deum existere,

§. II. Inter ea, quae de Deo cuiuis homini sentienda sunt, primum omnium est, vt certo persuasus sit, *Deum existere*; i. e. reuera dari summum aliquod & primum Ens, abs quo hoc vniuersum dependeat. Id quod sapientes ex *subordinatione causarum*; quae demum in primo aliquo sisti volunt: ex *motu*: & ex contemplatione *machinae huius vniuersi*; & similibus argumentis liquidissimo

§. I. (1) Vide ad haec singula CLERICI *Pneumatologiam Sect. III.* vt & BVDDEI *Dissertationem*, cui titulus, *de Pietate Philosophica*; quae est IV. inter eius *Selecta Juris Nat. & Gentium.*

mo demonſtrarunt. Quae ſi quis negetabs ſe capi poſſe: non ideo *Atheiſmi* ſui excuſationem inuenit. (a) Cum enim vniuerſum genus humanum in perpetua velut poſſesſione iſtius perſuaſionis fuerit: neceſſum erat, ſi quis eandem oppugnare velit, vt non ſolum omnia argumenta, quibus Deus eſſe probatur, ſolide deſtruat; ſed & plauſibiliores rationes pro adſertione ſua proferat. Simulque cum generis humani ſalutem ea perſuaſione contineri hactenus creditum ſit: oſtendendum ipſi praeterea fuerit, generi humano per Atheiſmum melius conſuli, quam retento ſano cultu Numinis. Quod cum fieri nullo modo queat: omnium eorum, qui iſthanc conuellere quocunque modo adgrediuntur, impietas, maxime eſt deteſtanda, & grauiſſimis (1) poenis coercenda.

(a) Vid. J.N. & G. Lib. III. Cap. IV. §. 4.

Eundem Deum eſſe *conditorem* huius *vniuerſi.*

§. III. Alterum eſt, *Deum eſſe vniuerſi huius conditorem.* Cum enim ex ratione manifeſtum ſit, iſthaec omnia non extitiſſe a ſeipſis: oportet, vt eadem ſummam aliquam cau-

Er-

§. II. (1) Modo quidem diſſeminare impietatem hanc pertendant: alias enim indoles ac finis poenarum foro humano infligendarum, non exigit, eas aduerſus Atheum, ideo tantum, quod Atheus ſit, exerceri. Vide ad J. N. & G. *Lib. III. Cap. IV. §. 4. not. 1.*

causam habeant. Quae ipsa est id, quod Deum adpellamus.

rores huic propositioni contrarii.

Ex quo consequitur, falli eos, qui subinde *Naturam*, tanquam vltimam omnium rerum & effectuum causam, crepant. Nam si per id vocabulum intelligitur efficacia illa & vis agendi, quae in rebus conspicitur: illa ipsa vtique auctorem sui, i. e. Deum arguit: tantum abest, vt eius vis ad negandum Deum quid valere possit. Sin autem per naturam intelligatur summa rerum omnium causa: ex profano quodam fastidio defugitur plana & recepta Dei adpellatio.

Errant quoque illi, qui credunt, Deum esse aliquid eorum, quae in sensus incurrunt; & praecipue *sidera*. Nam haec omnia substantia ipsorum arguit non esse primum aliquod, sed ab alio ortum.

Nec minus indigne de Deo sentiunt, qui eum (1) *mundi animam* dicunt. Anima enim mundi, qualiscunque illa demum sit, partem mundi notat: pars autem rei quomodo eiusdem causa, i. e. prius aliquid esse potuit? Quod si autem per animam mundi intelligatur primum illud & inuisibile, a quo omnium rerum vis & motus dependet:

§. III. (1) Vide BAYLII *Continuationem cogitationum circa cometam*, &c. p. 120. & *sequ.*

pro plano vocabulo, obscurum & figuratum nomen substituitur.

Ex hoc ipso quoque adparet, *mundum* non *esse aeternum*. Id enim abhorret a natura eius, quod causam habet. Et qui mundum aeternum adserit, aliquam eius causam negat; & sic ipsum Deum negat. (2)

§. IV.

(2) Modificationem aliquam haec meretur consequentia: maluerintque forsan plures verba Dn. CVDWORTHII, in Excerptis *Bibliothecae selectae* Dn. CLERICI *Tom. III.* p. 21. 22. sua facere:

„Etsi presse quidem loquendo, ii tantum agnoscant Deum, qui ipsum omnipotentem, vnicumque rerum omnium principium credunt: postulat tamen humani ingenii debilitas, latius haec verba intelligi: vt inter illos, qui Numen agnoscunt, & ii comprehendantur, qui credere se Ens aeternum atque independens profitentur; licet creasse istud materiam haud credant. Nunquam Atheismi *Epicurus* ac *Democritus* accusati fuissent: si tantum statuissent, Atomos esse aeternos: neque alii etiam Philosophi, qui idem ipsum contendebant: & si non negauissent, vllum existere Ens intelligens, quod ex materia vniuersum condiderit. „Conf. TITII *observationes in Pufend. de offic. Hom. & Civ.* &c. obs. 97. & 99. Sunt & aliae circa Numen opiniones, quarum respectu indulgere aliquid par est humanae mentis caligini, educationis instillationibus, peculiari cuiusque indoli ingenii, temporibus, locis, aliisue cir-

§. IV. Tertium est, *Deum tum in vniuersum mundum, tum ingenus humanum regimen exercere.* Id quod ex admirabili & constanti ordine, qui in hoc vniuerso cernitur, liquido adparet. Quoad effectum autem moralem, perinde est, vtrum quis neget Deum existere; an ab eodem humana curari: cum vtrumque omnem religionem plane tollat. Frustra enim metuitur aut colitur, vtut in se sit praestantissimus, qui nulla plane nostri cura tangitur, & nihil boni malique in nos vult aut potest conferre.

Deum *prouidentiam* suam exercere in hoc vniuersum.

§. V. Quartum est, *nullum attributum in Deum cadere, quod aliquam* (1) *imperfectionem*

Nullam imperfecti-

cumstantiis. Alias enim periculum fuerit, ne Atheismi temere insimulentur homines ab eo alienissimi; immo plures etiam sancti viri, quorum collaudatur in sacris scripturis, atque imitanda proponitur pietas; tametsi in nonnullis crudae satis de Numine ipsis sententiae haeserint.

§. V. (1) Certum quidem est, nullum Deo attributum esse adsignandum, quod vllam inuoluat imperfectionem: At bene notandum, obseruationem huius regulae relatiuam esse ad captum vniuscuiusque: quippe cum adscribere imperfectiones Numini quis possit, quas pro talibus non habeat; quo casu reuerentiae in illud ac honoris defectus, saltem formaliter, non proditur. Vt vero constet, an tunc quis de er-

enem in Deum cadere.

nem inuoluat. Cum enim ille omnium rerum causa sit & origo: absurdum foret, creaturam ipsius aliquam sibi posse perfectionem animo concipere, quae abs Deo abesset. Imo cum istius perfectio infinitis modis exsuperet captum tantillae creaturae; eandem terminis potius negatiuis, quam positiuis exprimere par erit. Inde Deo haut quaquam sunt tribuenda, quae *finitum* aut *deter-*

---

rore teneatur: distinguendum est inter *grauiores* illas *imperfectiones*, quae in sensus quasi incurrunt; & *subtiliores imperfectiones*, quas non nisi adhibita meditatione ac perspicacia vulgi captum superante, licet detegere. Ad priorem classem pertinebant pleraeque gentilis superstitionis ac idololatriae hallucinationes, quibus Deo hominum non solum indigentia, sed quoque infirmitates ac vitia ipsa adfingebantur. Referenda & huc eorum est opinio, qui Deum peccati auctorem constituunt; item, qui eum ita sibi concipiunt, ac si homines talia velit suscipere, quae citra piaculum fieri nequeunt: cuius farinae sunt fautores persecutionis ex causa Religionis. Enimuero circa Dei *omniscientiam* e. g. aut *omnipraesentiam*, & id genus alia, quae ad intimiores naturae diuinae recessus spectant, facile est, vt falsae quaepiam obrepant notiones; ita vt vel attentissimis perspicacissimisque, dum vltra vulgi sphaeram adscendunt, non cautum sit, quominus in aliquem errorem ipsimet illabantur.

eterminatum quid notant: quia finito ma-
ıs semper adtribui potest; & omnis de-
erminatio ac figura terminos ac circumscri-
ptionem inuoluit. Quin nec dicendus est *distincte & plene comprehendi aut concipi nostra imaginatione*, vel quacunque facultate animae nostrae: quia quicquid animo distincte & plene concipere valemus, id finitum est. Neque vero ideo, quia *Deum infinitum* dicimus, eius conceptum plenum animo tenemus: cum *infinitum* proprie non notet aliquid in ipsa re, sed impotentiam in animo nostro; ac si diceremus, non capere nos magnitudinem eius essentiae. Inde nec recte dicitur, quod *partes* habeat; aut sit *totum* aliquid: quia haec attributa finitorum sunt: neque quod in *loco aliquo contineatur*: quia hoc innuit fines & terminos magnitudinis: neque quod *moueatur aut quiescat*: vtrumque enim supponit esse in loco.

Sic nec Deo proprie adtribui possunt, quae *dolorem* aliquem aut *passionem* notant: (proprie dico: nam vbi talia Deo attributa leguntur; id fit ἀνθρωποπαθῶς, pro effectu non adfectu) vt est *ira*, *poenitentia*, *misericordia*.

Item, quae *egestatem* & *absentiam alicuius boni* notant: vt est *adpetitus*, *spes*, *concupiscentia*, *amor*, *cupido*. Nam haec inuol-

uunt indigentiam; adeoque & imperfectionem: cum intelligi non possit, vt quis adpetat, speret, cupiatue, nisi quibus indiget caretue.

Sic & quando Deo tribuitur *intellectus*, *voluntas*, *scientia*, & *actus sensuum: visio*, *auditio:* illa longe sublimiori modo sunt capienda, quam quo nobis insunt. Nam *voluntas* est adpetitus rationalis: adpetitus autem praesupponit absentiam & indigentiam rei congruentis. Et *intellectio* ac *sensus* in hominibus inuoluit passionem, per obiecta in organa corporis & potentias animae impressam. Quod est indicium potentiae ab alio dependentis, & consequenter non perfectissimae.

Denique & illud a perfectione diuina abhorret, si dicantur *plures vno Dii*. Nam praeterquam quod admiranda mundi harmonia vnum duntaxat eius, moderatorem arguit: etiam finitus tunc foret Deus, si plures essent paris potestatis ab ipso non dependentes. Sic vt *contradictionem* inuoluat, plura dari infinita.

Quae cum ita sint; maxime rationi congruum est, circa attributa Dei vtcunque exprimenda, vti *nominibus*, vel *negatiuis*, vt infinitus, incomprehensibilis, immensus, aeternus, i. e. principio & fine carens;

ens: vel *superlatiuus*, vt optimus, maximus, potentissimus, sapientissimus &c. vel *indefinitis*, vt bonus, iustus, creator, rex, dominus &c. eo sensu, vt non tam velimus, quid sit, distincte dicere, quam nostram admirationem & obedientiam qualicunque expressione profiteri; quod est signum animi humilis & animi honorantis, quantum potest.

§. VI. *Propositiones practicae* religionis naturalis versantur, partim circa *internum*; partim circa *externum cultum Dei*. In quo consistat *internus Dei cultus*.

Internus cultus Dei consistit in eius *honore*. Honor (1) autem est opinio alienae potentiae

F 5

§. VI. (1) At ipse Auctor in Opere Maiori *Lib. VIII. Cap. IV. §. 11.* atque hoc compendio *Lib. II. Cap. XIV. §. 11.* aliter *honorem* definit, hocque ipso signa externa intelligit, quibus iudicium nostrum de alterius praestantia testamur. Istud reuera vocabulum hocce inuoluit; ita vt denotando *cultui externo* potius, quam *interno*, adplicari possit. Ceterum non solum consideratione *potentiae* & *bonitatis* Dei fundatur veneratio illa, qua absoluitur *cultus internus:* eandem pro rata ingrediuntur etiam reliquae omnes naturae diuinae perfectiones, in quantum nobis sunt cognitae: in primis *sapientia* & *scientia infinita*, quarum haec necessario, ad perscrutanda corda nostra, internamque deuotionem recipiendam requiritur. Porro ad *externum cultum* Auctor talia refert, quae etiam & potissimum ad *cultum internum* pertinent, ceu adparet ex *nota 1. §.*

tentiae, coniunctae cum bonitate. Debet scilicet animus hominis ex consideratione potentiae & bonitatis Dei, quantam potest, animo *venerationem* aduersus ipsum concipere.

Ex quo fluit, vt *eundem* debeat *amare*, tanquam omnis boni auctorem & datorem: *in eum sperare*, tanquam abs quo in futurum quoque omnis nostra felicitas dependeat: *eius voluntati adquiescere*, tanquam qui pro sua bonitate omnia optime faciat, nobisque det, quae maxime expediunt: *eum timere*, tanquam potentissimum, & cuius offensa maximum sit malum conciliare apta: ei denique in omnibus humillime (2) *obsequi*, tanquam creatori, domino, ac rectori optimo maximo.

§. VII.

---

seq. inter alia *admirationem*, quae vel primo loco poni debuisset; quandoquidem ea primus vtique sensus est, quem excitare in nobis consideratio perfectionum in vniuersum apta est; dum reliqui sensus alicui tantum, vel aliquibus earum peculiariter respondent.

(2) Dicit Auctor simpliciter, *ei obsequi*. Iam vero *actuale obsequium*, prout ex eo constat, quod ipse §. *seq.* tradit, in exteriori aliqua actione consistit.

§. VII. *Externus* Dei *cultus* in hisce po- ssimum consistit: *De cultu externo.*

1. Vt homo *Deo* (1) *gratias agat* pro tot ›nis ab eo acceptis.

2. Vt ipsius voluntatem per actiones suas, iantum fieri potest, exprimat, seu *ei ob- mperet.*

3. Vt *eius magnitudinem admiretur* (2) · *celebret.*

4. Vt (3) *preces ad ipsum fundat*, pro ›tinendis bonis & auerruncandis malis: eces enim sunt signa spei; spes vero boni- :is & potentiae diuinae agnitio est.

5. Vt, si res tulerit, *per solum Deum ret*, & (4) *iuramentum religiosissime ob- uet*; hoc enim postulat omniscientia & ›tentia Dei.

6. Vt *de Deo considerate loquatur*; id enim : signum timoris; timor autem potentiae nfessio est. Ex quo consequitur, *non esse endum Dei nomine temere & frustra*; rumque enim inconsideratum: *non esse iuran-*

VII. (1) At hae *gratiarum actiones*, aeque ac *admiratio* & *preces* aliquando citra externum actum fieri possunt ac debent; quicquid ignorantia ac superstitio circa haec comminiscantur.

Vide *not.* praeced.

Vide *not. 6.* huius §.

Vide, quae dicentur infra *Cap. XI.* huius Libri, quo de *iuramento* in genere agitur.

iurandum, vbi non est opus; est enim frustra: *non esse curiose & petulanter disputandum circa naturam & gubernationem Dei*; ex hoc enim nihil aliud sequitur, quam vt Deum exigere velimus ad modulum nostrae rationis.

9. Item, vt *quicquid Deo praestandum est, in suo genere sit* (5) *eximium, & honorem exprimere aptum.*

10. Item, vt *homo Deum non solum secreto, sed &* (6) *palam & publice in conspectu hominum colat.* Occultare enim aliquid est, quasi quis eo exercendo erubesceret: contra publicus cultus non solum de nostra deuotione testatur; sed & alios exemplo incitat.

11. Denique vt *summo conatu leges naturales obseruet.* Nam vti imperium Dei paruipendere, superat omnes contumelias: ita e contrario omnibus sacrificiis est acceptior obedientia.

§. VIII.

(5) Sic lege *Mosis* Deus offerri sibi victimas immunes a maculis, optimasque terrae fruges, praeceperat.

(6) Id est, quantum fieri potest maiestate diuina profanorum ludibrio aut insultibus non exposita; nec arcessito nobis ipsis graui aliquo malo; abstinendo a certis externis actibus, quorum omissio nullum contemtus signum inuoluit. Vide, quae dixi ad J. N. & G. *Lib. II. Cap. IV. §. 3. not. 2.* & *Cap. VI. §. 2. not. 3.* 2dae *Edit.*

§. VIII. Enimuero id certum est, (1) *effe-* *Quis sit effectus religionis naturalis.*
um huius *religionis naturalis* praecise &
o praesenti hominum conditione conside-
rae, intra sphaeram huius vitae terminari;
aeternam autem salutem nanciscendam
quaquam valere. Ratio quippe humana
i relicta iam ignorat, prauitatem, quae in
ultatibus & inclinationibus hominis cer-
tur, per culpam humanam prouenisse,
eique offensam & aeternum exitium me-
i. Eoque & necessitas Saluatoris, eius-
e officium & meritum, nec non promissa
i humano generi facta, & quae alia in-
dependent, eandem latent; per quae
a salutem aeternam hominibus prouenire
diuinis litteris constat.

§. IX. Operae pretium porro fuerit, pau- *Vsus religionis in societate humana.*
distinctius expendisse *vsum*, quem in vita
nana (1) *religio* gignit: vt constet, *eam*
era esse vltimum & firmissimum humanae
ietatis vinculum.

Nam in *libertate naturali*, si metum
ini Numinis remoueas; vbi quis propriis
ibus fisus fuerit, quaelibet imbecilliori-
pro lubitu inferet; ac honestatem, pu-
em, fidem, inter inania vocabula repu-
tabit;

VIII. (1) Vide dicta ad *Praefationem* Auctoris
. 6.

X. (1) Vide ad J.N. & G. *Lib. II. Cap. IV. §. 3.*
ot. 4.

tabit; nec ad recte faciendum aliter, quam sensu propriae imbecillitatis adigetur.

Porro, religione remota, *ciuitatum* firmitas intrinseca semper in incerto foret; ac ad ciues in officio continendos haut quidquam sufficeret metus temporalis poenae; fides superioribus data, eiusque seruandae gloria, & gratitudo, quod ope summi imperii a miseriis status naturalis defendantur. Tunc enim reuera locum haberet: (2) *qui mori scit, cogi nescit*; quippe cum Deum non metuentibus nihil magis, quam mors metui possit. Huic contemnendae qui sufficeret, in imperantes quaeuis tentare posset. Vt autem id vellet, vix causa defutura foret: puta, vt declinaret incommoda, quae sibi ab alterius imperio videntur incumbere; aut vt ipse potiretur commodis, quae imperii possessorem comitantur. Praesertim cum facile iudicare possit, iure se id facere: vel quod qui in praesens rerum potitur, praue rempublicam videatur gerere; vel quod ipse longe melius imperaturum sese speret. Occasio autem ad talia tentanda facile offerri posset; rege vitam suam non satis

(2) *Cogi qui potest, nescit mori.* SENEC. *Hercul. fur. vers.* 425.

atis caute circumſepiente; (3) (& quis tali erum ſtatu cuſtodes ipſos cuſtodiet?) vel nultis conſpirantibus; vel bello externo ngruente, adſcitis in partes hoſtibus. Praeterea ciues ad iniurias mutuo inferendas futuri eſſent pronisſimi. Cum enim in foro iuili pronuncietur ſecundum acta & proata: omnia ſcelera & flagitia, ex quibus lurum prouenire aptum eſt, ſi occulte patrari c ſine arbitris poſſent, pro dexteritate inenii, in qua placere ſibi quis poſſet, haerentur. Nemo quoque opera miſeriordiae aut amicitiae foret exerciturus, niſi loriae aut emolumenti explorata ſpe. Ex uo & illud conſequeretur: vt, dum nemo ı alterius fide, remotis poenis diuinis, ſodam fiduciam collocare poſſet, ſinguli rpetuo metu & ſuſpicionibus anxii viuent, ne ab aliis deciperentur, aut laederenr. Sed & tam imperantes, quam ſubcti, parum procliues futuri eſſent ad praeara & glorioſa opera patranda. Nam imrantes, nullo conſcientiae vinculo conſtrii, omnia munia, ipſamque iuſtitiam venalia ent habituri, & in omnibus priuatum mmodum quaeſituri cum oppreſſione iium; a quorum rebellione vti ſibi ſemper

(3) *Pone ſeram; cohibe: ſed quis cuſtodiet ipſos Cuſtodes?*
IVVENAL. Satyr. VI. verſ. 346. 347.

per metuerent: ita suam salutem vnice in eo positam intelligerent, vt istos quam maxime enerues redderent. Ciues contra oppressionem imperantium formidantes, nunquam non circumspecturi forent occasiones rebellandi; nec minus tamen ipsi inter se diffisuri, seque mutuo formidaturi erant. Quin & coniuges, oborta vel leui querela, se inuicem essent suspectaturi, ne veneno, aut alio clandestino modo necarentur. Par periculum a familia immineret. Cum enim sine religione nulla quoque futura foret conscientia: non facile esset, occulta eiusmodi scelera deprehendere: quippe quae plerumque per inquietudinem conscientiae, & terrores in exteriora indicia erumpentes produntur.

Vnde adparet, quantopere intersit generis humani, Atheismo omnes vias, ne inualescat, praecludere; simulque quanta vecordia eos agitet, qui ad opinionem prudentiae politicae conciliandam facere autumant, si in impietatem procliues videantur.

CAPVT

CAPVT V.

E OFFICIIS HOMINIS ERGA SEIPSVM.

§. I.

QVanquam hominem amor sui penitus infixus subigat, solicitam sui curam agere, suaque commoda omnimodis procurare; sic vt hoc intuitu]uam obligationem comminisci superuam videatur: alio tamen respectu homo]ue certa quaedam (a) *circa seipsum* obiare tenetur. Cum enim non sibi soli atus homo; sed (1) ideo tam eximiis dois a creatore sit ornatus, vt ipsius glori- celebret, & idoneum societatis humamembrum existat: inde ita sese cômete homo tenetur, vt ne dona creatonculta perire patiatur, & ad societatem hu-

Fundamentum officiorum hominis erga seipsum.

(a) Vid. J. N. & G. Lib. II. Cap. IV.

(1) Officia hominis erga seipsum directe ac]mediate fluunt ex *amore sui ipsius*, quem su-]a inter tria primaria iuris naturalis principia]nstituimus: quo quidem obligatur homo non]lum se conseruare, quantum citra violationem]gum *religionis* ac *socialitatis* potest; sed etiam]a se pro viribus componere, vt omnem, cu-]s capax sit, felicitatem consequi valeat. Vide] J. N. & G. Lib. II. Cap. III. §. 15. not. 5.

humanam aliquid pro virili conferat. Sic etsi sua cuique ruditas maximo sit probro & damno: recte tamen a magistro vapulat discipulus, si, quarum capax erat, artes addiscere negligat.

Quo redeat in genere *cultura animi*.

§. II. Porro cum homo constet duabus partibus, *anima & corpore*; quarum illa rectoris, hoc ministri aut instrumenti vicem subit; sic vt animi imperio, corporis seruitio magis vtamur: vtriusque quidem cura, sed illius tamen praecipue agenda.

Et *animum* quidem quod attinet; eius cultura huc potissimum redit: vt recte sese habeant sententiae de rebus, quae ad officium hominis respiciunt: ac vt rite formetur iudicium ac aestimatio circa res, quae adpetitum stimulare solent: vt motus animi ad normam sanae rationis reuocentur ac temperentur: honestis artibus atque scientiis opera detur; & verbo, vt ad vitam socialem formetur animus, officiique honesti sensu & amore imbuatur.

Officia specialia ad hanc culturam pertinentia. I. Vt homo *rectas sen-*

§. III. Inter sententias igitur, quas imbibisse omnem hominem oportet, princeps ea est: vt ea de Deo, creatore & conseruatore huius vniuersi, sciat teneatque, quae praecedenti capite tradita fuerunt. In hac enim persuasione non solum praecipuum hominis officium vertitur; sed etiam ea firma-

ıamentum velut est omnis probitatis aduer-
ıs alios homines exercendae, & fundamen-
ım illius adquiescentiae, qua hominum
ıimi intrinsece perfunduntur.

*tentias fo-
neat circa
religionem.*

Haec vti nemo sanus negabit: ita quae
s repugnant, opiniones, solicite excluden-
ıe sunt. Nec solum hic intelligimus
'theismum & *Epicureismum*; sed alias quo-
ıe opiniones bonis moribus & societati
ımanae exitiosas, & indolem actionum
ımanarum plane euertentes.

Quas inter est illa de *fato Stoico*, de *sidera-
m positu*, actionibus & euentibus huma-
s indispensabilem (1) necessitatem adfe-
ıte; vnde homines non nisi instrumenta

G 2 actio-

II. (1) Omnis opinio libertati hominis aduer-
ſa, doctrinae moralis, naturalis iuris, ac
ipsius religionis flagellum est ac spongia. Si
per impossibile quidem supponere daretur,
omnes actiones humanas necessarias esse: myste-
rium tamen hoc foret, hominum notitiae sub-
trahendum; ipsosque se in agendo liberos cre-
dere, par semper esset: alias enim ipso naturalis
suae indolis impulsu in desidiam prolaberentur,
seque ineluctabilis eiusmodi necessitatis tractui
pronos committerent. Sic constat quoque, eos,
qui libertatem subuertere adgressi sunt, eius-
dem sensum, vtut, suo iudicio, fallacem, nega-
re haud potuisse.

actionum suarum redduntur, quas libere moderari penes ipsos non sit.

Cognatum huic dogma est: quod consecutiones causarum & effectuum, seu illa velut catena rerum a creatore constituta, tam immobilem habeat legem, vt Deus circa eandem, ne in particularibus quidem casibus, libertatis sibi quid reseruauerit.

Perniciosa quoque est persuasio: quod Numen peccata hominum velut nundinetur, & ea redimi patiatur pecunia aliisque muneribus, inanibus quibusdam ritibus, aut conceptis verborum formulis, citra emendationem vitae. Item, quod Numen capiatur eiusmodi inuentis hominum, adsumtisque vitae institutis, quae ad societatem humanam & ciuilem, ad sanae rationis & legis naturalis dictamen adtemperatam, non quadrant.

Mala quoque est illa persuasio: quasi homini *solum pietatis exercitium erga Deum* sufficeret, citra respectum ad probitatem & officia erga homines exercenda: aut posse hominem non solum pro se suo officio aduersus Deum satisfacere; sed & ipsi superesse posse, quod in alios transfundat. Item, dexteritati & nequitiae scelerum eum indulgere, & quaedam *peccata* habere velut *secularia*. Ac denique Deo placere preces,

quas

quas quis fundit, vt alii homines immeri-
o malo mactentur, qûo ipsis lucri aperiatur
occasio (2).

§. IV. Posthaec cuique cultura animi cir-
a hoc potissimum occupatur: vt *seipsum*,
*uamque naturam probe exploret & nosse
iscat.*

2. *Vt seipsum recte nouerit.*

Ex hac enim *cognitione sui ipsius* rite susce-
ta, homo deducitur ad cognitionem suae
onditionis ac muneris: dum primo ani-
naduertit, se non a seipso extitisse; sed
ublimiori principio origines suas debere:
nobilioribus facultatibus dotatum, quam,
uae circa se conspicit, bruta: se denique
on solum, nec soli sibi natum; sed par-
m esse generis humani.

Officia ex hac cognitione resultantia.

Ex qua notitia concludit, se imperio diui-
o subiectum, ac pro captu donorum sibi
oncessorum & Deo & societati humanae
bligatum esse.

Et quidem *intellectus* lumine ideo dona-
m, vt eo recte vtatur, *certum*, *possibi-
n & licitum finem sibi proponendo*, & tum
tiones suas, tum alia media ad eum recte
temperando: cui coniunctum, vt, quia
G 3 ve-

Qua opinione ducuntur, qui Deum orant, vt
crebris littora sua naufragiis locupletentur. Vide
Discursum meum de Beneficio Legum Part. 1.

verum & rectum semper vniforme est, *de similibus* (1) *semper similiter indicet, sibique, postquam recte iudicauerit, semper constet.*

Voluntatem autem & *adpetitum* ita compescenda esse, vt *rectum iudicium non praecurrant, sed subsequantur, nec eiusdem decretis obluctentur.*

Deinde, se probe cognito, homo deprehendit, suam *potentiam* finitam, certosque habere limites, adeoque plurima esse, quae dirigere, aut quibus obsistere nulla ratione queat: aliqua non quidem absolute supra ipsius potentiam esse; sed quae tamen intercursu & oppositione aliarum potentiarum intercipi possint: quaedam denique eius potentiae non aliter cedere, quam si eadem dexteritate fulciatur.

Et quum videat, nihil tantopere in ipsius potestate constitutum, quam *liberum arbitrium*, eiusque potentia, quatenus circa proprias hominis actiones eliciendas diffunditur: inde in id praecipue incumbendum sibi iudicat, vt his *suis facultatibus bene & ad praescriptum rationis recte vtatur.* Hoc quippe

§. IV. (1) Praecipuus huius regulae vsus respicit casus, quibus exstimulatur quis ad iudicandum dissimiliter de causis similibus, prout sua quocunque modo interest, eas iustas esse, vel minus.

uippe illud est, ex quo cuiusque intrinseca *raestantia* & *probitas* est metienda.

Denique de ceteris, *quae extra nos posita ent*, ita censet: vt *si vires ipsius non excedant, ad finem eius faciant, & digna sint, ropter quae labor sumatur*, circa ea laboret, c propositum quidem recte formatum vreat, nec tamen etiam contra torrentem itatur. Et quia homo, in quantum solo itionis lumine regitur, in his terris ad liam felicitatem adspirare nequit, quam uae ex prudenti facultatum suarum regiine nascitur, & ex subsidiis a diuina proidentia ordinatis: hinc caecae velut aleae ihil committendum existimat. Et quum ituros euentus penes hominem non sit dirigere, iique saepe praeter spem nostram adant: inde *nec praesentibus nimis securo onfidendum, nec futura supernacua anxietate & cura praeciptenda*; sed ob eandem ausam secundis rebus insolentiam, aduersis esperationem procul habendam, statuit.

§. V. Sunt quoque, quae adpetitum hulanum praecipue stimulare solent: quibus t *homo iustum pretium ponere sciat*, pars uoque huius culturae est necessaria. *3. Vt rite formet aestimationem circa res adpetitum stimulantes.*

In his autem vt opinio praestantiae, & excellentiæ, vnde honor & gloria apud alios progignitur, splendidissima, & quae erectioris in- *Circa ex-*

 dolis

istimationem. dolis homines praecipue sollicitare idonea est: ita circa hanc sic formandus animus, vt omnium maxime (1) *existimationem simplicem*, seu opinionem boni viri, adquirere & conseruare etiam aduersus calumnias laboret.

Intensiua autem *existimatio*, *honor* & *gloria*, catenus adpetenda, quatenus ex praeclaris & ad bonum societatis humanae spectantibus factis redundant: & sedulo cauendum, ne animus arrogantia & insolentia infletur. Vbi occasio, qua praestantiam suam exserat, deficit; id aequo animo ferat: & quia penes nos non est, fortunam pro lubitu fabricare; meliora citra aegritudinem expectet; quum hoc casu nihil sit, quod ei possit exprobrari. Inter stultissima autem merito habetur, de eo gloriari, quod inane est, aut per malas artes ad famam & honores grassari.

§. VI.

§. V. (1) Ad hoc ipsum quis tenetur, non solum proprii commodi causa: (nam, vt ad beneuolentiam alii ac fauorem erga nos permoueantur, non sufficit, nos esse probos: requiritur praeterea, vt nullum eius haereat illis dubium) sed etiam quia opinionem boni viri negligendo, occasio praebetur suspicandi, nobis ipsam quidem probitatem non adeo curae esse. Hoc modo interna quis honestate videtur quasi erubescere; aliosque, dum ad eam sibi comparandam excitare deberet, inde absterret.

§. VI. *Opes* etiam & rerum extrinsecarum copia plerumque hominum mentes adficere solent. Et indiget quidem iis homo ion solum ad sui conseruationem ; sed & lliis inde prospicere inter officia est. At juia indigentia nostra non est infinita; nec natura desinit esse foecunda in iis producenlis; & a morientibus omnia relinquenda unt: inde rationis est, tum in parandis, um in possidendis & erogandis iis modum enere: ne laesa honestate eas corradamus; ut *auaritia prodigalitateue* peccemus; aut enique vitiorum fomenta faciamus. Et uia variis casibus perire possunt : ita aniius adsuefaciendus, vt, si sors ferat, iis nissis non velit concidere. Circa *opes*.

§. VII. Magnam quoque vim mouendi nimos hominum habent *voluptates:* quas quis *innocentes modice* degustet; id crimen on habet. Nam quemadmodum dolor ad estructionem corporis tendit, & non nessarius fugiendus est: ita delectatio corus aeque ac animum reficit, nec repugnat itioni eam adpetere ; modo caueatur, ne imoderato eius vsu homo eneruetur; cororis iuxta ac animi vigor supprimatur; pes melius erogandae dissipentur; aut alias im delicto coniuncta periculum, damnum, decus & dolorem ea post se trahat. Circa *voluptates*.

4. Vt adfectus ad normam sanae rationis reuocet.

§. VIII. Tandem & circa id sollicite animo cura est adhibenda, *vt motus suos & adfectus in potestate habeat:* quorum plerique non solum valetudinem corporis & vigorem animi vehementer profligant; sed & iudicium intellectus velut obnubilant, & in deuia ab officio inclinant; sic vt frigus adfectuum sit velut naturale principium prudentiae & probitatis inter homines.

Laetitia in se naturae quidem cumprimis congruit; sed cauendum, ne intempestiue, aut ex causis non idoneis se exserat.

Tristitia animum corpusque velut carie quadam exedit: igitur ea, quantum potest, exterminanda; nisi quatenus inter officia humanitatis habetur, calamitatem aut mortem aliorum lugere; aut quatenus poenitentia ob praua facinora exprimenda requiritur (1).

Interdum ea ex *metu* imminentis mali oritur: verum quia hoc animo sumto & circumspectione prudenti saepe auerti potest: inde,

§. VIII. (1) Et heic cauendum ab excessu. Perperam debilioribus animis tristitia ac dolor panis habentur verae poenitentiae. Optima resipiscentia est, emendationi dare operam: cui vero instituto haud ita conducit moeror. Vt quis officio suo fungatur feliciter, alacriter eidem incumbat, necesse est: iam autem ei vix alacriter incubuerit, qui tristitiae se permiserit.

nde, quantum poteſt, procul iſta formido pellenda.

Amor humanae naturae amicus adfectus; ſed qui ratione hactenus temperandus eſt, vt in obiectum dignum & licitum feratur.

Odium infeſtus adfectus tam habenti, quam illis, in quos fertur: ergo id, quantum poteſt, reſtinguendum: & ſi quis omnino dignus occurrat, quem auerſemur, ne tamen ideo nobis ipſis aegritudinem conciliemus.

Inuidia deformis plane adfectus, dum inuidus propriis moribus, ſicut rubigine ferrum, conficitur.

Spes, lenior quantumuis, ita tamen temperanda, ne dum vana, incerta & ſuper vires poſita complectitur, animus ſeſe gratis fatiget.

Ira violentiſſimus iuxta aç perniciosiſſimus, cui omni ſtudio reluctandum; quae & ipſam fortitudinem ac in periculis conſtantiam velut occaecat & praecipitat.

Huic congrua eſt *libido vindictae*, quae quatenus excedit legitimam & moderatam defenſionem & ſuorum iurium adſertionem, plane in vitio eſt.

§. IX. Datur praeterea peculiaris ani- §. Vt hone-
mi

Ꝺe artibus atque scientiis det operam. mi (1) cultura in *variarum rerum, artium & disciplinarum* (2) notitia consistens; quae licet non quibusuis adeo necessaria sit, ad officium hominis rite obeundum: nemo tamen in dubium vocabit, quin necessitatibus & commoditatibus humanae vitae apprime sint vtiles. Igitur, ne inutile terrae pondus sit, sibi inutilis, aliis molestus, quisque eas capesset. Et quidem *tempestiue eligat*

§. IX. (1) Vide Dn. BVDDEI Dissertationem, cui titulus, *De cultura ingenii;* quae est V. inter eius *Selecta Iur. Nat. & Gent.* vbi plures egregiae circa hanc materiam obseruationes occurrunt.

(2) Vide Discursum meum, *de litterarum ac scientiarum vtilitate in ciuitatem redundante*, gall. Dantur *notitiae vnicuique necessariae:* aliae *vnicuique vtiles:* aliae denique *certis tantum hominibus necessariae aut vtiles;* iis nempe, qui peculiarem aliquam artem aut scientiam amplexi sunt. Cuilibet ea omnia, quae non vniuersis solum hominibus, sed etiam arti suae aut vitae instituto addictis *necessaria* sunt, quanta fieri potest, solertia, inuestiganda esse atque addiscenda, extra omne dubium est. Quod vero adtinet ad *notitias vtiles* siue vnicuique, siue ratione artis aut scientiae, quam quis profitetur: tantum sibi par fuerit adquirere, quantum praesens rerum conditio patitur. Quamplurima hoc circa possent edisseri: ac suffecerint haec Notae loco, atque ad campum iis aperiendum, quibus persequi id negotii, vlterius propositum fuerit.

gat honestum vitae genus; prout impulsus genii, corporis atque ingenii habilitas, natalium conditio, fortunae bona, parentum auctoritas, Imperantium ciuilium iussa, occasio aut necessitas fert.

§. X. Hactenus de animo, & quae ad culturam illius necessaria sunt. In quo consistat *cura corporis*.

Cum autem animus fulturis *corporis* sustineatur: inde *vires eius congruentibus alimentis ac laboribus erunt firmandae & conseruandae*, nec intemperantia cibi potusque, intempestiuo aut non necessario labore, aliave ratione affligendae. Quo nomine vitanda *ingluuies*, *ebrietas*, *immodica Venus*, & similia. Cum etiam inordinati & vehementes *adfectus*, vt modo dictum fuit, non solum ad perturbandam societatem stimulos moueant; sed & ipsi homini plurimum noceant: inde danda opera, vt quis eos, quantum fieri potest, compescat. Et quia multa pericula repelli possunt, vbi animose iis obuiam eatur: *mollities animi* eiicienda, idemque contra periculorum terrores obfirmandus.

§. XI. Quia autem nemo sibi ipsi vitam dedit; sed illa pro Dei beneficio est habenda: adparet quoque, *homini nequicquam competere potestatem in propriam vitam* hactenus, vt eandem pro lubitu possit abrumpere; An homini aliqua potestas in propriam *vitam* competat.

pere; sed expectandum vtique esse, quoad quis euocetur ab eo, qui nos in hacce statione collocauit.

Equidem id vtique recte fieri posse videtur: cum homo possit & debeat sua opera aliis inseruire; & vero certum genus laborum, aut eorum intensio, vires hominis ita atterat, vt senium vitaeque terminus maturius ingruat, quam si quis molliter aetatem exegisset: vt quis eligat probabilem occasionem breuioris vitae, quo talenti sui vsum aliis eo largius dispenset.

Sed & cum saepe multorum vita seruari nequeat, nisi pro iis alii probabili sese vitae periculo exponant: per Imperantem legitimum potest ciui sub comminatione grauissimarum poenarum iniungi, ne eiusmodi periculum fuga declinet. Imo & vltro tale periculum subire licebit: modo grauiores causae non retrahant; & spes sit, isthoc in aliorum salutem cessurum; & hi digni sint, qui tam care redimantur. Nam id stolidum fuerit, alteri perituro frustra sese comitem addere, aut egregium virum pro nauci homine mortem oppetere. De cetero tamen per legem naturae haudquaquam praecipi videtur, vt quiuis cuiusuis alterius vitam suae vitae praeferat; sed, ce-

teris

teris paribus, sibi quisque proximus esse permittitur.

Ast vero qui vel taedio molestiarum, quae vitam humanam communiter comitantur; vel indignatione (1) malorum, quae humanae ipsos societati erubescendos erant reddituta; vel metu dolorum, queis fortiter toleratis, exemplo suo prodesse aliis poterant; vel per vanam iactantiam fidei aut fortitudinis, vitam vltro abrumpunt & proiiciunt: vtique in legem naturalem peccare sunt censendi.

§. XII. Ceterum quia saepenumero conseruatio sui, quam & tenerrimus adfectus, & ratio homini commendat, cum praecepto de socialitate collidi videtur; dum nempe salus nostra ab alio homine in periculum coniicitur; sic vt aut nobis sit pereundum, vel graue incommodum subeundum, aut alter cum laesione propulsandus: igitur quali cum moderamine (a) *defensio nostri* contra alios homines sit temperanda, iam tradendum. De *iusta sui defensione.*

(a) J.N. & G. Lib. II. cap. V.

Instituitur igitur defensio nostri, vel *sine laesione eius, abs quo malum nobis imminе-*

---

§. XI (1) Vt si foemina violationem pudicitiae, postquam alias pro viribus renisa est, propria caede declinet. Nec enim prudentiores ita violentiae succumbentem minoris aestimauerint.

minebat, dum efficimus, vt ei anceps aut formidolosa nostri inuasio videatur; vel *cum istius laesione aut pernicie.* Prior modus quin sit licitus, omnique peccato vacet, dubium non habet.

Licet *vim vi repellere* etiam cum caede iniusti inuasoris.

§. XIII. Enimuero circa posteriorem modum scrupulus moueri potest: quod parem iacturam videatur facere genus humanum, occiso inuasore, quam si ipse paream: & quod vtique perdendus sit mei similis, quicum ad colendam vitam socialem adstringor: & quod maiores turbas videatur parere violenta defensio, quam si vel fugam arripiam, vel corpus patienter inuasori praebeam.

Verum ista hoc defensionis genus haudquaquam faciunt illicitum. Nam vt aduersus aliquem pacifice & amice agam, requiritur, vt ipse se talem erga me praebeat, qui eiusmodi officia a me recipere idoneus sit. Et quia socialitatis lex ad salutem mortalium spectat: ideo eiusdem talis est facienda interpretatio, quae singulorum salutem non pessumdet. Inde vbi alter exitio meo imminet: nulla est lex, quae meam me salutem prodere iubeat, vt alterius malitia impune grassari queat. Et qui ex tali occasione laeditur aut occiditur, habet, quod suae prauitati imputet, quae mihi isthanc neces-

necessitatem imposuit. Alias quippe omnia bona, quae natura aut industria nobis peperit, frustra forent concessa; si alteri iniuste illa inuadenti vim non liceret opponere: & parata praeda improbis expositi forent probi; siquidem hi istis nunquam deberent vim opponere. Sic vt violentam sui defensionem plane proscribere, exitio generi humano sit futurum.

§. XIV. Non tamen semper, quando iniuria intentatur, ad extrema licet prouolare; sed *tutiora prius remedia tentanda:* puta, vt aditum inuasori intercludam: vt intra munita loca me contineam: vt inuasorem moneam a furore desistere. Sicvt & hoc prudentis est, *leuis iniuriae patientia, si commode fieri possit, defungi*, & de suo iure aliquid remittere potius, quam intempestiua violentiae oppositione maiori sese periculo exponere; praesertim vbi impetatur id, quod facile reparari aut pensari queat. Verum vbi hoc aut simili modo salus mea in tuto locari nequeat: pro eadem expedienda vel extrema tentare licebit.

Non tamen semper, quando iniuria intentatur, ad extrema prouolandum est.

§. XV. Sed vt liquido iudicari possit, an quis intra *limites inculpatae defensionis* substiterit: dispiciendum prius est; vtrum quis *in naturali libertate*, nulli mortalium subiectus; an vero *imperio ciuili* obnoxius degat?

Quousque se porrigat ius se defendendi in *naturali*

 Priori libertate.

Priori statu, vbi alter iniuriam inferre pertendat, nec poenitentia praui conatus ductus, ad pacem mecum colendam redire velit: hunc vel cum caede repellere potero. Idque, non solum si vitam meam impetat; sed & me vulnerare, aut laedare duntaxat, aut etiam res, saluo corpore, eripere conetur. Nam neque cautum est mihi, quod ab istis iniuriis ad maiores non sit transiturus: & qui sese hostem profitetur, nullo amplius iure munitur, quo minus quouis modo a me repellatur. Ac reuera tunc insociabilis esset hominum vita; si contra eum, qui modicas iniurias continuare non desistit, extrema non liceret adhibere. Hoc modo enim modestissimus quisque deterrimo cuique perpetuum ludibrium deberet.

Limites huius iuris in *statu ciuili*.

§. XVI. Qui autem *imperio ciuili* subiecti degunt, tunc demum violentam sui defensionem licite adhibent; quando tempus & locus non fert, auxilium magistratus implorari, ad repellendam eam iniuriam, qua vita vitaeque aequipollens, aut irreparabile (1) bonum in praesentaneum periculum coniicitur.

§. XVII.

§. XVI. (1) Talia sunt, quae in commercium non veniunt: vti membra corporis nostri, aut liber eorundem vsus, pudicitia honestae foeminae &c. Et hoc quoque locum habet, cum quis res etiam

§. XVII. Circa *tempus*, intra quod defensio recte fieri potest, ita habendum est: *De tempore, intra quod defensio recte fieri potest in naturali libertate.*

Qui in *naturali libertate* vtrinque degunt, etsi possint ac debeant praesumere, alios aduersus se officia legis naturalis obseruaturos: tamen propter malitiam ingenii humani nunquam ita securi esse debent, quin sibi mature innoxia munimenta circumponant: puta, aditum praestruendo hostilia molientibus: arma virosque comparando: socios adiungendo: aliorum conatus vigilanter obseruando; & quae sunt similia. Verum ista suspicio, orta ex communi hominum malitia, non sufficit, vt sub obtentu defensionis meae alterum vltro armis opprimere possim: nequidem si potentiam ipsius nimis gliscere videam; praesertim vbi eandem innoxia industria, aut per benignitatem fati citra aliorum oppressionem adauxerit.

Quin si quis, praeter facultatem nocendi, etiam voluntatem ostendat, non quidem aduersus me, sed alium: non ideo statim meo nomine eum inuadere vltro possum;

reparabiles eo tempore nobis ereptum venit, quo cognosci is nequit, aut sperare non datur fore, vt alia via nobis satisfiat. Inde etiam variorum populorum constitutionibus, ipsaque *Mosis* lege, fures nocturnos licebat occidere.

ſum; (1) niſi ad auxilium alteri, qui iniuſte a potentiore inuaditur, ex foedere tenear. Quod eo promtius facere expedit; ſi probabile ſit, iſtum, altero oppreſſo, in me quoque tranſiturum, & priore victoria pro inſtrumento ſequentis vſurum.

Aſt vbi liquido adparet, alterum circa inferendam mihi vim iam occupari; licet conatus ſuos nondum plane expromſerit: ſtatim licebit violentam ſui defenſionem auſpicari, & noxam adparantem occupare; ſiquidem nulla ſpes ſit, fore, vt amice admonitus hoſtilem animum exuat; aut eiusmodi admonitio rebus noſtris noxia ſit futura. Vnde hic pro adgreſſore erit habendus, qui prior voluntatem nocendi alteri concepit, & ad eandem exſequendam ſe comparauit; defenſionis autem fauor illum comitabitur, qui celeritate vſus tardius molientem oppreſſerit. Neque enim ad defenſionem requiritur, primum ictum excipere, aut ictus, qui intentantur, eludere duntaxat & repellere.

In

§. XVII. (1) Poteſt quis, ſi vires ſuppetant, immo debet, cuicunque iniuſte ab altero oppreſſo praebere auxilium. Eo leges humanitatis, citra foedus etiam, aut quemuis peculiarem nexum, obligant. Vide, quae commentatus ſum ad J. N. & G *Lib. II. Cap. V. §. 6. not. 3.* 2dae Edit.

In hoc porro ſtatu, non ſolum in praeſens intentatum periculum repellere, ſed & hoc depulſo, inuaſorem eo vsque perſequi poſſum, quoad ab illo *in futurum ſatis mihi cautum ſit.* Super qua cautione ita habendum: *ſi quis, iniuria intentata, vltro poenitentia ductus veniam petat, & damni reſtitutionem offerat: in gratiam cum ipſo, fide accepta, redire debeo.* Nam firmum eſt ſignum animi emendati, ſponte poenitere, & veniam petere. *Aſt qui tunc demum poenitentiam prae ſe fert, quando reſiſtendi vires deficiunt: eius nudo promiſſo fidere, parum tutum videtur.* Igitur tali vel vires nocendi ſubtrahendae, vel aliud vinculum iniiciendum; ne deinceps nobis exiſtat formidabilis.

§. XVIII. Aſt *in ciuitatibus* haud quicquam tam laxum ſpatium ad ſui defenſionem indulgetur. Nam heic licet quis intellexerit, ciuem ſeſe comparare ad vim ipſi inferendam, aut atroces minas ſpargere: nequaquam occupare iſtum licebit; ſed ad communem Imperantem erit deferendus, & ab eodem cautio petenda. Verum vbi quis ab altero iam inuaditur, & in eas redigitur anguſtias, vt magiſtratus, aut aliorum ciuium implorandi ſubſidium facultas non ſit: tunc demum ad repellendam vim

Quando & quousque liceat ſe defendere *in ſtatu ciuili.*

vel extrema inuasori licebit intentare; non quidem ea intentione, vt per caedem vindicta ob iniuriam exigatur; sed quatenus vita citra eiusmodi caedem e praesenti periculo nequit eripi.

Initium autem *temporis* illius, quo quis in sui defensionem alium impune potest occidere, inde sumitur: quando adgressor voluntatem impetendi vitam meam prae se ferens, & a viribus instrumentisque nocendi instructus, iam intra illum locum extiterit, ex quo re ipsa nocere possit; computato quoque illo spatio, quo opus est, si ego praeuenire, quam praeueniri malim. *Perdurat* autem *spatium* inculpatae tutelae, quoad adgressor fuerit depulsus, aut vltro recesserit, vel poenitentia in ipso facinoris momento tactus, vel quod conatum eius euentus destituerit; ita vt in praesens nocere amplius nequeat, nobisque sit facultas in loca tuta nos recipiendi. Nam vltio iniuriae, & cautio in futurum, ad imperii ciuilis curam & potestatem spectat.

An liceat defensionem suscipere contra *errantem.*

§. XIX. Licet autem defensionem suscipere tam aduersus eum, qui *dolo malo*, quam qui *per errorem* exitium mihi intentat: puta, si quis insania agitatus me inuaserit, aut quia me alium, quo cum inimicitiae ipsi intercedunt, crediderit. Nam suffi-

cit,

cit, quod alteri (1) non ſit ius ad me inuadendum aut occidendum; neque in me ſit (2) obligatio ad mortem fruſtra ſubeundam.

§. XIX. (1) Solidiſſima haec eſt ratio, ſufficitque ad refellendam eorum ſententiam, qui cum GROTIO *de Iure Belli ac Pacis Lib. II. Cap. I. §. 9.* contendunt, ceſſare ius legitimae defenſionis ſui, ſi iniuſtus inuaſor princeps ſit, aut alter quispiam auctoritate in ſocietate ciuili inſtructus. Enimuero ſtatim atque magiſtratus, aut ſuperior quicunque, per malitiam, ac deliberato conſilio, eo furoris progreditur; in ſtatum hoſtilem cum eo, quem adgreditur, deſcendit; ſubiectionis vinculum abrumpitur; ac ſubditus aut inferior, quippe qui obligare ſe ad illimitatum eiusmodi obſequium nec voluit, nec potuit, eo ipſo priſtina ſua iura naturalia omnino recuperat. Vide, quae ex Dn. VAN DER MEVLEN referuntur in *Bibliotheca vniuerſali Tom. XIII. p. 143. & ſeqq.* Incaſſum obiecerit quis commodum ſocietatis, quae eiusmodi reſiſtentia iis, qui eidem praeſunt, aut in adminiſtratione imperii munus aliquod gerunt, facta, turbaretur. Praeterquam enim quod trepidanti in tanto periculo vix talia licet ponderare: potius non ſubſtiturus hac violentia inuaſor, ſed reliquis ſubditis parem, quoties libido inceſſerit, illaturus iniuriam merito praeſumitur.

(2) Vt ſi bonus princeps aut parens inuoluntario aliquo, quem moderari aut praeuertere non potuit, motu agitatus, ſubdito cuipiam, aut filio, mortem intentauerit. Vide, quae dixi ad J. N. & G. *Lib. II. Cap. V. §. 5. not. 1.* 2dae Edit.

Quantum indulgeatur *perturbationi animi* in defensione sui. Item de *duello*.

§. XX. Quanquam autem dictum sit, *non recte ad caedem prouolari, vbi commodiori via periculum depelli potest:* tamen propter perturbationem animi, quam imminens periculum parere solet, non omnia ad viuum resecari solent; cum in tali periculo trepidanti non ita accurate omnes euadendi vias liceat circumspicere, sicut ei, qui tranquillo animo rem considerat. Inde vti ex loco tuto ad prouocantem vltro descendere temerarium est: ita si in aperto me loco constitutum alter inuadat: non praecise ad fugam obligor; nisi forte in propinquo sit tale suffugium, in quod me citra periculum possim recipere: neque semper cessim ire teneor. Nam & ibi nudum tergum ostendendum: & vtrinque periculum lapsus imminet: ac vbi semel gradu sis depulsus; eundem iterum componere haud facile est.

Vti autem aliquis fauore defensionis non excluditur, quod vltro in publicum ad sua negotia obeunda prodiit, cum si domi mansisset, a periculo immunis erat futurus: ita eodem non fruitur, qui ab altero in *duellum* prouocatus, vbi comparuerit, ita premitur, vt ni illum transfodiat, ipsi sit pereundum. Nam cum leges id periculum sub-

ſubire vetent: eius quoque ad excuſandam caedem nulla habetur ratio.

§. XXI. Quod pro defenſione vitae, idem & pro *defenſione membrorum* conceditur; ſic vt & ille innocens habeatur, qui violentum inuaſorem occidit, cui fortaſſe intentio fuit, membro eum duntaxat mutilandi, aut graue vulnus infligendi. Nam & natura a mutilatione & graui laeſione maxime abhorremus: & mutilatio membri, praecipue nobilioris, quandoque non multo minoris, quam ipſa vita aeſtimatur. Quin in anteceſſum non conſtat, an non ex mutilatione ac vulnere mors ſit ſecutura; ac talis patientia communem hominum conſtantiam ſuperat, ad quam leges regulariter non ſolent obligare, in gratiam praeſertim hominis malitioſi. *De defenſione membrorum.*

§. XXII. Sed & quod pro vita, id & pro (1) *pudicitia* licere iudicatur: quippe cum nulla maior contumelia honeſtae foeminae in- *De defenſione pudicitiae.*

H 5

§. XXII. (1) Negat quidem hoc Dn. BVDDEVS in *Elementis Philoſophiae Practicae Part. II. Cap. IV. Sect. III. §. 14.* hac adducta ratione, quod *pudicitia neutiquam vitae hominis ſit aequiparanda.* Verum nonne vel extrema ab eiusmodi libidinoſo inuaſore imminent foeminae? Porro pudicitia non ſolum irreparabile bonum eſt, maxime ſi qui vim intentat, iam iunctus vxori ſit; ſed etiam inter cultiores gentes eodem fere,

inferri queat, quam si quis inuitae eripere adrediatur, cuius integritate eius sexus decus maxime aestimatur; & efficiat, vt hosti ex suo sanguine prolem suscitare cogatur.

De defensione rerum.

§. XXIII. Defensio autem *rerum* inter eos quidem, qui *in naturali libertate* viuunt, etiam ad caedem vsque inuasoris procedere potest; modo res non sit (1) eiusmodi, vt

---

quo vita, censu venire solet. Et denique annon eiusmodi hostilis actus plenum ius praebeat, quaecunque media aduersus eum vsurpandi, qui, vt libidinem suam depleat, pudicitiam simul ac libertatem honestae foeminae adgreditur? Vt taceam plura alia grauissima, quibus hoc modo eadem exponitur, incommoda; vti sunt ingrata, quae marito inde excitari facile possunt, fastidia, temeraria vulgi iudicia &c.

§. XXIII. (1) Putat citatus ante Auctor; eodem loco, tum demum pro *rebus* violentam defensionem licite suscipi, *si nihil amplius, vnde viuamus, nobis suppetat.* Verum non euertit Vir doctissimus Auctoris nostri principia ac rationes, fusius in Opere Maiori, cuius hoc compendium est, conspiciendas *Lib. II. Cap. V. §. 16.* Ceterum praeterquam quod aeque parum vel minimam, quam maximam inferre iniuriam licet; quod quidem in vniuersa hac materia sedulo obseruandum: an constiterit, auferri tantummodo rem leuioris pretii? Censetur potius fur, quantum potuit, eripere, saltem libentissime erepturus.

vt contemni mereatur. Nam citra res vtique vita nostra seruari nequit: & aeque hostilem animum declarat, qui res, quam qui vitam per iniuriam impetit.

Verum *in ciuitatibus*, vbi erepta subsidio magistratus recuperari possunt, id regulariter non conceditur; nisi in eo casu, vbi qui res nostras ereptum venit, in iudicium adduci non potest. Quo intuitu licitum est occidere praedones, & fures nocturnos.

§. XXIV. Atque haec de defensione ab iis facta, qui vltro ab aliis per iniuriam inuaduntur. Qui autem prior alterum laesit, tunc demum recte se defendere, eaque defensione istum denuo laedere potest; postquam poenitentia tactus reparationem damni dati, & cautionem de non laedendo in posterum obtulit; & laesus eandem per asperitatem animi respuit, ac manu sibi vindictam facere pertendit.

Quando qui prior laesit, recte se defendere possit.

§. XXV. Denique & tanti habetur conseruatio sui, vt si ea obtineri aliter nequeat, in plurimis casibus ab obligatione communium legum eximere censeatur. Quo nomine *necessitas lege carere* dicitur. (*a*)

De iure & priuilegiis *necessitatis*.

(*a*) J.N. & G. Lib. II. cap. VI.

Scili-

Quin si mox hanc mihi rem impune detrahere, mox alteram, ipsi liceat: funditus tandem me exspoliatum iri, certum est.

Scilicet cum tanto ardore ad sui conservationem homo rapiatur: non facile praesumitur, talem isti obligationem impositam, cui propria salus cedere debeat. Quanquam enim non Deus solum, sed &, vbi materiae grauitas requirit, imperium ciuile tam rigidam nobis obligationem iniungere queat, vt (1) mors sit potius opperen-

§. XXV. (1) Locum hoc habet in legibus diuinis, cum positiuis, tum naturalibus; si earum violatio aliquem auctoritatis legislatoris contemtum, siue directum, siue indirectum, sit inuolutura. *Directus* est *contemtus* in *blasphemia* e. g. *periurio*, *idololatria*, *mutatione religionis* quae bona, cum religione, quae praua existimatur &c. *Indirectus* autem *contemtus* est, cum, etsi directe Numen non laedatur, is tamen, qui ad patrandum aliquid legibus diuinis contrarium nos per vim sollicitat, aut formaliter intendit ad violandum officium nos permouere; aut, si alia quidem ducatur ratione, censetur nihilominus velle ad crimen nos adigere; siue quia ipsa rei natura vix aliter interpretari eius intentionem patitur: vt si ad incestum concubitum quis compellatur; siue quia repugnantia, quam testamur, ac testari omnino debemus, efficit, vt succumbere iam violentiae nequeamus, nisi prodito maiori hominum, quam Numinis metu, quantumuis legitima cogenti forsan actio videatur: vt si princeps sub grauissima comminatione te iubeat aliquem occidere, cuius perspectam tibi exploratamque esse innocentiam professus es.

petenda, quam latum vnguem ab illa discedamus: tamen non semper tam rigida legum praesumitur obligatio. Has enim qui tulerunt, aut qui instituta quaedam inter homines introduxerunt, cum vtique salutem aut commoditatem hominum per ea promouere voluerint, regulariter quoque ob oculos censentur habuisse conditionem naturae humanae, & quam non possit non homo refugere & amoliri illa, quae ad sui destructionem tendunt. Inde regulariter leges, inprimis positiuae, & quaeuis instituta humana iudicantur excipere casum necessitatis, seu non obligare, quando ipsarum obseruationem comitaturum esset malum, humanam naturam destruens, aut communi hominum constantia superius; nisi expresse, aut propter (2) negotii naturam, iste quoque casus sit comprehensus. Vnde necessitas non id quidem efficit, vt directe lex possit violari, & peccatum admitti: sed ex beneuola legislatorum mente, simulque naturae humanae consideratione praesumitur, casum necessitatis sub lege generaliter concepta non contineri. Exemplo vno & altero res erit declaranda.

§. XXVI.

(2) Vt in bello; cum alicui e. g. statio aliqua periculosa adsignatur, eo mandato, vt ne inde, nisi rite euocatus, recedat.

Exempla *casuum necessitatis.* 1. De iure in *membra* sua.

§. XXVI. Quanquam alias homini non sit ius in sua membra, vt illa pro lubitu mutilet perdatue: licebit tamen *abscindere membrum insanabili vitio correptum*, ne totum corpus pereat, aut partes adhuc sincerae trahantur, aut inutili appendice aliorum vsus membrorum impediatur.

2. Si plures in scapham insiluerint, quam illa ferre possit.

§. XXVII. Si *in naufragio plures in scapham insiluerint, quam illa ferre possit*; neque ad vnum (1) peculiari iure scapha pertineat: videntur sorte ducendi, qui proiiciantur: & si quis sortis periculum subire detrectauerit; tanquam qui omnium interitum quaerat, extra sortem praecipitari poterit.

§. XXVIII.

§. XXVII. (1) In omnibus iis casibus, quibus cura conseruationis nostrae & aliorum colliditur, supponendae duae sunt conditiones, meo iudicio, plane necessariae, vt praeferri legitime propria salus possit. I. Vt alter, qui in communi versatur periculo, ex quo eripere vtrumque non datur, peculiare ius in medium a Prouidentia diuina oblatum non habeat. Sic ad quem scapha pertinet, is eiici non debet, neque sortis subire periculum tenetur. II. Vt ille, quocum quis concurrit, non sit societati longe vtilior. Sic enim in eiusmodi casibus necessitatis par fuerit, subditum e. g. vitam propriam pro principis sui, maxime boni principis, vita deuouero.

§. XXVIII. Si *duo in praesens vitae periculum incidant, in quo vtrique sit pereundum:* vni quid facere licet, ex quo alteri alias perituro fata admoueantur, vt ipse saluus sit. v. g. Si ego natandi peritus cum altero natandi imperito in profundas aquas incidissem, & ille me circumplexus teneret; neque mihi tantae sint vires, vt ipsum mecum aquis efferre valeam: potero talem a me violenter amoliri, ne cum ipso suffocer; etsi is per exiguum tempus a me vtcunque sustentari potuerit.

3. Si duo in periculum vitae incidant, quo vtrique sit pereundum, nisi vnus alteri fata admoueat.

Sic in naufragio, vbi ego (1) tabulam occupaui duorum non capacem; si quis adnatans eidem quoque se velit iniicere, me simul secum perditurus: potero eum quauis violentia a tabula repellere.

Sic quando duobus fugientibus hostis necem intentans instat: vnus vel porta post se clausa, vel ponte deiecto, alterum in periculo vitae destituere potest; si vterque simul seruari nequeat.

§. XXIX. Ex necessitate potest *alteri periculum mortis aut magnae laesionis intentari indirecte*, ita vt nobis non sit propositum, ipsi

4. Si cui fugienti infans aut claudus in via obstet.

§. XXVIII. (1) Hoc casu, ius primi occupantis excludit quamuis aliorum praetensionem, ad quos non magis, quam ad eum, qui arripuit, tabula pertinebat.

ipſi nocere, ſed duntaxat pro noſtra conſeruatione talem actum ſuſcipere, ex quo probabiliter noxa ipſi poſſit inferri; vt tamen mallemus quauis potius alia ratione neceſſitate noſtra defungi, & ipſam laeſionem, quantum in nobis, temperemus. Sic ſi robuſtior mortem intentans me perſequatur, (1) ac in anguſta via, qua fugiendum, forte quis occurrat; vbi admonitus non ceſſerit, aut id temporis lociue anguſtia non admiſerit: licebit illum proſternere, & per eum iacentem fugam perſequi; etſi probabiliter ex eo impulſu vehementer videatur affligendus. Niſi forte illi peculiari obligatione tenear, vt etiam vltro pro ipſo periculum ſubire debeam. Quod ſi fugae interpoſitus, admonitus licet, decedere via nequeat; puta, ſi infans ſit, aut claudus: ſaltem excuſationem merebitur, qui ſuper eundem ſaltum molitur potius, quam moras nectendo corpus hoſti praebet. At vero ſi quis petulanter vel inhumane mihi obſtiterit, & viam fugiendi concedere noluerit: etiam directe impelli ac

§. XXIX. (1) Supponendum eſt, viam regiam eſſe. Si enim infans, aut claudus in ſuo fundo verſaretur; eo ipſo ius peculiare haberet, impediens, quo minus propriam conſeruationem ſaluti alterius fugiens recte praeferre poſſet.

ac prosterni potest. Ceterum quibus per istos casus laesio conciliatur, eam tanquam fatalem calamitatem ferre debent.

§. XXX. Si quis (1) *praeter propriam culpam in extrema inopia victus aut vestium* aduersus frigus necessariarum versetur; neque ab aliis locupletioribus atque abundantibus, precibus, pretio, aut oblata sua opera, vt vltro sibi illas concederent, impetrare potuit: citra crimen furti aut rapinae vi vel clanculum illas subducere poterit; praesertim si intentionem habuerit earum aestimationem praestandi, quando occasio oblata fuerit. Nam locuples in eiusmodi necessitate constituto, ex officio humanitatis debebat succurrere. Quanquam autem regulariter, quae ex humanitate debentur, haudquaquam vi possint eripi: tamen extrema necessitas efficit, vt talia non minus adseri queant, quam quae

5. Si quis in extrema inopia versetur.

I ex

§. XXX. (1) Haec restrictio, meo quidem sensu, ita rigorose capi non debet, ac si semper absolute necessaria foret. Pone enim, prodigum quem fuisse, aut in rebus suis negligentem: an ideo fame eum perire passus fueris? an commiseratio, ac beneficentia eos tantum iuuet, qui ad inopiam suam nihil contulerint? Sufficit sane, indigo propositum esse, prudentius se gerere in posterum: atque id esse ipsi consilii, pie supponendum est.

ex obligatione perfecta debentur. Necessum tamen est, vt egenus 1. omnes prius vias tentet, quo, volente domino, necessitatibus suis succurrere queat: 2. neue dominus pari necessitate teneatur, aut mox in eandem sit deuoluendus: 3. & vt restitutio fiat; praesertim vbi alterius fortunae non ferant, gratis tale quid condonare.

6. De iure perdendi res alienas, ad seruandas nostras.

§. XXXI. Denique videtur & necessitas circa res nostras versans *veniam indulgere res alienas perdendi:* ita tamen vt 1. citra nostram culpam id periculum rei nostrae exstiterit: 2. vt idem commodiore via dispelli nequeat: 3. vt ne pro viliori nostra re, alterius pretiosiorem perdamus: 4. vt aestimationem eiusdem praestemus, si quidem ista alias peritura non fuerat; aut in partem damni veniamus, si alterius res vna cum nostra alias peritura erat, quae nunc sua iactura nostram seruat. Quam aequitatem fere leges nauticae sequuntur. Sic & orto incendio, eoque aedibus meis imminente, licebit vicini aedes diruere: ita tamen, vt quorum aedes hoc modo seruatae sunt, pro rata, vicini damnum sarciant.

CAPVT

CAPVT VI.

DE OFFICIIS MVTVIS HOMINVM: ET PRIMO *QVIDEM DE* NON LAEDENDIS ALIIS, ET DAMNO DATO REPARANDO: *PRIMO OFFICIO GENERALI CVIVSLIBET ERGA QVEMLIBET.*

§. I.

SEquuntur *officia, quae homini aduersus alios homines sunt exercenda.* Eorum aliqua (*a*) proueniunt ex communi obligatione, qua Creator omnes homines, vt tales, inter se deuinctos voluit: aliqua autem ex certo instituto per homines introducto, aut recepto; vel ex certo hominum (1) statu aduentitio promanant. Illa cuilibet erga quemlibet exercenda: haec autem non nisi erga certos, posita certa con-

Generalis diuisio *officiorum hominis erga alios.*

(*a*) Vid. J. N. & G. Lib. II. Cap. III. §. 23.

I 2

§. I. (1) *Status aduentitius* est, in quo, facto aliquo humano antecedente, quis siue in natiuitate, siue post natiuitatem constituitur. Talis e. g. est status, in quo inuicem versantur *pater & filius, maritus & vxor, herus & seruus, imperans & subditus* &c.

conditione, aut statu. Inde & illa possis vocare *absoluta*; haec *hypothetica*.

Ne quis alterum laedat. Primum *officium absolutum.* (a) Vid. J.N.&G. Lib. III. Cap. I.

§. II. Inter *officia absoluta*, seu quorumlibet erga quoslibet, (a) *primum* locum obtinet: *ne quis alterum laedat*. Est quippe hoc officium omnium *latissimum*, omnes homines, vt tales, complexum: idemque *facillimum*, vtpote nuda actionis intermissione constans; nisi qua obluctantes rationi libidines quandoque compescendae sunt. Quin & maxime *necessarium* idem est: quod citra illud socialis hominum vita nullo modo consistere queat. Qui enim nihil boni in me confert; qui ne vulgaria quidem officia mecum miscet: cum eo tamen tranquille viuere possum, modo nulla ratione me laedat. Imo a maxima parte mortalium nihil amplius, quam isthoc desideramus: bona fere inter paucos inuicem communicantur. Ast cum eo, qui me laedit, nullo modo pacifice possum viuere: cum natura cuique tam tenerum amorem sui rerumque suarum inseuerit, vt non possit non omnibus modis repellere eum, qui istis noxam inferre adgreditur.

Obiecta huius praecepti, & crimina eodem interdicta.

§. III. Hoc ipso autem officio velut muniuntur non illa tantum, quae per ipsam *naturam* alicui adsunt; vti est *vita*, *corpus*, *membra*, *pudicitia*, *libertas*; sed & *quaecunque*

cunque instituto aliquo atque *conuentione* humana sunt *quaesita*. Sic vt, quocunque legitimo titulo aliquid nostrum sit, hoc praecepto idem auferri, corrumpi, laedi, vsibus nostris ex toto, aut parte, subtrahi vetetur. Vnde hoc ipso interdicta intelliguntur quaeuis crimina, quibus aliis noxa infertur; vbi est *caedes, vulneratio, verberatio, rapina, furtum, fraus, vis* directe aut indirecte, mediate aut immediate illata; & quae sunt similia.

§. IV. Ex hoc porro consequitur: *si cui sit ab altero laesio illata, damnumue datum vllo modo, qui ipsi recte potest imputari; id, quantum fieri potest, ab eodem esse sarciendum.* Alias enim vanum erit praeceptum: ne quis laedatur, neue cui damnum detur; si, vbi de facto laesus fuerit, damnum ipsi gratis sit deuorandum; & qui laesit, fructu suae iniuriae secure & citra refusionem gaudere queat. Neque etiam citra necessitatem restitutionis abs se inuicem laedendis abstinebit vnquam mortalium prauitas: nec ei, qui damnum passus est, facile fuerit, animum ad agendam cum altero pacem componere, quamdiu istius reparationem non obtinuerit. Consequens: vt damnum quocunque modo imputabili datum sarciatur.

§. V. *Damnum*, etsi proprie ad rerum laesionem pertinere videatur; ita tamen late a nobis Quid sit *damnum*.

nobis heic accipitur, vt notet *omnem laesionem, corruptionem, diminutionem, aut sublationem eius, quod nostrum iam est; aut interceptionem eius, quod ex iure (1) perfecto debebamus habere, siue id datum sit a natura, siue accedente facto humano, aut lege adtributum; aut denique omissionem ac denegationem alicuius praestationis, quam alter nobis ex obligatione perfecta exhibere tenebatur.* Ast si intercipiantur, quae ex obligatione duntaxat imperfecta debebantur; non censetur damnum datum, quod pensari debeat. Inconueniens enim fuerit, damni loco ducere, talia non accepisse; aut pensationem eorum postulare, quae ab altero non nisi in locum vltronei beneficii exspectare poteram, & quae inter *mea*, antequam ea accepero, censere non possum.

Quomodo fiat *damni aestimatio.*

§. VI. Sub damni porro nomine venit non modo *res* nostra, aut nobis debita, quae laeditur, perditur, aut intercipitur: sed & (1) *fructus*, qui ex ipsa re proueniunt; siue iam

§. V. (1) Vide supra *Cap. II. §. 15.*

§. VI. (1) Nec *fructus* solum, qui *naturales* vocantur; verum etiam *fructus, ciuiles* dicti, qui non ex ipsa re proueniunt, sed occasione tantum rei capiuntur. Sic v. g. qui alterius aedes incenderit, aut negligentia sua dederit

iam sint percepti, siue adhuc sperentur; si modo dominus eos percepturus fuerat: deductis tamen impensis, quae ad fructuum perceptionem fuerunt necessaria. *Aestimatio* autem *fructuum* speratorum intenditur aut remittitur, prout propius aut longius a fine incerti prouentus remoti fuerint.

Denique & pro vno damno habetur, quicquid ex aliqua laesione velut naturali necessitate deinceps profluxit (2)

§. VII. Potest autem quis alteri damnum dare non solum immediate & *per se*; sed & *per alios*. De iis, qui censeri debeant *damnum dedisse*.

Potest & damnum immediate *ab aliquo* datum, alteri imputari, quia ad istud factum aliquid contulit, vel faciendo, quod non debebat facere: vel non faciendo, quod debebat facere.

I 4 Quan-

causam incendio, non solum eas instaurare tenetur, sed & reparare pensiones & reditus, qui ex illis interea poterant percipi.

(2) E. g. qui alterum vulnerauerit, tenetur non tantum expensas in curationem vulneris factas pendere, sed & detrimentum resarcire, quod ex neglectis interea operis aut negotiis suis vulneratus sentit. Quippe hoc casu, aliisque similibus, sequela damni ita est comparata, vt praeuideri aut liquido, aut saltem probabiliter potuerit; id quod ad imponendam restitutionis obligationem sufficit.

Quandoque inter plures, qui ad idem factum concurrerunt, vnus *principalis causa* habetur; alter *accessorii* in loco est: quandoque *omnes pari passu ambulant* (1).

Circa quos obseruandum, illos ita teneri ad reparationem damni: si reuera causa damni fuerint, & momentum aliquod adtulerint ad totum damnum, aut eius partem. Vbi autem quis ad ipsum actum, quo damnum fuit datum, realis aliquid operae non contulit; neque, vt iste susciperetur, antecedenter effecit; neque in partem emolumenti venit; is, licet occasione istius actus aliquo peccato obstringatur, ad restitutionem tamen damni non tenebitur: vti sunt, qui alienis malis laetantur; qui patratum damnum laudant; excusant; qui, antequam fiat, optant; dum fit, fauent, aut adsentantur.

Qua ratione atque ordine quisque damnum, ad quod concurrit, reparare teneatur.

§. VIII. Vbi plures ad vnum actum, ex quo damnum profluxerit, concurrerunt: primo loco tenebitur, qui *imperio*, aut alio modo necessitatis quid habente, ad factum alios impulit.

Patrator facinoris, cui ministerium detrectare non licuit, instrumenti tantum rationem habebit. Qui *citra necessitatem* ad facinus accessit, ipse primo loco

§. VII. (1) Vide supra *Cap. I. §.* vltimo.

loco tenebitur; tum ceteri, qui ad facinus aliquid contulerunt. Ita tamen, vt, si a prioribus reparatio damni fuerit facta, posteriores ab eadem sint immunes; quod in poenis secus est.

Si plures *per conspirationem* aliquod facinus patrauerint: omnes pro singulis, & singuli pro omnibus tenentur; sic vt, si omnes comprehendantur, singuli ratam partem ad damnum sarciendum conferre debeant. Vbi, reliquis elapsis, vnus tantum deprehendatur: hic pro omnibus soluere tenebitur. Vbi autem ex deprehensis aliqui non sint soluendo: locupletes in solidum tenebuntur. Quod si plures, *citra conspirationem* ad idem facinus concurrerint; ac discerni liquido possit, quantum quisque ad damnum contulerit: (1) quisque tantum tenebitur ad id pensandum, quod ab ipso processit. Quod si vnus solidum soluerit: reliqui a reparatione damni liberantur.

§. IX. Ad reparationem damni tenetur non solum, qui *dolo malo* alteri nocuit; sed De damno per *culpam* & dato.

§. VIII. (1) Vt si plures citra conspirationem fustibus aliquem inuaserint: quorum vnus capiti vulnus inflixerit: alter brachium fregerit: tertius oculum excusserit &c. Quod exemplum ab ipso Auctore in Opere Maiori adlegatur.

& qui praeter directam intentionem per negligentiam seu *culpam*, quam euitare facile erat. Haec enim non minima pars est socialitatis, ita circumspecte agere, vt nostra conuersatio aliis non fiat formidolosa, aut intolerabilis. Quin & saepe ex peculiari obligatione quis ad accuratam diligentiam adhibendam adstringitur. Imo & leuissima culpa ad reparationis necessitatem sufficere potest: si modo negotii (1) natura exactissimam diligentiam non vltro velut adspernetur: aut eius magis, qui damnum accipit, (2) quam qui dat, culpa versetur: aut nisi magna perturbatio, vel negotii circumstantia, accuratam circumspectionem non

§. IX. (1) Adludit heic Auctor ad nonnullos contractus, vt *Depositum*, qui, ipsius ac Jureconsultorum Romanorum iudicio, exactissimam diligentiam ac circumspectionem non deposcunt. Sic e. g. si is, apud quem cistella deposita est, conclaue vel riscum, quo eam reconditam tenebat, ex incogitantia minus bene occluserit; atque hac occasione cistella furto ablata fuerit: a praestanda eius aestimatione immunis est: quoniam ad tantam sese curam obstrinxisse non censetur.

(2) E. g. si quis iaculis se in loco solito exercens, nec coniiciens quenquam scopo adstare, occlamare, antequam euibraret, aut vndique attente circumspicere neglexerit: eius magis, qui laesus fuerit, quam alterius, culpa versatur.

non admittat; puta si quis in feruore pugnae, dum arma quatit, proxime sibi adstantem laedat.

§. X. Verum qui *per casum fortuitum* & citra suam culpam laesit, ad reparationem non tenetur: quia, cum nihil sit admissum, quod imputari ipsi queat, nulla ratio est, quare potius is, qui inuitus fecit, fatale malum luere debeat, quam alter, qui passus est.

De damno *per casum fortuitum* dato.

§. XI. Illud quoque naturali aequitati congruum est, vt si *homo noster* citra culpam nostram alteri damnum dedit, id vel ipsi pensemus, vel istum laeso dedamus. Nam seruus vtique naturaliter reparationi damni a se dati est obnoxius. Cum autem ipse non habeat bona, vnde reparatio fieri queat, eiusque corpus domini sit: aequum sane est, vt dominus aut damnum sarciat, aut istum dedat. Aliàs enim seruo daretur licentia omnes pro libidine laedendi: si neque ab ipso, qui nihil, ac ne seipsum quidem habet, neque a domino reparatio damni obtineri posset. Nam si vel maxime ob laesionem dominus ipsum verberibus aut carcere velit plectere: laeso inde haut quidquam satisfieri potest.

De damno a *seruo* dato.

§. XII.

De damno ab animali nostra dato.

§. XII. Quin & idem circa *animalia nostra* aequum esse videtur, vt quando illa, etiam citra nostram culpam, & contra naturam generis sponte commota, alteri damnum dederint: dominus (1) vel damnum sarciat, vel animal dedat. Nam si ab animali, quod in libertate naturali degebat, laesus fuissem: poteram vtique qualitercunquè damnum meum reparare, illud capiendo, vel occidendo; quod ius sane per alterius dominium tolli non potuisse videtur. Et cum dominus ex eo animali lucrum capiat; ego vero damnum ex eodem senserim: reparatio autem damni longe sit fauorabilior, quam lucri adquisitio: adparet, recte a domino animalis postulari, vt damnum datum reparet, aut si tanti non sit ipsi animal, illud noxae dedat.

§. XIII.

§. XII. (1) Ad neutrum, me iudice, obligatur: animal enim, quum ratione destitutum sit, eo ipso *damnum* proprie sic dictum, ad reparationem obligans, dare non valet. De quo prolixius edisseram in notis ad GROTIVM *Lib. II. Cap. XVII. §. 21.* vbi etiam distinctius videbuntur rationes, propter quas a pensando damno a seruo dato, aut eodem dedendo, dominum non immunem reputem, quemadmodum ab hoc onere liber est ratione damni ab animali suo dati, vbi ad istud culpa sua nihil contulerit.

§. XIII. Sic igitur qui damnum alteri *citra dolum malum* dedit, vltro reparationem debet offerre, testarique malitiam abs se abfuisse: ne laesus ipsum pro hoste habeat, ac vicissim hostilia intentet. Qui autem *per malitiam* alterum laesit: is non solum vltro reparationem damni debet offerre; sed & poenitentiam sui facti ostendere, veniamque petere. Vicissim *laesus*, reparatione obtenta, poenitenti ac petenti veniam dare, & cum ipso in gratiam redire tenetur. Nam qui reparatione damni & poenitentia adquiescere non vult; sed vindictam vtique manu sibi quaesitum it: nihil aliud agit, quam vt acerbitati animi sui obsequatur, adeoque ex causa superuacua pacem inter homines abrumpat. Quo nomine damnatur etiam naturali lege *vindicta*, quae nullum alium finem habet propositum, quam aegre facere illis, qui nos laeserunt, eorumque dolore nostrum animum satiare. Eo proniores autem mortales ad condonandas mutuas offensas esse decet, quo frequentius ipsi supremi Numinis leges violant, eoque & ipsi venia quotidie opus habent.

Officia mutua laedentis ac laesi. De *vindicta*.

CAPVT

CAPVT VII.

DE AGNOSCENDA NATVRALI HOMINVM AEQVALITATE: *ALTERO GENERALI OFFICIO CVIVSLIBET ERGA QVEMLIBET.*

§. I.

Quemlibet aestimare alterum hominem debere, tanquam naturaliter sibi aequalem. Alterum officium absolutum.

Est homo animal non modo sui conseruandi studiosissimum; sed & cui insita sit delicata quaedam *sui aestimatio:* cui si quid detrahatur, non minus saepe commoueri solet, quam illata corpori aut rebus noxa. Quin in ipso *hominis* vocabulo iudicatur inesse aliqua dignatio; sic vt vltimum simul atque efficacissimum argumentum, quo aliorum insolens insultatio retunditur, isthoc habeatur: *vtique non canis sum, sed aeque homo atque tu.* Cum igitur natura humana omnibus aeque competat; & nemo libenter velit aut possit illi sociari, abs quo non saltem tanquam aeque homo, & communis naturae particeps aestimatur: ideo (a) secundo loco inter officia quorumlibet in quoslibet habetur: *Vt quisque alterum hominem aestimet atque*

(a) Vid. J. N. & G. Lib. III. Cap. II.

atque tractet, tanquam naturaliter sibi aequalem, seu vt aeque hominem.

§. II. Consistit autem isthaec hominum *aequalitas* (1) non in eo solum, quod hominum adultorum *vires* fere sint aequales, hactenus vt etiam imbecillior robustiori mortem adferre possit, per insidias, aut adiuuante dexteritate, armorumque habilitate: sed & in eo, quod licet vnus prae altero variis dotibus animi corporisque a natura sit ornatus, non eo minus tamen legis naturalis praecepta aduersus alios ei sint exercenda, atque ipse ab aliis idem exspectat; nec ideo plus licentiae ipsi concedatur alios iniuriis afficiendi. Sicuti & contra neminem parca in ipsum natura, aut tenuis fortuna, per se ad id condemnat, vt deterioris conditionis circa fruitionem communis iuris sit, quam alii. Sed quae vnus ab altero postulare aut exspectare potest; eadem alii quoque, ceteris paribus, ab eodem debent: & quod iuris quis in alios statuit;

In quo consistat illa naturalis aequalitas.

§. II. (1) Aut potius haec *virium aequalitas* heic plane non attenditur, vbi de *aequalitate morali* agitur. Illud omne, quod aequalitatem physicam hominum in vniuersum spectat, considerari tantum potest, ceu indicium aliquod, ex quo liceat colligere, nec voluisse Creatorem etiam ratione iurium homines naturaliter inuicem inaequales constituere.

tuit; eo ipsum vti maxime conuenit. *Obligatio* quippe *ad colendam cum aliis hominibus vitam socialem omnes homines aequaliter stringit:* nec vni magis licet leges naturales in alio violare, quam alteri (2).

Etsi nec desint *populares rationes* eam aequalitatem illustrantes: puta, quod ex eadem stirpe omnes descendamus: eodem modo nascamur: nutriamur: moriamur: quodque Deus nemini de stabili & inconcussa fortuna cauerit. Sicut & scita Religionis Christianae parando Numinis fauori, non nobilitatem, potentiam, diuitiasue; sed pietatis sinceritatem commendant, quae aeque in humilem, quam illustri positum loco, cadere potest.

Consectaria ex hacce *aequalitate* resultantia: 1. *Homi-*

§. III. Ex hacce porro aequalitate (1) consequitur, *eum, qui aliorum opera ad commodum suum vti vult, vicissim quoque in eorundem vsus sese dispensare* debere. Nam qui

(2) Et consequenter, si quis se ad praecepta iuris naturalis omnibus hominibus communis aduersus alios violanda dispositum ostendat: eo ipso istos, ab eorundem erga se obseruatione, quantum in se est, soluit. Id quod in bello locum habet.

§. III. (1) Duo sunt consectaria, quae commemorare hoc compendio Auctor, immo primo ponere loco debuisset. 1. Omnes homines ad maturam aetatem prouectos, naturaliter esse libe-

qui postulat, vt alii quidem sibi inseruiant; ipse contra semper immunis esse cupit: is alios vtique sibi inaequales ducit.

nec inde commodos inuicem ac faciles esse debere.

Inde vti ad societatem quam maxime sunt idonei, qui facile eadem omnibus permittunt, quae sibi: ita plane insociabiles sunt, qui dum aliis superiores sese existimant, omnia licere sibi solis volunt, & ante ceteros honorem sibi arrogant, partemque praecipuam ex rebus in medio positis, vbi nullo prae reliquis eximio iure pollent. Vnde & inter communia legis naturalis officia est: *vt ne quis, cui peculiare ius non est quaesitum, plus sibi, quam reliquis arroget; sed alios aequo secum iure frui permittat.*

2. Inde intelligitur, quomodo quis sese debeat gerere, vbi ius inter

§. IV. Eadem aequalitas quoque ostendit, quomodo quis sese debeat gerere, *vbi ius inter alios ipsi sit distribuendum:* nempe *vt tanquam aequales eos tractet, & neutri praeter merita causae quid prae altero indulgeat.*

---

ros; atque inuicem independentes. 2. Non obstante illa, quam conditionum diuersitas alias inducit, inaequalitate, eos, qui vel maxime aliis praesunt, inferiores suos, tanquam naturaliter sibi aequales tractare semper posse ac debere, omnem fastum ac insolentiam deponendo; nihil praeterquam quod sibi debetur, imponendo; illudque ipsum, quod optimo quoque iure postulare possunt, benigne atque humaniter exigendo.

alios ipsi sit distribuendum. *geat.* Secus enim si fit: is, qui posthabetur, contumelia simul & iniuria adficitur; & dignatio a natura data eidem detrahitur.

Vnde consequitur, *vt res communis aequalibus portionibus inter aequales iure sit diuidenda. Vbi diuisionem res non admittit: eadem communiter vti debent, qui aequale ius habent*; idque, si quantitas rei permittat, quantum quisque velit: sin res istud non ferat; vt tunc vtantur ea re *praefinito modo, & proportionate ad numerum vtentium.* Alius enim modus excogitari non potest aequalitatem obseruandi. Quod *si autem neque diuidi res; neque communiter haberi possit: vsus eius sit vel alternus:* vel *si ne hoc quidem succedat, aut reliquis aequipollens praestari nequeat: per sortem vni res erit adiudicanda.* Nam in eiusmodi casibus commodius, quam sors, remedium inueniri nequit: quippe (1) quae opinionem contemtus remouet; & cui non fauet, de dignatione nihil detrahit.

3. Est remedium contra *superbiam.* §. V. Contra hoc officium peccatur per *superbiam:* qua quis nulla de causa, aut non sufficiente, aliis se praefert, & velut inaequales eosdem prae se despicit. *Nulla de causa,* dicimus. Nam vbi quis sibi rite ius

§. IV. (1) Vide Discursum meum *de natura sortis* §. 38.

ius quaesiuit, quod ipsi prae aliis praelationem dat: recte illud exercere & tueri potest, citra tamen inanem fastum, aut aliorum contemtum. Sicuti & contra quilibet alteri praelationem honoremque, qui ipsi debetur, merito praestat. De cetero verae *generositati* semper comes est honesta quaedam *humilitas:* quae consistit in reflexione, quam facimus super infirmitate naturae, & erroribus, quos olim potuimus commisisse, aut deinceps possumus committere; qui non minores sunt iis, qui ab aliis committi possunt. Per quam efficitur, vt nos nemini praeferamus: reputantes, ceteros aeque bene suo libero arbitrio, ac nos, vti posse, quo aeque pollent; cuius legitimus vsus vnicum illud est, quod homo pro suo reputare possit, & quo sese aestimare aut dispicere queat.

Nulla autem de causa sese efferre, reuera ridiculum est vitium: quia & per se stultum, propter nihil se magni facere: & quia alios omnes pro stultis habet, quasi ipsum citra rationem essent aestimaturi.

§. VI. Magis adhuc peccatur, si quis *contemtum* aduersus alios ostendat signis exterioribus, factis, verbis, vultu, risu, ac qua- 4. Retrahere debet a quocunque alio-

rum *contemtu* ac *contumelia.*

quacunque *contumelia.* Quod peccatum eo deterius est censendum, quo asperius aliorum animi in iras ac vlciscendi libidinem concitantur. Adeo vt multi deprehendantur, qui vitam malint praesenti periculo exponere, multo magis pacem aduersus alios abrumpere, quam contumeliam inultam pati. Quippe cum per hanc violetur gloria & existimatio, cuius integritate & vigore omnis animi voluptas constat.

CAPVT VIII.

DE PROMISCVIS OFFICIIS HVMANITATIS EXERCENDIS: *TERTIO GENERALI OFFICIO CVIVSLIBET ERGA QVEMLIBET.*

§. I.

Vt quilibet alterius vtilitatem, quantum commode potest, promoueat.

INter *officia quorumlibet erga quoslibet*, & quae propter communem socialitatem sunt exercenda, *tertio loco* id ponitur: (*a*) *vt quilibet alterius vtilitatem, quantum commode potest, promoueat.* (1) Cum enim cognationem quandam inter homines natura

Tertium

§. I. (1) Hoc officium *imperfectam* tantum *obligationem* imponit. Vide supra *Cap. II. §. 14. not. 1.*

tura constituerit: parum fuerit, alios non laesisse, aut contemsisse; sed talia quoque in alios conferenda, aut inuicem communicanda, ex quibus mutua inter homines beneuolentia alatur.

generale officium. (a) Vid. J.N. & G. Lib. III. Cap. III.

Prosumus autem *aliis* vel *indefinite*, vel *definite:* & quidem vt *vel nihil nobis*, scilicet per officia innoxiae vtilitatis; *vel aliquid*, nimirum per beneficia alia, *decedat*.

§. II. *Indefinite* aliorum commoda promotum it, qui animam ac corpus suum probe excolit, vt vtiles abs se actiones in alios proficisci queant: aut si per ingenii solertia talia inueniat, quibus vita humana reddatur instructior. Vnde contra hoc officium peccare sunt censendi, qui nullam honestam artem addiscunt, vitaque per silentium transita, animam pro sale habent, ne putrescant, nummos tantum & fruges consumere nati. Et qui opibus per maiores relictis contenti, ideo impune abs se ignauiae litari credunt, quod aliorum industria iam sit partum, vnde victitent. Et qui diuitiis soli incubuere repertis; nec partem posuere suis. Item, qui ad porcorum instar neminem nisi morte sua exhilarant. Et id farinae alia otiosa terrae pondera.

Quomodo prosimus aliis *indefinite*.

§. III. Vicissim illis, qui de mortalium genere bene mereri instituunt, ceteri hoc de-

Quid debeant ceteri illis,

qui de mortalium genere bene mereri instituunt.

debent, vt ipsis ne inuideant; (1) nec praeclaris eorundem conatibus remoram iniiciant. Tum, si alia non sit via paria cum istis faciendi, saltem celebritatem memoriae famaeque eorum, qui praecipuus laborum fructus est, promotum eant (2).

Quomodo inseruiat quis aliis *definite*, per *officia innoxiae vtilitatis*.

§. IV. *Definite* quis inseruit, quando certis hominibus indulget, quod ipsis vtilitatem quandam adferre, & vel *citra suum detrimentum* molestiamque aut laborem praestari potest: quale quid non libenter in alios dispensare velle, detestanda malignitas & inhumanitas habetur. Quae vocari solent *res innoxiae vtilitatis*; seu quae accipienti prosunt, praestantem non grauant. Vti sunt: non prohibere aquam profluentem; pati ab igne ignem capere: consilium fidele deliberanti dare: erranti comiter monstrare viam. Sic si quis rem aliquam amplius possidere nolit, propter nimiam copiam, aut quia adseruatio eius ipsi molesta est; cur non malit eam potius in-

§. III. (1) Quin potius colendi sunt atque adiuuandi pro viribus, qui inseruire quocunque modo societati grauiter contendunt: potissimum si egregiis ad hoc ipsum dotibus instructi sint.

(2) Calcar hoc quoque addit aliis, quos ad imitanda eiusmodi exempla id ipsum excitare aptum est.

integram relinquere, vt aliis, non hostibus, vsum praebere possit, quam eandem corrumpere? Sic non fas, nutrimentum perdere; vbi nos saturati sumus: neque fontem obturare aut occultare; vbi nos affatim bibimus: neque signa nauigationis itinerisque abolere; postquam ii vsi sumus. Huc pertinent modicae stipes locupletum in egenos collatae: item, illa humanitas, quae iusta de causa peregrinantibus exhibetur; praesertim vbi aliqua ipsos calamitas oppresserit: & eius generis alia.

§. V. Sublimior gradus humanitatis est, ex singulari beneuolentia gratis quid in alterum conferre, impensa aut opera laboriosa constans, quo ipsius necessitatibus subveniatur, aut eidem insignis quaepiam vtilitas concilietur. Quae κατ' ἐξοχὴν vocantur *beneficia:* aptissima materia insignem laudem parandi; si magnitudo animi & prudentia eadem rite temperauerit. *De beneficiis* proprie sic dictis.

Eorum dispensationem ac modum fere conditio danti; atque accipientis moderatur. In quibus id cumprimis obseruandum 1. *ne obsit benignitas & iis ipsis, quibus benigne videtur fieri*, (1) *& ceteris*. 2. de-

K 4 inde

§. V. (1) Intempestiua e. g. liberalitas fuerit, valido mendicabulo erogare, aut id genus hominibus, quos coniicere omnino liceat vsuros da-

inde *ne maior benignitas sit, quam facultas.* 3. tum *vt pro dignitate cuique tribuatur*, & quidem ante omnia bene meritis: tum vt quisque nostrae opis indigeat: obseruatis quoque coniunctionis gradibus inter homines. Videndum quoque, quid cuique maxime necesse sit; (2) & quid quisque nobiscum, aut sine nobis, possit consequi, aut non possit. 4. *Modus* quoque *dandi multum gratiae beneficiis addit:* si hilari fronte, promte, & cum contestatione beneuolentiae demus (3).

§. VI.

---

tis, ad alendam luxuriam, ad patrandum scelus nequitiamue &c.

(2) Quandoquidem in hisce omnibus Auctor ipsis verbis vtitur CICERONIS de *offic. Lib. I. Cap. XIV.--XVIII.* explicari eius mens melius non potuerit, quam si exemplum, ab ipso Oratore ac Philosopho Romano adlatum, heic referam. *Non iidem*, inquit, *sunt* semper *necessitudinum gradus, qui & temporum. Suntque*, pergit, *officia, quae aliis magis, quam aliis debeantur: vt vicinum citius adiuueris in frugibus percipiendis, quam aut fratrem, aut familiarem; at si lis in iudicio sit; propinquum potius & amicum, quam vicinum defenderis.*

(3) Par quoque, si fieri queat, fuerit, inopum praeuenire necessitates: iis clam ferre opem, ac tempestiue: quicquid insultationem ostentationemue redolet, euitare, &c.

§. VI. Viciſſim in eo, qui beneficium accepit, exiſtere debet *gratus animus:* quo is oſtendit, iſtud ſibi acceptum fuiſſe; dantique eam ob cauſam fauet; & occaſionem quaerit paria reponendi, aut amplius, *quantum eius fieri poteſt.* Nam id non neceſſarium eſt, vt praeciſe tantum reddamus, quanti id fuit, quod datum eſt: ſed ſaepe ſtudium & conatus obligationem explent. *De gratitudine.*

Modo tamen nihil ſit, quod ei, qui beneficium ſe dediſſe praetendit, recte opponi poſſit. Nam qui me ex aquis extraxit, ei nihil debeo, ſi me in eas prius coniecerat.

§. VII. Ceterum quo magis ad deuinciendos hominum animos apta ſunt beneficia: eo acrius ad gratiam referendam incumbere debet, qui iſta accepit. Saltem ne eum, qui fiducia noſtri prior nobis benefecit, ob eam rem deteriore eſſe conditione patiamur: neue beneficium accipiamus, niſi animo nitendi, ne dantem merito dati poeniteat. Nam ſi certam ob cauſam peculiariter alicui nolimus obligari: licebat oblatum beneficium dextre recuſare. Et ſane ſi absque neceſſitate gratiae referendae foret: contra rationem fecerit; (1) ſi *Neceſſitas referendae gratiae.*

K 5 quis

§. VII. (1) Hoc quidem teſtatur, prout pleroramque mortalium eſt indoles, neceſſum fere eſſe, vt ad conferenda in alios beneficia ſpes re-

quis sua temere iactauerit, & quod perriturum prospicit, beneficium, prior contulerit. Quo modo omnis tolleretur inter homines beneficentia & fiducia, vnaque omnis beneuolentia: neque esset inter eos quicquam gratuitae opis, nec vllum gratiae conciliandae initium.

Quam foeda ac odiosa sit *ingratitudo.*

§. VIII. Quanquam autem in *animo ingrato* per se nulla sit iniuria: foedius tamen & magis odiosum ac detestabile habetur nomen *ingrati*, quam *iniusti*. Censetur enim animi valde abiecti & degeneris, seipsum indignum declarare eo iudicio, quod alter de ipsius probitate tulit; ac ne beneficiis quidem, quae etiam bruta demulcent, moueri posse ad concipiendum humanitatis sensum.

In foro tamen ciuili ob *simplicem ingratitudinem*, seu vbi quis nudi beneficii obliuiscitur, &, occasione data, id referre negligit,

ferendae gratiae eos peculiariter commoueat. At sane mero beneuolentiae atque officii motu exerceri vera beneficentia debet: eique omni retributionis exspectatione multum detrahitur pretii. Auctor noster verbotenus heic exscribendo HOBBESIVM *de ciue* III. 8. non adtentit, hunc ex diuersis plane principiis ratiocinari: quemadmodum ex iis adparet, quae ipse §. sequenti tradit.

git, (1) actio non solet dari. Pars enim optima beneficii perit: si actio vti certae pecuniae detur: iam enim creditum esse incipiet. Et cum res honestissima sit, referre gratiam; desinet esse ita splendide honesta; si sit necessaria. Denique huic vni legi vix omnia fora essent suffectura, ob difficillimam aestimationem circumstantiarum, quae beneficium vel intendunt, vel eleuant. Et eam ipsam ob causam beneficium dedi; i. e. eius, quod dedi, refusionem mihi stipulatus non sum: vt & alteri foret occasio ostendendi, se honesti amore, non ex metu poenae humanae, aut coactionis, gratiam retulisse: vtque ipse non spe lucri, sed ob humanitatem exercendam, videar erogasse, de quo recipiendo mihi caueri noluerim.

Enimuero qui non solum beneficium non rependit; sed & *benefactori* insuper *malum reponit:* ille ob hocce factum eo grauiore poena est afficiendus, quo foediorem animi malignitatem sibi inesse ostendit.

CAPVT

§. VIII. (1) Nec etiam in statu naturali simplicem ingratitudinem armis licet vindicare.

CAPVT IX.

DE OFFICIIS *PACISCENTIVM.*

§. I.

Per *pacta* fit velut transitus ad officia hypothetica erga alios.

(*a*) Vid. J.N. & G. Lib. III. Cap. IV.

Necessitas ineundorum pactorum.

AB *officiis absolutis* ad *hypothetica* fit velut transitus per *pacta* intermedia: quippe cum omnia officia, praeter iam enumerata, pactum expressum aut tacitum videantur praesupponere. (*a*) Igitur hoc loco agendum erit de natura pactorum, & quid illa ineuntibus obseruandum sit.

§. II. Fuisse autem necessarium, pacta inter homines iniri, satis manifestum est. Quanquam enim officia *humanitatis* late sese per vitam humanam diffundant: haut quidquam tamen ex eo solo fonte deduci omnia possunt, quae hominibus a se inuicem vtiliter percipere licebat. Nam neque quibusuis ea est ingenii bonitas, vt omnia, quibus aliis prodesse possunt, ex sola humanitate velint praestare, citra exploratam spem paria recipiendi. Et frequenter illa, quae ab aliis in nos proficisci queunt, eiusmodi sunt, vt gratis eadem nobis exhiberi, salua fronte postulare nequeamus. Saepe quoque nostram fortunam, aut personam

ſonam non decet, alteri tale beneficium debere. Adeoque vt plurimum alter dare non poteſt; ſaepe nos accipere nolumus; niſi iſte paria a nobis recipiat. Non raro denique latet, qua ratione commodis noſtris inſeruire queant. Igitur vt mutua inter homines officia, qui fructus eſt ſocialitatis, eo crebrius, & ad certas velut regulas exerceantur: neceſſum fuit, homines ipſos inter ſe conuenire ſuper eiusmodi rebus inuicem praeſtandis, quae ex ſola humanitatis lege certo ſibi polliceri ab aliis non poterant: adeoque in anteceſſum determinandum fuit, quid alteri quis (1) praeſtare,

§. II. (1) Neceſſum fuit, iniri pacta & promiſſa non ſolum. 1. Ad producendas nouas obligationes, aut imponendam alicui obligationem certas res faciendi aut omittendi, ad quas nulla alias ratione tenebatur, ceu natura ſua plane liberas ac indifferentes: verum etiam 2. ad perfectas reddendas obligationes, quae antea non niſi erant imperfectae. Sic e. g. vbi quis in eiusmodi etiam circumſtantiis verſatur, quibus ex legibus humanitatis aut caritatis vendere aliis, mutuare, aut donare de ſuo deberet; ita vt negare minus rectum ſit: hi nihilominus queri de *iniuria* hactenus non poſſunt; donec ad praeſtandam ſibi, quam deſiderant, opem, alter ſeſe peculiariter obſtrinxerit. Verum ſtatim atque data fides eſt, aeque valida ſit obligatio, ac quas pleniſſimo iure ac per vim etiam licet exigere. 3. In-

ſtare, quidque ab eodem iterum exſpectare, ſuoque iure exigere deberet. Id ipſum autem fit per *promiſſa* & *pacta*.

Fides data religioſe ſeruanda eſt.

§. III. Circa iſthaec generale officium, ex lege naturali debitum, eſt: vt *quilibet fidem datam ſeruet*; ſeu promiſſa & pacta expleat. Citra hoc enim ſi eſſet: plurima pars vtilitatis periret, quae humano generi, communicatis inuicem operis ac rebus, enaſci apta eſt. Et ni promiſſa ſeruandi neceſſitas foret: haut quidquam liceret rationes ſuas firmiter aliorum hominum ſubſidiis ſuperſtruere. Quin & ex decepta fide iuſtiſſimae querelarum bellique cauſae pullulare ſunt idoneae. Nam vbi ego ex pacto aliquid praeſtiterim: altero fidem fallente, mea mihi res aut opera fruſtra periit. Sin vero nihil adhuc praeſtiti: rationes tamen & deſtinata mea turbari, moleſtum eſt: cum

ſeruiunt quoque hae conuentiones tollendis, quae incumbebant, obligationibus: vt ſi creditor expreſſe aut tacite, liberare ſe debitorem, teſtetur. 4. Denique vim conuentiones habent interruptas, aut etiam penitus exſtinctas obligationes inſtaurandi. Quod in tractatibus pacis conſpicitur, quibus componitur bellum: item, in illis transactionibus, quibus vxorem adulterii, aut alterius cuiuſpiam perfidiae, iuſtam diuortio cauſam praebentis, accuſatam conuictamque maritus dignatur recipere.

cum alio modo rebus meis potuissem consulere, nisi iste se mihi obtulisset. Et indignum est ludibrio haberi, quia alterum cordatum ac bonum virum credidi.

§. IV. Obseruandum autem, ea, quae ex solo *humanitatis officio* debentur, in hoc potissimum differre ab iis, quae ex *pacto* aut *promisso* perfecto debentur: quod ista quidem recte petantur, & honeste praestentur: sed vbi alter ea vltro praestare neglexerit; de inhumanitate duntaxat, feritate aut duritia eiusdem queri possum; non tamen per violentiam propriam, aut superioris, eundem ad praestandum cogere. Id quod tamen licet, vbi vltro non praestantur, quae ex promisso perfecto, aut pacto debentur. Inde etiam ad illa *ius imperfectum*: ad haec *ius perfectum* habere: sicut & ad illa *imperfecte*: ad haec *perfecte obligari* dicimur.

Discrimen inter illa, quae ex sola *humanitate*, & quae ex *pacto* aut *promisso* debentur.

§. V. (*a*) Fidem damus vel per *actum solitarium*, seu μονόπλευρον: vel per *actum reciprocum*, seu δίπλευρον. Quandoque enim vnus se duntaxat ad quid praestandum obstringit: quandoque autem duo pluresue mutuo se ad quid praestandum obligant. Prior actus vocatur *promissum gratuitum*: posterior *pactum*.

Quotuplici ratione in vniuersum *fides* detur.

(*a*) Vid. J. N. & G. Lib. III. Cap. V.

§. VI.

Quid sit *promissio imperfecta.*

§. VI. *Promissio*, quatenus pacto opponitur, potest diuidi in *imperfectam* & *perfectam*.

Illa est, quando ipsi quidem, qui promittimus, vtique obligari volumus; vt tamen alteri ius ad exigendum non demus; seu vt nolimus ad promissum nostrum implendum violenter compelli. V. g. Si ita concipiam promissum: *ego serie destinaui hoc vel illud tibi praestare; & peto, vt mihi credas.* Sic enim videor obligatus magis ex lege *veracitatis*, quam *iustitiae*; maloque videri propriae constantiae & grauitatis impulsu ferri ad faciendum officium, quam propter ius alterius. Huc spectant pollicitationes virorum potentum aut gratiosorum, quibus alicui non per verba honoris, sed serio suam commendationem, intercessionem, promotionem, aut suffragium spondent: quae tamen hautquaquam velut iure aliquo abs se volunt exigi; sed in solidum suae humanitati ac veracitati cupiunt imputari: vt officii sui gratia eo maior sit, quo longius ab eodem coactio abfuerit.

Quid sit *promissio perfecta.*

§. VII. *Perfecta* autem *promissio* est, quando non solum ipse vtique obligari volo; sed & simul ius in alterum confero, vt rem promissam velut debitam plene à me poscere queat.

§. VIII.

§. VIII. Porro vt pacta & promissa nos obligent ad aliquid dandum aut faciendum, quod antea non debebamus, aut omittendum, quod antea iure poteramus facere: maxime requiritur *vltroneus* noster *consensus*. (*a*) Nam cum cuiusuis promissi & pacti impletio cum aliquo onere sit coniuncta: nulla proprior ratio est, quare super eo conqueri recte nequeamus, quam quia vltro in id *consensimus*, quod euitare penes nos erat.

In pactis & promissis maxime requiritur *consensus*.

(*a*) Vid. J.N. & G. Lib. III. Cap. VI.

§. IX. *Consensus* etsi regulariter per *signa*, puta, voces, litteras, nutusque exprimi soleat: (*a*) aliquando tamen contingit, vt ille citra isthaec signa, ex ipsa (1) negotii natura, (2) aliisque circumstantiis liquido col-

Quomodo iste *consensus* exprimatur. De *pactis tacitis*.

(*a*) Vid. J.N. & G.

§. IX. (1) Vt si e.g. creditor debitori acceptum in securitatem crediti chirographum reddat: hoc enim ipso is sese ad nihil petendum obligat; nisi alias expressa declaratione, aut liquida quadam circumstantia adpareat, ipsi animum non esse, debitorem liberare, sed tantum ipsius arbitrio atque fidei modum aut tempus solutionis permittere, aut compensationem instituere &c. Sic quoque ex ipsa negotii natura, is e.g., qui in diuersorio ad mensam accedit, ad soluendum vsitatum cibi pretium consensisse intelligitur: etsi nullum cum hospite verbum circa hoc commutauerit.

(2) Talia sunt signa quaedam arbitraria, quae pro ratione temporum ac locorum variant. Sic

Lib. III. Cap. VI. §. 16.

colligatur. Sicuti interdum *filentium* cum certis circumſtantiis conſideratum, loco ſigni (3) conſenſum exprimentis valet. Vnde & dantur *pacta tacita:* quando nempe conſenſus noſter, non per eiusmodi ſigna, quae regulariter in commercio hominum recepta ſunt, exprimitur: ſed quando idem ex negotii natura, aliisque circumſtantiis liquido colligitur. Sic & *principali pacto* ſaepe adhaeret *pactum tacitum*, quod ex ipſa negotii natura profluit. Sicut & vſitatiſſimum eſt, vt in pactis *tacitae* quaedam *exceptiones* & *conditiones* neceſſariae ſint ſubintelligendae (4).

§. X.

e. g. ſi ruſticus a Praefecto bellico nummum accipiat, eoque propinante, in ſalutem Regis bibat, militiae nomen dediſſe cenſetur.

(3) Hoc valet, cum is, cuius res agitur, praeſens, aut alias ſufficienter de negotio informatus eſt, cui obſiſtere debuiſſet, ſi quidem videri noluiſſet conſentire. E. g. ſi quis ſe pro altero adſtante, tertio cuipiam huius creditori fideiubere declaret: debitor eo ipſo, quod ſileat, illum fideiuſſorem ſuum conſtituiſſe cenſetur. Locator, qui poſt elapſum conductionis tempus, conductorem in re locata continuare patitur, relocauiſſe intelligitur. Aliud exemplum vide Numeror. XXX. 4. 5.

(4) E. g. Qui ex praedio vendito aliquam ſibi particulam recipit, eo ipſo viam, quae eo ducit, tacite ſibi reſeruat. Et vana ſane ſubtilitas fuit, quam refert NOODTIVS *obſeru. II. 27.* ac ſi

§. X. Vt autem aliquis liquido consentire possit, requiritur *vsus rationis* hactenus, vt praesens negotium intelligat, an sibi conueniat, & abs se praestari queat, eoque perpenso, consensum suum sufficientibus signis exprimere possit.

Vnde sequitur, promissa & pacta *infantum*, vt & *amentium*, ac *furiosorum* (nisi vbi dilucidis interuallis furor distinguitur) nulla esse.

Id quod & de promissis *ebriorum* est pronunciandum: si ebrietas iam eo vsque processerit, vt ratio sit plane obruta & sopita. Nam pro vero & deliberato consensu haberi nequit, si quis vel maxime momentaneo & inconsulto impetu in aliquid inclinet, aut signa quaedam edat consensum alias exprimentia, eo tempore, quando mens velut medicamine quodam loco mota fuerat. Sed & impudens foret, tale promissum, praesertim cum magno onere coniunctum, exigere velle. Quin si quis ebrietatem eam captauit, & obseruata alterius facilitate promissum astute eliciut: ne abs doli quidem fraudisque crimine immunis erit. Ast qui, discussa crapula, per ebrietatem acta rata habuerit: vtique obligabitur,

Vt aliquis liquido *consentire* possit, requiritur 1. *vsus rationis*.

De promissis *amentium*, *furiosorum* ac *ebriorum*.

 tur,

tempore *Ciceronis* ac *Labeonis* vim legis obtinuerit.

tur, non tam ex eo, quod ebrius, quam quod sobrius egit.

De promissis *puerorum* ac *iuuenum.*

§. XI. Ceterum quousque in *pueris* duret imbecillitas rationis, contrahendam obligationem impediens, lege naturali adeo accurate definiri nequit: cum in aliis citius, in aliis tardius iudicium maturescat: sed illud est ex cuiusuis quotidianis actionibus iudicandum. Etsi in plerisque ciuitatibus leges ciuiles certum heic temporis terminum in vniuersum constituerint. Sicuti & alicubi salutariter est receptum, vt aliorum prudentiorum auctoritatem adhibere necessum haberent in contrahendis obligationibus, quousque inconsultus ille iuuentae impetus deferbuisset. Quippe cum ea aetas, etiam quando negotium, quod geritur, intelligit, vehementi fere ac parum prouido impetu feratur, ac in promissa sit facilis, spei plena, liberalitatis famam captans, in amicitias ambitiose colendas prona, ac diffidere nescia. Vnde & dolo vix caret, qui istius aetatis facilitati imminet, & *iuniorum* dispendiis locupletari vult, quae isti per iudicii imbecillitatem praeuidere aut aestimare non norunt.

2. Vt aliquis liquido consentire possit,

§. XII. Consensum quoque impedit *error*. Circa quem hae regulae sunt obseruandae:

1. *Vbi in promissione aliquid tanquam conditio-*

ditionem ſuppoſuerim, (1) *citra cuius intuitum promiſſurus non fueram: naturaliter promiſſionis nulla erit vis.* Nam promiſſor conſenſit non abſolute; ſed ſub conditione: qua non apparente, promiſſio quoque nulla eſt. requiritur *cognitio neceſſaria.* Effectus *erroris* in promiſſis ac pactis.

2. *Si ex errore* (2) *ad paciſcendum aut con-*

L 3

§. XII. (1) Suppoſita conditio aliquando ex ipſa negotii natura fluit: vt ſi quis cum foemina, virginem ſe ferente, contraxerit ſponſalia; aut pater tantum in dotem filiae promiſerit: ex quo enim deflorata foemina deprehenditur, nulla fiunt ſponſalia: nec validior etiam eſt dotis promiſſio, ſi nuptiae ſecutae non ſint: quamuis de hoc caſu nihil ante vel a ſponſo, vel a patre dictum fuerit. Verum interdum etiam conditioni cum negotii natura nullus per ſe nexus intercedit: & tunc, licet vtcunque id ſignificandum ſit, quod ſupponitur; non tamen ſemper diſerte iſtud fieri, neceſſum eſt. Si e. g. alteri dixerim: *duo mihi ſunt huius vel illius libri exemplaria: vnum tibi dabo:* ſufficit hoc, vt non tenear, ſi deprehenderim poſtea, me errauiſſe, nec praeter vnum in bibliotheca mea exemplar offenderim libri, quem promiſeram, duo mihi ſuppetere exemplaria exiſtimans. Quandoquidem enim heic de promiſſis mere gratuitis agitur: a promiſſore nihil aliud poteſt exigi, niſi vt bona fide in errore verſatus ſit; neque etiam is ante promiſſum, ſumma in factum, quod ſuppoſuit, inquirere diligentia tenebatur; ita vt, ſi alter, cui promiſſum erat, hoc ceu indubium exſpectauerit, habeat, quod ſibi imputet.

(2) Modo quidem error circa aliquid pacto eſſen-

contrahendum f-erim impulsus; eumque, re integra, & quando nihil adhuc fuit praestitum, deprehendero: aequum sane fuerit, vt facultas poenitendi mihi concedatur: praesertim vbi prae me tulero, dum ad paciscendum accedo, quae me causa impellat; nec alter ex mea poenitentia detrimentum patiatur; aut id pensare ego paratus sim. *Verum vbi res*

tiale versetur; id est, cum praesentis negotii natura, aut alterutrius contrahentium intentione, tempore contractus significata, ac pro causa, citra quam contractum non fuisset, vtrinque agnita, necessarium nexum habeat; alias enim error, cum in contractum non influat, neque etiam hunc irritum reddit; siue sit praestitum quid, siue minus. E. g. si persuasus, me equi iacturam fecisse, alium emerim, quem citra hoc emturus non fueram: recuperato forsan equo meo, venditorem deinde ad recipiendum alterum, quamuis nec traditus equus, nec solutum conuentum pretium fuerit, adigere non possum: nisi inter contrahendum diserte stipulatus sim, nec solum per modum confabulationis prae me tulerim, me ideo tantum emere hunc equum, quod perditum meum supponerem. Vide, quae dixi ad J. N. & G. *Lib. III. Cap. VI. §. 7. not. 2.* Vnde nullo nititur fundamento distinctio Auctoris: *prout res adhuc integra sit, aut minus:* quoniam conuentio, si aliquid essentiale adfectum sit, semper nulla efficitur; vti e contrario semper valida est, vbi error, qui ad paciscendum aut contrahendum impulit, nihil pacto aut contractui essentiale adtingit.

res non amplius est integra; & vbi error tunc demum patuerit, quando iam pactum est impletum ex toto, aut ex parte: qui errauit, a pacto resilire non poterit; nisi quantum alter ex humanitate velit indulgere.

3. *Vbi error contigerit circa ipsam rem, de qua conuenitur: pactum vitiatur, non tam ob errorem,* (3) *quam quia legibus pacti non fuit satisfactum.* Nam in pactis ipsa res, de qua conuenitur, eiusque qualitates debent esse cognitae: citra quam cognitionem liquidus consensus intelligi nequit. Vnde defectu deprehenso, qui laedendus fuerat, (4) vel a contractu resilire potest; vel alte-

(3) Haec ratio ex priori, vt liquet, sequitur: adeoque opponi inuicem non debuissent.

(4) Pactum est nullum, si deceptus id, circa quod erratum est, praecipue ob oculos habuerit. Verum si illud ipsum non praecipue ob oculos habuerit: tametsi alias maluisset, rem talem esse, quam credidit: subsistit tamen conuentio; ac ius tantum habet pensationem defectus, quem non praecauerat, exigendi. Vide, quae dixi ad J. N. & G. *Lib. III. Cap. VI.* §. *1. not. 4. 5.* E. g. Si quis, emtis aedibus, intelligat, aliquem ibidem ius *vsusfructus* habere, aut *habitationis* in aliquibus conclauibus: hoc ad dissoluendum penitus contractum sufficit; quia quicunque adquirere proprietatem aedium vult, regulariter omnibus harum aedium conclauibus ac commodis frui intendit. At deprehensa aliqua, praesertim non adeo grauis; *seruitus* saepe contractum

rum ad defectum supplendum adigere, vel etiam

validum relinquere potest, ac ius tantum tribuere, pretii imminutionem petendi; vbi nihil dictum sit, ex quo adpareat, aedes ab omni seruitute immunes suppositas fuisse. Quamuis enim vicinus e.g. facultatem eundi per partem praedii mei habeat: non ideo minus huius partis & mihi vsus patet. Vnde facile praesumere licet, me, etsi de hac seruitute constitisset, non tamen ab emendis aedibus destiturum; sed hoc intuitu aliquid tantum de pretio cum venditore constituto detracturum fuisse. Ceterum in omnibus illis casibus, qui ad tertiam hanc regulam referuntur, supponitur, a neutro contrahentium dolum esse adhibitum: quod si enim alterutrius fraus interuenerit: ex regulis sequentis §. de hoc fuerit iudicandum. Iam autem aliquando vterque contrahens bona fide errat: aliquando alter tantum. Prior casus contingit circa res, quarum qualitatem aut pretium neuter contrahentium rite valet dignoscere: vt si quis lapillorum imperitus, alteri aeque imperito spurias gemmas pro genuinis, aut vice versa; aut indoctus pariter indocto egregium aliquod Manuscriptum, aut rariorem librum vendiderit. Sed fieri potest, vt alter tantum contrahentium decipiatur; ita tamen vt alterius dolus non intercedat. Hocque locum habet, vbi res, de qua contrahitur, indefinite tantum designatur: vt si dicatur: *quantum petis pro hoc?* atque alias etiam ipsa ad eas res pertinet, quarum valde variat pretium, pluresque diuersissimos recipit gradus: nam si stannea peluis e.g. pro argentea sumeretur: sane insigne illud discrimen consti-

etiam ad praestandum id, quod interest, vbi ipsius dolus aut culpa interuenit.

§. XIII Quod si quis *dolo* & malitiosa (1) *fraudulentia* alterius inductus fuit ad promittendum aut paciscendum: ita est habendum: Effectus *doli* aut fraudis.

1. *Si tertius dolum adhibuerit, non colludente eo, quicum paciscimur: negotium erit* (2) *firmum:* ab eo tamen, qui dolum adhibuit,

tuti hisce metallis pretii, fraudem in alterutro contrahentium necessario supponeret.

§. XIII. (1) Datur *fraus positiua;* cum nempe immediate quis, vel mediate aliquid facit, quo ad credendum id, quod non est, promittens vel paciscens inducitur. E. g. Si quis falsum adamantem pro vero exhibeat: aut si, verbo quidem non prolato, adfectata expositione, aut alia quapiam callida ratione efficiatur, vt merx alius plane coloris aut qualitatis videatur, ac reuera est. Verum, est etiam *fraus negatiua;* quando scilicet reticentur aut dissimulantur essentialia quaedam momenta: idque siue consilium ante fuerit decipiendi; siue iam tantum errorem alterius in rem quis suam vertat: vt si venditor e.g. emtorem spurias gemmas pro genuinis capere conspiciens, istum de errore non commonefaciat.

(2) Modo quidem ratio, quae, intercedente huius tertii dolo, nos ad promittendum aut paciscendum mouet, nullum cum ipsa conuentione necessarium nexum habeat. Quod si enim e.g. accepto nuncio, omnes mihi equos periisse, alios coemerim, addita expressa hac clausula:

buit, poterimus repetere id, quod intererat, nos non fuisse deceptos.

2. *Qui dolo suo malo causam dedit, vt ipsi quid promitterem, cum eoue paciscerer: ei ex isthoc actu haut quidquam obligor.*

3. *Si quis vltro quidem & liquida cum destinatione animi ad paciscendum accesserit; in ipso tamen negotio, puta, circa obiectum eiusue qualitates & aestimationem dolus intercesserit: hactenus pactum erit vitiosum, vt in arbitrio decepti sit, illud penitus dissoluere, aut laesionis pensationem exigere* (3).

4. *Quae ad essentiam negotii non faciunt, nec expresse fuerunt designata, actum de cetero rite conceptum non vitiant:* licet forte alter

siquidem id, quod mihi est nunciatum, verum fuerit: ex quo falsum nuncium deprehendo, contractus redditur irritus: saluo interea venditoris aduersus eum, qui me deceperat, iure.

(3) Quod si deceptor ipse se deceperit; puta, si existimans, se pro vero lapillo minus genuinum aut pyxidem chalybeiam politam pro argentea vendere; iam ex errore adamantem maioris pretii, aut pyxidem confectam ex argento puriore, ac emtor exspectabat, tradiderit: iste fraudulento mercatori neque ad restituendum, recepto pretio, adamantem aut pyxidem, neque ad supplendum, quod iusto pretio deest, obligatur: quippe ille iacturam vtique meretur pati, quae sibi praeter intentionem accidit, dum alterius dispendio iniuste cupiebat locupletari.

alter de iis, dum paciscitur, tacite cogitauit; aut (4) eius opinio astu fuit confirmata, quousque contractus conclusus foret.

§. XIV. *Metus*, qui circa promissa & pacta interuenit, dupliciter sumitur: vel pro *suspicione* probabili, fore, vt ab altero decipiamur; idque, vel quia eiusmodi vitium in animo ipsius haeret; aut quia malignam suam voluntatem sat perspicue significauit: vel pro vehementi *animi terrore*, orto ex intentato graui malo, ni promissum aut pactum inire velimus. Circa priorem speciem metus ita est habendum:

3. Vt aliquis liquido consentire possit, requiritur *plena libertas*.

An metus deceptionis pactum reddat irritum?

1. *Qui confidit illius promissis & pactis, cui*

(4) E. g. Si quis ambiens puellam nuptiis, eam diuitem esse, aut nobilem existimet: etsi in falsa hac opinione parentes ipsum fiuerint, aut detinuerint: non ideo minus valida fuerint sponsalia: dum nulla exstet clausula, qua adpareat, in eum tantum casum sponsum ea contraxisse, quo nobilis puella, aut potens opibus fuerit. Quippe citra talem clausulam, non magis diuitiae in sponsa, aut nobilitas generis ad essentiam sponsaliorum, quam elegantia corporis, faciunt. Idem sentiendum de casu, quem refert CICERO *de offic. Lib. III. Cap. XIV.* modo non diserte quidem *Pythius Canio* adseruisset, hortulis suis adesse quotidie piscatores: atque conspectis ibi forte illa die, piscatoribus, *Canius* vltra haud percontatus, consuetum id omne esse, inde reputauisset.

cui (1) *fidei religio in vniuersum nihil sit; imprudenter quidem facit: sed eam solam ob causam, pactum non redditur irritum.*

2. *Vbi pactum iam sit initum; ac nulla noua emergant indicia intentatae deceptionis: non licebit a pacto resilire ex obtentu vitiorum, quae ante pactum erant cognita.* Nam quae causa aliquem non prohibuit, quo minus pacisceretur: eadem quoque prohibere non debet, ne pactum impleat.

3. *Vbi post pactum initum certissima emergant indicia, alterum id agere, vt mihi, quando meum priore loco praestitero, illudat: nos prius ad praestandum adigi potero, quam contra eam deceptionem mihi cautum sit.*

De *metu grauis malo.* §. XV. Circa alteram speciem *metus* hae regulae obseruandae.

1. *Pacta, quae ineuntur propter metum a tertio incussum,* (1) *valida sunt.* Nam in hoc vtique

§. XIV. (1) Tales sunt *piratae*, *sicarii*, *meretrices*, *athei &c.* Quantumuis enim male de id genus hominibus sentiamus: eo ipso tamen, dum ad paciscendum cum iis serio ac libere accedimus, declaramus, non sufficere eorum vitia, quominus ipsis fides a nobis queat haberi; hactenus ac cum probis cordatisque agimus; adeoque exceptioni, quae ex ipsorum moribus peti poterat circa renuendam pacti impletionem, renunciamus.

§. XV. (1) Vt si e. g. in manus piratarum aut latronum illapsus, pecuniam mutuo acceperim ad redimendam libertatem &c. aut aliquem, grassan-

vtique nullum residet vitium, quo minus ius ex pacto sibi aduersus me adquirere queat: & metum ab altero intentatum discussisse, pensatione vtique dignum est.

2. *Quae pacta ex metu aut reuerentia* (2) *imperii legitimi ineuntur, aut ob* (3) *auctoritatem eorum, quibus magnopere deuincti sumus, valida sunt.*

3. *Pacta, ad quae ab illo ipso, cui promittit, aut quicum paciscitur, iniusta eiusdem vi quis compellitur, inualida sunt.* Nam iniuria, quam alter, incusso metu iniusto, mihi infert, incapacem eum reddit, vt ius sibi aduersus me ex illo actu quaerere possit. Et cum quis alias teneatur pensare damnum abs se datum: per compensationem velut tolli

---

te bello, aut minus tuta via, vt iter facienti contra praedatores mihi adsistat, conduxerim.

(2) Vt si Princeps propter praegnantes publicae vtilitate rationes, iusserit, subditos emere certas res, vel vendere, aut alium quempiam contractum inire: aut vero non adhibita, qua instructus est, auctoritate potestateue coactiua, simpliciter incursuros in suam indignationem, qui hoc vel illud egerint vel omiserint, significauerit.

(3) E. g. Si filius aut filia ex reuerentia erga parentes, quibus alias non erat ius inuitos pro imperio compellendi, inuiso sponso aut sponsae fidem dederit.

tolli obligatio intelligitur, si non soluitur id, quod statim restitui debebat (4).

Consensu suo quis non obligatur; nisi alterius *acceptatio*, aut mutuus consensus accesserit.

§. XVI. Praeterea oportet *consensum* non in pactis solum, sed & promissis, esse *mutuum:* sic vt consentire debeat non solum qui promittit, sed & cui promittitur. Quando enim huius consensus abest; seu quando is oblatum promissum *acceptare* detrectauerit: res promissa penes promissorem manet. Nam qui alteri rem suam offert; neque inuito eam vult impingere, neque pro derelicta habere. Ergo si alter non acceptet: iuri promittentis in rem oblatam nihil decedit. Quod si rogatio intercessit: censebitur ea durare; nisi expresse fuerit reuocata: eoque casu in antecessum acceptatio facta intelligitur. Ita tamen vt rogationi respondeat oblatio. Nam si haec discrepet: expressa requiritur acceptatio: quia saepe mihi non consulitur, nisi tantundem, quantum rogaui, accepero.

De pactis vel promissis cir-

§. XVII. Circa (*a*) *materiam* promissorum & pactorum requiritur, *vt quod promittimus aut*

(4) Hac fictione iuris non opus est. Defectus quippe libertatis in eo, qui promisit, ac incapacitas eius, qui promissum vi extorsit, qualecunque sibi ius ex eiusmodi actu quaerendi, omnino sufficiunt ad euincendam eius summam nullitatem. Vide, quae disserui ad J. N. & G. *Lib. III. Cap. VI. §. 10. not. 5. & §. 11. not. 6.*

aut paciscimur, non sit supra nostras vires; neue id patrare lege aliqua prohibeamur: alias enim aut stolide, aut improbe promittimus.

ca *impossibilia* versantibus.

Exinde consequitur, neminem sese obligare posse ad id, quod ipsi est *impossibile*. (1) Quod

(*a*) Vid. J.N. & G. Lib. III. Cap. VII.

§. XVII. (1) Datur *impossibilitas absoluta*, semper talis, ac respectu omnium hominum; ita vt nemo censeatur serio paisci aut promittere hoc modo impossibilia: vt *ebibere Oceanum* e. g. *volare, coelum digito tangere*. Obseruandum tamen, posse nonnullos facile certa quaepiam arbitrari possibilia, quae habere omnino pro impossibilibus conueniat; at quorum impossibilitas non nisi rationibus, cuiuslibet captui haud ita patentibus, detegitur. Huius indolis est e. g. lapis ille Philosophorum, cui tanto abhinc tempore tot homines frustra inhiant. Si iam quis eius enitendi flagrans prurigine, inanisque plenus spei, alicui rerum Physicarum ac Chemicarum imperito promiserit, se transmutationem metallorum ipsum condocturum; atque hoc pacto consumendis temere opibus causam dederit, aut alia quadam ratione damni quid fecerit: quin illud pensare teneatur, nullus dubito. Quaecunque enim de possibilitate magni operis ipsi haerere queat persuasio: eius vanitatem, si debita vteretur circumspectione, facili negotio intelligeret: neque immunis a culpa est, quod alterius, cui ad cauendam illusionem non satis erat perspicaciae, abusus ita simplicitate sit. Ceterum impossibilitas in pactis & promissis, regulariter talis tantum est respectu certorum

Quod si autem res, quae tempore pacti initi possibilis habebatur, post impossibilis aliquo casu citra paciscentis culpam facta sit: re integra, pactum erit nullum. Vbi quid praestitum ab altero iam fuit: (2) id restituendum; aut aequipollens reponendum. Si ne hoc quidem fieri possit: summus erit conatus adhibendus, ne alter detrimenti quid capiat. Nam in pactis primario respicimus ad id, de quo expresse fuit conuentum: vbi hoc obtinere non possumus: sufficit, aequipollens exhiberi: saltem ne damnum sentiamus, omni modo cauendum est. Qui vero dolo, aut graui culpa, sibi ipsi vires praestandi detraxit, (3) non so-

---

hominum, aut interuentu casuum quorundam peculiarium. In *promissis mere gratuitis* sufficit, promissorem bona fide habuisse rem possibilem, nec vltro sibi vires eam praestandi ademisse. Quod ad *conuentiones onerosas* adtinet: si ipso pacti initi tempore res, praeter exspectationem, aut causam vllam illud coniiciendi, iam erat impossibilis; puta, si contigerit, locatam villam incendio periisse: ad nihil quis tenetur; pactumque euadit nullum.

(2) E. g. Promisi alicui equum meum loco rei alius mihi exhibitae: perit equus: alterum eiusdem qualitatis, aut saltem eius aestimationem praestare teneor.

(3) Talis est casus Debitorum, qui luxuria sua, aliisue inanibus expensis, soluendo esse desierunt.

ſolum ad ſummum conatum tenetur; ſed & velut in ſupplementi vicem malo inſuper poterit mactari.

§. XVIII. Patet quoque, ad *rem illicitam* praeſtandam obligari nos non poſſe. Nam nemo valide ſe poteſt obſtringere vlterius, quam ipſi eſt poteſtas. Aſt qui lege actionem prohibet, adimit vtique poteſtatem eam ſuſcipiendi, & de eadem praeſtanda obligationem admittendi. Contradictorium quippe eſt, ex obligatione per leges confirmata aliquid neceſſario debere facere, quod per easdem leges eſt omittendum. Vnde peccat quidem qui illicita promittit; ſed bis peccat, qui eadem praeſtat. De iis, quae circa res illicitas ineuntur.

Ex quo & hoc colligitur: non ſeruari debere promiſſa, quae illi, cui fiunt, noxae ſunt futura: cum naturali lege prohibitum ſit, ne quis alteri, etiam ſtolide volenti, malum inferat.

Si igitur pactum circa (1) rem turpem

M fue-

§. XVIII. (1) Ad tradenda circa egregiam hanc, hactenus haut ita rite tractatam materiam, principia: hae, meo iudicio, faciendae diſtinctiones, ponendaeque regulae fuerint. I. Non niſi *res in ſe*, ſiue natura ſua, ſiue ciuilium legum prohibitione, *illicitae*, pactum debitis alias inſtructum requiſitis, irritum valent reddere. Si in contractu ſuper re quapiam licita ac innoxia inito, alterutra pars ratione *cauſae* ac *ſequelae*

fuerit initum: neuter ad id explendum tenebitur. Quin & vbi turpe facinus ab vno fuit

---

actionis, aut alterius externae atque accidentalis circumstantiae peccet: hoc solum, quominus conuentio valida sit, non impedit. Sic e. g. *donatio*, aut inconsulta donandi facilitate facta, aut sine ratione ac discrimine, aut in fauorem indigni, eaque in vitiorum pabulum vsuri, aut in odium alicuius, qui rem donatam exspectabat, vel ad quem successionis titulo transire poterat: eiusmodi, inquam, donatio, etsi donatoris fini ac dispositioni vitium subsit, non ideo minus valet. Caupo iis, quos ebriosos nouit, quotidie vinum ministrans, procul dubio male agit; aeque ac illi, qui ebrietatis inde captant occasionem: neque ideo tamen minus ille praebiti vini solutionem exigendi ius habet, & his eandem praestandi incumbit obligatio. Non vno quoque modo naturalem legem violant, qui magnis ludo summis certant: non inde tamen sequitur, vetari, qui citra dolum vicit, iure & depositum recipere pretium, & quod adhuc debetur, petere. Quippe si vitium paciscenti haerens, vitium semper in ipsa re, de qua pactum est, inuolueret: nemini vel solennissimis promissis alienationibusue rationes firmiter suas liceret superstruere: verendum esset continuo, ne fidem datam promissor, dominus traditam rem foret reuocaturus, eo obtentu, quod in alterutro contrahentium ratione certarum circumstantiarum, ipsum contractum non tangentium, aliquid exstaret vitiosi. Quo quidem modo fiducia, commercii inter homines, omniumque, quae inter eos geruntur, negotiorum fundamen-

fuit praestitum, alter ad soluendam conuentam mercedem non obligatur. Quod tamen

tum, plane euerteretur. II. Distinguendum hic est inter *id, quod iuri naturali aduersum*, & *id, quod tantum lege aliqua ciuili prohibente illicitum est.* Ratione pactorum circa *priorem illicitarum rerum speciem* initorum, has regulas constituerim. 1. *Si quis data fide de suscipiendo actu in se turpi, abire illum postea recusauerit: alter, quicum pactum est, ius non habet ipsum ad implendum pactum compellendi: nec queri merito potest, falli sibi fidem; siue receptum hoc nomine aliquid sit, siue minus:* tantum restitutionem eius, quod dedit, valet exigere. 2. *Si quis ad turpe facinus patrandum conductus, illud reuera exsecutus fuerit: alter ad soluendam promissam mercedem non tenetur;* quamuis, si vindicare iste hanc detrectationem, tanquam iniuriam, adgrediatur, alteri causa conquerendi tunc omnis defutura sit. 3. *Ast vbi occasione aut intuitu sceleris iam datum aliquid sit: repeti illud ab eo, qui recepit, nequit:* modo iuxta honestorum ac innoxiorum contractuum fere leges alienatio facta fuerit; id est, neque dolus aut vis recipientis, neque enormis laesio interuenerit. Non equidem salua conscientia retineri salarium sceleris potest: verum restitutionis obligatio heic ita est comparata, vt is, qui alteri ob scelus soluit, nullum repetendi ius proprie sic dictum, inde nanciscatur: quippe legis, reparari damnum iubentis, fauore dignus neuter est; eique alias vterque, eo ipso, quod in illicitum pactum vltro consensit, pariter renunciauit. III. Quod ad *conuentiones* adtinet *ideo tantum illicitas, quod circa rem aliquam*

men illo intuitu iam est datum, repeti nequit; nisi forte dolus, aut enormis laesio accesserit.

§. XIX.

ciuilibus legibus vetitam versentur: distinguendae sunt illae, quae *cum extraneo*, ab iis, quae *inter conciues* ineuntur. 1. Si cum *extraneo* pactum sit circa rem in ciuitate prohibitam: is *aut interdictum nouit, aut non nouit.* Si *nouerit:* aut expetiit pactum, aut non expetiit. *Si expetierit: neque ad praestandam ipsam rem, neque ad pensandum, quod inde is forte sentit, damnum, alter tenetur:* hoc tantum, quod iam praestitit, ei fuerit restituendum. Verum *si alter ipse pactum expetierit: non quidem ad illud implendum tenetur: interea indemnem eum, quicum pactus est, praestandum habuerit.* Quod si *extraneus interdictum non nouerit;* siue expetitum pactum fuerit, siue minus: *eo validior adhuc incumbit obligatio id omne ipsi refundendi, quod forte interest, datae fidei confisum esse.* Ast *si interdictum post initum pactum demum secutum sit: nulla tunc pensandi damni existit obligatio.* 2. Ratione conuentionum inter *conciues* initarum: quum leges hoc vel illud prohibentes, latere ipsos nequeant: inde pacisci inuicem, ac si nulla super hoc lex exstaret, atque renunciate beneficio, quod indulgere illa alterutri posset, censentur. Vnde perfecta semel atque adimpleta conuentio, validissima inter contrahentes est; ita vt qui dedit, repetere haut quicquam possit; & qui dare promisit, praestate omnino debeat: nisi hoc ipso grauem in se poenam arcessiturus, aut magnum aliud incommodum, a quo, si illud praeuidisset, vehementer sibi cauisset, in ipsum re-

§. XIX. Denique & hoc manifestum est, frustra promittere nos, aut pacisci circa *res alienas*; (1) in quantum illae non nostrae, sed alterius directioni & arbitrio sunt subiectae. Quod si autem ita promisero: *me operam daturum, vt alter* (cui pro imperio me quid imperare non posse, (2) praesuponi-

De pactis vel promissis circa res alienas, aut in quas iam alteri ius est quaesitum.

dundaturum sit. Principia heic mea circa amplam subtilemque admodum doctrinam non nisi fere indico. Fulta autem omnibus suis argumentis illa reperientur in prolixiore nota, adiecta secundae Editioni Maioris Operis Auctoris nostri de J. N. & G. *Lib. III. Cap. VII. §. 6. not. 2.* Cui adiungere duo scripta licebit, quae mihi euoluendae adhuc magis materiae, eiusque adplicationis ad illustre exemplum fusius commonstrandae occasionem praebuerunt. Inserta ambo *Diurnis Eruditorum Gallicanis* sunt: prius quidem Mense *Augusti* 1712. Editionis *Parisiensis* (*Octobris*, Edit. *Amstelodamensis*) in forma *Epistolae Responsoriae* ad ea, quae Dn. TREMBLAEVS aduersus me disseruerat: alterum vero Mense *Decembris* 1713. Edit. Paris. (*Februarii* ac *Martii* 1714. Edit. Holland.) sub titulo: Duplicata Responsio ad Dn. TREMBLAEVM prima ac postrema &c.

§. XIX. (1) Addendae quoque res sunt, quae reuera ad aliquem pertinent; at de quibus tamen disponere non potest. Qualis casus est *pupillorum* ac *minorum*. Vide, quae tradidi in Tractatu de Ludis *Lib. II. Cap. IV. §. 4. seq.*

(2) Inde est, quod cum super actionibus alterius, in quem mihi est imperium, spondeo, magis

ponitur) *praestet:* tunc teneor omni modo moraliter possibili (i.e. quantum alter honeste a me postulare potest, & quantum vitae ciuilis ratio fert) (5) laborare, vt ad eandem praestandam alter permoueatur.

Sed & super rebus (4) aut actionibus nostris,

proprium factum, quam alienum, quousque se potestas in alterum mea extendit, censeat promittere.

(3) Distinguendum hic est inter *promissiones mere gratuitas*, & *conuentiones onerosas.* Ratione priorum valet id, quod ait Auctor: nisi expresse aliquid vlterius promissor receperit, aut ex negotii natura intelligatur recepisse. Verum in conuentionibus onerosis, si factam spem euentus destituerit: pensandum alteri id, quod interest: alias enim is nihil dato vel promisso aequipollens consequeretur; quod quidem conuentionis naturae ac scopo repugnat. Atque eo ipso, quod adiecta clausula aut exceptio impossibilitatis non est, facilis res declaratur haberi. Supponendum tamen, pensationem non multum excedere pretium eius, quod datum aut promissum est. Quod si enim e. g. alteri decem aureos dederim, vt debitam mihi mille aureorum summam faciat solui: ad summum refundere mihi decem aureos teneretur; quin vtplurimum iste retinendi hanc summam, aut petendi ius haberet, vtpote quae pro insumta, quamuis incassum, opera, loco aequipollentis esse potest.

(4) Sic e.g. nihil proprietarius potest promittere circa bona, quorum vsusfructus ad alterum pertinet, vel quia ipse concessit, vel quia non

ſtris, in quas iam alteri ius fuit quaeſitum, tertio valide promittere non poſſum; niſi forte in eum caſum, quo alterius ius expitauerit. Nam qui prioribus promiſſis aut pactis ius ſuum in alterum iam transtulit, ipſe vtique nullum tale ius reliquum amplius habet, quod in tertium poſſit conferre. Ac nullo negotio omnia promiſſa & pacta poſſent fieri irrita: ſi liceret aliud inire, in quo contraria priori diſponerentur, ac quicum prius ſimul expleri nequit. In quo fundatur tritum illud: ***qui prior tempore, potior iure.***

§. XX. Eſt praeterea circa *promiſſa* potiſſimum obſeruandum, illa concipi ſolere vel *pure* & abſolute; (a) vel *ſub conditione*; vt ſcilicet validitas promiſſionis conferatur in aliquem euentum, a caſu, aut arbitrio humano pendentem. De *pactis* vel *promiſſis conditionatis.* (a) Vid. J.N. & G. Lib. III. Cap. VIII.

Sunt autem *conditiones* vel *poſſibiles*, vel *impoſſibiles*. Illae ſubdiuiduntur in *caſuales ſeu fortuitas*, (1) quae vt exiſtant, penes

 nos

niſi ſub hac conditione eadem bona in ipſum tranſierunt. Fruſtra quoque operam ſuam alteri ſeruus addixerit, quamdiu eam praeſenti praeſtare hero obſtrictus eſt. Neque validius dominus aedium locatum iam conclaue, priusquam conductoris tempus exſpirauerit, tertio promiſerit.

§. XX. (1) Vt ſi dicatur e. g. *Dabo tibi tantum, ſi*

nos non est: *potestatiuas* seu *arbitrarias*, (2) quae vt existant, vel non existant, penes eum est, cui promittitur: & *mixtas*, (3) quarum impletio partim ab arbitrio eius, in quem confertur, partim a casu dependet.

Impossibiles autem, sunt vel *physice* tales, vel *moraliter*; i.e. quaedam per rerum naturam fieri a nobis non possunt; quaedam per leges & honestatem fieri non debent. Et impossibiles quidem conditiones, si naturalem interpretandi simplicitatem sequamur, orationem promittentem faciunt negatiuam: etsi per leges fieri possit, vt si adiectae sint negotio alicui serio, (4) habeantur pro non adiectis: ne per actus nullum euentum sortituros hominibus illudatur.

§. XXI.

---

intra octo dies non pluet: aut *si hoc anno pax successerit.*

(2) E. g. *Dabo tibi tantum, si intra sex menses non luseris, vel non frequentaueris diuersorium:* aut *si hanc vel illam vxorem non duxeris &c.*

(3) Si dicatur e. g. *Dabo tibi tantum, si hanc vel illam duxeris:* fieri enim potest, vt nubere puella ei, cui promittitur, renuat, aut ante nuptias ipsa fato defungatur.

(4) Id est, promissum aut pactum, non obstante conditione, validum habeatur. Quod quidem iure Romano expresse constitutum est.

§. XXI. Denique (*a*) promittimus & pacifcimur non folum *per nosmetipsos*; fed etiam *aliorum hominum interuentu*, quos ipfi voluntatis noftrae internuncios atque interpretes conftituimus. Per quos, vbi bona fide egerint, quod a nobis in mandatis habebant, valide obligamur apud eos, qui cum iftis, velut noftras vices gerentibus, egerunt.

De pactis ac promissis per internuncios factis. (*a*) Vid. J.N. & G. Lib. III. Cap. IX.

§. XXII. Atque haec funt *officia* hominis *absoluta*; vt & per quae velut tranfitus ad alia fit. *Reliqua* praefupponunt aliquod *institutum humanum*, generali pacto fubnixum, & in genus humanum introductum; vel etiam *statum* aliquem peculiarem. Inftitutorum iftorum deprehenduntur potiffimum tria: *fermo*, *dominium rerum*, earundemque *pretium*, & *imperium humanum*. De fingulis, vt & quae inde refultant, officiis, deinceps exponendum.

Quot fint *instituta humana*, quibus nituntur *officia hypothetica* hominis erga alios.

CAPVT X.

DE OFFICIIS *SERMOCINANTIVM.*

§. I.

QUam vtile ac plane neceffarium fit inftrumentum focietatis humanae, *fermo*, nemo eft, qui ignorat: cum multi vel ex ea fola facultate collegerint, hominem ad

Nemo signus quibuscunque, ad exprimenda ani.

mi sensa institutis, decipiendus est.

ad agendam vitam socialem a natura destinatum. Circa huius ergo legitimum & societati humanae proficuum vsum, id officii lex naturalis hominibus dictitat: *vt ne quis sermone, aut aliis signis, ad exprimenda animi sensa institutis, alterum decipiat.*

Primum officium circa vsum sermonis.

§. II. Sed (*a*) vt indoles sermonis penitius intelligatur: sciendum est, circa sermonem voce viua, aut litteris expressum, duplicem obligationem occurrere. Vna est, qua isti, *qui eadem lingua vtuntur, certae rei certum vocabulum, prout vsus cuiusque linguae fert, adplicare tenentur.* Cum enim neque voces, neque certi litterarum ductus certam rem natura notent (alias enim omnes linguae aut scripturae genera coincidere deberent): inde ne vsus linguae foret inanis, si quisque, quo vellet, vocabulo, quamlibet rem nuncuparet, necessum est, inter eos, qui eadem lingua vtuntur, (1) tacitam intercessisse conuentionem, vt certam rem certo, & non alio vocabulo denotent. Ni enim in vniformem vocum adplicationem fuerit conspiratum: impossibile esset, ex ser-

(*a*) Vid. J.N. & G. Lib. IV. Cap. I.

§. II. (1) Melius dixeris, consensum tacitum; cui nihil quidem subest obligatorii, si consideretur in se, ac seposita peculiari obligatione aliis sensa animi aperiendi. Vide ad J.N. & G. *Lib. IV. Cap. I. not.* 1. 2. 2dae Edit.

ſermone alterius ſenſa animi colligere. Vnde vi iſtius pacti quilibet tenetur ita adhibere in ſermone communi vocabula, prout receptus eius linguae vſus fert. Ex quo etiam hoc conſequitur, vt quanquam ſenſa animi a ſermone diſcrepare queant; id tamen in vita humana quisque voluiſſe cenſeatur, quod verba eius prae ſe ferunt; etſi fortaſſe intrinſeca mentis deſtinatio ab iſtis diſcedat. De hoc enim cum niſi per ſigna conſtare nequeat: omnis vſus ſermonis redderetur irritus, ſi interna animi cogitatio, quam ſibi quisque pro lubitu fingere poſſet, id, quod ſigna prae ſe ferunt, in communi vita elidere poſſet.

§. III. Altera obligatio, quae in ſermone interuenit, in eo conſiſtit: *vt quis alicui per ſermonem animi ſui ſenſa ita debeat pandere, vt haec ex illo liquido cognoſcere queat.* Cum enim non loqui tantum, ſed tacere homo queat; & cum non ſemper quod quis in animo voluit, id coram quibusuis aperire teneatur: igitur neceſſum eſt, vt peculiaris exiſtat obligatio, quae alicui neceſſitatem adferat tum ad loquendum, tum ad ita loquendum, vt alter ſenſa animi noſtri intelligat. Oritur autem illa obligatio vel ex *peculiari pacto*: vel ex *communi praecepto legis naturalis*: vel ex *praeſentis negotii indole*, cui contrahendo ſermo adhibetur. *Alterum officium.*

Saepe

Saepe enim expresse cum aliquo conuenitur, vt animi sui sensa super aliquo negotio mihi aperiat: vt si quem informatorem mihi in aliqua disciplina adsciscam. Saepe quoque praeceptum aliquod legis naturalis meam scientiam alteri communicare iubet, vt hoc modo ipsi prosim; vel noxam ab eodem auertam; aut ad noxam accipiendam, causam vel occasionem non praebeam. Aliquando denique praesens negotium, quod cum alio susceptum est, aliter expediri nequit, ni iudicium meum super eo pandam: vt circa celebrandos contractus contingit.

Licet aliquando *dissimulare*.

§. IV. Quia autem non semper vsu venit, vt ex aliquo horum capitum quaeuis cogitata mea alteri sint significanda: patet, me non teneri alteri sermone meo indicare alia, quam ad quae ex me intelligenda *ius perfectum*, aut (1) *imperfectum* habet; adeoque recte tacendo *dissimulare* me posse, vtut maxime interroger, quae vt ex me sciat, alter ius non habet, neque ad id aliqua obligatione ego teneor.

Item etiam *simulare*.

§. V. Imo quia sermo non solum est in-

§. IV. (1) E. g. Si deliberanti fidele consilium dandum, erranti monstranda via, aut aliud quodpiam, cum possis ac debeas, exhibendum officium sit.

inuentus propter alios; ſed & propter nos ipſos: ideo vbi aliqua mea in eo verſatur vtilitas; neque cuiusquam alterius ius laeditur: licebit mihi ſermonem ita formare, vt diuerſum ab eo, quod in animo voluo, exprimat (1).

§. VI. Denique quia ſaepe iſti, ad quos loquimur, ita ſunt diſpoſiti, vt ſi ſermone Licet quoque interſim.

§. V. (1) Quoties illi, quibuſcum ſermo nobis intercedit, nullum vel *perfectum*, vel *imperfectum ius* habent exigendi, vt ſibi ingenue cogitata noſtra patefaciamus: non infertur ipſis iniuria, verum diſſimulando; adeoque diſſimulatio tunc praecipuum veri *mendacii* characterem haut prae ſe fert. Verum etiamſi non laedatur quodcunque ius alterius: *minus recte* tamen *faciunt*, qui nulla vrgente neceſſitate, aut in rebus, vbi operae pretium non eſt, aliter loquuntur aut agunt, ac ſentiunt. Nam 1. qui temere falſa geſtiunt loqui, omnem denique dictis ſuis fidem detrahunt. 2. Et ſummum praeterea periculum eſt, ne leuiſſimas ob cauſas diſſimulando ſaepius, ſimulando, fictionibusque vtendo, prauam quis adſuetudinem contrahat, qua ad dicendum falſum, etiam vbi ius alteri fuerit intelligendi omnino animi ipſius ſententiam, facile deinde inducatur. Hiſce adhibitis reſtrictionibus, extra omnem teli iactum Auctoris ſteterit opinio: eamque fuſe ſatis explicui ac propugnaui prolixiori obſeruatione ad J. N. & G. *Lib. IV. Cap. I. §. 7. not. 1.* quam in 2da Maioris illius Operis Editione denuo elaboratam auctioremque exhibui.

dum vti *ficto* colo-ratoque *sermone.*

simplici & aperto rem ipsam perciperent, detrimento hoc ipsis futurum esset, nec nobis bonum, quem intendimus, finem adsequi liceret: igitur hisce in casibus licebit vti *ficto* coloratoque *sermone*, & qui nostram sententiam & intentionem audientibus directe non repraesentet. Nam qui alicui prodesse vult & debet, non vtique id tenetur facere eo modo, quo finem suum non erat obtenturus.

In quo consistat *veritas*, ad quam di-cendam quilibet tenetur.

§. VII. Ex hisce colligitur, in quonam consistat *veritas*, cuius studio boni viri tantopere commendantur: nempe, *vt verba animi nostri sensa commode repraesentent alteri, cui eadem intelligendi ius; quaeque vt ipsi aperiamus, nobis obligatio perfecta, aut imperfecta incumbit: idque eo fine, vt vel idem ex intellectis animi nostri sensis debitum aliquod commodum nanciscatur; vel non, vbi diuersum fuerit significatum, damno praeter meritum multetur.* Ex quo & hoc obiter patet, non semper mendacium admitti, quando etiam data opera non dicitur, quod vel cum ipsa re, vel cum cogitatis nostris ad amussim congruit: adeoque *veritatem* quasi *Logicam*, quae in congruentia verborum cum rebus consistit, cum *veritate morali*, non semper per omnia coincidere.

§. VIII.

§. VIII. *Mendacium* contra eſt, *vbi de induſtria ſermo aliam prae ſe fert ſententiam animi noſtri, quam quae reuera eſt; cum tamen hanc ipſam is, ad quem ſermo dirigitur, intelligendi ius haberet, nobisque obligatio incumberet efficiendi, vt ille noſtram ſententiam vtique intelligeret.* Quid ſit *mendacium.*

§. IX. Ex dictis igitur conſtat, *mendacii* notam haut quicquam contrahere, qui fictis ſermonibus fabuliſque vtuntur aduerſus pueros, aut ſimiles, ad eorum meliorem informationem, quatenus nudae veritatis non ſunt capaces. Et qui alii fictum ſermonem bono fine adhibent, quem plano adſequi non licebat: puta, ſi innocens protegendus: iratus placandus, moeſtus demulcendus: meticuloſo animus addendus: faſtidioſus ad medicamenta capienda mouendus: pertinacia alicuius frangenda; aut malum propoſitum alterius interuertendum: aut ſi arcana reipublicae & conſilia, quae intereſt aliorum notitiae ſubtrahi, fictis rumoribus velut obuelanda, & aliorum importuna curioſitas ſit amolienda: aut ſi hoſti, quem aperta ratione laedere poteramus, fabulis in ſtratagematis vicem illudamus. Exempla *fictionum innoxiarum.*

§. X. Contra ſi aliquis vtique tenebatur alteri ſenſa animi ſui liquido ſignificare: Omnis *aequiuocatio, ac re-*

cul-

seruatio mentalis culpabilis est, vbi quis verum dicere tenetur.

culpam non effugit, si vel *partem* duntaxat *veri* dicat; aut (1) *ambiguo sermone* alteri illudat; aut *tacitam* quandam (2) *restrictionem*, a communi vsu abhorrentem, *in mente* reseruet.

§. X. (1) Quemadmodum fecit e. g. Romanus ille, qui post *Cannensem* pugnam ab *Annibale* cum nouem aliis nobilissimis captiuis *Romam* missus, ea lege, vt *in castra sua redirent*: paulo post quam egressus erat ex castris, rediit, quasi aliquid esset oblitus: hocque reditu in castra, liberatum se esse iureiurando interpretabatur. Vide CICER. *de Offic. Lib. III. Cap. XXXII.*

(2) E. g. Si aliquis, qui licere sibi arbitratur in omnibus ac per omnia eiusmodi restrictionibus impune vti, interrogetur: *an hunc hominem iste occidit?* audacter respondebit: *non occidit:* subintelligendo, *sclopeto*, aut *illa die vel hora &c.* quae exceptiones sequi ex solis vocabulis nunquam possunt.

CAPVT XI.

DE OFFICIIS *IVRANTIVM.*

§. I.

Definitio iurisiurandi, ac officium generale eo-

PEr (*a*) *iusiurandum* sermoni nostro, omnibusque actibus, circa quos sermo interuenit, insigne accedere firmamentum iudicatur. Est quippe illud *adsertio religiosa*,

giosa, qua diuinae misericordiae renunciamus, aut diuinam poenam in nos deposcimus, nisi verum dicamus. Dum autem omniscius & omnipotens *testis* simul & *vindex* inuocatur: praesumtio veritatis ideo excitatur, quod nemo temere tam impius credatur, vt ita petulanter grauissimam Numinis indignationem in se deposcere sit ausurus.

rum, qui ad istum actum religiosum accedunt. (a) Vid. J.N. & G. Lib. IV. Cap. II.

Inde *officium* iurantium hoc esse intelligitur, vt *& ad iurandum cum reuerentia accedant; & quod iuratum est, religiose obseruent.*

§. II. *Finis* porro & *vsus* iuramenti in hoc maxime vertitur, vt homines ad enunciandum verum, aut seruandum promissum pactumue eo firmius adstringantur metu diuini Numinis omniscii & omnipotentis, cuius vindictam, si scientes fallant, per iusiurandum in se inuocant, vbi alias metus ab hominibus imminens non satis efficax videbatur; quippe quorum vires contemnere aut declinare, vel scientiam fallere se posse sperabant.

Finis & vsus iuramenti.

§. III. Quia vero praeter Numen nihil est omniscium aut omnipotens: inde *absurde iuramentum concipitur per rem aliquam, qua opinione Diuinitatis destituitur:* hoc sensu, vt ea res testis atque vltrix periurii inuocetur. Etsi hoc frequens sit, vt in iuramentis certa res nominetur, per quam iuretur: hoc sen-

Per solum Numen concipiendum iuramentum.

ſu, vt Deus, ſi iurans fefellerit, vindictam ſuam in iſtam potiſſimum rem exſerat, (1) tanquam iuranti cariſſimam & maxime aeſtimatam.

Formula iuramenti accommodanda eſt ad religionem iurantis.

§. IV. In iuramentis *formula* illa, *qua Deus, dum teſtis & vindex inuocatur, deſcribitur, accommodanda eſt ad perſuaſionem, ſeu religionem, quam circa Deum fouet, qui iurat.* Fruſtra quippe iurando quis adigitur per Deum, quem non credit, adeoque nec metuit. At nemo per Deum iurare ſe putat alia ſub formula, aut alio ſub nomine, quam quod ſuae, i. e. ex opinione iurantis, verae religionis praeceptis continetur. Inde quoque eſt, quod qui *per falſos Deos* iurat, quos ipſe tamen pro veris habet, vtique obligetur; & ſi fefellerit, reuera periurium admittat. Quia ſub quocunque ſpeciali conceptu generalem Numinis notionem ante oculos habuit: adeoque, dum ſciens peierauit, diuinae maieſtatis reuerentiam, quantum in ſe eſt, violauit.

De *intentione* iurantis.

§. V. Ad iuramenti obligationem requiritur,

§. III. (1) Sic e. g. non dubitabant primaeui *Chriſtiani* iurare *per ſalutem* aut *incolumitatem Caeſaris.* Vide TERTVLLIAN. *Apologet. Cap. XXXII.* Ad quem fere etiam modum *Joſephus* in Veteri Teſtamento deprehenditur iurare: *per ſalutem Pharaonis*, Geneſ. *Cap. XLII. vers. 15.* Vbi vide CLERICVM.

tur, *vt animo deliberato id susceptum sit.* Vnde iuramento haut quicquam obstrictus erit, qui simpliciter *iuramentum* recitando *protulerit*; aut eiusdem verba, concepta in prima persona, alteri praedixerit. Ast qui speciem serio iuraturi prae se tulit; is vtique obligabitur; quicquid demum in animo suo, dum iurat, agitauerit. Nam alias omnis vsus iuramentorum, immo omnis ratio interuenientibus signis sese obligandi, ex humana vita tolleretur; si quis tacita sua intentione posset impedire, ne effectus ille actum aliquem sequatur, cui producendo idem est institutus.

§. VI. Juramenta in se non producunt nouam & peculiarem obligationem; sed obligationi in se validae velut *accessorium* quoddam *vinculum* superueniunt. Semper enim, dum iuramus, supponimus aliquid, quo non praestito, diuinam poenam in nos prouocamus. Quod ineptum esset, nisi illicitum foret, non praestare id, quod supponitur; (1) adeoque nisi iam antea obligaremur.

Juramentum non producit nouam obligationem, distinctam ab ipsa obligatione, quae suscipitur.

§. VI. (1) Haec ratio non videtur admodum recta; aut saltem minus recte expressa est. Saepius enim quis iurat atque obligat se simul ad aliquid; ita vt ipsa promissionis verba iuramentum inuoluant: vt si dicatur: *promitto tibi coram Deo, me in tui gratiam hoc vel illud facturum:* adeo-

Ex quo ſequitur, quod actus, quibus in ſe vitium adhaeret, obligationem impediens, per iuramentum accedens obligatorii non fiant. Sicuti nec per ſubſequens iuramentum antegreſſa obligatio valida eliditur, aut ius per eandem quaeſitum alteri tollitur. Inde fruſtra quis iurauerit, ſeſe alteri debitum non ſoluturum.

Nec obligabit iuramentum, vbi conſtat, eum,

quae tunc concipi obligatio iuramentum antecedens, ac citra religioſum iſtum actum valida, non poteſt. Verum haec ſententiae Auctoris noſtri, quam maxime conſentaneam veritati habeo, vera ac propria eſt ratio: quod etſi iuretur ac contrahatur obligatio ſimul, iuramentum tamen ratione obligationis ſemper ſe habeat, vt modi vel accidentia ratione ſubſtantiae, citra quam ſubſiſtere nequeunt. Enimuero iusiurandum non niſi vt acceſſorium aliquod conſiderari poteſt, adhibitum ad confirmandum pactum, quod inire ſe quis profitetur. Deo, cum teſtis inuocatur, nihil promittitur: alias enim inter votum ac iuramentum nihil intercederet diſcriminis: & vnde conſtiterit, Deo eiusmodi promiſſa probari atque acceptari? Inde ex quo pactum, cuius inuocatus Deus teſtis fuerat, aliquid, quod illud in ſe nullum reddat, inuoluit: omnem ſuam vim iusiurandum amittit: praeſertim ſi ore tantum iuratum ſit; quod facere eos veroſimillimum eſt, abs quibus metu mortis, aut grauis alicuius periculi, iurata promiſſio extorquetur.

eum, qui iurauit, factum aliquod suppofuisse, quod reuera ita se non habebat, ac, nisi id credidisset, non fuisse iuraturum; inprimis vbi per dolum eius, cui iuratur, in errorem fuerit adductus. Nec qui iniusto metu me ad iurandum adigit, (2) ex eo iuramento ius sibi adquirit, ad aliquid a me recte postulandum. Nullas quoque habebit vires iusiurandum super praestanda re quapiam illicita; immo & super omittendo aliquo bono, quod legibus diuinis aut humanis praecipitur.

Denique iuramentum non immutat naturam & substantiam promissi pactiue, cui accedit. (3) Inde frustra iurantur impossibilia.

(2) Latro e. g. qui sclopeto pectori admoto, peregrinantem in via regia ad iurandum adigit, fore, vt sibi centum aureos soluat, aut ipsum non denunciet.

(3) Ex hisce principiis deduci quoque potest, quare ac quomodo superior obnoxios suo imperio liberare aut soluere iuramento suo queat. Supponendum statim, talia esse, circa quae iste superior ius habeat postulandi, vt ne praeter voluntatem suam subditi paciscantur aut promittant. Distinguendum deinde est, an rem iuratam iam ante prohibuerit, an minus. Si iam prohibuerit: aut adiecta fuit expressa declaratio, conventiones super his initas nullas fore; atque hoc casu sponte sua iusiurandum ruit, nec vlla superioris dispensatione opus est; ita vt, si illam largiatur, hoc ipso tantum, iuramentum

Et promissio conditionata per iuramentum non mutatur in absolutam, seu puram. Et aeque in iurato promisso requiritur acceptatio.

Vis peculiaris iuramenti, actui in se obligatorio adiecti.

§. VII. Hoc autem efficiunt iuramenta, propter interpositam Dei inuocationem, quem neque astu quis deceperit, & cui nemo impune illuserit: vt non solum atrocior poena censeatur manere eum, qui iuratam, quam qui iniuratam fidem fefellit; sed & (1) vt a negotiis, quibus adiiciuntur, omnis dolus & cauillatio sit excludenda.

§. VIII.

semper irritum fuisse, significet: aut vero interdicto poena nullitatis diserte adnexa non fuit; & tunc nihilominus facultatem iuramenta circa eiusmodi rem praestita annullandi superior tacite sibi reseruasse intelligitur. Vtroque casu, qui prohibitionis conscius iurauerit, graue committit peccatum. Quod si id, circa quod iuratum est, nondum vllo modo fuerit prohibitum: non equidem irreuerenter habitum sacrosanctum Dei nomen: at istud non obstat, quominus superiori, si praegnantes suaserint rationes, vti suo iure liceat. Hanc quoque exceptionem, ex ipsa negotii indole liquido fluentem, qui iniuerunt conuentionem, aut acceptarunt, ipsi supponere potuerunt ac debuerunt.

§. VII. (1) Iuriiurando hoc proprium non est: quamuis grauius omnino scelus sit, cauillationes vanasque tricas sectari in actu, quo sanctum Numinis nomen interuenit.

§. VIII. Non tamen semper late, sed & (1) stricte quandoque iuramenta sunt interpretanda; siquidem subiecta materia id requirere videatur: puta, si iuratum sit in odium alterius, & non tam promissioni, quam (2) minis iuramentum sit adiectum. Quin nec iuramentum excludit tacitas conditiones & limitationes, quae ex ipsa rei natura rite fiuunt. Puta, si alicui, quicquid velit, petenti optionem iurato concessi: vbi iste iniqua, aut absurda petierit: haut quicquam tenebor. Qui enim aliquid indefinite alteri roganti promittit, antequam nouerit, quid iste sit petiturus, praesupponit, alterum petiturum honesta, moraliter possibilia, non sibi aut aliis perniciosa. Iuramentum non excludit tacitas limitationes & conditiones, quae ex ipsa rei natura fiuunt.

§. IX. Id quoque notandum, *in iuramentis sensum totius orationis valere, prout capere se illum profitetur is, qui iuramentum defert, seu* Verba iuramenti sunt intel-

§. VIII. (1) Hoc quoque locum habet in simplicibus promissis & pactis. Vide notas ad J. N. & G. *Lib. IV. Cap. II. §. 13.*

(2) Inualida sunt iuramenta comminatoria omnia. 1. Quia nulla adest alterius, in quem minae conceptae sunt, acceptatio: adeoque nec imposita iuranti obligatio. 2. Quia eiusmodi iuramenta impotenti semper motu fiunt, ac citra plenam deliberationem. Vide, quae dixi ad Opus Maius l. c. *not. 2.*

ligenda ad sensum eius, qui illud defert.

cui iuratur. Huius enim praecipue, non iurantis causa, iuramentum praestatur. Vnde eiusdem quoque est, concipere verba iuramenti, & quidem, quantum fieri potest, planissime; sic vt ipse significet, quomodo illa intelligat, & iurans annuat, se istius sensum probe percipere: eaque mox ab hoc liquido sunt exprimenda, sic vt nulla ratione eadem cauillari & eludere queat.

Diuisio iuramentorum.

§.X. *Diuisio iuramentorum* commode desumitur ab vsu, cui illa in vita communi adhibentur. Quaedam enim *promissis* pactisque adduntur, (1) vt eo maiore cum religione obseruentur: quaedam autem adhibentur ad confirmandam alicuius *assertionem* circa factum illiquidum, & vbi veritas aliis rationibus commodius inuestigari nequit. Quale exigitur a *testibus*, siue qui alieni facti conscii habentur. Quandoque etiam ipsi, qui inter se disceptant, deferente iudice, aut altera parte, suo iuramento *litem soluunt*.

CAPVT

§. X. (1) Haec vocantur *iuramenta promissoria:* reliqua, *iuramenta assertoria.*

CAPVT XII.

DE OFFICIIS CIRCA *ADQVIRENDVM RERVM DOMINIVM.*

§. I.

CVm ea ſit conditio corporis humani, vt adſumtis extrinſecus rebus indigeat, queis nutriatur: & contra ea, quae ipſius compagem deſtructum eunt, muniatur; per complures quoque res iſthaec vita commodior & mollior reddi poſſit: (*a*) inde tuto colligitur, volente vtique ſummo vniuerſi Moderatore fieri, quod homo alias creaturas ad vſus ſuos adhibeat; quin quod etiam multas earundem deſtruat. Neque id ſolum obtinet circa vegetabilia, & quae citra ſenſum corrumpuntur; ſed & circa innoxia animalia, quae vtut cum dolore moriantur, citra peccatum tamen ab homine cibi cauſa occiduntur & conſumuntur (1).

Fundamentum *iuris hominis in ceteras creaturas*, cum animatas, tum inanimes.

(*a*) Vid. J.N.&G. Lib. IV. Cap. III.

N 5 §. II.

§. I. (1) Etenim 1. cum deſtituta ratione animalia ſint, citra quam ius vel obligatio proprie ſic dicta concipi nequit: inde nullum hominibus intercedit cum animalibus legis conſortium. 2. Morte animalibus nihil adimitur; pereunte

De *communione primaeua*, atque introducto *rerum dominio.*

§. II. Ceterum *ab initio omnes istae res intelliguntur abs Deo velut in medio hominibus expositae*; ita vt non magis ad hunc, quam ad alterum pertinerent: attamen vt sic circa eas disponerent homines, prout conditio humani generis, & ratio pacis ac tranquillitatis bonique ordinis in eodem conseruandi videretur exigere. (*a*) Inde cum adhuc intra paucos genus mortalium subsisteret · placuit, (1) *vt illa quidem cuiusque fierent, nec ab altero ipsi eripi deberent, quae quis adprehendisset hac intentione, vt eadem ad vsus suos adplicaret: ipsa tamen corpora, ex quibus illae res prouenirent, in medio ad neminem peculiariter*

(*a*) Vid. J.N. & G. Lib. IV. Cap. IV.

cum corpore ipsa eorum anima. 3. Nisi occiderentur animalia, inprimis certarum specierum, generi humano eorum multitudo in perniciem cederet. Vnde heic suffecerit vitare saeuitiam, quae ratione prauorum effectuum, qui promanare inde in homines queunt, deterior est, quam ratione ipsorum animalium, quibus citra necessitatem dolor adfertur.

§. II. (1) Ad hoc ipsum conuentione vel expressa, vel tacita opus non fuit. Ius quippe primi occupantis, ex intentione eius, qui rem aliquam pluribus in medio exponit, necessario consequitur: modo quidem ea, quae nullius propria hactenus sunt, adprehendendo, quantum ceterorum postulant necessitates, relinquatur. Vide ad J. N. & G. *Lib. IV. Cap. IV.* §. 4. *not.* 4. 2dae Edit.

ter spectantia manerent. Sed postea, multiplicatis hominibus; & cum cultura coepisset adhiberi rebus, ex quibus homini alimenta & tegumenta proueniunt: ad euitandas rixas, & introducendo bono ordini, *ipsa quoque corpora rerum inter homines diuisa, & cuilibet sua portio propria adsignata: hac addita conuentione, vt quae in prima rerum divisione in medio forent relicta, deinceps eius possent fieri, qui primus eadem sibi adseruisset.* Sic igitur, volente Numine, praeuio consensu hominum, pactoque saltem tacito, *proprietas rerum*, siue *dominium* fuit introductum.

§. III. Est autem dominium, *ius, quo alicuius rei velut substantia ita ad aliquem pertinet, vt eodem modo in solidum non pertineat ad alium.* Ex quo consequitur, vt de rebus, quae tanquam propriae ad nos pertinent, pro arbitrio nostro disponere, & ab earundem vsu quosuis alios arcere possimus: nisi quatenus (1) per pacta singulare ius a nobis sibi quaesiuerint. Etsi in ciuitatibus contingere soleat, vt dominium non semper penes quosuis sit illibatum; sed certis limitibus

Quid sit *dominium.*

---

§. III. (1) Vt si alteri concessum fuerit ius aliquod *seruitutis*, aut *vsusfructus*, aut *emphyteuseos*, aut *feudi &c.*

bus circumscriptum per (2) imperium ciuile, aut ex (3) dispositione & conuentione hominum inter se.

Quando autem res vna ad plures indiuisim eodem modo pertinet: illa istis pluribus vocatur *communis*.

Aliquae res intra primaeuam communionem permanserunt.

(a) Vid. J.N. & G. Lib. IV. Cap. V.

§. IV. Sicuti autem res non simul & semel in proprietatem iuerunt; sed successiue, & prout vsus humani generis postulare visus est: ita non necessum fuit, vt omnes & singulae res propriae fierent; sed salua pace generis humani *aliquae potuerunt*, *aliquae debuerunt intra primaeuam velut communionem permanere*. (a) Nam quae vtilia licet hominibus, *inexhausta* tamen sunt, (1) sic vt

(2) Sic adempta est *prodigis* bonorum suorum administratio. Dantur quoque res, quas non nisi certo alienare modo leges permittunt. In vniuersum, imperans, qua talis, speciem *Dominii*, quod dicunt, *Eminentis* in bona subditorum suorum habet. Vide infra *Lib. II. Cap. XV.*

(3) *Donatores* e. g. aut *testatores* bona, de quibus in gratiam alicuius disponunt, aliquando vetant alienare; aut illud sub certis tantum conditionibus concedunt. Adiiciuntur etiam saepe *contractibus emtionis venditionis* variae clausulae, quae translatum Dominii ius restringunt. Vide infra *Cap. XV. §. 9.*

§. IV. (1) Haec ratio per se omni validitate destituitur. Inde enim sequitur e contrario, licere ex talibus rebus, quantum quis voluerit, proprium sibi facere: quippe cum tantundem

vt omnium vsibus possint patere, nec tamen singulis vsus iste reddatur malignior: ea diuidere velle, superuacuum simul ac ineptum foret. Vti est (2) *lumen calorque solis, aër, aqua profluens*; & si quae sunt similia. Quo refertur etiam *vastus Oceanus*, magnis continentibus interiectus, quoad partes a littoribus remotissimas. Quippe cum ille non solum omnium vsibus promiscuis sufficientissimus; sed & vni alicui populo *eius custodia moraliter sit impossibilis.* Vbi enim aliqua res ita sit comparata, vt nullo modo alii ab eius vsu arceri queant: illam diuidi, aut propriam cuiuspiam fieri, non

quilibet alter suo loco possit, nec vlli hac ratione quicquam decedat. Hoc quidem expeditum est, vt proprietatem res aliqua admittat, requiri 1. vt eius sit indolis, quae possideri hoc vel illo modo queat: consistit enim in possessione finis atque vsus proprietatis. 2. Vt adprehendere eandem rem ac custodire quis valeat: alias superuacuae fuerint omnes, quas formare praetensiones voluerit.

(2) Ex eo, quod eiusmodi res inexhaustae sunt, sequitur tantummodo, ex legibus humanitatis fas esse, earundem vsum, quantum sine proprio incommodo fieri potest, cuilibet permittere. Alias enim nihil impedit, quominus suo modo & *aqua profluens*, & *aër*, & *lumen calorque Solis* possideantur; prout facile, si necessum foret, ostendi illud posset.

non superuacuum solum est; sed & inanibus litigiis materiam praebere aptum.

Diuisio *modorum adquirendi dominii.*

§. V. *Modi adquirendi dominii* sunt *originarii*, vel *deriuatiui.* Per illos ab initio in rem aliquam proprietas introducitur: per hos dominium iam constitutum, ab vno in alterum transit. *Priores modi* iterum sunt vel *simpliciter tales*, quibus dominium in *corpus alicuius rei* adquiritur: vel *secundum quid*, queis *incrementum* aliquod ad rem nostram adiungitur.

De adquirendo dominio per *occupationem.*

§. VI. Post recepta inter homines diuisa rerum dominia ita inter eos conuentum, vt quaecunque sub primaeuam diuisionem non venerunt, ea cederent occupanti; i.e. ei, qui primus eadem (1) corporaliter adprehen-

§. VI. (1) Eo propriè ius *occupantis* fundatur, quod prior ipse animum hanc vel illam rem sibi habendi ostenderit. Si ergo intentionem suam alio aliquo actu aeque significatiuo declarauerit; puta, simplicibus vocibus, gestu, nota certis rebus apposita &c; aut ceteri in eius gratiam iuri, quod sibi in aliquam rem aeque, ac illi competebat, manifeste renunciauerint: potest tunc originarium huius rei dominium, citra vllam corporalem adprehensionem, adquirere. Vide, quae dicta sunt in *notis* ad J. N. & G. *Lib. IV. Cap. VI.* §: 2. 8. 9.

hendisset animo sibi habendi. Sic vt (a) hodie originarius modus dominium in corpus alicuius rei adquirendi, sit sola *occupatio*. (a) Vid. J.N. & G. Lib. IV. Cap. VI.

Hoc igitur modo adquiruntur *regiones desertae*, quas nullus vnquam homo sibi adseruit: quae fiunt illius, qui primus eas ingreditur animo sibi habendi; ita vt culturam eis adhibeat, & certos limites constituat, quousque eas suas esse velit. Vbi autem coetus multorum hominum iunctim occupauerit partem quampiam terrae: vsitatissimum est, vt singulis ex eo coetu aliqua portio adsignetur; quae supersunt, ad totum coetum pertinere censeantur.

Per occupationem quoque adquiruntur *ferae bestiae, aues, pisces* in mari, fluminibus aut lacubus versantes; item, si quae a mari in littus solent eiici: modo tamen per imperium ciuile promiscua eiusmodi rerum captura non sit interdicta, (2) aut certo alicui

(2) Censetur coetus populi, aut caput ciuitatis, omnes res mobiles in territorio suo existentes, ceu totidem accessoria occupasse. Quippe animus eiusmodi bona sibi habendi ex ipsa rei natura fluit; ita vt nisi alias manifestauerit, velle se illa in medio relinquere, ea ad ipsum reuera pertineant, quantum naturalis eorum indoles patitur. *Quantum*, inquam, *naturalis eorum indoles patitur: ferae* enim *bestiae*. e. g. in syluis regionis alicuius vagantes, transire in alienas

cui adsignata. Quas necessum est, si nostrae debent fieri, vt corporaliter adprehendamus (3), & in nostram potestatem redigamus.

Occupatione quoque adquiruntur res, in quibus dominium, cui ante subiectae fuerant, plane est exstinctum. Puta, si quae abiiciuntur ea intentione, ne amplius ea sint nostra: aut quae ab initio inuiti amittimus; sed post pro derelictis habemus. Quo etiam pertinet *thesaurus*, seu pecunia, cuius dominus ignoratur: qui (4) inuentori cedit; vbi per leges ciuiles aliter non est dispositum.

§. VII.

sylnas possunt, vbi eas repetendi ius non fuerit. Verum non inde sequitur, illas ante ad dominum syluarum, quas deseruerunt, non pertinuisse. Ius proprietatis istius, tametsi vacillans atque extinctioni obnoxium, non ideo minus verum erat. Perinde hic se res habet, ac circa flumina. Aqua per agros nostros quotidie fluens, *nostra* est; quamuis continuo effluat, terras alienas ingressura, vnde non amplius reuertetur.

(3) Vide *not.* 1 ad hunc §.

(4) Etiamsi illum in fundo alieno inuenerit. Nec enim accessorium est fundi, vt metalla, mineralia, & id genus alia, quae natura ipsi connexa censentur, atque ideo fundi domino propria haberi queunt.

§. VII. (a) Ceterum plurimae res, quae dominio subiectae sunt, non in eodem semper statu persistunt; sed variis auctibus suam *substantiam* (1) *dilatant:* quibusdam *extrinseca* (2) *incrementa accedunt:* aliae *fructus* proferunt: multis per *formam* industria humana superinductam (3) pretium adcrescit. Quae omnia vocabulo *accessionum* comprehendi possunt; & in duas classes diuiduntur. Quaedam enim citra factum hominis ex sola natura istarum rerum proveniunt: quaedam facto & industria hominum in solidum, aut ex parte procurantur. Circa quas ista est regula: (4) *vt qui est dominus*

De *accessionum* adquisitione

(a) Vid. J.N. & G. Lib. IV. Cap. VII.

O

§. VII. (1) Vt *metallifodinae*, *lapidicinae* &c. Huc quoque pertinent *arbores* ac *plantae*, quae exiguo semine formantur, atque ex terra prodeuntes sensim excrescunt.

(2) Id cernitur in *adluuionibus*.

(3) Sic ex *frumento farina*, atque ex *farina panis* conficitur. Pictor coloribus ac penicillo, ex vulgari *linteolo* vel *tabula* raram pretiosissimamque *picturam* parat.

(4) Haec regula ad casus tantum spectat, quibus accessio aut ex sola ipsius rei natura, tanquam fructus prouenit; aut facto & industria eius, ad quem res pertinet, procuratur. Verum vbi accessio aut in totum, aut ex parte, alterius fuerit, aut facto alieno ac industria superuenerit: en, meo iudicio, simplicia principia, ex quibus huiusmodi casus, satis alioquin difficiles, leui opera liceat decidere. 1. Dispiciendum est, an *bona*

minus rei; ad eundem quoque pertineant accessiones, & quaeuis emolumenta: & qui ex sua

vel mala fide quis rem suam aut industriam cum re alterius commiscuerit. Quod *si enim mala fide id contigerit: facere iacturam rei aut industriae suae is meruerit:* quippe alias proprietarius impediri quotidie aliorum malitia posset, quominus de re sua pro lubitu valeret disponere. Si quis ergo e. g. solo, quod suum non esse nouerat, arbores implantauerit, aut semen inseuerit: dominus soli non tenetur pati, ipsum arbores alio auferre, nec cum eo semen diuidere; quin potius ius habet postulandi pensationem damni, sibi forsan inde emergentis, quod occupatum solum suum, aliisque, quam quibus ipse destinauerat, vsibus adhibitum fuerit. Facienda nihilominus hic est exceptio: si nempe res aliena cum in se, tum etiam in comparatione ad pretium formae ipsi superinductae, laeuissimi sit valoris. Pone e. g. aliquem adprehendisse scapum chartarum, aut tabulam vulgarem, aut linteolum, quae pertinere ad alium nouerat; iisque inscripsisse res peculiaris momenti, aut inde egregiam picturam confecisse: hoc casu haut tantum malae fidei subfuerit: praesumere enim licet, eum, qui proprio ausu chartam, tabulam aut linteolum cepit, existimasse, proprietarium non difficulter consensurum; praesertim restituta sibi pari eiusdem generis quantitate, aut eius aestimatione: adeoque vindicare sibi iste proprietarius scripturam, aut picturam, non poterit. 2. *Cuius rei adiectum aliquid alieni est, ac coalitum, vel innocenti eius ipsius, ad quem pertinebat, facto, vel citra vllum eiusdem factum: ei, cete-*

sua materia speciem fecit; eius speciei sit dominus.

O 2 §. VIII.

ris paribus, opus vel concretum inde resultans adcrescit. Vtplurimum enim in eo, qui errauit; aliquid est negligentiae: & quamuis ad commixtionem ipse nihil plane contulerit; si damnum inde experiatur, alterius tamen culpa non est. Sic e. g. si auulsam terrae particulam vicino agro aqua adposuerit: dominus agri vindicare sibi illam potest; nisi alter, ad quem pertinebat, mox retraxerit. Nec tenetur prior huic pretium portionis terrae agro suo iam haerentis pendere; cum nullum inde lucrum capiat: quin contingere potest, vt detrimento hoc ipsi sit, ad quod tamen pensandum antiquus particulae terrae dominus non obligatur; quoniam ei causam, prout supponimus, non praebuit. Verum si e. g. alienum quis agrum bona fide conseuerit: ipsi dominus agri pretium seminis ac operae ad serendum adhibitae tenetur persoluere: quoniam lucrum ex eo ipsi accedit; nisi nobiliori agrum suum semini, aut rei alteri, maiorem prouentum editurae, destinauerit. 3. *Si vnius res aut opera functionem recipiat, alterius vero minus; nec vlla vtrinque mala fides interuenerit: is, cuius res ista, aut opera est, recepta alia plane aequali eiusdem generis, aut eius aestimatione, debet adquiescere.* Nec enim posteriori tunc quicquam detrahitur: dum alteri aliquando plurimum posset decedere, immo semper inde decederet, quod loco rei suae aut operae nihil foret consecuturus. Hinc vi huius principii, *plantata* aut *consita* domino *soli* solent cedere: *acta* aut *scripta* ei, qui fecit; non vero ei, cuius

De seruitutibus.

§. VIII. Frequenter tamen contingit, vt alii ex contractu, aut alia via, ius sibi quaesiuerint ex re nostra certum commodum percipiendi, aut etiam impediendi, ne nostra re omni modo vtamur. (a) Quae iura solent vocari *seruitutes*. Ac diuiduntur in *personales*, vbi vtilitas ex re aliena ipsi personae immediate obuenit: & *reales*, vbi ex re aliena, mediante re nostra, vtilitas capitur.

(a) Vid. J.N. & G. Lib. IV. Cap. VIII.

Inter *illas* numerantur (1) *vsusfructus*, (2) *vsus*, (3)

charta fuerat: *pictura pictori*, non domino *tabulae* aut *linteoli*: *sigillum* ei, qui sculpsit, aut scalpendum curauit &c. Verum pari ratione, si proletarius aliquis pictor pretiosae ac rariori tabulae vel linteo, ad me pertinenti, inepti quid illeuerit; aut si in gemma mea aliquid sit expressum: restitui mihi tabulam meam, linteum, aut gemmam, aequum fuerit.

§. VIII. (1) *Vsusfructus* est ius *gratis* (hoc enim in omnibus eiusmodi iuribus in res alienas supponendum: alias species contractus locati conducti fuerit) aliena re vtendi fruendi, seu omne emolumentum, quod prouenire inde potest, percipiendi, salua ipsius rei substantia.

(2) Id, quod Auctor ex Iureconsultis Romanis, quorum placita in vniuersa hac seruitutum diuisione sequitur, *vsum* vocat, est ius ex re aliena commodum tantum quotidianum, ac sibi suisue, pro dignitate & conditione, necessarium percipiendi, salua rei substantia.

(3) *habitatio*, (4) *operae seruorum*. *Reales* iterum diuiduntur in seruitutes *praediorum* (5) *vrbanorum*, & *rusticorum*. Illae sunt v. g. *seruitus oneris ferendi*, *luminum*, *ne luminibus officiatur*, *prospectus*, *stillicidii recipiendi*, *&c*. Hae sunt v. g. *iter*, *actus*, *via*, *aquae ductus*, *aquae haustus*, *pecoris ad aquam adpulsus*, *ius pascendi*, *&c*. Quae omnes fere ex occasione viciniae introductae sunt.

Quotuplices sint *modi adquirendi deriuatiui*.

§. IX. Inter *modos adquirendi deriuatiuos* alii sunt, quibus res deuoluitur in alium *ex dispositione legis*: alii, quibus *facto prioris domini*. Et quidem vt vel *bonorum* alicuius *vniuersitas*, vel *certa* eorundem *portio* transferatur.

O 3 §. X.

(3) *Habitatio* est ius omne emolumentum ex inhabitatione aedium alienarum prouenire solitum, siue aedes quis ipse inhabitet, siue aliis suo loco inhabitandas locet, percipiendi.

(4) Facile intelligitur, esse ius omnem vtilitatem ex operis serui alieni prouenire aptam capiendi.

(5) Id omne iterum ex Romano iure est. *Praediorum rusticorum* nomine veniebant agri, exiguaque illa aedificia, quae non nisi ad agriculturam, remque pecuariam spectant. *Vrbana* vero *praedia* vocantur aedificia omnia, inhabitationi hominum, commerciis exercendis, similique vsui destinata; siue intra vrbes, siue ruri ista locata sint.

De successionibus ab intestato.

§. X. *Vniuersitas bonorum* (1) *lege* transit per mortem prioris domini in (*a*) successionibus ab intestato.

(*a*) Vid. J.N. & G. Lib. IV. Cap. XI.

Cum enim & communi hominum inclinationi repugnet, & ad pacem generis humani minime omnium conducat, bona, quae quis tantó cum labore, dum viueret, quaesiuisset, a domini morte haberi pro derelictis, & cuiuis occupanti patere: inde, suadente ratione, apud omnes populos receptum, vt si quis de suis bonis ipse nihil disposuisset, eius bona deuoluantur ad eos, quos pro communi hominum adfectu carissimos habere iudicatur. Quales sunt regulariter, *qui ex nobis descendunt*; & iuxta hos *alii sanguine nobis iuncti*, pro gradu quisque propinquitatis. Et licet aliqui homines dentur, qui vel propter accepta beneficia, vel ob peculiarem adfectum, alienos quosdam magis ament, quam suos consanguineos: tamen pacis interfuit, non considerato paucorum quorundam adfectu, communem

§. X. (1) Hic modus adquirendi non meris nititur ciuilibus legibus. Pendet iste ex tacita voluntate defuncti probabilissime praesumenda. Interuenire quidem inter eos, qui eiusdem ciuitatis membra existunt, plures legum ciuilium ordinationes solent. Interea valent *successiones ab intestato*, ad certum vsque gradum, & inter illos, qui in naturali viuunt libertate.

munem potius mortalium inclinationem sequi, modumque succedendi obseruare planissimum, & nullis impeditis disceptationibus obnoxium. Quae emersurae erant, si benefactores & amici cum iis, qui sanguinis iure nituntur, possent concurrere. Et si quis omnino benefactores aut amicos cognatis volebat praeferre: debebat expresse super ea re disposuisse.

§. XI. Ex his consequitur, proximos cuiusque heredes esse suos *liberos:* quos & natura parentibus alendos educandosque sollicite commendauit: & quibus quisque parentum censetur quam lautissime voluisse prospicere, ac quae sibi supersunt, ipsis potissimum relinquere. Per liberos autem intelliguntur praecipue, qui *ex legitimo matrimonio nati* sunt. His enim & ipsa ratio, & decor vitae ciuilis, & leges populorum cultiorum prae (1) *naturalibus* fauent. Sub *liberis* etiam comprehenduntur ii, qui sunt *vlteriorum graduum:* quos vti alere, ipsorum parentibus defunctis, auus tenetur: ita, vt & ipsi cum patruis & auunculis ad hereditatem aui concurrant, aequissimum est: ne su- Ordo successionum ab intestato.

§. XI. (1) Debentur his nihilominus alimenta & educatio, aeque ac liberis maxime legitimis.

ſuper calamitatem mature defuncti patris, etiam aui hereditate excludantur.

Iſta tamen ita demum obtinent · niſi pater aliquem pro ſuo filio ob ſufficientes rationes noluerit agnoſcere: aut niſi ob atrociſſimam malitiam eundem abdicauerit.

Vbi deſcendentes deſunt; par eſt, ad *parentes* defunctorum liberorum bona deuolui. Quibus liberi & parentes non ſunt ſuperſtites: iis *fratres* ſuccedent. Vbi & hi deficiunt: heres erit, *prout quisque defunctum ſanguine propius contingit*. Etſi ad lites euitandas, quae heic exoriri poſſunt frequentiſſimae, ſimulque vt ea res ad vſum reipublicae probe adtemperetur, in pleriſque ciuitatibus ſuper ordine ſucceſſionis accurate deprehenditur diſpoſitum. Et hunc ordinem vt ſequantur priuati, tutiſſimum eſt: niſi graues cauſae peculiariter diſponere ſubigant.

De *vſucapione*.

(*a*) Vid. J.N. & G. Lib. IV. Cap. XII.

§. XII. Huc quoque referendus peculiaris alias adquirendi modus, (1) *vſucapio*: (*a*) per quam is, qui bona fide iuſtoque titulo rei alie-

§. XII. (1) Dicendum heic idem ipſum, quod *nota* ad §. 10. circa *ſucceſſiones ab inteſtato* obſeruaui. Quippe *vſucapio* ac *praeſcriptio* in ſe eſt modus adquirendi fundatus iure naturali: tantum, eiusdem tempus ac modum leges ciuiles definiunt.

alicuius possessionem nactus est, eamque diu quietam & non interruptam obtinuit, demum pro perfecto domino eius rei habetur; ita vt antiquum dominum, si postea rem eam vindicare velit, repellere queat. Cuius iuris introducti (2) ratio fuit: partim quod pro derelicto rem habere iudicaretur, qui diu eandem vindicare neglexerit; cum longo tempore ad id occasiones vix deesse iudicentur: partim quod tranquillitatis & pacis interesset, aliquando possessiones rerum extra controuersiam collocari. Praesertim cum longe grauius videatur, post diuturnam possessionem re bona fide parta priuari, quam olim amissa, & cuius desiderium dudum erat digestum, in perpetuum carere. Vt tamen in ciuitatibus certi termini, prout ratio & vtilitas ciuitatis suggesserit, definiantur, intra quos vsucapio compleatur, tranquillitatis & pacis interest.

§. XIII. *Facto domini prioris* vniuersitas rerum *mortis causa* transit per *testamentum* (a). Nam & illud in qualecunque solatium mortalitatis apud plerosque est receptum, — *De testamentis.*

(a) Vid. J.N. & G. Lib. IV. Cap. X.

(2) Hoc ius ex ipso dominii fine sequitur. Quod fuse ac noua ratione ostendi in commentatione ad Opus Maius J. N. & G. *Lib. IV. Cap. XII. §. 8. not. 8.*

ptum, vt quis viuus sua bona transferre posset, in euentum mortis, in eum, quem maxime amaret. Ceterum cum antiquissimis temporibus vsitatum fuisse videatur, vt imminente iam fato palam suos heredes nuncuparent, & patrimonium de manu in manum ipsis traderent: postea graues ob rationes multis populis aliud testamenti genus magis arrisit. Vt nempe, (1) quocunque tempore placeret, vltimam suam voluntatem vel palam significare, vel litteris tacite consignare possent: quam mutare pro lubitu liceret; & ex qua heredibus nuncupatis, aut scriptis, tunc demum ius nasceretur, quando testator exspiraret. Atque tales vltimae voluntates, licet merito magnum habeant fauorem, ita tamen temperandae erunt, prout necessitudinum ratio, & vtilitas ciuitatum requirit. Quae & inde legibus sueuerunt cauere, quomodo cuique testamenta sint ordinanda. A quarum dispositione qui discesserit, queri non potest, suae voluntatis non fuisse habitam rationem.

§. XIV.

§. XIII. (1) Hoc est iuris naturalis. Vide, quae dixi ad Opus Maius, capite ad marginem citato §. 2. & 4.

§. XIV. *Inter viuos*, facto prioris domini, res transeunt vel *gratis*, vel interposito *contractu*. Prioris generis translationes vocantur (1) *donationes*. De contractibus infra erit agendum.

De translatione dominii inter viuos.

§. XV. Quandoque etiam *inuito* priore *domino* res transferuntur: & quidem in ciuitatibus potissimum per modum *poenae*; dum ob delicta damnatis interdum omnia bona, interdum certa eorum portio, eripiuntur, & vel publico, vel laeso adplicantur. Sic & in *bello* inuitis res per hostem viribus superiorem (*a*) eripiuntur, raptorique adquiruntur: ad quas tamen recuperandas pari violentia prior dominus ius non amittit, quousque per subsequentes pacis tractatus omni praetensioni ad easdem renunciauerit.

De translatione rerum inuito domino.

(*a*) Vid. J.N. & G. Lib. IV. Cap. VI. §. 14. & quae dicentur infra Lib. II. Cap. XVI. §. 13.

§. XIV. (1) Vide J. N. & G. *Lib. V. Cap. IV.* §. 1. *not.* 1.

CAPVT XIII.

DE OFFICIIS, QVAE *EX DOMINIO RERVM* PER SE RESVLTANT; NEC NON *DE BONAE FIDEI POSSESSIONE.*

§. I.

§. I.

Religiose abstinendum a rebus alienis.

(*a*) Vid. J.N. & G. Lib. IV. Cap.XIII.

EX *introducto rerum dominio* ista (*a*) *officia* inter homines prouenerunt:

1. *Vt quilibet teneatur alterum, non hostem, pati rebus suis quiete frui: neque vi, aut per fraudem illas corrumpere, interuertere, aut ad se trahere sustineat.* Quo ipso *furta, rapinae*, & similia crimina, in res alienas tendentia, vetantur.

Ad quid teneatur is, ad quem res aliena bona fide peruenit, cum eam adhuc in sua potestate habet.

§. II. 2. *Quando res aliena ad nos peruenit sine nostro crimine, & bona nostra fide; eamque adhuc in nostra potestate habemus: tenemur efficere, quantum in nobis est, vt illa in potestatem legitimi sui domini redeat.* Non tamen tenemur illam rem restituere nostris impensis: & si quas in eam seruandam fecimus, recte possumus repetere, aut rem tantisper, quoad illae soluantur, retinere. Et ad restituendum tum demum actu tenemur, quando innotuit nobis, illam rem esse alterius. Tunc enim debemus significare, rem eam penes nos esse, nec per nos stare, quo minus dominus suum possit recipere. Quod tamen iusto titulo adquisiuimus, non tenemur ipsi in dubium reuocare, & velut publice denunciare, an quis eam rem sibi velit vindicare. Atque isthoc officium praeponderat contractibus particularibus, iisque exceptionem dat: v. g. si fur apud me

me inscium furti rem furtiuam deposuerit, & post verus eiusdem dominus adparuerit: huic, non furi, eadem erit restituenda.

§. III. 3. *Quod si autem res aliena bona fide parta, sit consumta: officii est, tantum restituere domino, (1) quantum facti sumus locupletiores:* ne ex immerito alterius damno lucrum capiamus. Officium generale *possessoris bonae fidei*, re aliena consumta.

§. IV. Ex hisce porro sequentes conclusiones deducuntur: Regulae circa varios casus speciales.

1. *Possessor bonae fidei non tenetur ad vllam restitutionem, si res periit:* quia nec res ipsa penes eum est, nec lucrum ex ea re.

2. *Bonae fidei possessor tenetur ad restituendum non solum rem, sed & (1) fructus adhuc*

---

§. III. (1) Hoc necessum non est. Sequitur heic Auctor falsas opiniones, quae vulgo circa iura *possessionis bonae fidei* circumferuntur. Id potius verum est, eiusmodi possessorem non nisi ad restituendam rem ipsam teneri, si non alienauerit, aut eadem non petierit. Quicquid autem tanquam bonae fidei possessor, ratione rei alienae, quam arbitrari omnino suam poterat, egit atque exsecutus est: id tanquam verus dominus exsecutus est, eiusque omnia iura habuit; ita vt dominii emolumenta, subsistente hacce interregni quasi specie, iure ad ipsum pertineant. Vnde ad nullius fructus aut lucri restitutionem obligatur. Vide, quae monui ad J. N. & G. *Lib. IV. Cap. XIII. §. 3. not. 1.* 2dae Edit.

§. IV. (1) Ad hoc non tenetur. Vide *notam* superiorem.

adhuc exstantes. Naturaliter enim ad quem pertinet res, ad eundem quoque fructus pertinent. Licebit tamen possessori detrahere omnes impensas in rem, eiusque culturam, quo fructus prouenirent, factas.

3. *Bonae fidei possessor tenetur ad restitutionem rei & (2) fructuum consumtorum: si modo alias tantundem consumturus fuerat; & possit rei euictae pretium ab auctore suo recuperare.* Nam in hoc factus est locupletior, dum rem alienam consumendo suae pepercit.

4. *Bonae fidei possessor non tenetur pensare fructus, quos neglexit.* Quia nec rem habet, nec quicquam rei successit.

5. *Si bonae fidei possessor rem alienam sibi donatam alii donauerit: non tenetur: nisi omnino ex officio aliquo tantundem (3) donaturus fuerat.* Tunc enim lucrum erit, rei suae pepercisse.

6. *Si bonae fidei possessor rem alienam onerosa titulo partam, quocunque modo alienauerit: non tenetur: nisi quatenus ex ea lucrum fecit* (4).

7. *Bo-*

(2) Haec decisio peius adhuc priore regulae praecedentis fundata est. Vide *notam* ad §. 3. & in Opere Maiori *Lib. IV. Cap. XIII. §. 9. not.* 1. 2.

(3) Superuacua haec est exceptio, propter rationem supra adlegatam.

(4) Eadem ratione hoc lucrum ipsi iure cedit.

7. *Bonae fidei possessor etiam oneroso partam titulo rem alienam tenetur restituere: (5) neque dominum id, quod erogauit, reposcere potest; sed illum duntaxat, abs quo eam rem accepit.* Nisi quatenus dominus rei suae possessionem recipere sine aliquo impendio probabiliter non potuit; aut μήνυτρον, indicii praemium, vltro pollicitus fuerit.

§. V. *Qui rem alienam inuenit, quam domino inuito excidisse probabile sit: non potest eam colligere hoc animo, vt eandem domino requirenti subtrahat. Vbi autem dominus non adparet: recte eandem sibi retinere potest.* Officium eius qui rem inuenit, cuius dominum ignorat.

(5) Omnino potest; si via non sit ab eo, id, quod erogauit, recuperandi, abs quo rem accepit. Paucis, bonae fidei possessor non tenetur rem pure ac simpliciter restituere; nisi quum mero eam dono habuerit, aut inuenerit, nullasque alias occasione huius rei expensas fecerit; aut vero lucro ex ea percepto sartae eaedem fuerint. Vide dicta ad J. N. & G. *Lib. V. Cap. XIII. §. 6. not. 1. & §. 13. not. 1.*

CAPVT XIV.
DE *PRETIO* RERVM ET ACTIONVM.

§. I.

POst introducta rerum dominia, cum nec Quid sit

pretium rerum & *actionum*. nec omnes res eiusdem essent naturae; nec eundem vsum humanis necessitatibus praeberent; nec cuiuis ista rerum copia adesset, quam ad vsus suos desideraret: mature inter homines receptum, res inuicem *permutare*. Sed quia saepissime contingeret, vt res disparis naturae aut vsus essent transferendae: ne alteruter eiusmodi permutatione laederetur, necessum erat, conuentione hominum rebus adsignari aliquam *quantitatem*, iuxta quam res inuicem comparari exaequarique possent. Quod itidem contigit circa actiones, quas in aliorum vsum non gratis adplicari placuit. (a) Ea quantitas nomine *pretii* venire solet.

(a) Vid. J. N. & G. Lib. V. Cap. I.

Quotuplex sit *pretium*. §. II. Diuiditur *pretium* in *vulgare*, & *eminens*. Illud spectatur in *rebus* & *actionibus*, seu operis, in commercium venientibus: quatenus vsum aliquem & delectationem hominibus adferunt. Hoc autem cernitur in *nummo*: quatenus is omnium rerum & operarum pretium virtualiter continete, & communem iisdem mensuram praebere intelligitur.

Fundamentum in se *vul-* §. III. *Vulgaris pretii fundamentum in se est* (1) aptitudo illa rei vel operae, qua aliquid

§. III. (1) Haec ratio non sufficit. Res quippe recipere pretium aptae, non solum debent *alicuius* esse *vsus*, sin minus reuera, saltem ex hominum opinione, atque adfectu, quo in eas ferun-

quid mediate, aut immediate, conferre potest ad vitae humanae necessitates, & ad eandem commodiorem, aut iucundiorem reddendam. Vnde & res nullum plane vsum praebentes, *nullius pretii* solemus vocare.

garis pretii. Quibus rebus nullum pretium impositum sit.

Dantur tamen res quaedam vitae humanae vtilissimae, quibus nullum certum pretium impositum intelligitur: (2) vel quia dominio sunt & debent esse vacuae: vel quia ad permutationem sunt ineptae, & inde a commerciis sepositae: vel quia in commerciis nunquam aliter, quam appendix alterius

tur; sed etiam eius indolis, *vt non omnium necessitatibus sufficiant.* Quo *vtilior* iam, aut *rarior* res aliqua hoc sensu fuerit, vel minus; eo *vulgare* eius *pretium* intenditur magis, aut remittitur. *Aqua*, tametsi res adeo vtilis, pretio tamen non nisi certis locis ac circumstantiis peculiaribus, quibus rarescit, venit.

(2) Proprie loquendo, nihil est, cui imponi pretium nequeat: sufficit enim, contrahentes inuicem tanti vel minoris rem aliquam habere, vt aestimationem ista recipere sit idonea. Verum dicendum est, nonnullas res ita esse comparatas, vt ponere ipsis pretium superuacuum foret; vti *corpora coelestia, vastus Oceanus &c.* alias vero addici pretio non debere, vetante lege aliqua diuina vel humana; ita vt, si fiat, *turpe pretium* sit, quamuis in se aeque *verum*, ac quod rebus vel maxime licitis atque innoxiis constituitur.

terius rei conſiderantur. Sic quia *ſuperiores partes aëris, aether,* ac *coeleſtia corpora, vaſtusque Oceanus*, a dominio humano ſunt exemta: nullum quoque pretium iisdem tribui poteſt. Sic *liberi capitis* nullum eſt pretium: quia liberi homines in commercium non veniunt. Sic *apricum Solis lumen, liquidus & purus aër, amoena facies terrae*, quatenus oculos duntaxat paſcit, *ventus, vmbra*, & ſimilia, in ſe & ſeorſim conſiderata, pretium non habent: cum homines talibus ſine vſu terrae frui nequeant. Quibus ipſis tamen magnum momentum ineſt circa augendum aut minuendum pretium regionum, fundorum, atque praediorum.

Sed & dum lex diuina aut humana quasdam actiones extra commercium remouit; ſeu pro mercede obire vetuit: pretium quoque iisdem detraxiſſe intelligitur. Sic illicitum eſt, pretio addicere actiones ſacras, quibus effectus aliquis moralis ex (3) inſtituto diuino eſt adſignatus: quod crimen *Simoniam* vocant. Et improbe iuſtitiam venalem habet iudex (4).

§. IV.

(3) Qualis e. g. eſt exhibitio *Sacramentorum &c.*

(4) Sedulo in his omnibus obſeruandum, pretio non venire e. g. *iuſtitiam*, aut *actiones ſacras*, cum *iudices* ac *miniſtri eccleſiae* pro adhibita opera, ac inſumto functionibus muneris ſui tempore, aliquod ſalarium recipiunt. Verum iuſti-

§. IV. *Causae* autem, *cur vnius & eiusdem rei pretium intendatur, vel remittatur*; quodque adeo vna res alteri praeferatur, licet haec aequalem, aut maiorem vsum in vita humana videatur obtinere, sunt variae. Heic enim vsque adeo necessitas rei, aut nobilitas vsus, primas semper non tenent; vt potius vilissima esse cernamus, quibus vita humana minime carere potest: ideo quod non sine singulari Dei prouidentia vberem eorum prouentum natura profundat. Causae externae pretium rerum in genere intendentes vel remittentes.

Ad intensionem igitur pretii inprimis facit *raritas*: quae non parum commendatur: vbi ex locis remotis res adferuntur. Inde ambitiosa hominum luxuria multis rebus, quibus vita humana commodissime carere poterat, enormia pretia posuit: puta, *vnionibus & gemmis*. Rerum vero quotidiani vsus pretia potissimum intenduntur, quando raritas earundem coniungitur cum necessitate seu indigentia. Pretia rerum

P 2

tiam tunc venalem habet iudex, si corrumpi se donis patiatur. Ac vendit minister ecclesiae actiones sacras, si exercere illas non nisi in gratiam eorum, qui mactare ipsum largitionibus valent, velit. Mercatum quoque sacrarum rerum, collatores beneficiorum atque officiorum ecclesiasticorum faciunt, quando ea non in dignissimos, sed ex fauore, aut accepta pecunia conferunt.

rum artificialium, praeter raritatem, maxime solent intendere (1) subtilitas & elegantia artis, quam prae se ferunt: quandoque & fama artificis: nec non operis difficultas: artificum & operariorum raritas; & similia.

Operarum & actionum pretia intendit earundem difficultas, dexteritas, vtilitas, necessitas, agentium raritas, dignitas, libertas, & denique ipsa artis opinio: nobilis, an ignobilis illa habeatur. Contraria horum pretium minuere solent.

Aliquando denique certa aliqua res non in vniuersum, sed a singulis magni aestimatur ex peculiari adfectu: puta, quod ille, a quo ista in nos profecta est, maximi a nobis fiat; exprimendoque ipsius adfectui data sit: aut quod eidem adsueuerimus: aut quia insignis casus sit monumentum: aut eiusdem ope magnum malum declinauerimus: aut

§. IV. (1) At nonne egregiorum artificum, adeoque etiam subtilium elegantiumue operum est raritas? Temere heic Auctor ab raritate momenta ad eam pertinentia distinguit. Quin adserere in vniuersum licet, omnes illas circumstantias, quibus pretium intenditur, hanc vim tantum inde habere, quod hoc vel illo modo efficiant, vt quae magis erant vulgaria, rariora iam euadant.

aut quia a nobismet ipsis confecta sit. Quod solet vocari *pretium adfectionis.*

§. V. Ast *circa definienda singularum rerum pretia*, alia quoque considerari sueuerunt.

De pretio lege definito.

Et inter eos quidem, qui in *naturali libertate* inuicem viuunt, rerum singularium pretia non aliter, quam contrahentium conuentione definiuntur. Quippe cum illis liberum sit, (1) alienare aut adquirere, quae velint; nec communem habeant dominum, qui eorum commercia moderetur.

Ast in *ciuitatibus* duplici modo pretia rerum definiuntur: vno, per decretum superioris, aut per legem: altero, per communem hominum aestimationem atque iudicium, seu vsum fori, accedente consensu eorum, qui inter se contrahunt. Illud pretium aliqui solent vocare *legitimum*; hoc, *vulgare.*

Vbi pretium legitimum in gratiam emtorum fuit constitutum; quod frequentius fit: non licebit venditoribus plus exigere;

 etsi

§. V. (1) Addenda est haec exceptio: nisi agatur de rebus ad vitae sustentationem plane necessariis, quibus quis abundat, & quas alter indigens comparare sibi aliunde non potest: tunc enim hanc adripere istius indigentiae occasionem ad exigendum ab ipso enorme pretium, inhumanum fuerit.

etsi minus accipere, si velint, non (2) prohibeantur. Sic vbi merces operarum publice sit taxata, in gratiam eorum, qui conducunt: operario non licet plus exigere; etsi idem non prohibeatur minus accipere.

De pretio vulgari, siue communi.

§. VI. Enimuero *vulgare pretium*, quod per leges non est taxatum, habet aliquam latitudinem, intra quam plus minusue dari & accipi potest ac solet, prout inter contrahentes fuit conuentum. Quod tamen fere sequitur *vsum fori*.

1. Vbi solet haberi ratio *laborum & expensarum*, quas *mercatores* communiter faciunt in mercibus adportandis & tractandis;

2. Nec non quo modo ematur, aut vendatur: *in magna quantitate*; an *minutatim*.

3. Subito quoque interdum mutatur commune pretium, *ex copia* aut *paucitate ementium*, *pecuniae* aut *mercium*. Nam paucitas ementium & pecuniae, (ex peculiari causa emergens) & mercium abundantia pretium minuit: contra emturientium & pecuniae copia, & mercium raritas pretium intendit.

4. Sic & ad minuendum pretium facit, *si merx*

(2) Nisi magistratus, definito pretio, figere obicem monopoliis, aut consulere in vniuersum mercatoribus ac commercio, propositum habuerit.

si merx quaerat emtorem: contra intenditur pretium, *vbi venditor vltro rogatur*, alias non venditurus.

5. Denique & illud solet adtendi, *paratam* quis *pecuniam* offerat; an *in diem solutionem* differat: cum etiam dies sit pars pretii.

§. VII. Ceterum postquam a primaeua simplicitate mortales desciuerunt, & varia quaestus genera introduxerunt: facile fuit deprehensum, solum illud *vulgare pretium* non sufficere expediendis hominum negotiis, & gliscentibus commerciis. Nam tunc sola permutatione commercia constabant; & operae aliorum locari aliter, quam mutua opera, aut re tradita, non poterant. Atqui postquam tam varia desiderare ad commoditatem aut voluptatem coepimus: non sane in procliui fuerat cuiuis, eiusmodi res possidere, quas alter suis mutare vellet, aut quae alterius rebus aequiualerent. Et in ciuitatibus cultis, vbi ciues variis statibus distinguuntur, complura hominum genera dari necessum est, quae, si simplex illa rerum & operarum permutatio vigeat, vitam plane non, aut aegre, tueri queant. Hinc plerisque gentibus, queis amplior vitae cultus adridebat, visum fuit, conuentione quadam *pretium eminens* certae rei imponere,

Origo & vsus *pretii eminentis*, siue *nummi*.

 ponere,

ponere, ad quod ceterarum rerum *pretia vulgaria* exigerentur, & in quo eadem virtualiter continerentur. Adeo vt interueniente illa re, quamlibet rem venalem quis sibi comparare, & quaeuis commercia & contractus commode posset exercere.

Materia, ex qua *nummus* conficitur.

§. VIII. Hunc ad finem plerisque gentibus placuit adhibere *metalla* nobiliora, & non admodum frequentia. Nam & illa substantiae sunt valde compactae, sic vt vsu non facile deteri queant, & diuisionem in plurimas minutas particulas admittant. Nec minus custodiae & tractationi eadem sunt habilia: & propter raritatem multis aliis rebus aequiualere possunt. Etsi quandoque ex necessitate, & apud quasdam gentes, ex defectu metallorum, aliae res in vicem nummorum sint adhibitae.

De valore numini.

§. IX. In ciuitatibus porro *valorem nummi* definire, est penes summos imperantes: & inde publica signa eidem solent imprimi. Est tamen, in eo definiendo, respicienda communis gentium vicinarum, aut quibus cum nobis commercia exercentur, aestimatio. Alias enim, si nimis magnum nummis suis valorem posuerit ciuitas; aut si materiam eorum rite non temperauerit: commercia ciuium suorum cum extraneis, quae quidem sola rerum permutatione absolui non

pos-

possunt, valde sufflaminabit. Et ob eam ipsam causam non temere in valore nummorum fieri debet mutatio: nisi summa reipublicae necessitas id exigat. Etsi, gliscente auri argentique copia, paulatim nummorum valor in comparatione ad pretium fundorum, & quae inde dependent, soleat velut ultro decrescere.

CAPUT XV.
DE *CONTRACTIBUS*, QUI DOMINIUM ET PRETIUM RERUM PRAESUPPONUNT; ET FLUENTIBUS INDE OFFICIIS.

§. I.

Discrimen inter *contractum* & *simplex pactum*.

P*Actum* in genere est *consensus & conventio duorum pluriumve in idem placitum*. (*a*) Sed quia frequenter *simplicia pacta contractibus* contradistinguuntur: id discrimen in hoc potissimum videtur consistere, quod *contractus* vocentur *pacta*, *quae circa res & actiones in commercium venientes versantur*; adeoque dominia & pretia rerum praesupponunt: sed *quae circa alia ineuntur*, *conventiones*, *communi pactorum vocabulo insigniuntur*. Etsi ex hisce quibusdam promiscue pactorum & contractuum nomen tribuatur.

(*a*) Vid. J. N. & G. Lib. V. Cap. II.

Generalis diuisio *contractuum.*

§. II. *Contractus* diuidi possunt in *beneficos*, & *onerosos.* Illi alteri contrahentium parti gratis commodum aliquod adferunt: hi vtramque partem ad aequale onus adstringunt; quippe in quibus eo fine praestatur aut datur aliquid, vt tantundem recipiatur.

De *contractibus beneficis* & 1. quidem de *mandato.*

§. III. Contractus benefici sunt praecipue tres: ***mandatum***, ***commodatum***, & ***depositum*** (a). *Mandatum* est, ***quando quis gratis alterius negotia, ipso requirente & committente, expedienda suscipit.*** Idque contingit duplici ratione: vel vt praescribatur ipsi modus rei expediendae: vel vt is eiusdem iudicio ac dexteritati relinquatur.

(a) Vid. J. N. & G. Lib. V. Cap. IV.

In hoc contractu, vti summa cum fide & industria versandum est; quippe cum nemo fere nisi amico, & de quo optime sentit, mandet: ita contra mandatarius indemnis praestari debet a sumtibus in rem sibi commissam factis; nec non a damnis, in quae ex causa mandati incidit, & quae (1) proprie ex ipsa re mandata profluxerunt.

2. De *commodato.*

§. IV. ***Commodatum*** est, ***quo rei nostrae vsum ali-***

§. III. (1) Quin & a casibus fortuitis, in quos probabiliter, nisi istud mandatum fuisset, non incidisset: veluti e. g. si spoliatus in itinere, eique vestimenta, aliaue necessaria ademta fuerint; aut si naufragio ea amiserit &c.

alicui gratis concedimus. In quo obseruandum:

1. Vt quis eandem rem sollicite, & summa cum (1) diligentia seruet tractetque:

2. Neque ipsam ad alios vsus adhibeat, aut vlterius, quam commodans concessit:

3. Ac illaesam, & prout accepta fuit, restituat; nisi quantum per ordinarium vsum eidem decessit.

4. Quod si res ad certum tempus fuerit concessa; & interea dominus eadem valde indigere incipiat, ex casu aliquo tempore commodationis factae non praeuiso: repetenti eadem citra tergiuersationem erit restituenda.

5. Quod

§. IV. (1) Quacunque ratione alterius rem quis in manibus habeat, aut negotia expedienda susceperit: iure naturali, & citra leges ciuiles, ad omnem, cuius capax est, diligentiam industriamue circa illa adhibendam tenetur: nunquam vero ad plus; nisi temere se ac sine necessitate, negotio sibi ab iis, quorum interest, haut demandato immiscuerit; aut conuentionis expresse vel tacite initae indoles peculiarem curae ac solertiae gradum, siue pertingere ipse eo queat, siue minus, deposcat. Intelligo autem per *diligentiam industriamque, cuius quis capax sit*, illam attentionem, quam in propriis ipse rebus, quas habet carissimas, adhiberet. Vide circa haec singula, nouas notas 2dae Editioni Operis Maioris adiectas ad *Lib. V. Cap. IV. & V.*

5. Quod si autem res commodata casu fortuito & improuiso, citra omnem commodatarii culpam perierit: eius aestimatio non erit soluenda, vbi eadem apud dominum quoque peritura fuerat. Alias aequum videtur, commodatarium aestimationem rei praestare; (2) quippe quam dominus amissurus non fuerat, ni aduersus alterum benignus fuisset.

Vice versa, si quid vtilium aut necessariarum impensarum in rem commodatam factum sit, extra eas, quae alias vsum rei regulariter comitantur: id a domino refundendum erit.

3. De deposito. §. V. *Depositum* est, *quo rem nostram, aut ad nos quocunque modo spectantem, alterius fidei committimus, vt eandem gratis custodiat.* In quo requiritur:

1. Vt res concredita diligenter custodiatur; & quandocunque deponenti placuerit, restituatur; nisi ea restitutio domino, (1) aut aliis noxia sit futura, eoque intuitu differenda sit. 2. Ne-

(2) Subest hic vtplurimum conuentio tacita, vi cuius ad restituendam rem ipsam, aut praestandam eius aestimationem, commodatarius sese obligat. Vide, quae dixi ad J. N. & G. *Lib. V. Cap. IV. §. 6. not. 2. 9. 10. 11.* 2dae Edit.

§. V. (1) Veluti e. g. si qui gladium apud nos deposuit, iam insaniens repetat: aut deprehenderimus, rem depositam, quaesitam furto esse: aut

2. Neque licebit re deposita citra consensum domini vti: siquidem ea vllo modo per vsum fiat deterior; aut domini intersit, ne ea conspiciatur. Ac si quis hoc ausus fuerit: quaeuis pericula, in quae res ob vsum incidit, praestabit. Sed nec licet rem depositam exuere illis vinculis aut receptaculis, quibus a deponente fuit inclusa. Cum autem valde turpe sit, & foedius furto, depositum abnegare: tum id multo est turpius, si quis inficiatus fuerit *depositum miserabile*, seu quod ob periculum incendii, ruinae, tumultus, deponitur.

Viciſſim a deponente, sumtus in rem depositam facti, sunt refundendi.

§. VI. (*a*) Habent autem hoc omnes *contractus onerosi*, vt in illis versari *aequalitas* debeat; seu vt vterque contrahentium (1) tantundem nanciscatur: & vbi inaequalitas interuenerit, alteri, qui minus accepit, nascatur ius ad postulandum, vt suppleatur, quod sibi deest, aut ad contractum plane abrumpendum. Id quod tamen in ciuitatibus potissimum obtinet, vbi vsu fori, aut lege, pretia rerum definiuntur.

Versari *in contractibus onerosis aequalitas* debet: quem in finem *latentia* rei, circa quam contrahitur, *vitia indicanda*.

(*a*) Vid. J.N. & G. Lib. V. Cap. III.

Ad

qui pecuniam deposuit, illam sit adhibiturus ad bellum patriae inferendum &c.

§. VI. (1) Nempe secundum suam aestimationem; at non vltra, quam alter contrahentium causam habet coniiciendi, illam se extendere.

Ad hanc autem aequalitatem inueniendam & determinandam requiritur, *vt vtrique contrahentium res ipsa, circa quam contrahitur, cum eius qualitatibus, quae aliquod momentum heic habent, sit cognita.* Vnde & qui per contractum rem in alterum est translaturus, indicare debet non solum qualitates rei aestimabiles; sed & earundem priuationes & *vitia.* (2) Citra hoc enim iustum pretium constitui nequit. Etsi illas circumstantias, (3) quae per se rem non contingunt, indicare non sit necessum. Vitia autem vtrinque iam nota non opus est indicari. Et qui sciens vitiosi quid comparat, habet, quod sibi imputet.

Si inito contractu, postea inaequalitas deprehendatur: ea corrigenda est.

§. VII. Eo vsque autem in hisce contractibus aequalitas est adhibenda, vt, licet nihil dissimulatum sit, tamen *si postea inaequalitas deprehendatur, etiam citra culpam contrahentium; puta, quia vitium latebat, aut in* (1) *pretio est erratum: ea corrigenda sit,* &

(2) Aut dicendum potius, emtorem tantum non daturum fuisse, si de istis priuationibus ac vitiis ipsi constitisset.

(3) Vt si nuncium quis acceperit, aduectam esse, aut aduectum iri magnam mercium aut aliarum rerum copiam, diminutionem pretii earundem mox inducturam &c.

§. VII. (1) Hoc valet praecipue in rebus, quarum pretium lege est definitum. Quin & in iis, quae

& demendum ei, qui plus habet, addendumque minus habenti. Etsi ad declinandam multitudinem litium, leges ciuiles vix aliis, quam enormibus laesionibus heic medeantur; de cetero quemque rerum suarum satagere iubeant.

§. VIII. Inter *contractus onerosos* antiquissimus fere, & quo solo ante inuentum nummum commercia expediebantur, est (*a*) *permutatio: qua vtrinque res pro re aequiualente datur.* Etsi & hodie post inuentam pecuniam, inter mercatores cumprimis, vsitatum sit genus permutationis, quo non simpliciter res inter se comparantur, sed prius pecunia taxantur, & deinde loco pecuniae inuicem traduntur.

De *contractibus onerosis*: & 1. de *permutatione.*

(*a*) Vid. J.N. & G. Lib. V. Cap. V.

Diuersum tamen negotii genus a contractu permutationis est *reciproca donatio*: in qua vt aequalitas obseruetur, necessum non est.

§. IX.

pretium commune, aliquantum variabile, habent, nemo regulariter vltra summum istius pretii gradum dare velle censetur. Verum vbi variationis latissime patuerint spatia: eodem modo se res habet, ac circa illa omnia, quorum determinatum non est pretium: ita scilicet, vt si neque dolus, neque error circa essentiales rei qualitates interuenerit, iustum semper illud sit pretium, quod vltronea conuentione est constitutum.

2. De emtione venditione.

(a) Vid. J.N. & G. Lib. V. Cap. V. §. 2. seq.

§. IX. (a) *Emtio venditio est, qua pro pecunia, rei alicuius dominium, aut eidem aequipollens ius adquiritur.*

Eius simplicissimum genus est: si vbi in pretium fuit consensum, emtor statim *pretium*, venditor *mercem* offerat tradatque. Frequenter tamen ita conuenitur: vt merx quidem statim tradatur; *pretium* autem *post certum internallum sit soluendum.* Aliquando super pretio quidem conuenitur; sed vt traditio rei, seu mercis, ad certum terminum debeat fieri. Vbi aequitati conueniens videtur, vt ante elapsum eum terminum res sit periculo venditoris: sed si post eum elapsum emtor in mora fuerit, quo minus eam sibi tradi curarit: emtori deinceps res peribit.

Solent & emtionis venditionis contractui varia *pacta* adiici: vti est *addictio in diem: qua res ita venditur, vt liceat venditori meliorem conditionem, ab altero intra certum tempus oblatam, acceptare:* item, *lex commissoria:* quando ita conuenit, *vt si ad certum diem pretium non soluatur, res sit inemta:* item, *retractus*, seu pactum de retrouendendo; quod vel ita concipitur: vt si pretium intra certum tempus, aut quandocunque offeratur, emtor rem teneatur venditori restituere: vel vt si res offeratur, venditor pretium

tium teneatur restituere: vel vt si emtor vltro sit iterum venditurus, prior venditor ad emendum prae ceteris admittatur: quod etiam dicitur *ius protimiseos*. Sic & frequens est, vt ex praediis venditis aliquam sibi particulam, aut certum eius vsum recipiat venditor.

Est quoque emtionis genus, quod vocant *per auersionem*: quando multae res disparis pretii, non sigillatim aestimatae, sed coniunctim, & velut confuse taxatae emuntur.

In eo modo venditionis, quae vocatur *auctio*, res demum illi addicitur, qui ex pluribus licitantibus plurimum obtulerit.

Est denique & genus emtionis, quo non certa res, sed *probabilis* tantum *spes* emitur: (1) cui aleae quid est admixtum; sic vt neque emtor, si spes fefellerit, neque venditor, si ea multum supra fuerit, queri debeat.

3. *De locatione conductione.*

§. X. (a) *Locatio conductio est, qua pro mercede alicui vsus rei, aut opera addicitur.*

(a) Vid. J. N. & G. Lib. V. Cap. V.

In qua licet regulariter in antecessum de *mercede* soleat conueniri: tamen si quis citra definitam prius mercedem alteri operam, aut vsum suae rei addixerit: censetur id exspectare, quantum communis vsus, aut conductoris aequitas tulerit.

Q   Circa

§. IX. (1) Vt si ematur a piscatore iactus retis, aut a Venatore captura hodie successura &c.

Circa hunc contractum obseruandum: si res locata plane perierit; ex eo tempore conductorem ad mercedem, seu pensionem, non amplius teneri.

Quod si res locata certum ac definitum habeat vsum: vti dominus eam praestare debet, (1) quo ei vsui sit idonea: ita si illa detrimenti quid ceperit, conductor de pensione detrahit, quantum vsui rei decesserit. Sed si rei locatae prouentus sit incertus, & aliquid aleae contineat: vti exuberans prouentus conductoris lucro: ita malignus eiusdem damno est: nec stricto iure de pensione ob sterilitatem quicquam detrahendum; praesertim cum vnius anni sterilitas, alterius vbertate soleat pensari. Nisi casus, qui prouentum interceperint, rariores fuerint (2), & de quorum alea in se suscipienda

§. X. (1) Adde, quod locator rem locatam conductori relinquere debeat, donec locationis exspirauerit terminus; nisi eiusmodi superuenerint casus, quos, si praeuidisset, probabiliter fuisset excepturus: vt si pensionem conductor per longum temporis spatium non soluerit: si aedes corruperit, aut ita egerit, vt incendii immineat periculum: aut si turpe ibi exercuerit commercium, vel passus fuerit exerceri. Hisce enim casibus omnibus locatori ius est, conductorem pure ac simpliciter expellendi. Ast si dominus aedium vendere eas, aut necessarias ibidem instituere reparationes velit; aut ad propriam inhabita-

da conductor non cogitasse praesumitur. Hos enim ad pensionem minuendam aut remittendam valere, vtique aequum est.

Ceterum vti qui rem aliquam alteri locauit, praestare tenetur, vt ipsa vsui sit habilis, impensasque necessarias tolerare: ita conductor ad boni patrisfamilias modum eadem vti, & quae ipsius culpa perdita fuerunt, restituere debet. Et qui opus faciendum conduxit: quod sua culpa corruptum est, itidem praestat.

Qui momentaneam suam operam alicui locauit: vbi eam quocunque casu praestare impeditus fuerit: mercedem petere non

Q 2 potest.

tionem ipse iis egeat: locatio, si ex solo naturali iure id metiaris, ea tantum lege dissoluitur, vt locator indemnem praestet conductorem, quod e. g. habitationem ita commodam, aut tam modica mercede alibi reperire non licuerit; quippe non nisi hac restrictione censeri conductor potest in id tacite consensisse, vt re locata ante conuentum tempus sit discessurus. Tenetur quoque locator sarcire damna, quae ex vitiis rei, de quibus ipsi constitit, aut constare debuit, conductor sentit: veluti si locata vitiosa dolia fuerint, ex quibus effusum vinum iam perierit &c.

(2) Veluti gelu insolitum, aut singularis ariditas, fluminis exundatio, aliiue eiusmodi infrequentes casus, quibus prouentus omnis, vel maxima ex parte intercipitur.

poteſt. Sed qui continuam alicuius operam conduxit: vbi is morbo, aut alio caſu, per modicum tempus ad operam inutilis fuerit factus: inhumaniter ipſum vel plane ſua functione deiicit, vel de penſione quid eidem detrahit.

4. De contractu mutui. (a) Vid. J. N. & G. Lib. V. Cap. VII.

§. XI. (a) In contractu *mutui datur alicui res fungibilis, ea lege, vt is poſt internallum idem genus reddat in eadem quantitate & qualitate.*

Vocantur autem res, quae mutuo ſolent dari, *fungibiles*, ſeu quae functionem in ſuo genere recipiunt, ideo, quia quodlibet ex iſto genere vicem alterius ita ſubire poteſt, vt qui ex eodem genere eadem quantitate & qualitate receperit, idem, quod dedit, recepiſſe dicatur (1). Eaedem quoque res pondere, numero, & menſura determinantur & ſpecificantur: quo reſpectu etiam (2) *quantita-*

§. XI. (1) Talis eſt *pecunia, aurum rude*, ac reliqua metalla haut fabricata: *frumentum, vinum, ſal, oleum, lana, panis &c.* Sub cenſum etiam *rerum fungibilium* veniunt illa omnia, quae venalia habentur; etiamſi vſu non conſumantur. Si enim is, qui mihi librum e. g. credidit, bibliopola ſit: ſufficit, ſi aliud ipſi exemplar eiusdem qualitatis reſtituam: niſi reſtituturum me idem ſpecie exemplar, expreſſe receperim.

(2) Sic dicitur: *tibi mutuo do mille aureos*, aut *centum ferri pondo*, aut *viginti modios frumenti*, aut *decem vini amphoras*, aut *centum menſuras olei &c.*

titates solent adpellari, *speciebus* contradistinctae.

Ceterum datur aliquid mutuo vel gratis, ita vt non plus, quam datum fuit, recipiatur: vel cum aliquo emolumento, quod *vsurae* vocabulo insignitur. Quae nihil habet naturali iuri repugnans: siquidem fuerit modica, & respondens lucro, quod alter ex pecunia, aut alia re credita facit, meoque damno, aut lucro cessanti, quod ex absentia rei meae capio: & vbi non exigatur ab hominibus tenuibus, apud quos mutuum vicem eleemosynae subit.

§. XII. (*a*) In contractu *societatis duo pluresue inter se pecuniam, res, aut operas conferunt, eo fine, vt quod inde redit lucri, inter singulos pro rata diuidatur; & si quid damni capiatur, id simili modo a singulis pro rata feratur.* De contractu *societatis.* (*a*) Vid. I. N. & G. Lib. V. Cap. VIII.

1. In qua societate, vti officii est, fidem & industriam adhibere: ita ex illa intempestiue, & in fraudem socii discedi non debet.

2. Ceterum societate soluta, quilibet post detractum lucrum, aut damnum, quantum intulit, recipit. Quod si autem vnus pecuniam, aut rem, alter operam contulerit: videndum est, quo modo facta sit collatio. Quando enim alterius opera tantum versatur circa istius pecuniam, aut rem tractandam

dam, aut distrahendam: partes lucri ita definiuntur, prout sese pecuniae, aut rei emolumentum ad pretium operae habet: & sors salua est, ac perit ei, qui contulit. Quando autem opera impenditur ad meliorandam rem ab altero collatam: iste pro ratione meliorationis, in ipsa quoque re partem habere intelligitur (1).

3. Ast vbi *omnium bonorum societas* est inita: singuli socii, vti quae lucrantur, fideliter conferre debent: ita contra ex communi massa pro ratione conditionis suae singuli sustentandi. Soluta autem societate, diuisio bonorum fit pro ratione eorum, quae singuli in societatem initio intulerunt: non adtendendo, per cuius bona societati lucrum, aut damnum prouenerit; nisi aliter sit conuentum.

De contractibus aleam continentibus.

(a) Vid. I.N. & G. Lib. V. Cap. IX.

§. XIII. Dantur quoque complures (a) *contractus, qui aleam continent.* Quos inter referre possis. 1. *sponsiones:* quando euentus alicuius, nondum (1) vtrinque notorii, ex-

---

§. XII. (1) Hoc casu condominium socius nanciscitur. Pone e. g. me textori dare C. pro quibus rudem lanam emit. Ex ea iste pannos conficit, eiusque opera itidem valet C. Vbi venditi panni fuerint: pecunia inde redacta, aequaliter est diuidenda.

§. XIII. (1) Valet tamen sponsio, etsi alterutri contendentium de euentu certo constiterit: nisi

existentiam alter adfirmat, alter negat; certo pretio vtrinque deposito, quod illi cedat, cuius adsertioni euentus congruere deprehensus fuerit.

2. Huc pertinent omnia *ludorum* genera, in quibus (2) aliquo pretio certatur. Inter quos tamen minus aleae habent, qui certamen ingenii, dexteritatis, solertiae, aut roboris continent. In quibusdam ingenium & alea pari vigore sese exserit. In aliis denique alea praedominatur. Etsi rectorum ciuitatis sit, dispicere, quousque ex vsu publico, aut singulorum sit, eiusmodi contractus tolerari.

3. Huc spectat *lotaria*; quando plures de re, quam collatitia pecunia emunt, post sorte decernunt, cui soli ea tota debeat cedere. Item *olla fortunae*: quando deiecto in vrnam certo tesserarum seu schedularum,

is dolo scientiam suam reticuerit, aut dissimulauerit. Vide, quae dixi in *Tractatu de Ludis Lib. II. Cap. II. §. 16.*

(2) Ad aequitatem ludorum, ceterorumque contractuum aleam continentium, non id tantum requiritur, vt quae vtrinque periculo exponuntur, sint aequalia; sed vt etiam periculum amittendi & spes lucrandi vtrinque proportionem habeat ad rem, circa quam certatur. Vide mox citatum *Tractatum de Ludis*, *Amstelodami* typis expressum an. 1709. in quo de ludis ex professo agitur.

inscriptarum & inanium, numero, pretio redimitur facultas easdem extrahendi; ita vt extrahens id accipiat, quod illarum inscriptio prae se fert.

4. Hisce contractibus adfinis est *adsecuratio*; seu contractus periculi auertendi & praestandi: (3) quo quis, certa pecunia accepta, in se suscipit & praestat pericula, quae subiturae sunt merces in alia loca transportandae; ita vt si has interire contigerit, adsecurator earundem pretium domino restituere teneatur.

De fideiussionibus. §. XIV. Ad maiorem firmitatem & securitatem contractibus frequenter solent adiici *fideiussiones* & *pignora*.

(a) Vid. J. N. & G. Lib. V. Cap. X.

(a) In *fideiussione alius homo, qui creditori idoneus iudicatur, principalis debitoris obligationem velut in subsidium in se suscipit*; ita vt nisi iste soluat, hic ipsius vices subeat; vt tamen quod erogauit, a principali debitore ipsi refundi debeat.

Etsi autem ad maiorem summam fideiussor, quam debitor principalis teneri non possit; non tamen repugnat, istum, quam hunc

(3) Maiorem vel minorem exigere adsecurator mercedem potest, prout grauioribus vel leuioribus periculis res subiicitur. Verum nullus est contractus, siquidem adsecurans rem, cui cauetur, saluam iam peruenisse, quo debebat, aut mercator eandem iam periisse nouerit.

hunc, (1) arctius teneri: quippe cum huic plus, quam illi, fidei fuerit habitum. Naturaliter tamen principalis debitor prius, quam fideiussor est adpellandus: nisi hic istius obligationem plane in se receperit; qui *expromissor* vocari solet.

Quod si plures pro vno fideiusserint: pro rata duntaxat erunt singuli conueniendi: nisi forte quis eorum soluendo non sit; aut eiusdem conueniendi non detur facultas. Tunc enim reliqui huius portione onerabuntur.

§. XV. Saepe quoque solet creditori in securitatem crediti tradi, aut adsignari a debitore certa quaepiam res, (*a*) *pignoris* aut *hypothecae* nomine; quousque istud fuerit exsolutum. Cuius finis est non solum, vt debitor ad soluendum vrgeatur desiderio rei suae recuperandae; sed & vt in promtu sit, vnde sibi soluatur. Inde & regulariter pignora tanti, aut maioris esse solent, quam ipsum debitum. *De pignoribus ac hypothecis.* (*a*) Vid. J.N. & G. Lib. V. Cap. X. §. 13. seq.

Ceterum *res, quae pignori opponuntur*, sunt vel *fructuosae*, vel *steriles*. Circa priores saepe adiici solet pactum ἀντιχρήσεως; seu

§. XIV. (1) Fideiussor e.g. pure ac simpliciter id potest promittere, ad quod non nisi conditionate se principalis debitor obligauerat. Potest idem solutionem breuiori tempore, aut loco minus commodo praestandam in se recipere &c.

vt creditor loco vsurae fructus istius pignoris percipiat. Circa posteriores autem *lex commissoria:* (1) vt nempe pignus cedat creditori, vbi intra certum tempus solutio non sit facta. Id quod naturaliter iniquum non est: vbi pignus pluris non est, quam debitum, & vsurae intermedii temporis: aut si quod excedit, domino restituatur.

Vti autem creditor pignus, solutione facta, debet restituere: ita interea non minorem, quam propriis rebus illi custodiam debet: & vbi pactum antichreticum non accesserit; sitque talis res, quae vsu adteratur; aut si debitoris vllo modo intersit: inuito hoc, eadem vti non potest.

Differt *hypotheca* a *pignore*, quod hoc constituatur rei traditione: illa autem, re non tradita, constat nuda adsignatione rei, inprimis immobilis; ex qua, solutione non facta, creditor suo credito potiri queat.

§. XVI.

§. XV. (1) Quin censeri debet haec clausula commissoria, tanquam tacite adposita, locum habere, quoties per longius temporis spatium debitor pignus non reluit. Nemo enim citra isthanc clausulam credere suum in diuturnum tempus, oblato pignore, voluerit: atque alias, cumulatis sensim vsuris, pignus sterile haud amplius suffecerit ad praestandum indemnem creditorem, cuius iura denique in nihilum recciderint.

§. XVI. Ceterum quaenam contrahentium sint officia, ex *fine* & *natura* horum *contractuum* liquido adparet.

Vnde adpareant in vniuersum officia contrahentium.

CAPVT XVI.

DE *MODIS, QVIBVS SOLVANTVR OBLIGATIONES,* QVAE EX PACTIS ORIVNTVR.

§. I.

INter (*a*) *modos soluendi obligationes* ex pactis oriundas, quibusque adeo officia inde promanantia exspirant, maxime naturalis est 1. *Expletio*, aut *solutio* eius, de quo fuit conuentum. Vbi licet regulariter is, qui debet, soluere teneatur: tamen si praestatio fiat ab alio, nomine eius, qui obligationem contraxit: haec dissoluitur; (1) siquidem alias nihil intersit, abs quo expletio fiat. Ita tamen vt qui pro altero, animo non

Variis modis *soluuntur obligationes* ex pactis oriundae.

Et 1. quidem *expletione* aut *solutione* eius, de quo fuit conuentum.

§. I. (1) Sic e.g. si credita sit pecunia: modo tantundem, ac creditum est, probis nummis recipiatur; vndecunque procedat solutio, nihil interest. Verum si opus aliquod peritus artifex promiserit: per quemcunque alium praestare illud nequit: nec enim pluribus operariis eadem, quae ipsi, dexteritas longe fuerit; vnde alteri, cui operam iste suam addixit: inde decederet, quod ignobile opus pro egregio, quod exspectabat, consequeretur.

(*a*) Vid. J. N. & G. Lib. V. Cap. XI.

non donandi, soluit, ab hoc, quod erogauit, repetere queat.

Soluendum praeterea ei, cui debetur, aut quem hic delegauit, vt ipsius nomine debitum recipiat.

Et denique illud ipsum praestandum, aut soluendum, de quo conuentum fuit: non aliud eius loco: integrum, non mutilum: non pars duntaxat: non diuisum; loco itidem & tempore conuento. Etsi saepe humanitas creditoris, aut impotentia debitoris subigat terminum solutionis prorogare, aut diffindere, vel etiam aliud pro alio accipere.

2. Compensatione.

§. II. 2. Tolluntur quoque obligationes *compensatione:* quae est crediti & debiti inter se contributio; seu quando debitor ideo liberatur, quia eidem ipse creditor rem eiusdem generis, & quae tantidem est, vicissim liquido debet. Cum enim, inprimis in rebus fungibilibus, tantundem sit idem; & vero vbi mutuum est debitum, mihi statim tantundem esset reddendum, atque ipse accepi: igitur declinandis inutilibus solutionibus commodissimum est, vtrumque suum retinendo solutione defungi.

Patet autem, compensari proprie posse res fungibiles eiusdem generis, quarum soluen-

darum

darum tempus praesens est, aut praeteriit: non alias res, aut praestationes diuersae naturae; nisi forte illae vtrinque in sui aestimationem, seu in pecuniam resoluantur.

§. III. 3. Tollitur quoque obligatio *condonatione* seu *remissione* eius, cui quid debebatur, & cuius interest, obligationem fuisse expletam. Ea solet fieri vel *expresse*, per adhibita signa consensum testantia; puta, data acceptilatione, redditis aut abolitis chirographis: vel *tacite*, si quis ipse impediat, aut in causa sit, quominus quod sibi debetur, possit praestari. *3. Condonatione seu remissione debiti.*

§. IV. 4. Solent quoque solui obligationes, quae vtriusque partis praestatione constant, re adhuc integra, *mutuo dissensu*: nisi leges (1) positiuae id prohibuerint. Vbi autem ab altera parte iam quid sit praestitum: accedat oportet vel huius condonatio, (2) vel vt alia ratione id sarciatur. *4. Mutuo dissensu partium.*

§. V. 5. Praeterea non tam soluitur, quam abrumpitur obligatio *alterius partis perfidia*. Quando enim vnus non praestat, de quo est con- *5. Perfidia alterius partis.*

§. IV. (1) Exempli loco sunt *contractus matrimoniales*.

(2) Vt si emtor, merce nondum sibi exhibita, pretium soluerit: aut vice versa, venditor, pretio nondum recepto, mercem tradiderit. Priori enim casu venditor pretium; altero, mercem emtor tenetur restituere.

conuentum: neque alter tenetur praestare, quod intuitu istius praestationis in se recepit. Nam capita praestandorum in pactis priora, posterioribus insunt per modum conditionis; quasi ita dictum foret: *praestabo, si tu praestiteris prius.*

6. Mutatione status, in quo fundabantur obligationes.

§. VI. 6. Exspirant quoque obligationes, quando *statum*, in quo eaedem vnice fundabantur, *mutauerit* vel ille, qui praestare, vel is, (1) cui praestari debebat.

7. Tempore.

§. VII. 7. Ipso *tempore* exspirant obligationes, quarum duratio a puncto aliquo temporis suspensa fuit: nisi expressa, aut tacita partium conuentione illa prorogata fuerit. Necessum est tamen, vt intra illud tempus facultas exigendi obligationem (1) extiterit.

§. VIII.

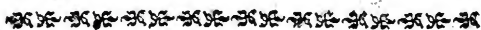
---

§. VI. (1) Ciuis e. g. ad praestandum priori magistratui obsequium non amplius tenetur, ex quo in alienam ciuitatem ipse transierit; aut qui magistratum gerebant, iam munere suo abierint.

§. VII. (1) Intelligenda est haec restrictio de eiusmodi conuentionibus, quibus necessario requiritur, vt quis per totum conuentionis tempus ipse eo fruatur, de quo cum altero conuenit. Si enim conductis e. g. in annum aedibus, in alio loco iam morbo decubuerim, ita vt per totum illud tempus inhabitare istas aedes non licuerit: vti non ideo abrupta est locatio: ita nec illo obtentu postulari eiusdem prorogatio potest.

§. VIII. 8. Per *delegationem* substituit quis creditori suo consentienti debitorem suum, vt hic loco ipsius debitum suum exsoluat. Vbi creditoris quidem consensus requiritur; non autem tertii istius debitoris, quem etiam ignarum & inuitum alteri volenti delegare possum. Nam nihil interest, vtri quis soluat: multum autem, a quo quis debitum exigat. *8. Delegatione.*

§. IX. 9. *Morte* denique soluuntur obligationes in persona alicuius radicatae. Subiecto quippe sublato, accidentia quoque extingui necessum est. Saepe tamen in superstitibus defunctorum obligatio continuatur. Idque, vel quia superstes ex officio pietatis, aut alias ob rationes defuncti obligationes explendas in se suscipit: vel quia ex defuncti bonis obligationi erat satisfaciendum; quae cum isto onere in heredem transierunt. *9. Morte.*

CAPVT XVII.

DE *INTERPRETATIONE* PACTORVM ET LEGVM.

§. I.

ITa quidem est, vt neque in illis, quae imperio iniunguntur, quis vlterius obligetur, quam superior voluit; neque ad quae quis vltro sese adstringit, vlterius teneatur, *Necessitas pacta & leges rite interpretandi.*

neatur,

neatur, quam ipse voluit. Quia tamen de voluntate hominis alter homo iudicare non potest, nisi ex actibus & signis in sensus incurrentibus: inde *demum in id quilibet obligari in* (1) *foro humano censetur, quod recta signorum interpretatio suggerit.* Vnde tam ad leges, quam ad pacta rite intelligenda, & exinde officio explendo, plurimum prodest, (*a*) *regulas bonae interpretationis*, circa *verba* potissimum, tanquam communissimum signum, constitui.

(*a*) Vid. J.N. & G. Lib. V. Cap. XII.

Quomodo sint intelligenda *verba popularia.*

§. II. De *verbis popularibus* haec est regula: *verba regulariter intelligenda sunt in proprio suo & famoso significatu, quem ipsis imposuit non tam proprietas aut analogia grammatica, aut deriuationis conformitas, quam popularis vsus*; quem penes arbitrium est & ius & norma loquendi.

Quomo-

§. III. *Vocabula artium explicanda sunt secun-*

§. I. (1) Etsi in animo quis habuerit, in quid vlterius sese obligare, quam quod verba secundum rectam suam interpretationem prae se ferunt: non ideo tamen vel in foro diuino praestandi hoc ipsum, quod excedit, vlla existit obligatio; quippe cum circa istud acceptatio defuerit alterius partis, quae internam augurari mentis destinationem haud potuit. Vnde non perspicio, in quem finem hanc restrictionis speciem Auctor heic adiecerit.

cundum (1) *definitiones prudentium cuiusque artis*. Quod (2) si vocabula artium a diuersis diuersimode definiantur: ad lites praescindendas facit, popularibus verbis exprimere, quid per eam vocem intelligamus. do explicanda *vocabula artium*.

§. IV. *Coniecturis* autem ad eruendum genuinum sensum opus est: si vel verba simplicia, aut verborum complexio, sint *ambigua:* aut si partes quaedam orationis sibi inuicem *videantur repugnare*, vt tamen dextra explicatione adhibita conciliari inuicem possint. Nam vbi certa & manifesta est repugnantia: posterius derogabit prioribus. *Coniecturis* opus est, si in sermone aliqua *ambiguitas*, aut *adparens repugnantia* deprehendatur.

§. V. *Coniecturae* voluntatis rectique sensus, in sermone ambiguo aut intricato, petuntur potissimum *ex substrata materia*, *ex effectu*, & *coniunctis*. Hae coniecturae petuntur

1. Circa *materiam* haec est regula: *Verba regulariter sunt intelligenda secundum substratam* 1. *Ex substrata materia*

§. III. (1) Nisi is, qui loquitur, cum artis, tum vocabulorum sit imperitus. Tunc enim ex sermonis serie aliisue circumstantiis, quem forte sensum iste habuerit in animo, iudicandum fuerit.

(2) Alienum a proposito est hoc monitum. Nec enim heic quaeritur de modo, quo loqui conueniat, vt propriam quis voluntatem liquido significet: sed tantum de regulis, quibus de alterius mente, vbi ea obscurius expressa fuerit, constare queat; prout illud ad Opus Maius est adnotatum.

tam materiam. (1) Nam ſemper illi, qui locutus eſt, materia, de qua ſermo inſtitutus eſt, ob oculos verſari praeſumitur: ideoque ſemper ad eandem ſententia verborum adtemperanda.

2. *Ex effectu & conſequentibus.*

§. VI. 2. De *effectu* & *conſequentibus* haec eſt regula: *Vbi verba crude & ſimpliciter accepta, vel* (1) *nullum, vel* (2) *abſurdum aliquem*

---

§. V. (1) Sic ſi initae inter duos Praefectos bellicos induciae *quindecim dierum* fuerint, teſtatur abunde ipſa induciarum materia, intellectum eſſe per vocem *diei*, ſpatium 24. horarum aequalium, noctis durationem, aeque ac moram ſolis ſupra Horizontem complectens. Vnde friuola fuerit cauillatio, ſi, non obſtante conuentione, alter hoſtium occupare alterum noctu, hoſtileſque tunc aduerſus ipſum actus exercere ſuſtinuerit.

§. VI. (1) Talis fuit illius diſcipuli cauillatio, qui promiſſa in mercedem magiſtro ſuo Rhetorices, certa pecuniae ſumma, tunc demum ſoluenda, *vbi primam, quam acturus in foro eſſet, cauſam obtinuiſſet:* paſſus deinde eſt, ſe a magiſtro, cui ſatisfacere renuebat, in foro conueniri; reputans, ſe hac ratione a ſoluendo fore liberum, eo obtentu, quod condemnatus ad id ipſum a iudicibus, iam *primam ſuam cauſam amiſiſſet.* Quippe tali verborum interpretatione, conuentio nullum plane effectum erat ſortitura.

(2) Huc pertii et caſus miſelli illius barbitonſoris, qui *Bononiae*, quod alicui in platea venam ſecuiſſet, delatus fuit, quia ibi ſtatutum erat, vt quicunque in platea alteri *ſanguinem elicuiſſet*, grauiſſimas poenas daret. Vide EVERHARDI

quem effectum post se essent tractura: a receptiore sensu paulisper deflectendum; quatenus nullitatis, aut absurditatis vitandae necessitas requirit.

§. VII. 3. Ex *coniunctis* validissimae sumuntur coniecturae: quia regulariter quilibet sibi constare praesumitur. Coniuncta sunt vel *loco*, vel tantum *origine*. De prioribus haec est regula: *Si sensus in eiusdem sermonis loco aliquo plane & perspicue sit expressus: obscuriores locutiones ex illis planis sunt interpretandae.* Cui vicina est altera: *In omni sermone interpretando accurate ad antecedentia & consequentia est adtendendum*; quibus interiecta adtemperari & respondere praesumuntur. De posterioribus autem ista habetur regula: *Unius & eiusdem hominis obscurum dictum interpretandum est ex ipsius dictis clarioribus, licet alio tempore & loco prolatis*: nisi manifeste adpareat, ipsum sententiam mutasse. 3. *Ex coniunctis* cum *loco*, tum *origine*.

§. VIII. Plurimum quoque prodest ad verum sensum inuestigandum, in legibus cumprimis, inspicere *rationem legis*; seu caussam & respectum illum, qui ad legem ferendam lato- *De ratione legis.*

Locos Legales, Loc. ab absurdo pag. 144. Manifeste enim absurdum fuerat, sub verbis, *elicere sanguinem*, salutarem chirurgi operationem comprehendere.

latorem mouerit: inprimis vbi constat, vnicam eam legis rationem fuisse. De qua haec regula est: *Illa interpretatio legis est sequenda, quae rationi legis congruit: & contra reiicienda, quae ab eadem discrepat.* Item: *Cessante ratione legis vnica & adaequata, cessat ipsa lex.* Verum vbi plures eiusdem legis fuerint rationes: non statim vna cessante, tota lex cessat: cum reliquae rationes ad eius vim sustinendam sufficere possint. Saepe quoque sola voluntas legislatoris sufficit; vtut ratio legis subiectos lateat.

Extendenda aut restringenda est vocabulorum significa-

§. IX. Obseruandum praeterea est, multa vocabula habere *plures vna significationes*; alteram *laxiorem*; alteram *strictiorem*. Sed & aliam materiam esse *fauorabilem*; aliam *odiosam*; aliam *mixtam* (1). *Fauorabile* est, quod

§. IX. (1) Incerta pariter ac inutilis est haec distinctio. Promissa & pacta, vt & priuilegia, cum circa res licitas ac innoxias, prout hoc loco supponendum, versantur, natura sua indifferentia sunt, adeoque nec extendi, nec restringi, nisi quantum eorum auctoris intentio postulat, debent. Porro in casibus adlegari solitis, vsitata interpretatio aut fieri potest, non habito eius quod odiosum vel fauorabile in iis deprehenditur, respectu: vt si dictum fuerit, hoc vel illud ius *alicui pro se & suis descendentibus* concessum esse: suffecerit vulgaris vocabuli, *descendentium*, vsus, vt priuilegium non ad eos qui primi sunt gradus, restringatur; aut vero ali-

quod vtriusque partis aequalem facit conditionem: quod communem vtilitatem spectat: quod actus quoslibet conseruat: quod pacem promouet &c. *Odiosum* est, quod vnam duntaxat partem, aut vnam magis, quam alteram grauat: quod poenam in se continet: quod actum reddit irritum, aut priora immutat: quod bellum promouet. *Mixtum* est, v. g. si quod priora quidem immutat; sed pacis tamen causa. **tio, prout *materia fauorabilis* est, aut *odiosa*.**

De istis haec est regula: ***Fauorabilia latius, odiosa strictius interpretanda.***

quid etiam Auctoris nostri principiis minus consentaneum inuoluit; dicit enim e. g. fauorabile esse, quod communem vtilitatem spectat: iam quis non norit, poenarum inflictionem, quam inter odiosa recenset, publicae vtilitati conuenire? Denique praeterquam quod ista distinctio rationum conflictum impedientem quominus decidi quicquam possit, aliquando inducit: saepenumero etiam interpretationem sensui loquentis manifeste aduersam suggerere apta fuerit. Pone e. g. magistratum sub graui comminatione exportari ex regione frumentum vetuisse: & vero aliquem exportare farinam: hoc casu, ex principiis Auctoris, is qui in exteras regiones farinam exportauerit, non poterit puniri; grauata enim eius est libertas, ac prohibitio poenam in se continet: quae ambo quidem sunt odiosa. Ceterum vide quae adnotaui ad J. N. & G. *Lib. V. Cap. II. §. 12.*

De extendenda lege ad certos casus, eadem non expressos.

§. X. Dantur quoque *coniecturae aliunde, quam ex verbis ortae*; quae efficiunt, vt *interpretatio* quandoque sit *extendenda*, quandoque *coarctanda*. Etsi facilius dentur rationes, quae suadeant interpretationem coarctari, quam extendi.

Potest igitur lex ad casum, qui in lege non exprimitur, extendi: si constet, rationem, quae in illum casum quadrat, vnicam fuisse, quae legislatorem mouerit; eamque ab ipso consideratam fuisse in sua generalitate, & vt (1) aequipollentes quoque casus complecteretur. Sed & extendi lex debet ad illos casus, qui in fraudem legis ab hominibus praue solertibus inueniuntur.

De restrictionibus

§. XI. Vt autem verba generaliter posita restringantur, contingit aut *ex defectu volun-*

§. X. (1) Nec enim necessum existimat legislator, omnes semper ac singulos casus enunciare. Quippe tales dantur, quibus res ita est liquida, vt eo ipso in mentem non veniat, omne id, quod legis vel pacti ambitu comprehenditur, exprimere. Veluti e. g. vbi lex poenam ei, qui *patrem occiderit*, infligendam decernit: manifestissimum est, voluisse legislatorem, istud pariter de eo, qui *matrem* interemerit, intelligi; & quod *matris*, cui eandem filius, quam patri, reuerentiam debet, peculiariter mentionem non iniecerit, inde esse, quod exprimere rem, cuilibet per se patentem, superfluum duxerit.

luntatis originario: aut ex casus emergentis cum voluntate repugnantia (1). prouenientibus ex *defectu voluntatis originario.*

Quod aliquis ab initio quid noluisse praesumatur, intelligitur 1. *ex absurdo*, quod alias inde sequeretur: id quod nemo sanus voluisse iudicatur. Inde *verba generalia sunt restringenda, in quantum alias absurditas inde erat emersura.* 2. *Ex* (2) *defectu rationis*, quae

§. XI. (1) Deprehensum est in hac diuisione, ex GROTIO depromta, aliquid vitii: circa quod vide dicta ad Opus Maius de J. N. & G. *Lib. V. Cap. XII.* §. 9. *not.* 2. 2dae Edit. At disculpare vtrumque Auctorem vtique licuerit, explicata prioris mente melius, ac factum est: prout illud in notis ad *Jus Belli & Pacis* ostendam.

(2) Addendae hic sunt nonnullae exceptiones. 1. Vbi plures fuerint rationes, quae ad determinandum legislatorem vel contrahentes parem efficaciam habuerint: vna quidem cessante, verba legis aut conuentionis par est restringere. Ast si principalis ratio adsit, quamdiu haec substiterit, etsi vna aut plures rationes subordinatae forsan cessauerint: non propter hanc solam causam restrictio locum habuerit: quemadmodum e contrario, deficiente ista principali ratione, reliquae omnes vim suam amittunt. 2. Non sufficit, ad suadendam hoc vel illo casu restrictionem, malum lege cautum actu non contigisse: modo certum sit, accidere potuisse illud malum: totam suam vim lex retinet. 3. Etsi ratio legis in certis casibus minus frequentibus cessauerit: non ideo tamen restringere generalem locutionem licet: vbi coniicere datur, legislatorem ad eiusmodi exceptio-

quae vnice ipsius voluntatem mouit. Inde *sub generali locutione non comprehenduntur casus, in quos ratio legis vnica & adaequata non quadrat*: 3. *Ex defectu materiae*, de qua semper is, qui loquitur, cogitasse censetur. Inde & *ad eandem verba generalia semper sunt adtemperanda.*

De *restrictionibus* prouenientibus *ex casus postea emergentis cum voluntate repugnantia.*

§. XII. Quod autem *casus, qui postea emergit, cum voluntate* eius, qui aliquid constituit, *pugnet*: id deprehenditur vel *ex naturali ratione*; vel *ex aliquo signo voluntatis.*

(*a*) Vid. supra Cap. II. §. 10.

Prius contingit, si ab *aequitate* foret discedendum, nisi certi casus ab generali lege eximerentur. Est quippe (*a*) aequitas correctio eius, in quo lex deficit ob vniuersalitatem. Quia enim omnes casus praeuideri, nec ob infinitam varietatem exprimi possunt: ideo *quando generalia verba ad speciales casus sunt adplicanda: eximendi sunt illi casus, quos exemturus fuerat ipse legislator, si super tali casu consultus fuisset.* Ad isthanc tamen aequitatem decurrere non licet, nisi

nes, siue quod rarius obueniant, siue quod difficili admodum discussioni occasionem sint praebiturae, adtendere plane noluisse. Sic testamentum factum ab impubere, non desierit esse nullum: etsi contigerit, istum sufficienti praeditum esse iudicio ad testandum matura cum deliberatione ac prudentia; & lex propter talis iudicii defectum testamenta talium impuberum irrita declarauerit.

nisi sufficientia indicia subigant. Inter quae certissimum est, si adpareat, violatum iri legem naturalem, vbi expresse quis litteram legis humanae sequi velit. Proximum ab hoc, si non quidem illicitum sit verba legis sequi; sed tamen rem humaniter aestimanti id nimis videatur graue & intolerabile, siue in vniuersum omnibus hominibus, siue certis personis: aut si finis tanti non videatur, qui tam care sit redimendus.

§. XIII. Denique & ab vniuersali locutione facienda est exceptio: si verba alio loco posita, cum praesenti lege aut pacto non quidem directe pugnant; sed propter certam temporis circumstantiam heic & nunc simul obseruari nequeunt. Heic igitur certae sunt obseruandae regulae, vt intelligi possit, quaenam lex in eo casu, vbi vtrique simul satisfieri nequit, praeferri debeat.

De collisione duarum legum, aut conuentionum.

1. *Id, quod permittitur tantum, cedit* (1) *ei, quod iubetur.*

2. *Quod faciendum est certo tempore, praefertur ei, quod quouis tempore fieri potest.*

R 5 3. *Ad-*

§. XIII. (1) Non valet haec regula, nisi vbi permissio generalis, iussio vero specialis fuerit. Constat enim e contrario, id, quod generaliter iubetur, cedere ei, quod specialiter permittitur. Quippe posteriori hoc casu, permissio iussui exceptionem dat; veluti priori, iussus permissum limitat.

3. *Adfirmatiuum praeceptum cedit* (2) *negatiuo:* seu quando praecepto *adfirmatiuo* satisfieri nequit, nisi violato praecepto *negatiuo:* istius impletio (3) erit in praesens omittenda.

4. *Inter conuentiones legesque cetera aequales, peculiaris praefertur generali* (4).

5. *Inter duas praestationes, certo temporis articulo inuicem collisas, quarum vna causas magis honestas aut vtiles, quam altera, habet: hanc isti cedere par fuerit* (5).

6. (6)

(2) Distinguendum & heic, an praeceptum adfirmatiuum aut negatiuum, generale sit, an speciale: prout obseruatum est ad J. N. & G. *Lib. V. Cap. XII. §. 25.* Vide *notam* superiorem.

(3) Sic e. g. erogari eleemosyna non debet, vbi fieri istud, nisi ablata re aliena, nequeat. Posito, gloriam Dei, vexatis religionis causa hominibus, promoueri vtcunque posse: neque hoc medio, vtpote cum legis naturalis, tum etiam Euangelii prohibitioni aperte contrario, vti licuerit. Vide supra *Cap. I. §. 22.*

(4) Inde est, quod peculiaris restrictionem generali aut exceptionem formet: vt si duae sint leges, quarum vna filiosfamilias nondum emancipatos facere vetet testamentum: altera vero illud filiisfamilias militiae vel ecclesiae operam dantibus indulgeat. Ex isto principio peculiaria prouinciae aut vrbis alicuius statuta generalibus regni legibus derogant.

(5) Sic praestat inseruire publico, quam priuato: satius est, egregias scientias excolere, quam arti alicui illiberali dare operam.

6. (6) *Iniuratum pactum cedit iurato:* quando vtrique simul satisfieri nequit.

7. *Obligationi perfectae cedit imperfecta* (7).

8. *Lex beneficentiae, ceteris paribus, cedit legi gratitudinis.*

DE

(6) Vera haec regula non est, nisi cetera omnia supposueris paria. Si enim de duobus pactis directe inuicem oppositis agatur: posterius tempore priori, siue iuratum sit, siue minus, praeualere debet. Quod si autem ambo pacta tantum diuersa fuerint: peculiare maiorem, quam generale, vim obtinet.

(7) Sic exsoluenda prius debita, quam erogentur eleemosynae. Posteriores hae duae regulae quinta continentur, cuius, prout cuilibet patet, non nisi consectaria sunt.

DE
OFFICIIS HOMINIS ET CIVIS,
Secundum
LEGEM NATVRALEM.

Liber Secundus.

CAPVT I.
DE *STATV* HOMINVM *NATVRALI.*

§. I.

Quid sit status moralis.

PRoximum est, vt inquiramus de illis officiis, quae homini obeunda incumbunt ex *diuerso statu*, in quo in vita communi degere deprehenditur. Vocamus autem *statum* in genere, illam (*a*) *conditionem, in qua homines constituti intelliguntur, ad certum genus actionum obeundum:* quem etiam peculiaria fere iura comitantur.

(*a*) Vid. J. N. & G. Lib. I. Cap. I.

Quotuplex sit status.

§. II. *Status* hominum est vel *naturalis*, vel *aduentitius*.

Natu-

Naturalis triplici modo confiderari, folo praelucente rationis lumine, poteft: vel *in ordine ad Deum* creatorem: vel *in ordine fingulorum hominum ad fe ipfos:* vel *in ordine ad alios homines.*

§. III. Priori modo confideratus *naturalis* *ftatus* hominis, eft illa *conditio, in qua a creatore eft conftitutus, dum eximium prae ceteris animal eundem effe voluit.* Ex quo ftatu fluit, quod homo debeat auctorem fui agnofcere, colere, & ipfius opera admirari; ac diuerfa plane ratione a brutis vitam fuam exigere. Inde & ei *ftatui* opponitur *vita & conditio brutorum.* De *ftatu naturali*, confiderato *in ordine ad Deum.*

§. IV. Altero modo ftatum hominis naturalem confiderare poffumus: (a) *fi animo fingamus, qualis eiusdem conditio futura effet, fi quilibet fibi foli relictus foret, fine vllo adminiculo ab aliis hominibus accedente;* & quidem pofita illa naturae humanae conditione, qualis iam deprehenditur. Quae fane miferior, quam cuiusuis belluae, videtur futura fuiffe: fi expendatur, quanta cum debilitate in hunc mundum iam egrediatur homo, periturus ftatim fine aliorum auxilio; & quam rudem fit vitam idem exacturus, fi nihil aliud cuique adeffet, quam quod propriis viribus ingenioque debeat. Quin potius, quod ex tanta imbecillitate ad- De *ftatu naturali*, confiderato *in ordine fingulorum hominum ad fe ipfos.*

(a) Vid. fupra Lib. I. Cap. III. §. 3.

adolescere potuimus; quod infinitis iam commoditatibus fruimur; quod animum corpusque in nostrum & aliorum vsum excoluimus: id omne ab auxilio aliorum hominum prouenit. Et in hoc sensu, *status naturalis* opponitur *vitae per industriam hominum excultae.*

De statu naturali, in ordine ad alios homines.

§. V. Tertio modo *statum* hominis *naturalem* consideramus, *prout intelliguntur homines sese inuicem habere ex nuda illa & communi cognatione, quae ex similitudine naturae resultat, ante pactum aliquod, aut factum humanum, quo peculiariter vnus alteri redditus fuit obstrictus.* Quo sensu, in statu naturali inuicem viuere dicuntur, qui neque communem habent dominum; & quorum vnus alteri non est subiectus; quique inter se neque beneficio, neque iniuria sunt cogniti. Quo sensu, *status naturalis* opponitur *statui ciuili.*

Concipitur vltimus vel *per fictionem;* vel *prout reuera existit.*

§. VI. Huius porro *status naturalis* indoles considerari potest, vel prout *per fictionem repraesentatur*; vel *prout reuera existit.* (a) Prius fit, si vel concipiamus, ab initio aliquam multitudinem hominum simul extitisse, sine vlla vnius ab altero dependentia; vti de *Cadmaeis* fratribus in fabulis est: vel si fingamus, totum genus humanum iam ita dissolutum esse, vt quilibet seipsum seorsim

(a) Vid. J.N. & G. Lib. II. Cap. II.

orsim gubernaret; & nemo vlli alio esset vinculo coniunctus, quam similitudine naturae. Sed status naturalis, qui reuera existit, id habet, vt quis cum aliquibus hominibus peculiari societate iungatur; cum reliquis autem omnibus nihil praeter speciem humanam obtineat commune, nec alio nomine quicquam ipsis debeat. Qualis status iam inter diuersas ciuitates, ac ciues diversarum rerumpublicarum existit; & quondam inter familias segreges obtinebat.

§. VII. Manifestum quippe est, vniuersum genus humanum nunquam simul & semel in statu naturali extitisse. Qui enim ex protoplastis geniti erant, ex quibus quicquid est mortalium originem ducit, prout diuinae tradunt scripturae, eidem potestati patriae subiecti erant. Neque tamen eo minus postea status hicce naturalis inter quosdam homines emersit. Nam primi mortalium, vt orbem adhuc vastum implerent, & laxiorem sibi suisque pecoribus habitationem quaererent, relictis laribus paternis, in diuersa discesserunt, suamque sibi fere singuli mares familiam constituerunt. Inter quorum posteros itidem sese dispergentes, peculiare cognationis vinculum, & ortus inde adfectus paulatim exoleuit, & commune tantum illud, ex similitudine naturae

Qua ratione emerserit *status naturalis*, prout iam existit.

rae

rae resultans, remansit. Donec postea, cum genus humanum insigniter fuisset multiplicatum, deprehensis vitae segregis incommodis, paulatim proximi quique cohabitantes in ciuitates coiuere; minores primo, dein maiores, ex pluribus minoribus vltro aut per vim coalitis. Quas inter ciuitates, vtpote nullo alio, quam communis humanitatis vinculo iunctas, status naturalis vtique adhuc existit.

De *iuribus* statum naturalem comitantibus.

§. VIII. Eorum autem, qui in statu naturali viuunt, hoc est praecipuum *ius*, quod nemini, praeterquam Deo, sint subiecti atque obnoxii. Quo respectu etiam ille status nomine *libertatis naturalis* venit: per quam quilibet citra antegressum factum humanum, sui iuris potestatisque, ac nullius hominis imperio subiectus esse intelligitur. Quo ipso etiam quiuis cuius alteri, cui neque ipse subiectus est, neque eundem sibi subiectum habet, *aequalis* censetur.

Cum porro homini lumen rationis sit insitum, quo praelucente actiones suas temperare possit: consequitur, quemlibet, qui in naturali libertate viuit, in regundis suis actionibus a nullo mortalium dependere; sed ex proprio iudicio atque arbitrio omnia, quae sanae rationi congruunt, agendi habere potestatem. Et cum homo ob commu-

nem

nem inclinationem, omnibus animantibus insitam, non possit non ad conseruationem sui corporis vitaeque, nec non ad dispellenda ea, quae eandem destruere videntur, omnibus modis incumbere, mediaque ad eum finem adhibere; & vero in statu naturali nemo habeat alterum hominem superiorem; cui voluntatem iudiciumque suum submiserit: inde in eo statu quilibet ex proprio iudicio definit de aptitudine mediorum, an ad conseruationem sui conducant, nec ne. Nam si vel maxime alterius consilium audiat: penes ipsum tamen est, an velit alienum consilium probare, vel non. Vt tamen isthaec propria sui gubernatio recte sese habeat, requiritur, vt ea iuxta dictamen rectae rationis legemque naturalem suscipiatur.

§. IX. Status naturalis, vtut libertatis nomine & immunitatis ab omni subiectione insigniter blandiatur: idem tamen, antequam ab hominibus in ciuitates fuerit concessum, plurima habet adiuncta *incommoda*; (*a*) siue fingamus, omnes & singulos in eo existere; siue consideremus conditionem patrumfamilias segregum. Nam si animo concipias hominem, etiam adulta aetate, in hoc mundo destitutum solum, & sine omnibus commodis & adminiculis, quibus vitam

De *incommodis* status naturalis, respectu eorum, qui extra omnem societatem ciuilem sunt constituti.

(*a*) Lib. I. Cap. III. §. 3.

tam cultiorem & molliorem reddidit solertia hominum: videbis animal nudum, mutum, inops, famem radicibus & herbis, sitim obuia aqua, iniurias aëris antris vtcunque dispellens, feris bestiis expositum, & ad cuiusuis occursum pauidum. Paulo cultior vita potuit esse inter eos, qui in familiis segregibus degebant; sed quae tamen cum vita ciuili nullo modo comparari poterat, non tam ob indigentiam, quam inter coercitas cupiditates familia sic satis videtur posse dispellere, quam quod securitati parum ibi sit consultum. (1) Et vt in pauca rem conferamus: in statu naturali quisque propriis tantum viribus protegitur; in ciuitate omnium: ibi fructus ab industria sua nemini certus; heic omnibus: ibi imperium adfectuum, bellum, metus, paupertas, foeditas, solitudo, barbaries, ignorantia, feritas; heic imperium rationis, pax, securitas, diuitiae, ornatus, societas, elegantia, scientiae, beneuolentia.

Quam infida sit pax in statu naturali, etiam re-

§. X. Quanquam autem natura ipsa inter homines aliquam cognationem esse voluerit, cuius vi nefas sit, alteri homini nocere, & potius fas sit cuiuis, aliorum commodis sese dispen-

§. IX. (1) Heic Auctor commoda status ciuilis prae statu naturali praeter modum exaggerat. Vide, quae dixi in notis ad J. N. & G. *Lib. II. Cap. II. §. 2.*

dispensare: tamen inter eos, qui in naturali libertate inuicem viuunt, haec cognatio sat debiles fere exerit vires; ita vt quiuis homo, qui non est noster ciuis, seu quicum in statu naturali viuimus, non quidem pro hoste, sed tamen pro amico parum firmo sit habendus. Cuius rei ratio est, quod homines non solum sibi inuicem maxime possint, sed & (a) variis de causis saepissime velint nocere. Alios quippe prauitas ingenii, aut dominandi & superflua habendi libido ad laedendos alios incitat: alii, modesto licet ingenio, studio se conseruandi, & ne ab aliis praeueniantur, in arma ruunt. Multos eiusdem rei desiderium; alios ingeniorum contentio committit. Inde in isto statu tantum non perpetuae vigent suspiciones, diffidentia, studium aliorum vires subruendi, libido alios praeueniendi, aut ex aliorum ruina vires suas augendi. Ergo vti probi est hominis, rebus suis contentum, alios non lacessere, nec aliena adpetere: ita cauti est, suaeque salutis amantis, ita omnes homines amicos credere, vt tamen iidem mox hostes fieri queant; ita pacem cum omnibus habere, quasi quae mox bello mutari possit. Qua de causa & felix habetur respublica, quae etiam in pace de bello cogitat.

spectu eorum, qui in ciuili societate degunt.

(a) Vide supra Lib. I. Cap. III. §. 4.

Quomodo dirimantur controversiae inter eos, qui in statu naturali viuunt.

(a) Vid. J.N. & G. Lib. V. Cap. XIII.

§. XI. In (a) statu porro naturali, si vel quis alteri vltro non praestet, quae ex pacto debet; aut si iniuriam intulit; aut si alias controuersiae quid oriatur: nemo est, qui pro imperio alterum ad praestandum debitum reparandamue iniuriam adigere, litemque decidere possit, vti in ciuitatibus, vbi iudicis communis auxilium implorare datur. Quia tamen non ob quamuis caussam natura in bellum ruere permittit, etiam vbi quis de iustitia suae causae ampliter sit persuasus: igitur prius tentandum, num molliori via res possit componi: *disceptatione* scilicet partium *amica*, & puro, non conditionato, *compromisso*, seu prouocatione ad *arbitros*.

Qui *arbitri* aequos sese vtrique parti gerere debent, & in ferenda sententia nihil odio, aut gratiae dare, sed vnice merita caussae respicere. Quam ob rationem etiam non solet quis capi arbiter in ea causa, in qua ipsi commodi vel gloriae peculiaris spes maior adparet ex victoria vnius partis, quam alterius; adeoque vbi ipsius interest, alterum quocunque modo causam obtinere. Hinc & nullum pactum aut promissum intercedere debet inter arbitrum & partes, cuius vi pronunciare in gratiam alterius teneatur.

Quod

Quod si arbiter neque ex communi partium confessione, neque ex certis instrumentis, aut indubiis rationibus & signis, quid in facto sit, cognoscere valeat: ex effatis *testium* id erit cognoscendum. Quos licet ad verum dicendum lex naturalis, & plerumque iuramenti religio adstringat: tutissimum tamen fuerit, tales non admittere, qui erga alterutram partem ita sunt adfecti, vt conscientiae ipsorum cum gratia, odio, vindictae libidine, alioque violento animi motu, aut etiam arctiore quadam necessitudine sit velut luctandum: quibus superandis non omnibus sat constantiae est.

Aliquando etiam per *communium amicorum interpositionem* lites tolluntur: quod merito inter sanctissima officia habetur.

Ceterum in hoc statu executionem, vbi vltro ab altero non praestatur, quod debetur, sibi quisque facit.

CAPVT II.
DE *OFFICIIS CONIVGALIBVS.*

§. I.

INter *status aduentitios*, seu in quibus homo facto aliquo humano antecedente constituitur, primo loco venit *matrimonium*. *Matrimonium* est prima societatum.

(a) Vid. J. N. & G. Lib. VI. Cap. I.

num. (a) Quod ipsum etiam est primum velut specimen vitae socialis, simulque generis humani seminarium.

Scopus legitimus naturalis sexuum inter se procliuitatis.

§. II. Circa hoc initio constat, ardentem illam sexuum inter se procliuitatem a sapientissimo Creatore institutam, non ad inanem voluptatem satiandam; quippe quae vnice spectata summam foeditatem & confusionem in genere humano excitatura erat: sed tum vt eo iucundior inter coniuges esset conuersatio; tum vt eo lubentius homines propagationi sobolis operam darent, ac molestias tolerarent, quae istius susceptionem atque educationem comitantur.

Ex quo consequitur, naturali legi repugnare omnem vsum membrorum genitalium, (1) qui ab hisce finibus abit. Quo nomi-

§. II. (1) Constat quidem, vt ad propagationem humani generis coniunctio vtriusque sexus necessario requiritur; ita hanc quoque coniunctionem eo tendere, ac regulariter etiam eo dirigi debere. Nec minus constat, propter effectum naturalem, qui pro Creatoris destinatione ex copulatione maris ac foeminae resultat, omnem commixtionem cum diuersa specie, aut eodem sexu susceptam, turpissimam esse, ac naturali iuri aduersari; aeque ac illorum institutum, qui de industria ipsi se ad generationem ineptos reddunt. Verum non inde sequitur, quod cupido naturalem illum adpetitum, amoris stimulos concitantem, deplendi, ita cum speciei pro-

nomine etiam vetita libido in diuersam speciem, aut eundem sexum ruens: quaeuis foedae pollutiones: & denique omnis commixtio, siue mutuo consensu suscepta, siue inuitae foeminae intentata, extra matrimonium.

§. III. *Obligatio ad contrahendum matrimonium* considerari potest, vel in respectu ad *totum genus humanum*; vel in respectu ad *singulos*.

Quo sensu quis obligetur ad contrahendum matrimonium.

pagatione debeat confundi, vt quoties posterior hicce finis cessat, prior omnino sit illicitus. Vt enim matrimonium senum, quod per se turpe esse ac illegitimum haut quaquam demonstraueris, taceam: deprehenduntur vtroque sexu, qui ipso aetatis flore, siue casu aliquo, siue naturali vitio, progenerandae soboli sunt inhabiles; & tamen eadem, qua aptissimi ad multiplicationem, premuntur libidine: fingas iam, constare de hac inhabilitate, quemadmodum aliquando nullum eius reliquum esse dubium potest: an ergo damnandi tales intolerabilis coelibatus fuerint? Fuerint autem omnino, nisi pro principio posueris, exstinctionem illius desiderii, aeque naturalis, ac cibi & potus, innocenter in se, ac tanquam primarium finem posse adpeti: modo quidem ne hoc ipso detrimentum adferatur societati, ac inprimis generis humani propagatio, commodaque ac decora educatio liberorum impediatur. Suffecerint isthaec circa subtilem adeo materiam. Nec vero difficile iam fuerit, consequentias ex principio breuibus constituto fluentes elicere.

Illa in eo consistit, quod propagatio speciei humanae haut quicquam sit instituenda per vagos & solutos concubitus; sed vtique legibus connubialibus circumscribenda, adeoque per matrimonium duntaxat exercenda. Citra hoc enim decora & bene disposita inter homines societas, vitaeque ciuilis cultus intelligi nequit.

Singuli autem ad matrimonium ineundum tenentur, quando commoda sese eius occasio offert: quam tamen non sola aetas generandique facultas absoluit; sed vt copia quoque sit decentis conditionis; nec non facultas alendi vxorem & prolem nascituram; ac vt mas quoque sit idoneus ad gerendam personam patrisfamilias. Nisi tamen aliquis compositus sit ad exigendum castum coelibatum; sentiatque, plus se vtilitatis posse procurare humano generi aut ciuitati coelibem, quam vxoratum: praesertim vbi nulla prolis penuria sit metuenda.

Pacta in matrimonio regulari intervenientia.

§. IV. Inter eos, qui matrimonium inituri sunt, interuenire solet & debet *pactum:* quod vbi (1) *regulare & perfectum* fuerit, hisce capitibus absoluitur;

1. Quia

§. IV. (1) Supponit heic Auctor, dari *matrimonium* aliquod *irregulare*, at nihilominus in naturali libertate innoxium ac legitimum: cum nempe mari ac foeminae de concedenda inuicem sibi ad

1. Quia vir, (abs quo vt contractus incipiat, vtriusque sexus indoli magis congruit) propriam vtique sibi sobolem intendit quaerere, non suppositītiam, aut adulterinam: igitur *fidem dare viro debet foemina, quod nemini, praeterquam ipsi, corporis sui vsuram velit concedere.* Quod itidem a marito foemina vicissim solet stipulari.

2. Deinde cum nihil magis ab indole vitae socialis & ciuilis abhorreat, quam vita vaga & desultoria, incerto lare, nulla fortunarum sede; cumque communis sobolis educatio commodissime instituatur coniunctis vtriusque parentis operis; ac cohabitatio continua plurimum contineat iucunditatis inter coniuges bene compositos; per quam etiam marito certius de castitate vxoris constare potest: igitur in id quoque fidem marito dat vxor, quod *viro continua coha-*

certum tempus, vsura corporis, citra perpetuae cohabitationis pactum, conuenit; ita vt elapso praefinito tempore soluatur societas, ac nati ex ista coniunctione deinde vel penes virum, vel penes foeminam, prout tulerit conuentio, maneant. Adpellare hoc *matrimonium Amazonicum* licuerit, adlusiue ad narrationem veram, vel falsam, de fortibus illis, gentem ex vno duntaxat sexu olim constituentibus foeminis, quarum quidem Regina, *Thalestris* dicta, *Alexandro Magno* temporarium eiusmodi consortium ipsa oblatum venit.

cohabitare, adeoque in arctissimam vitae societatem, eandemque familiam cum ipso coalescere velit. Cui ipsi & mutua promissio de tali inuicem conuersatione, qualem indoles eius societatis requirit, inesse intelligitur.

3. Quia autem non solum naturali vtriusque sexus conditioni maxime congruit, vt in matrimonio viri conditio sit potior; sed & maritus familiae a se vtique constitutae caput sit: consequitur, vt *vxor in negotiis matrimonium ac familiam concernentibus, directioni mariti sit obnoxia.* Inde & mariti est, de domicilio constituere: nec vxor isto inuito peregre abire, aut secubare potest. Tale tamen imperium, quod ius vitae & necis, grauemque coërcitionem, nec non plenam potestatem circa quaeuis bona vxoris disponendi, comprehendat, ad essentiam matrimonii necessarium non videtur; sed istud ex peculiaribus pactis inter coniuges, aut ex legibus ciuilibus alicubi constituitur.

De *polygamia.* §. V. Porro vti illud manifeste legi naturali repugnat, vnam mulierem pluribus viris simul cohabitare: ita vt *vnus simul duas pluresue vxores* habeat, apud plurimas gentes, & in ipso quondam *Iudaico* Populo receptum. Nihilominus si vel maxime a primaeua

macua matrimonii institutione in diuinis litteris tradita abstrahamus: ex ipsa tamen recta ratione constat, longe decentius iuxta atque vtilius esse, vnum vna esse contentum. Id, quod & vsus omnium, quas nouimus, gentium Christianarum a tot seculis comprobauit.

§. VI. Nec minus natura tam arctae coniunctionis ostendit, *matrimonium debere esse* (1) *perpetuum*, & non nisi alterutrius coniugum morte finiendum: nisi principalis pacti matrimonialis capita fuerint violata per *adulterium*, & *malitiosam desertionem*. *De diuortio.*

Ob *mores* autem *male compositos*, & qui cum malitiosa desertione eundem non producunt effectum, *separatio* duntaxat *quoad thorum* & *mensam* inter *Christianos* recepta est, sine permissione ad secunda vota transeundi. Cuius inter alias etiam haec ratio est: ne facultas diuortii contumaciam morum alat; sed potius alterius conditionis desperatio ad commoditatem morum, mutuamque tolerantiam coniuges incitet. Ceterum ob violata pacti matrimonialis capita, pars

§. VI. (1) Hoc indoles ac finis matrimonii, semota omnis positiuae legis constitutione, aut pacto inter coniuges peculiariter inito, tantum requirit, vt longum tempus haec societas perduret. Vide, quae dicta sunt ad J. N. & G. *Lib. VI. Cap. I. §. 20. not. 3.*

pars laesa tantum vinculo exsoluitur: quod in altero continuatur, siquidem pars laesa velit, & cum altero in gratiam redire dignetur.

De impedimentis cum *physicis*, tum *moralibus*, matrimonium irritum reddentibus.

§. VII. *Contrahere licite matrimonium*, vbi lex ciuilis non obstat, *potest quilibet cum qualibet*, si (1) *aetas*, *corporisque constitutio matrimonio habilis* adsit: nisi *impedimentum* aliquod *morale* obstet. Moraliter impeditur aliam coniugem adsciscere, qui, quaeue alteri iam coniugi iunctus, iunctaue est.

De *gradibus prohibitis* cum *affinitatis*, tum *consanguinitatis*.

§. VIII. Sed & pro morali legitimarum nuptiarum impedimento habetur *arcta nimis sanguinis* aut *adfinitatis coniunctio*. Quo nomine etiam (1) naturali lege nefariae iudicantur nuptiae inter *adscendentes* & *descendentes* in infinitum. Reliquas autem nuptias in *limite transuerso*, puta, cum *amita* & *matertera*, cum *sorore*, item in *adfinitate*, cum *nouerca*, *socru*, *priuigna*, non solum lex diuina, sed & cultarum leges gentium, & Christianorum consensus detestantur. Quin

§. VII. (1) Vetantur ergo pueri ac puellae ante annos pubertatis, Eunuchi, illi, vel illae, quibus vitiosa quaedam est organorum conformatio &c. Secus sentiendum de sterilibus, aut iis, qui prouectioris aetatis sunt, quam vt sperare sobolem liceat. Vide *notam* ad §. 2. huius capitis.

§. VIII. (1) Vide dicta ad Opus Maius de J. N. & G. *Lib. VI. Cap. I. §. 32. not. 2.*

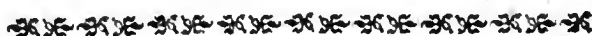
Quin & multorum populorum leges ciuiles, remotiores quosdam gradus prohibuerunt, ad obiiciendam velut sepem prius dictis gradibus sanctioribus, ne ad hos temerandos ita facile rueretur.

§. IX. Ceterum vti aliis contractibus atque negotiis certa quaedam requisita sueuerunt addere leges ciuiles, quae si obseruata non fuerint, in foro ciuili pro validis non habentur: ita & circa matrimonium contingit, dum alicubi per leges ciuiles, honestatis & boni ordinis causa, *solemnia* quaedam requiruntur. Quae licet extra ius naturale sint: citra illa tamen, qui legibus ciuilibus subiiciuntur, legitimum matrimonium non contrahent; aut saltem eiusmodi coniunctio (1) effectus iusti matrimonii in ciuitate non habebit. De *solemnibus* per leges ciuiles in matrimonio requisitis.

§. X. Officium *mariti* est, vxorem diligere, nutrire, regere, atque defendere: *vxoris*, maritum amare, honorare, adiutorio esse ei non solum in generanda & educanda sobole, sed & in parte curarum domesticarum capessenda. Vtrinque autem indoles tam arctae coniunctionis requirit, vt coniuges tam prosperae, quam aduersae for- *Mutua* coniugum *officia*.

§. IX. (1) Liberi e. g. ex tali coniunctione progeniti eadem, quae reliqui, in bonis paternis iura non obtinent &c.

fortunae sint socii; & si qua alterutri calamitas obtingat, ab altero subleuetur: nec minus, vt prudenter mores ad concordiam inuicem tolerandam adtemperent; qua tamen in parte concedere magis vxoris est.

CAPVT III.

DE OFFICIIS MVTVIS *PARENTVM* ET *LIBERORVM.*

§. I.

Potestas patria est antiquissimum ac sanctissimum genus imperii & fundamentum secundi status aduentitii.

EX matrimonio prouenit *proles:* in quam constituta est *potestas patria:* (*a*) antiquissimum iuxta ac sanctissimum *genus imperii, quo parentum iussa venerari, eorundemque prae se eminentiam agnoscere liberi tenentur.*

(*a*) Vid. J. N. & G. Lib. VI. Cap. II.

Fundamentum patriæ potestatis.

§. II. Oritur *imperium parentum* in liberos duplici potissimum de causa. 1. Quia ipsa *lex naturalis*, dum *sociabilem* esse hominem iussit, *parentibus curam liberorum iniunxit:* quae vt eo minus negligeretur, tenerrimum simul adfectum in prolem natura iisdem implantauit. Isti curae exercendae requiritur potestas liberorum actiones dirigendi ad ipsorum salutem, quam ipsi propter iudicii defectum nondum intelligunt.

2. De-

2. Deinde id imperium *tacito* quoque *consensu prolis* nititur. (1) Nam recte praesumitur, si infans eo, quo sublatus est, tempore, vsum rationis habuisset, ac perspexisset, vitam se citra parentum curam, ac iunctum ipsi imperium seruare non posse, lubenter illum in id consensurum, commodamque sibi educationem ab iisdem vicissim fuisse stipulaturum. Actu autem parentibus imperium in prolem constituitur, quando illam tollunt, nutriuntque, & in commodum humanae societatis membrum pro virili formandam suscipiunt.

§. III. Cum autem ad generationem sobolis non *mater* minus, quam *pater* concurrat; adeoque physice proles vtrique sit communis: disquirendum; *vtrum ius in prolem sit potius?* Vtrius ius, *patris*, an *matris*, in prolem sit potius?

Super qua re distincte pronunciandum. Si enim *extra matrimonium* proles sit generata: illa primo matris erit: quia pater heic nisi indicio matris cognosci nequit. Inter eos quoque, qui *in libertate naturali*, & supra leges ciuiles degunt, pacto conueniri potest, vt non patris, sed matris ius potius sit.

Sed

§. II. (1) Haec hypothesis fundamento pariter atque vsu destituitur. Vide, quae monui ad J. N. & G. *Lib. VI. Cap. II. §. 4.*

Sed *in ciuitatibus*, vtique per mares constitutis, cum regulariter contractus matrimonii a mare incipiat, & is caput familiae sit, potius erit ius patris: sic vt licet proles matri vtique reuerentiam gratumque animum debeat; iussis tamen matris non obligetur, quae quidem non iniquis patris praeceptis repugnant. Defuncto tamen patre, ius ipsius in prolem, saltem nondum adultam, matri videtur adcrescere: & hac ad secundas nuptias transeunte, vitrico; siquidem ipse in fidem & curam naturalis parentis succedat. Et qui desertum, aut orbatum parentibus liberaliter educandum suscipit, iure suo ab eo filialem obseruantiam exigere potest.

Quanta sit in liberos potestas parentum, vt talium.

§. IV. Vt autem accurate intelligatur, *quanta parentum sit in liberos potestas* distinguendum est, tum inter *patresfamilias segreges*; & qui in *ciuitatem* subierunt: tum inter potestatem, quam habet *genitor*, *vt talis*; & quam habet, vt est *caput* suae *familiae*.

Patri, vt tali, cum sit a natura iniunctum, vt liberos bene educet, quo commoda humanae societatis membra euadant, quousque ipsi sibi prospicere queant: inde *tantavidem in liberos potestas concessa intelligitur, quanta ad hunc finem sufficit.* Quae haut

qua-

quaquam eousque se extendit, vt parentes prolem intra materna viscera latentem elidere, aut editam abiicere necareque possint. Nam excitatur quidem ex substantia parentum soboles: vt tamen in aequalem conditionem humanam cum illis locetur, & iniuriae etiam ab ipsis parentibus capax sit. Neque etiam haec potestas ad ius vitae & necis, ex occasione delicti exercendum, videtur porrigi; sed ad modicam duntaxat castigationem; quippe quae versatur circa aetatem teneram, in quam tam atrocia delicta, quae morte sint expianda, vix cadunt. Sed si tamen citra spem emendationis omnem disciplinam pertinaciter adspernetur puer: poterit domo patria eiici, atque abdicari.

§. V. Isthaec porro potestas, ita presse accepta, considerari potest iuxta diuersitatem aetatis in liberis. *De potestate patria in prima aetate liberorum.*

Nam in *prima aetate*, vbi immaturus adhuc rationis vsus est, *omnes liberorum actiones directioni parentum subiacent*. Quo tempore, si quid *bonorum* ab aliis in impuberem transferatur: id parens loco filii acceptare, & administrare debet; vt tamen dominium ipsi filio adquiratur; etsi, vt fructus patri cedant, ad plenam vsque filii aetatem, aequissimum sit. Sic & quod ex

filii *labore* lucri aut emolumenti prouenit: id merito sibi pater vindicat; cui ex aduerso filii nutritio & educatio incumbit.

In adulta aetate. §. VI. In *adulta aetate*, licet liberi pleno iudicio praediti sint, cum tamen patria potestas commodam educationem & gubernationem liberorum pro scopo habeat: pater, *adultos quoque liberos auctoritatem parentum, tanquam prudentiorum, sequi debere.* Et qui vult ex paternis bonis sustentari, ac in ea deinceps succedere, necessum est, vt ad familiae paternae rationes sese adtemperet; quam moderari vtique penes patrem est.

Imperium patrum, qua *familiae capitum*: idque iuxta differentiam *status naturalis*, & *status ciuilis*. §. VII. Ceterum *patres, qui nondum in ciuitates concesserant, quatenus familiae capita*, in domo sua aliquod instar principum gerebant. Inde & *liberi in eorum familia adhuc haerentes*, (1) *ipsorum imperium, tanquam summum, venerari debebant.*

Verum postea imperium istud familiare, vti & alia iura, ad vsum & decus *ciuitatum* fuit adtemperatum; & *alicubi multum, alicubi parum de eo patribus relictum.* Inde obseruamus, in quibusdam ciuitatibus patres ius vitae & necis, ex causa delicti exercendum, in liberos obtinuisse; in aliis id ipsum iis

§. VII. (1) Aderat circa hoc vel expressus, vel tacitus liberorum consensus. Vide J. N. & G. *Lib. VI. Cap. II. §. 10. cum notis.*

iis ademtum: ne forte parentes ſua in liberos poteſtate in fraudem boni publici, aut ad iniquam iſtorum oppreſſionem abuterentur: aut ne ob mollitiem paterni adfectus disſimularentur vitia, in exitium publicum eruptura: aut ne patri tam triſtis ſententiae pronunciandae neceſſitas imponeretur.

§. VIII. Sed vbi *proles familia paterna plane exceſſit*, & vel nouam ſibi familiam conſtituit, vel alteri adiungitur: *poteſtas quidem patria ſoluitur: vt tamen ſemper pietatis & obſeruantiae debitum maneat*; quippe fundatum in meritis parentum, quibus paria facere liberi nunquam aut rariſſime creduntur. Et iſta merita non in eo tantum conſiſtunt, quod parentibus liberi vitam debeant occaſionem omnium bonorum; ſed & quod laborioſam ac ſumtuoſam educationem eorum ſuſceperint, qua eos in commoda humanae ſocietatis membra formarunt, ac ſaepe de mediis vitam commode & copioſe exigendi iisdem proſpexerunt. De obligatione *liberorum emancipatorum* erga parentes ſuos.

§. IX. Etſi autem parentibus obligatio educandi prolem a natura ſit iniuncta: id tamen non obſtat, quo minus vtilitate prolis, aut neceſſitate exigente, eiusdem adminiſtratio alteri commendetur; ita tamen vt inſpectionem ſibi in iſtum delegatum parens reſeruet. Vnde & *pater* non ſolum Quibus caſibus pater *iura* ac *obligationes* ſuas reſpectu *prolis* transferre in *alterum* poſſit.

Praeceptoribus idoneis filii informationem recte committit: sed & *eundem alteri adoptandum dare potest*; siquidem exinde in filium aliquod sit emolumentum redundaturum.

Et *si nulla alia ratio sit prolem alendi*: potius, quam inopia extinguatur, *pater eam oppignorare, aut vendere in tolerabilem seruitutem potest*; saltem sub lege retractus, vbi pater ad lautiorem fortunam peruenerit, aut quispiam ex cognatis istam redimere velit. Quod si autem parens per inhumanitatem prolem exposuerit & abiecerit: is, qui eandem sustulerit atque educauerit, in paternum quoque ius succedet; ita vt iste alumnus filialem obseruantiam educatori suo debeat.

An proli, sine patris consensu excedere ex familia, aut matrimonium contrahere liceat?

§. X. Vti autem *pater prolem familia sua eiicere non debet*, educatione & auxilio istius adhuc indigentem, *citra grauissimas causas*: ita & *proles non nisi cum bona patris venia ex ipsius familia excedet*. (1). Ceterum cum liberi matrimonii fere contrahendi occasione paternam familiam relinquant; & vero parentum vtique intersit, cui proles sua iun-

§. X. (1) Nisi quidem pater ex peculiari morositate animique asperitate, proli propter graues rationes, puta, ad ineundum decorum ac vtile matrimonium, vel aliam iustam ob causam, excedere familia contendenti, consensum negauerit.

iungatur, & ex quibus nepotes sibi proueniant: inde officium filiale plane requirit, vt *patris consensum heic sequantur liberi*, nec eo inuito coniugi socientur. Quod si tamen *de facto*, inuitis parentibus, matrimonium contraxerint liberi: *iure* quidem *naturali id irritum non videtur*; praesertim vbi familiam paternam non amplius isti onerare velint, & alias conditio non sit indecora. Inde si alicubi eiusmodi matrimonia habentur irrita aut illegitima: id *ex legibus ciuilibus* est.

§. XI. *Officium parentum* in hoc praecipue consistit, vt liberos commode alant, corpusque & animum per dextram & cordatam educationem ita forment, quo idonea & vtilia membra societatis humanae & ciuilis fiant, probi, cordati, & bene morati. Item, vt eosdem ad idoneum & honestum vitae genus adplicent; &, quantum ratio & occasio fert, fortunam ipsorum fundent & promoueant. *Officia parentum erga liberos.*

§. XII. *Liberorum* contra debitum est, parentes honorare; i. e. reuerentiam illis exhibere, non externis tantum signis, sed multo magis interna aestimatione, tanquam auctoribus vitae, ac tantorum aliorum beneficiorum: iisdem obedire: pro viribus inseruire, inprimis senio aut egestate confectis: *Officia liberorum erga parentes.*

 sine

ſine conſilio & auctoritate eorum nihil magni momenti ſuſcipere: & denique eorum moroſitatem aut vitia, ſi qua inueniuntur, patienter ferre.

CAPVT IV.

DE OFFICIIS *DOMINORVM* ET *SERVORVM*.

§. I.

Origo *conditionis* ſeruilis, tertii ſtatus aduentitii.

(*a*) Vid. J. N. & G. Lib. VI. Cap. III.

POſtquam genus humanum multiplicari coepiſſet, atque deprehenſum fuiſſet, quam commode res domeſticae aliorum miniſterio curari poſſent: (*a*) mature introductum fuit, vt ad operas domeſticas obeundas in familiam adſciſcerentur *ſerui*.

Quos ab initio *vltro* ſeſe obtuliſſe probabile eſt, inopia adactos, aut propriae hebetudinis ſenſu; ſtipulatosque ſibi perpetuam alimentorum & aliarum neceſſitatum praebitionem, *in perpetuum* hero ſua miniſteria addixiſſe. Dein cum bella paſſim increbeſcerent: apud plurimos populos receptum, vt quibus *bello captis* vita donata eſſet, ſeruitio addicerentur, vna cum prole, quae deinceps ex ipſis eſſet prouentura. Etſi apud multos populos nulla eiusmodi ſeruitus in vſu; ſed omnia munia domeſtica per *mercenarios ad tempus conductos* expediuntur.

§. II.

§. II. Prout autem sunt *diuersi* velut *gradus seruitutis:* ita & potestas herorum, & seruorum conditio variat. *De mercenariis temporariis.*

Mercenario temporario dominus conuentam mercedem: iste huic vicissim conuentam operam debet. Et quia in eo contractu domini melior est conditio: ideo etiam eiusmodi minister domino, pro ratione dignitatis, reuerentiam exhibere tenetur: & vbi malitiose aut negligenter opus fecerit, eiusdem coercitioni est obnoxius; quae tamen ad grauem corporis adflictionem, multo minus ad mortem, propria auctoritate sumendam, procedere nequit.

§. III. Eiusmodi autem *seruo, qui sese vltro alicui in perpetuum seruitium addixit,* dominus perpetua alimenta, & quae alia vitae necessaria sunt: ille huic vicissim perpetuas operas, (1) quascunque dominus praescripserit, praestare debet, & quicquid ex illis prouenit, domino fideliter consignare. In quibus tamen virium & dexteritatis serui humaniter rationem habebit dominus, ne vires ipsius excedentem laborem cum asperitate exigat. Castigationi quoque domini *De seruis perpetuis.*

T 4 iste

§. III. (1) Modo nihil turpe aut iniustum contineant; id, quod circa obsequium superioribus praestandum ab inferioribus, nunquam non subintelligitur.

isto subest, non solum ad expellendam negligentiam in opere exsequendo; sed & vt ipsius mores ad decus & tranquillitatem familiae componantur. Non tamen inuitus alteri vendi talis potest: quia vltro hunc, & non alium dominum adsciuit; & ipsius interest, vtri seruiat. Si atrox delictum in alium extra familiam admiserit: in ciuitatibus poenae potestatis ciuilis subiacet; vbi familia segrex fuerit: (1) expelli inde poterit. Sed vbi delictum in ipsam familiam segregem sit admissum: a domino etiam per extrema coërceri poterit.

De seruis bello captis. §. IV. In istos autem *seruos, qui bello capti fuerant*, a plerisque durius agi coeptum: quod hostilis adhuc irae quid in eos superesset; & quia ipsi extrema nobis nostrisque fortunis intentauerant. *Quam primum* tamen *inter eiusmodi victorem victumque mutua fides circa consociationem in familiam intercessit: omnis antegressa hostilitas remissa censetur.* Et tunc vtique iniuriam etiam taliter

(1) Et *debet:* ne dominus fautor ac defensor sceleris existimetur. Quod si laesus, cui vtcunque hac ratione laedens deditur, vindicare nequeat iniuriam, aut nolit: potest ipse dominus, si visum fuerit, eam punire, tum qua caput familiae; tum etiam vi iuris cuilibet in naturali libertate competentis; quamuis hoc ius commune Auctor temere inficietur.

ter adquisito seruo facit dominus: si vel necessaria ad victum non suppeditet: vel citra rationem in eum saeuiat: multoque magis, si citra condignum delictum eundem occidat.

§. V. Circa illos quoque seruos, qui bellica vi in eam conditionem fuerant abstracti, nec non qui pretio emuntur, receptum, (1) vt non secus ac aliae res nostrae, in quemcunque placeret, transferri, & ad instar mercium venire possent. Sic vt ipsum corpus serui, domini esse intelligeretur. Vbi tamen *humanitas iubet, vt nunquam obliuiscamur, seruum vtique hominem esse*; adeoque nequaquam eum ita tractemus, velut alias res nostras, quibus pro lubitu vti abutique, easque destruere possumus. Et *vbi talem seruum alienare placet: ne is data opera, aut praeter meritum addicatur, apud quos inhumana ipsum tractatio est mansura.* *De alienatione mancipiorum.*

T 5 §. VI.

§. V. (1) Hoc ius alienandi non necessario ex natura seruitutis, etiam in quam bellica vi quis abstractus est, sequitur. Verum in regionibus, vbi istud moris inualuerat, censebantur serui cum domino, in cuius potestatem descendebant, hunc in modum pacisci: modo tamen, vbi alienare placuisset, iste rationem aequitatis ac humanitatis, quam suadet Auctor, vtpote conuentione tacite stipulatam, haberet.

De conditione prolis ex seruis parentibus natae.

§. VI. Denique & id passim receptum, vt *quae ex seruis parentibus nascitur proles*, seruilis & ipsa sit conditionis, *pertineatque*, tanquam mancipium, *ad dominum matris*. Id, quod isthoc argumento defenditur: quod cuius est corpus, eius quoque par sit fructum esse, qui ex eo corpore prouenit. Et quia ista proles nascitura plane non erat, si dominus iure belli in parentem vsus fuisset. Et quia parens nihil habet proprii: nulla ratio prolem eiusmodi alendi superest, nisi ex bonis herilibus. Cum igitur dominus alimenta praebeat eiusmodi proli diu ante, quam ipsius opera vtilis esse queat; & sequentes operae sui temporis alimenta non multum fere excedant: (1) effugere eidem serui-

§. VI. (1) Adde, quod parentes, prout capite superiori conspectum est, prolem, si nulla alia ratio alendi suppetat, vendere possint; vnde pari ratione sequitur, vbi ipsi serui fuerint, adeoque etiam nihil habeant proprii, posse eos natam prolem eidem conditioni subiicere. Accedit porro ipsius quoque prolis tacitus consensus. Nam si recuperare iura naturalis libertatis erat animus: significare illud, quamprimum adoleuit, eiusque sectari media oportebat. Quod cum neglexerit, consensisse ipsa in seruitutis durationem intelligitur. Atque eo validius praesumere eiusmodi consensum licet, quod postulare vernae libertatem iure nequeant, nisi restitutis matris domino expensis in sui alimentationem factis: quae restitutio, vti liquidissimo na-

seruitutem, inuito domino, non licebit. Manifestum tamen est, cum eiusmodi vernae nulla sua culpa in seruitutem perueniant, nullum esse praetextum, quare isti durius debeant tractari, quam conditio perpetuorum mercenariorum admittit.

---

turalis iuris praecepto praescripta, ita vero comparata est, vt, obseruante post *Grotium* Auctore nostro, praestare eam ipsi vix vnquam, aut saltem non nisi per longissimum tempus valeant. De cetero, quamuis natura homines sint liberi: hoc tamen non obstat, quominus etiam nascentes redigi in seruitutem facto aliquo humano, cui adtributa haec vis est, queant. Aeque naturaliter homines ab omni ciuili imperio immunes existunt: nec minus tamen liberi ex subditis alicuius ciuitatis progeniti, subditi & ipsi istius ciuitatis nascuntur.

CAPVT V.

DE *CAVSA IMPVLSIVA CONSTITVENDARVM CIVITATVM.*

§. I.

QUanquam vix sit iucunditatis quid atque commoditatis, quod per hactenus enumerata officia statusque obtineri non posse videatur: (*a*) quare tamen mortales non contenti paruis illis primisque societatibus, magnas societates, quae *ciuitatum* nomi-

De societate ciuili: quarto ac amplissimo statuum aduentitiorum.

(*a*) Vid.

J.N. & G. Lib. VII. Cap. I. nomine veniunt, constituerint, iam inuestigandum restat.

Ex hisce enim fundamentis deducenda est ratio officiorum, quae *statum* hominum *ciuilem* comitantur.

Non statim ex socialitate hominis inferri potest, eiusdem indolem praecise ad societatem ciuilem ferri.

§. II. Heic igitur *non sufficit dixisse, hominem per naturam ipsam rapi ad societatem ciuilem, vt citra eam nec possit, nec velit viuere.* Sane enim cum apertum sit, hominem esse tale animal, quod seipsum & suam vtilitatem quam maxime amat: necessum est, vt dum vltro societatem ciuilem adfectat, aliquam vtilitatem inde sibi prouenturam prospexerit. Et quanquam extra societatem cum sui similibus, homo erat futurus animal longe miserrimum: tamen cum naturalibus desideriis & necessitatibus hominis per primas societates, & per officia ex humanitate aut pactis praestita abunde potuerit satisfieri: non statim ex socialitate hominis inferri potest, eius indolem praecise ad societatem ciuilem ferri.

Tria heic consideranda.

§. III. Id quod planius fiet, si consideremus; *quaenam conditio ex constitutis ciuitatibus apud homines proueniat: quid requiratur, vt quis vere dici queat animal politicum* i. e. *bonus ciuis: quid* denique *deprehendatur in natura hominis indoli vitae ciuilis repugnans.*

§. IV.

§. IV. 1. Qui *ciuis* fit; libertatis naturalis iacturam facit, ac imperio se subiicit, quod ius vitae & necis complectitur, & cuius iussu plurima facienda, abs quibus quis alias abhorrebat, & omittenda, quae vehementer adpetebat. Pleraeque etiam actiones ad bonum societatis referendae, quod saepe a bono singulorum videtur discrepare. Atqui ad hoc per inclinationes iam congenitas fertur homo: vt nemini subiectus esse: vt omnia suo agere arbitrio: vt proprio commodo in omnibus velificari velit.

1. *Subiectio in quam, qui ciuis fit, descendit.*

§. V. 2. Animal vere politicum, i.e. *bonum ciuem*, illum dicimus, qui iussis imperantium promte paret: qui ad bonum publicum omnibus viribus connititur, ac post illud priuatum bonum lubenter habet: immo qui nihil sibi bonum credit, nisi idem bonum quoque sit ciuitati: qui denique aduersus alios ciues commodum sese gerit. Atqui paucorum ingenia vltro ad hunc finem adtemperata inueniuntur: maxima pars metu poenae vtcunque continetur: multi per totam vitam mali ciues, & animalia non politica manent.

2. *Requisita boni ciuis.*

§. VI. 3. Denique nullum homine animal ferocius, aut indomitum magis, & quod in plura vitia pacem societatis perturbare

3. *Procliuitas hominis in plurima vitia*

pacem societatis perturbare apta. (a) Vide supra Lib I. Cap. III. §. 4.

bare apta, sit procliue. (a) Praeter desideria enim cibi Venerisque, quibus bruta quoque solent committi, multis homo agitatur vitiis, quae bruta ignorant: vti est superfluarum rerum insatiabilis cupido, &c, saeuissimum malorum, ambitio: viuax item nimis iniuriarum memoria, & vindictae ardor longo post tempore adhuc gliscens: nec non infinita dissimilitudo inclinationum & adpetituum, & cuique pro studio suo extollendo peruicacia. Accedit, quod eo furore in proprium genus saeuire gaudeat homo, vt maxima pars malorum, quibus humana conditio viuit obnoxia, ab ipso homine proficiscatur.

Genuina & principalis causa, quare constitutae ciuitates fuerint.

§. VII. Genuina igitur & (1) principalis causa, quare patresfamilias, deserta naturali libertate, ad ciuitates constituendas descenderint, fuit: *vt praesidia sibi circumponerent contra mala, quae homini ab homine imminent*. Nam vti post Deum O. M. homo homini plurimum prodesse: sic & idem non mi-

§. VII. (1) Hoc aliquanto generalius est, ac minus determinatum. Vide, quae prolixius adnotaui ad J. N. & G. *Lib. VII. Cap. I. §. 7*. Consuli quoque poterunt, quae de origine ciuitatum tradit Dn. *NOODTIUS duobus discursibus:* altero, de *Jure Summi Imperii & Lege Regia:* altero, de *Religione ab Imperio Jure Gentium libera;* qui Gallice versi altera vice prodierunt an. 1714. *Amstelodami*.

minus obesse potest. Et recte malitiam hominum, eiusque remedium aestimant, qui in prouerbii vicem receperunt: *nisi iudicia essent, vnus alterum deuoraret.*

Postquam autem per ciuitates in talem sunt digesti ordinem homines, vt a mutuis laesionibus tuti esse possent: vltro deinde consecutum fuit, *vt eo vberius fruerentur commodis, quae ex hominibus in homines prouenire apta sunt:* puta, vt moribus a puero imbuerentur commodioribus, & varias inuenirent atque excolerent artes, quibus vita humana copiosa & commoda fuit reddita.

§. VIII. Illustrior adhuc fiet causa constituendae ciuitatis, si consideremus, *alia media non fuisse suffectura reprimendae hominum malitiae.*

Sola legis naturalis reuerentia non erat suffectura seruandae inter homines tranquillitati.

Quanquam enim lex naturalis praecipiat, vt ab omnibus iniuriis inferendis homines sese abstineant: tamen *eius legis reuerentia id praestare non potest hominibus, vt in libertate naturali satis tuto degere queant.* Etsi enim forte dentur homines animo ita modesto, vt, ne impunitate quidem data, alios violare velint; alii quoque metu prouenturi inde mali cupiditates suas vtcunque compescant: magna tamen ex aduerso eorum turba datur, quibus omne ius vile est, quoties

ſine conſilio & auctoritate eorum nihil magni momenti ſuſcipere: & denique eorum moroſitatem aut vitia, ſi qua inueniuntur, patienter ferre.

CAPVT IV.

DE OFFICIIS *DOMINORVM* ET *SERVORVM.*

§. I.

Origo *conditionis* ſeruilis, tertii ſtatus aduentitii.

POſtquam genus humanum multiplicari coepiſſet, atque deprehenſum fuiſſet, quam commode res domeſticae aliorum miniſterio curari poſſent: (*a*) mature introductum fuit, vt ad operas domeſticas obeundas in familiam adſciſcerentur *ſerui.*

(*a*) Vid. J. N. & G. Lib. VI. Cap. III.

Quos ab initio *vltro* ſeſe obtuliſſe probabile eſt, inopia adactos, aut propriae hebetudinis ſenſu; ſtipulatosque ſibi perpetuam alimentorum & aliarum neceſſitatum praebitionem, *in perpetuum* hero ſua miniſteria addixiſſe. Dein cum bella paſſim increbeſcerent: apud plurimos populos receptum, vt quibus *bello captis* vita donata eſſet, ſeruitio addicerentur, vna cum prole, quae deinceps ex ipſis eſſet prouentura. Etſi apud multos populos nulla eiusmodi ſeruitus in vſu; ſed omnia munia domeſtica per *mercenarios ad tempus conductos* expediuntur.

§. II.

§. II. Prout autem sunt *diuersi* velut *gradus seruitutis:* ita & potestas herorum, & seruorum conditio variat. *De mercenariis temporariis.*

Mercenario temperario dominus conuentam mercedem: iste huic viciſſim conuentam operam debet. Et quia in eo contractu domini melior est conditio: ideo etiam eiusmodi minister domino, pro ratione dignitatis, reuerentiam exhibere tenetur: & vbi malitiose aut negligenter opus fecerit, eiusdem coercitioni est obnoxius; quae tamen ad grauem corporis adflictionem, multo minus ad mortem, propria auctoritate sumendam, procedere nequit.

§. III. Eiusmodi autem *seruo, qui sese vltro alicui in perpetuum seruitium addixit*, dominus perpetua alimenta, & quae alia vitae necessaria sunt: ille huic viciſſim perpetuas operas, (1) quascunque dominus praescripserit, praestare debet, & quicquid ex illis prouenit, domino fideliter consignare. In quibus tamen virium & dexteritatis serui humaniter rationem habebit dominus, ne vires ipsius excedentem laborem cum asperitate exigat. Castigationi quoque domini *De seruis perpetuis.*

T 4 iste

§. III. (1) Modo nihil turpe aut iniustum contineant; id, quod circa obsequium superioribus praestandum ab inferioribus, nunquam non subintelligitur.

isto subest, non solum ad expellendam negligentiam in opere exsequendo; sed & vt ipsius mores ad decus & tranquillitatem familiae componantur. Non tamen inuitus alteri vendi talis potest: quia vltro hunc, & non alium dominum adsciuit; & ipsius interest, vtri seruiat. Si atrox delictum in alium extra familiam admiserit: in ciuitatibus poenae potestatis ciuilis subiacet; vbi familia segrex fuerit: (2) expelli inde poterit. Sed vbi delictum in ipsam familiam segregem sit admissum: a domino etiam per extrema coërceri poterit.

De seruis bello captis. §. IV. In istos autem *seruos, qui bello capti fuerant*, a plerisque durius agi coeptum: quod hostilis adhuc irae quid in eos superesset; & quia ipsi extrema nobis nostrisque fortunis intentauerant. *Quam primum* tamen *inter eiusmodi victorem victumque mutua fides circa consociationem in familiam intercessit: omnis antegressa hostilitas remissa censetur.* Et tunc vtique iniuriam etiam taliter

(2) Et *debet:* ne dominus fautor ac defensor sceleris existimetur. Quod si laesus, cui vtcunque hac ratione laedens deditur, vindicare nequeat iniuriam, aut nolit: potest ipse dominus, si visum fuerit, eam punire, tum qua caput familiae; tum etiam vi iuris cuilibet in naturali libertate competentis; quamuis hoc ius commune Auctor temere inficietur.

ter adquisito seruo facit dominus: si vel necessaria ad victum non suppeditet: vel citra rationem in eum saeuiat: multoque magis, si citra condignum delictum eundem occidat.

§. V. Circa illos quoque seruos, qui bellica vi in eam conditionem fuerant abstracti, nec non qui pretio emuntur, receptum, (1) vt non secus ac aliae res nostrae, in quemcunque placeret, transferri, & ad instar mercium venire possent. Sic vt ipsum corpus serui, domini esse intelligeretur. Vbi tamen *humanitas iubet, vt nunquam obliuiscamur, seruum vtique hominem esse*; adeoque nequaquam eum ita tractemus, velut alias res nostras, quibus pro lubitu vti abutique, easque destruere possumus. Et *vbi talem seruum alienare placet: ne ea data opera, aut praeter meritum addicatur, apud quos inhumana ipsum tractatio est mansura.* ***De alienatione mancipiorum.***

T 5 §. VI.

§. V. (1) Hoc ius alienandi non necessario ex natura seruitutis, etiam in quam bellica vi quis abstractus est, sequitur. Verum in regionibus, vbi istud moris inualuerat, censebantur serui cum domino, in cuius potestatem descendebant, hunc in modum pacisci: modo tamen, vbi alienare placuisset, iste rationem aequitatis ac humanitatis, quam suadet Auctor, vtpote conuentione tacite stipulatam, haberet.

De conditione *prolis ex servis parentibus natae.*

§. VI. Denique & id passim receptum, vt *quae ex seruis parentibus nascitur proles*, seruilis & ipsa sit conditionis, *pertineatque*, tanquam mancipium, *ad dominum matris.* Id, quod isthoc argumento defenditur: quod cuius est corpus, eius quoque par sit fructum esse, qui ex eo corpore prouenit. Et quia ista proles nascitura plane non erat, si dominus iure belli in parentem vsus fuisset. Et quia parens nihil habet proprii: nulla ratio prolem eiusmodi alendi superest, nisi ex bonis herilibus. Cum igitur dominus alimenta praebeat eiusmodi proli diu ante, quam ipsius opera vtilis esse queat; & sequentes operae sui temporis alimenta non multum fere excedant: (1) effugere eidem serui-

§. VI. (1) Adde, quod parentes, prout capite superiori conspectum est, prolem, si nulla alia ratio alendi suppetat, vendere possint; vnde pari ratione sequitur, vbi ipsi serui fuerint, adeoque etiam nihil habeant proprii, posse eos natam prolem eidem conditioni subiicere. Accedit porro ipsius quoque prolis tacitus consensus. Nam si recuperare iura naturalis libertatis erat animus: significare illud, quamprimum adoleuit, eiusque sectari media oportebat. Quod cum neglexerit, consensisse ipsa in seruitutis durationem intelligitur. Atque eo validius praesumere eiusmodi consensum licet, quod postulare vernae libertatem iure nequeant, nisi restitutis matris domino expensis in sui alimentationem factis: quae restitutio, vti liquidissimo na-

ſeruitutem, inuito domino, non licebit. Manifeſtum tamen eſt, cum eiusmodi vernae nulla ſua culpa in ſeruitutem perueniant, nullum eſſe praetextum, quare iſti durius debeant tractari, quam conditio perpetuorum mercenariorum admittit.

---

turalis iuris praecepto praeſcripta, ita vero comparata eſt, vt, obſeruante poſt *Grotium* Auctore noſtro, praeſtare eam ipſi vix vnquam, aut ſaltem non niſi per longiſſimum tempus valeant. De cetero, quamuis natura homines ſint liberi: hoc tamen non obſtat, quominus etiam naſcentes redigi in ſeruitutem facto aliquo humano, cui adtributa haec vis eſt, queant. Aeque naturaliter homines ab omni ciuili imperio immunes exiſtunt: nec minus tamen liberi ex ſubditis alicuius ciuitatis progeniti, ſubditi & ipſi iſtius ciuitatis naſcuntur.

CAPVT V.

DE *CAVSA IMPVLSIVA CONSTITVENDARVM CIVITATVM.*

§. I.

QUanquam vix ſit iucunditatis quid atque commoditatis, quod per hactenus enumerata officia ſtatusque obtineri non poſſe videatur: (*a*) quare tamen mortales non contenti paruis illis primisque ſocietatibus, magnas ſocietates, quae *ciuitatum* nomi-

De ſocietate ciuili: quarto ac ampliſſimo ſtatu aduentitiorum.

(*a*) Vid.

J.N. & G. Lib. VII. Cap. I.

nomine veniunt, constituerint, iam inuestigandum restat.

Ex hisce enim fundamentis deducenda est ratio officiorum, quae *statum* hominum *ciuilem* comitantur.

Non statim ex socialitate hominis inferri potest, eiusdem indolem praecise ad societatem ciuilem ferri.

§. II. Heic igitur *non sufficit dixisse, hominem per naturam ipsam rapi ad societatem ciuilem, vt citra eam nec possit, nec velit viuere.* Sane enim cum apertum sit, hominem esse tale animal, quod seipsum & suam vtilitatem quam maxime amat: necessum est, vt dum vltro societatem ciuilem adfectat, aliquam vtilitatem inde sibi prouenturam prospexerit. Et quanquam extra societatem cum sui similibus, homo erat futurus animal longe miserrimum: tamen cum naturalibus desideriis & necessitatibus hominis per primas societates, & per officia ex humanitate aut pactis praestita abunde potuerit satisfieri: non statim ex socialitate hominis inferri potest, eius indolem praecise ad societatem ciuilem ferri.

Tria heic consideranda.

§. III. Id quod planius fiet, si consideremus; *quaenam conditio ex constitutis ciuitatibus apud homines proueniat: quid requiratur, vt quis vere dici queat animal politicum* i.e. *bonus ciuis: quid* denique *deprehendatur in natura hominis indoli vitae ciuilis repugnans.*

§. IV.

§. IV. 1. Qui *ciuis* fit; libertatis naturalis iacturam facit, ac imperio se subiicit, quod ius vitae & necis complectitur, & cuius iussu plurima facienda, abs quibus quis alias abhorrebat, & omittenda, quae vehementer adpetebat. Pleraeque etiam actiones ad bonum societatis referendae, quod saepe a bono singulorum videtur discrepare. Atqui ad hoc per inclinationes iam congenitas fertur homo: vt nemini subiectus esse: vt omnia suo agere arbitrio: vt proprio commodo in omnibus velificari velit.

1. *Subiectio* in quam, qui ciuis fit, descendit.

§. V. 2. Animal vere politicum, i.e. *bonum ciuem*, illum dicimus, qui iussis imperantium promte paret: qui ad bonum publicum omnibus viribus connititur, ac post illud priuatum bonum lubenter habet: immo qui nihil sibi bonum credit, nisi idem bonum quoque sit ciuitati: qui denique aduersus alios ciues commodum sese gerit. Atqui paucorum ingenia vltro ad hunc finem adtemperata inueniuntur: maxima pars metu poenae vtcunque continetur: multi per totam vitam mali ciues, & animalia non politica manent.

2. Requisita *boni ciuis*.

§. VI. 3. Denique nullum homine animal ferocius, aut indomitum magis, & quod in plura vitia pacem societatis perturbare

3. Procliuitas hominis in plurima vitia

pacem societatis perturbare apta. (a) Vide supra Lib. I. Cap. III. §. 4.

bare apta, sit procliue. (a) Praeter desideria enim cibi Venerisque, quibus bruta quoque solent committi, multis homo agitatur vitiis, quae bruta ignorant: vti est superfluarum rerum insatiabilis cupido, & saeuissimum malorum, ambitio: viuax item nimis iniuriarum memoria, & vindictae ardor longo post tempore adhuc gliscens: nec non infinita dissimilitudo inclinationum & adpetituum, & cuique pro studio suo extollendo peruicacia. Accedit, quod eo furore in proprium genus saeuire gaudeat homo, vt maxima pars malorum, quibus humana conditio viuit obnoxia, ab ipso homine proficiscatur.

Genuina & principalis caussa, quare constitutae ciuitates fuerint.

§. VII. Genuina igitur & (1) principalis caussa, quare patresfamilias, deserta naturali libertate, ad ciuitates constituendas descenderint, fuit: *vt praesidia sibi circumponerent contra mala, quae homini ab homine imminent.* Nam vti post Deum O. M. homo homini plurimum prodesse: sic & idem non mi-

§. VII. (1) Hoc aliquanto generalius est, ac minus determinatum. Vide, quae prolixius adnotaui ad J. N. & G. *Lib. VII. Cap. I.* §. 7. Consuli quoque poterunt, quae de origine ciuitatum tradit Dn. NOODTIUS *duobus discursibus:* altero, de *Jure Summi Imperii & Lege Regia:* altero, de *Religione ab Imperio Jure Gentium libera;* qui Gallice versi altera vice prodierunt an. 1714. *Amstelodami.*

minus obesse potest. Et recte malitiam hominum, eiusque remedium aestimant, qui in prouerbii vicem receperunt: *nisi iudicia essent, vnus alterum deuoraret.*

Postquam autem per ciuitates in talem sunt digesti ordinem homines, vt a mutuis laesionibus tuti esse possent: vltro deinde consecutum fuit, *vt eo vberius fruerentur commodis, quae ex hominibus in homines prouenire apta sunt:* puta, vt moribus a puero imbuerentur commodioribus, & varias inuenirent atque excolerent artes, quibus vita humana copiosa & commoda fuit reddita.

§. VIII. Illustrior adhuc fiet causa constituendae ciuitatis, si consideremus, *alia media non fuisse suffectura reprimendae hominum malitiae.*

Sola legis naturalis reuerentia non erat suffectura seruandae inter homines tranquillitati.

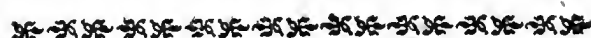
Quanquam enim lex naturalis praecipiat, vt ab omnibus iniuriis inferendis homines sese abstineant: tamen *eius legis reuerentia id praestare non potest hominibus, vt in libertate naturali satis tuto degere queant.* Etsi enim forte dentur homines animo ita modesto, vt, ne impunitate quidem data, alios violare velint; alii quoque metu prouenturi inde mali cupiditates suas vtcunque compescant: magna tamen ex aduerso eorum turba datur, quibus omne ius vile est, quoties

ties spes lucri adriserit, & fiducia propriarum virium aut solertiae, qua repellere aut eludere laesos sese posse sperent. Quos vti nemo non cauere nititur, qui salutem suam amat: ita cautio illa commodius, quam ope ciuitatum obtineri nequit. Nam vtut aliqui mutuo fidem dederint de auxiliis inuicem ferendis: ni tamen adsit aliquid, quo & iudicia eorum vniantur, & voluntates firmiter adstringantur ad explendam fidem: frustra ab iisdem certum auxilium sibi quis promittit.

Nec metus diuini Numinis, ac conscientiae morsus sat validam vim habent, quorumuis hominum malitiae coërcendae.

§. IX. Denique licet lex naturalis hominibus satis insinuet, non impune laturos, qui alios iniuria affecerint: tamen *neque metus diuini Numinis, neque conscientiae morsus sat validam deprehenduntur vim habere, quorumuis hominum malitiae coërcendae.* Nam apud multos, educationis & consuetudinis vitio, vis rationis velut obsurdescit. Vnde fit, vt illi praesentibus tantum immineant, futurorum parum curiosi; ac non nisi iis moueantur, quae in sensus incurrunt. Cum autem vindicta diuina lento fere pede soleat incedere: inde prauis mortalium praebetur occasio, ad alias causas impiorum mala referendi; praesertim cum saepe videant improbis affatim adesse, queis vulgus felicitatem metitur. Accedit, quod stimuli

ſtimuli conſcientiae, qui facinus antecedunt, non ita validi videantur, quam qui idem ſubſequuntur, quando id, quod factum eſt, infectum amplius fieri nequit. Enimuero prauis cupidinibus reprimendis, praeſentaneum, & ad indolem hominum probe adtemperatum remedium in ciuitatibus reperitur.

CAPVT VI.

DE *INTERNA STRVCTVRA CIVITATVM.*

§. I.

PRoximum eſt, vt inueſtigemus, qua ratione (*a*) ciuitates ſint *exſtructae*, earundemque interna compages cohaereat. Vbi illud primo manifeſtum eſt, aduerſus mala ab hominum prauitate imminentia, ſingulis hominibus neque locum aliquem, neque arma, neque animantia bruta commodius & efficacius praeſidium potuiſſe ſuppeditare, quam *alios homines*. Eorum autem vis cum in longe diſtantia non feratur: neceſſum erat, *coniungi*, per quos finis iſte obtinendus erat.

1. Ad exſtruendam ciuitatem, neceſſum eſt, *plures homines coniungi.*

(*a*) Vid. J. N. & G. Lib. VII. Cap. II.

§. II. Nec minus conſtat, eiuſmodi ſecuritatem aduerſus alios homines praeſtare non poſſe duorum vel trium conſenſionem. Quia facile eſt, vt ad paucos hoſce oppri-

2. Neceſſarium eſt, *inſignem* eorum *multitudi-*

 meu-

um sese coniunge-re.

mendos tot conspirent, quot certissimam sibi de illis victoriam spondere possint: quibus spes successus & impunitatis, fiduciam ad adgrediendum est datura. Igitur ad istum finem necessarium est, *insignem* hominum *multitudinem* sese coniungere; vt paucorum hominum ad hostes accessio non sit ipsis conspicui momenti ad victoriam.

3. Inter istos coëuntes oportet, vt sit *consensus consiliorum*, fultus *metu* aliquo, singulos, qui contra voluntatem coetus agere voluerint, cohibere idoneo.

§. III. Inter multos istos hoc fine coëuntes oportet, vt sit *consensus circa adhibenda media ad eundem finem idonea*. Nam etiam multi, ni consentiant inter se, sed distracti sententiis in diuersa tendant, nihil efficient. Aut licet ad tempus consentiant, impellente aliquo adfectu: mox tamen, prout mutabilia sunt hominum ingenia & inclinationes, in diuersa abibunt.

Et quamuis pacto inter se promittant, quod ad defensionem communem vires suas sint adplicaturi: tamen ne hoc quidem modo ad diuturnitatem isti multitudini sat cautum erit. Sed oportet, vt quid amplius accedat: vt qui semel ad pacem & mutuum auxilium, causa communis boni, consenserint, prohibeantur, ne postea, cum bonum suum priuatum a publico discrepare visum fuerit, iterum dissentiant.

Vitia, quae impedi-

§. IV. Ceterum in humano ingenio duo potissimum occurrunt *vitia*, quae impediunt,

unt, quo minus multi sui iuris, & abs se inuicem non dependentes, diu in communem aliquem finem possint conspirare. Vnum est *diuersitas inclinationum & iudicii* circa discernendum, quod ad finem est vtilissimum: cui in multis est coniuncta *hebetudo* ad dispiciendum, quae sententia ex pluribus sit magis proficua; & *peruicacia* mordicus defendendi, quod semel vtcunque adriserit. Alterum est *torpor* & *auersatio* vltro faciendi, quod vtile est, vbi desit aliqua necessitas, quae tergiuersantes, velint, nolint, ad officium faciendum subigat. Priori vitio occurritur, vnitis in perpetuum voluntatibus omnium: posteriori autem, si constituatur aliqua potestas, quae praesens & in sensus incurrens malum infligere possit communi vtilitati reluctantibus.

unt, quo minus multi sui iuris diu in communem aliquem finem conspirent.

§. V. *Vniri* multorum hominum *voluntates* nulla alia ratione possunt, quam si vnusquisque suam voluntatem voluntati vnius hominis, aut vnius concilii subiiciat: ita vt deinceps pro voluntate omnium & singulorum sit habendum, quicquid de rebus ad securitatem communem necessariis ille vel illud voluerit.

Qua ratione *vniri* multorum hominum *voluntates* possint.

§. VI. *Potestas* autem talis, quae omnibus sit metuenda, itidem inter multos homines nulla alia ratione constitui potest, quam si sui quisque

Quomodo constituatur

quae omnibus metuenda. omnes & ſinguli ſeſe obligauerint, quod ſit eo modo vires ſuas ſint adplicaturi, ſicut ille voluerit, in quem omnes virium ſuarum directionem reſignarunt.

Vbi autem & voluntatum & virium vnio facta fuerit: tunc demum multitudo hominum in validiſſimum corpus, *ciuitatem* nimirum, animatur.

Primum pactum generale, in conſtituenda ciuitate regulari interveniens.

§. VII. Porro vt ciuitas *regulari modo coaleſcat*, (1) requiruntur *duo pacta*, & *vnum decretum.*

Primo enim omnium illi multi, qui in libertate naturali conſtituti intelliguntur, vbi ad ciuitatem faciendam congregantur, *inter ſe ſinguli cum ſingulis pactum ineunt, quod in vnum & perpetuum coetum coire velint, ſuaeque ſalutis ac ſecuritatis rationes communi conſilio ac ductu adminiſtrare*: vno verbo, *quod velint conciues mutuo fieri.* In quod pactum omnes & ſinguli vt conſentiant, neceſſum eſt: & qui non conſenſerit, is extra futuram ciuitatem manet.

Decretum generale circa introducendam formam regiminis.

§. VIII. Poſt iſthoc pactum oportet, vt *decretum* fiat, *qualis forma regiminis ſit introducenda.* De hac enim antequam conſtitutum ſit, nihil conſtanter poterit expediri, quod ad communem ſalutem faciat.

§. IX.

---

§. VII. (1) Vide dicta ad J. N. & G. *Lib. VII. Cap. II.* §. 8. *not.* 2.

§. IX. Post decretum circa formam regiminis, altero pacto opus est, quando constituuntur ille, vel illi, in quem, vel quos regimen nascentis ciuitatis confertur: quo quidem pacto *hi ad curam communis securitatis & salutis; reliqui ad obsequium his praestandum sese obstringunt*; quo ipso etiam omnes suam voluntatem subiiciunt voluntati istius, vel istorum, simulque suarum virium vsum & adplicationem ad communem defensionem eidem vel iisdem deferunt. Atque hoc pactum vbi rite fuerit exsecutioni datum: tunc demum *perfecta & regularis ciuitas* inde prouenit.

Alterum pactum generale, nempe quo mutuae *imperantis* & *subditorum* obligationes sanciuntur.

§. X. Ciuitas ita constituta ad modum vnius *personae* concipitur; vnoque *nomine* ab omnibus particularibus hominibus distinguitur atque dignoscitur; habetque peculiaria *iura* ac *res* proprias, quae neque singuli, neque multi, neque adeo omnes simul, citra eum, qui summum habet imperium, seu cui regimen ciuitatis commissum, sibi adserere possunt. Vnde Ciuitas definitur: quod sit *persona moralis composita, cuius voluntas ex plurium pactis implicita & vnita, pro voluntate omnium habetur; vt singulorum viribus & facultatibus ad pacem & securitatem communem vti possit.*

Definitio exacta *ciuitatis*.

§. XI. Exserit autem sese *voluntas ciuitatis*,

In *Monar-*

Quia voluntas regis est voluntas ciuitatis. tatus, tanquam principium *actionum publicarum*, vel per vnum hominem, vel per vnum concilium; prout in illum, aut hoc, summa rerum fuit collata. Vbi penes *vnum hominem* est regimen ciuitatis: *ciuitas velle intelligitur, quodcunque isti homini* (cui sanam rationem constare (1) praesupponitur) *placuerit*; & quidem circa negotia, quae ad finem ciuitatum spectant.

In quo resideat voluntas ciuitatis in reliquis formis regiminis. §. XII. Verum vbi regimen ciuitatis collatum est in *concilium* ex pluribus hominibus constans, quorum quisque suam retinet voluntatem naturalem: *regulariter* (1) *illud habetur pro voluntate ciuitatis, in quod con-*

---

§. XI. (1) Modo etiam hoc caput leges ciuitatis fundamentales non violet, nec alias potestate sua, modo fini, in quem constitutum est, pactisque cuiusque summi imperantis, vt talis, aduerso, abutatur.

§. XII. (1) Siquidem non semper maioris partis saniora sunt iudicia: ast alia in concilio non datur via negotia expediendi; cum singuli aequali iure suffragium, prout sibi videtur, ferendi polleant, & vix sit quisquam, cui aliena magis, quam sua placeat prudentia. Inde modo certo membrorum concilii numero conspiratio non intercedat, neque alias ipsa circa praesens negotium suspecta adpareant: publica sane postulat vtilitas, id ratum haberi, quod pluribus suffragiis constitutum fuerit. Praestat, subesse periculum, vt imprudentior aliquando praeualeat

consenserit maior pars hominum, ex quibus concilium componitur; nisi expresse statutum sit, quota pars concilii consentiens requiratur ad repraesentandam voluntatem vniuersitatis. Vbi autem duae sententiae discrepantes pares sint: nihil agetur; sed res in priori statu manebit. Inter plures sententias discrepantes illa praeualebit, (2) quae singulis dissentientibus maior est; modo in eam tot conspirent, quot alias voluntatem vniuersitatis per sanctiones publicas repraesentare possunt.

§. XIII. Ciuitate ita constituta, ille, in quem imperium est collatum, prout est vel vnus homo, vel vnum concilium paucorum, aut vniuersorum, *Monarcha*, *Senatus*, aut *populus liber* dicitur: reliqui *subditi* audiunt, aut *ciues*, vocabulo hoc latius accepto. Etsi pressius illi quibusdam duntaxat ciues soleant dici, quorum coitione & consensu primo ciuitas coaluit, aut qui in horum locum successerunt; nempe *patresfamilias*. Sunt porro ciues vel *originarii*, vel *adsciitii*. Illi sunt, qui vel initio ciuitati nascenti interfuerunt, vel qui ex hisce sunt geniti: quos

Quid intelligatur per *ciuem*, aut subditum: & *quotuplices* sint.

 etiam

sententia, quam relinqui in suspenso negotia, aut perpetuas circa decidendi modum lites agitari.

(2) E. g. Si vni sententiae 20. suffragia faueant: alteri 30. tertiae vero 40. postrema praeualuerit.

etiam *indigenas* adpellari mos est. Hi autem sunt, qui ciuitati iam constitutae extrinsecus accedunt eo fine, vt fortunarum ibi sedem figant.

Nam qui tantum ad tempus commorandi causa in ciuitate versantur, etsi tantisper ipsius imperio subiiciantur, Ciues tamen non habentur; sed *peregrini* aut *inquilini* vocantur.

Quo sensu imperium ciuile a Deo sit.

§. XIV. Ista tamen, quae super origine ciuitatum tradita sunt, non obstant, quo minus *imperium ciuile* (a) *a Deo esse* recte dicatur. Cum enim idem legem naturalem ab omnibus hominibus exerceri velit; & vero post multiplicatum genus humanum, tam horrida vita inter homines prouentura fuerit, vt legi naturali vix vllus relinqueretur locus; euius tamen exercitium per institutas ciuitates egregie promouetur: ergo, cum qui iubet finem, iubere etiam censeatur media ad finem necessaria, Deus quoque, mediante dictamine rationis, antecedenter *praecepisse* humano generi multiplicato intelligitur, vt ciuitates, quae summo imperio velut animantur, constituerentur. Quarum ordinem quoque in diuinis litteris expresse *adprobat*; eiusque sanctimoniam peculiaribus legibus sancit, sibique illud peculiariter *curae* esse testatur.

(a) Vide J. N. & G. Lib. VII. Cap. III.

CAPVT

CAPUT VII.
DE PARTIBUS SUMMI IMPERII.

§. I.

Quae *partes* sint *summi imperii*, & quibus modis eiusdem sese vis in ciuitatibus exserat, (a) ex *natura* & *fine earundem* liquido potest colligi. Principium generale, ex quo deduci possunt partes summi imperii.

§. II. 1. In ciuitate omnes suam voluntatem submiserunt voluntati imperantium, circa negotia ad salutem ciuitatis facientia, quod velint facere, quicquid illi voluerint. Hoc vt fieri possit, necessum est, vt *imperantes ciuibus significent, quae ipsorum circa talia sit voluntas.* Istud igitur faciunt non solum per *mandata* ad singulos directa, circa negotia particularia; sed etiam per *generales regulas*, vnde omnibus *in perpetuum* de agendis omittendisue constet. Per quas etiam definiri solet, quid cuique *suum*; quid *alienum* censeri debeat: quid in ciuitate pro *licito*; quid pro (1) *illicito*; quid pro *honesto*, aut *inhonesto* habendum: quid cuique *ex libertate naturali superfit*; aut quomodo quisque *vsum suorum iurium* ad tranquillitatem ciui-

(a) Vid. J. N. & G. Lib. VII. Cap. IV.

1. De potestate legislatoria.

U 5

§. II. (1) Scilicet in rebus lege aliqua diuina, siue naturali, siue reuelata non praeceptis vel prohibitis. Vide J. N. & G. *Lib. VIII. Cap. I. §. 2. seq.*

ciuitatis temperare debeat: *quid* denique, & *quo modo quisque suo iure ab altero exigere queat.* Haec omnia enim liquido definita esse, ad decus & tranquillitatem ciuitatis plurimum facit.

2. *De potestate poenas infligendi.* §. III. 2. Is porro potissimus ciuitatum finis est, vt homines mutua conspiratione & ope tuti sint aduersus damna & iniurias, quae ab hominibus inuicem inferri possunt & solent. Id vt obtineatur ab hominibus, quibuscum in eandem societatem coniungimur, non sufficit, vt mutuo inter se paciscantur de iniuriis non inferendis; neque etiam vt nuda superioris voluntas ciuibus innotescat: sed opus est *metu poenae*, & *facultate eandem repraesentandi.* Quae poena, vt huic fini sufficiat, ita est temperanda, vt aperte maius malum sit, leges violasse, quam obseruasse; vtque adeo poenae acerbitas voluptati aut lucro, quod ex iniuria capitur aut speratur, praeponderet. Nam non possunt homines non ex duobus malis minus eligere. Licet autem multi per imminentem poenam ab iniuriis non reprimantur; id tamen inter minus frequentia habendum est, quae plane euitare conditio humana non patitur.

3. *De potestate iudiciaria.* §. IV. 3. Quia etiam saepe controuersiae super recta legum adplicatione ad facta singularia

gularia oriri solent; ac multa accurate expendenda occurrunt, si quid contra leges factum esse dicatur: inde, vt inter ciues tranquillitas constet, *summi imperii est, lites ciuium cognoscere & decidere*, singulorumque *facta*, quae legibus contraria arguuntur, *examinare*, ac *poenam* legibus conuenientem *dictitare* & *exsequi*.

4. De *iure bellum* mouendi, & *pacem* faciendi, nec non *ineundi* foedera.

§. V. 4. Vt autem qui in ciuitatem coiuerunt, aduersus extraneos tuti sint, summi imperii est, *congregare, vnire*, & *armare*, aut eius loco *conducere*, quot pro incerto numero & viribus hostium, ad communem defensionem opus visum fuerit; rursusque, vbi expedierit, *pacem facere*, Cumque & belli & pacis temporibus inseruiant *foedera*, vt & commoda diuersarum ciuitatum melius communicari possint, & validior hostis iunctis viribus repelli, aut in ordinem redigi queat: penes summum quoque imperium erit, vtrique tempori inseruientia foedera inire, vniuersosque subditos ad ea seruanda obstringere, simulque exinde redundantia commoda in ciuitatem deriuare.

5. De *iure ministros ac magistratus constituendi*.

§. VI. 5. Cum etiam ciuitatis amplae negotia, tam belli, quam pacis tempore occurrentia, ab vno homine sine *ministris* & *magistratibus* exsecutioni dari nequeant: opus erit, ab summo imperio constitui homi-

homines, qui ipsius vice controuersias ciuium examinent; vicinorum consilia explorent; milites gubernent; opes ciuitatis colligant & dispensent; ac denique vtilitati ciuitatis vndique prospiciant. Quos ipsos summus imperans ad officium faciendum compellere, gestorumque rationes poscere potest ac debet.

6. De *iure indicendi tributa, vectigalia*, aliaque *subsidia*.

§. VII. 6. Quia porro nec belli, nec pacis tempore, ciuitatis negotia sine sumtibus geri possunt: *summi imperii est, adigere ciues, vt eosdem suppeditent.* Id quod variis modis contingit: puta, (1) si vel ciues aliquam bonorum aut prouentuum regionis abs se insessae partem ad hos vsus seponant: vel singuli ciues de suis bonis conferant, simulque, vbi opus sit, operas suas praebeant: vel si vectigalia imponantur mercibus, quae importantur & exportantur (quorum illud tamen magis ciues; hoc exteros onerat): aut si de pretio rerum, quae consumuntur, modica pars decidatur.

7. De *iure doctrinae, quae in ciuitate traduntur, examinandi*.

§. VIII. 7. Denique cum singulorum actiones a sua cuiusque opinione regantur; plerique autem de rebus ita soleant iudicare, prout adsueuerunt, & prout communiter

§. VII. (1) Referri huc potest ius *venandi* aut *piscandi:* ius *cudendae monetae:* ius omnia illa, quae in medio relicta sunt, sibi vindicandi &c.

ter iudicari vident; paucissimi proprio ingenio vera & honesta dispicere queant: inde *ciuitati expedit, vt publice eiusmodi doctrinis personet, quae cum recto fine & vsu ciuitatum congruunt*; simulque animi ciuium a puero istis imbuantur. Eiusmodi igitur doctrinas qui publice doceant, summi imperii est constituere (1).

§. IX. Sunt autem istae *partes summi imperii* naturaliter ita *connexae*, vt siquidem *regularis forma* ciuitati constare debeat, (1) istarum omnes & singulae penes vnum radicaliter esse De indissolubili *summi imperii partium*.

§. VIII. (1) At in huius iuris exercitio occurrere possunt, imo saepe reuera occurrunt errores atque abvsus grauissimi: siue quod nocere id credatur reipublicae, quod nullum ipsi adfert detrimentum, aut potius insigne aliquando commodum conciliare idoneum foret: siue quod hoc praetextu principes proprio ipsi motu, aut scelestorum quorundam hominum suggestionibus, circa vel maxime indifferentes innouiasue, interdum etiam verissimas opiniones, praesertim in causis religionis, acres agere inquisitores adgrediantur. Vide, quae dicta sunt ad J. N. & G. *Lib. VII. Cap. IV.* §. II. *not. 2.* necnon NOODTII discursum de *Religione ab Imperio Jure Gentium libera*; qui Gallice versus altera vice prodiit an. 1714.

§. IX. (1) Siquidem prudentes semper ac probi summi imperantes existerent: penes ipsos has omnes imperii partes, citra vllam imminutionem aut modificationem, connexas stare, vtique e re foret reipublicae. Verumenimuero

connexione in ciuitate regulari. esse debeant. Nam si vna vel altera plane abfuerit: mancum erit imperium, nec ad finem ciuitatis procurandum idoneum. Sin autem istae diuidantur, ita vt quaedam radicaliter sint penes vnum, reliquae, penes alium: irregularem rempublicam & male cohaerentem emergere necessum est.

quum, teste experientia, abuti ampla potestate facile admodum sit: inde quae ex diuisis aliquibus summi imperii iuribus oriuntur incommoda, iis, quae ab illa, quam innuit Auctor, regularitate, in idea tantum se adprobante, imminent, semper longe minora fuerint. Nempe egregia illa est regularitas, quae principibus suscipiendorum e. g. tot non necessariorum, aut etiam iniustorum bellorum vires subministrat: quorum haut experturi aerumnas subditi essent, si potestas indicendi tributa ac conducendi militem concilio populi, aut eiusdem deputatis, vel in solidum, vel ex parte constaret.

CAPVT VIII.

DE *FORMIS RERVMPVBLICARVM.*

Vnde proveniant diuersae formae rerumpublicarum.

§. I.

Summum imperium, prout vel *in vno homine*, vel in vno *concilio* ex *paucis*, aut *vniuersis* constante, reperitur, (a) *diuersas formas rerumpublicarum* producere solet.

(a) Vid. I. N. & G. Lib. IV. Cap. V.

§. II.

§. II. Sunt autem *formae* ciuitatis vel *regulares*, vel *irregulares*. Illae sunt, vbi imperium summum in vno subiecto ita est vnitum, vt illud indiuisum & inconuulsum ab vna voluntate per omnes ciuitatis partes atque negotia sese dispenset. Vbi hoc non deprehenditur: irregularis forma ciuitatis erit.

Sunt formae ciuitatis vel regulares, vel irregulares.

§. III. *Ciuitatis regularis* tres sunt *formae*. Prima, quando summum imperium est penes vnum hominem: & dicitur *Monarchia*. Altera, quando summum imperium est penes concilium ex selectis duntaxat ciuibus constans: & vocatur *Aristocratia*. Tertia, quando summum imperium est penes concilium ex vniuersis patribusfamilias constans: & adpellatur *Democratia*. In prima, is, qui rerum potitur, dicitur *Monarcha*: in secunda, *Optimates*: in tertia, *Populus*.

Tres ciuitatis regularis formae.

§. IV. In omnibus hisce formis potestas quidem est eadem: sed in eo insignem habet commoditatem *Monarchia* prae reliquis formis, quod in ea vt deliberetur & decernatur, id est, vt imperium actu exerceatur, non opus sit temporibus & locis condictis; sed quouis loco & tempore deliberari & decerni possit; sic vt Monarcha semper in proxima sit potentia ad actus imperii

Comparatio harum trium formarum ciuitatis.

peri

perii exercendos. Sed vt *Optimates* & *Populus*, qui non ſunt vna perſona naturalis, decernant, neceſſum eſt, vt certo loco & tempore conueniant, ibique ſuper negotiis publicis deliberent & decernant: cum alio modo voluntas *Senatus* & *Populi*, quae ex conſpirantibus maioris partis ſententiis reſultat, cognoſci nequeat.

Quotuplicia ſint *vitia in ciuitatibus.*

§. V. Ceterum vti circa alia iura: ita & circa ſummum imperium contingit, vt id alicubi bene, alicubi praue & imprudenter adminiſtretur. Vnde fit, vt aliae *ciuitates ſanae*; aliae *morbidae* & *corruptae* dicantur: etſi propter iſtius modi morbos, peculiares formas, aut ſpecies rerumpublicarum comminiſci neceſſum non ſit. Eorum autem morborum, quibus ciuitates infeſtantur, alii in hominibus; alii in ipſo ſtatu haerent. Inde alia *vitia hominum*; alia *vitia ſtatus* audiunt.

Vitia hominum: 1. in *Monarchia.*

§. VI. *Vitia hominum* in *Monarchia* ſunt: ſi qui ſolium obtinet, regnandi artibus deſtituitur, nullaque aut non ſufficiente reipublicae cura tangitur, eamque prauorum miniſtrorum ambitioni aut auaritiae lacerandam proſtituit: ſi ſaeuitia & iracundia idem eſt terribilis: ſi etiam citra neceſſitatem rempublicam in caſum dare gaudet: ſi quae ad tolerandos ſumtus reipublicae confe-

conferuntur, luxu, aut per inconsultas largitiones dissipat: si pecunias ciuibus extortas praeter rationem accumulat: si contumeliosus: si iniustus est: & si quae sunt alia, per quae mali nomen principis comparatur.

§. VII. *Vitia hominum* in *Aristocratia* sunt: si per ambitum, prauasque artes via in senatum patet viris improbis aut ineptis, exclusis melioribus: si optimates factionibus distrahuntur: si plebe tanquam mancipiis abuti, & bona ciuitatis, augendo priuato patrimonio, interuertere student. 2. In *Aristocratia.*

§. VIII. *Vitia hominum* in *Democratia* sunt: si inepti & turbulenti homines turbulenter & importune sententias suas tueri solent: si egregiae & reipublicae non praegraues virtutes opprimuntur: si per leuitatem leges temere figuntur atque refiguntur; & quae modo placuerunt, mox citra rationem displicent: si sordidi & inepti homines rebus gerendis praeficiuntur. 3. In *Democratia.*

§. IX. *Vitia hominum*, quae *in quamuis ciuitatis speciem* cadunt, sunt: si quibus imperii administratio incumbit, officio suo negligenter aut praue funguntur: & si ciues, quibus sola obsequii gloria relicta est, frenum mordent. Vitia hominum, quae *in quamuis ciuitatis speciem* cadunt.

X §. X.

Vitia statui. §. X. Ast *vitia status* sunt: vbi leges aut instituta ciuitatis non sunt adtemperata (1) ad genium populi, aut (2) regionis: aut vbi eadem ciues disponunt ad (3) turbas internas, aut ad iusta (4) vicinorum odia incurrenda: aut si eosdem ineptos reddunt ad obeundas functiones, quae reipublicae seruandae sunt necessariae; puta, si per leges ciuitatis non possint non in imbellem segnitiem resolui, aut inidonei ad pacem ferendam reddi: aut si leges fundamentales ita sint dispositae, vt per eas negotia publica non possint (5) non tarde aut difficulter expediri.

§. XI.

§. X. (1) E. g. Si leges eo tendant, vt populus neutiquam bellicosus, sed pacis artibus idoneus, in arma conuertatur.

(2) Sic inconsultum omnino fuerit, commercio ac opificiis non fauere in regione ad eiusmodi institutum opportune sita, taliumque rerum ferace, ex quibus merces amplum lucrum adferre aptas fabricare liceat.

(3) Vbi e. g. impune insignia vitia abeunt, aut leuiter tantum enormia delicta puniuntur; veluti in *Polonia*, vbi qui homicidium commisit, pensa 30. assium multa absoluitur.

(4) Si extraneis iustitia denegetur, aut foueatur piratica &c.

(5) Vt in *Polonia*, vbi dissensu vnius ex consessu abrumpuntur *comitia*: quae alias sex hebdomadis breuiori quidem proponendis atque expediendis singulis negotiis constituto spatio, terminantur.

§. XI. Morbidis eiusmodi rebuspublicis multi peculiaria quoque vocabula adplicant; ita vt vitiosa Monarchia vocetur *Tyrannis*: vitiosus status paucorum, *Oligarchia*: vitiosus status popularis, *Ochlocratia*. Etsi frequenter contingat; vt multi per isthaec vocabula non tam morbum reipublicae, quam suum adfectum aut displicentiam in praesentem statum imperantesue exprimant. Saepe enim cui vel rex, vel status Monarchicus displicet, *tyrannum*, aut *dominum* solet vocare etiam legitimum & bonum principem; praesertim vbi is leges seuere exsequitur. Sic & cui dolet, senatu se excludi, cum tamen aliis senatoribus inferiorem sese haut quicquam arbitretur: per contemtum & inuidiam ὀλίγων illos vocat; quasi dicas, paucos quosdam, qui, cum nulla re ceteros emineant, in pares tamen, aut meliores, non sine fastu, imperium exerceant. Denique superbo homines ingenio, & quibus aequalitas popularis inuisa est, vbi in Democratia pari omnes iure de republica suffragia ferre vident, cum tamen in quauis ciuitate plebis maximus sit numerus: *Ochlocratiam* id vocant; quasi dicas statum, vbi vilis turba rerum potitur, nec egregiis viris, quales ipsi se ducunt, aliqua praerogatiua relinquitur.

Frequenter contingit, vt temere obtrectetur regimen.

Variae species *rerumpublicarum irregularium.*

§. XII. *Respublica irregularis* est, in qua non ita perfecte vnio illa, in qua essentia ciuitatis consistit, deprehenditur: idque non per modum morbi aut vitii in administratione reipublicae haerentis; sed vt publica lege aut consuetudine ea velut legitima sit recepta. Cum autem aberrationum a rectitudine infiniti esse modi queant: non possunt etiam irregularium rerumpublicarum certae & definitae species constitui. Indoles tamen eius ex vno aut altero exemplo plane potest intelligi: v. g. Si in aliqua republica (1) senatus & populus summo vtrinque iure negotia publica tractent, ita vt neuter alteri obnoxius sit, aut (2) si in regno aliquo procerum potentia ita inualuerit, vt regi deinceps non alio modo, quam inaequales foederati, subsint.

Quid sit *systema ciuitatum.*

§. XIII. *Systema ciuitatum* vocamus, *vbi plures perfectae ciuitates aliquo peculiari vinculo*

§. XII. (1) Hanc indolem, censente Auctore, prae se ferebat *respublica Romana*, ex quo populus peculiares suos magistratus, *Tribunos* dictos, nactus est. Vide dissertationem, *de Forma Reipublicae Romanae* §. 24. *seqq.* inter dissertationes Academicas in vnum volumen congestas, ac typis exscriptas *Londini Scanorum* an. 1675.

(2) Ita iam se habet *Imperium Romano-Germanicum;* prout illud ostendit Auctor in suo MONZAMBANO.

culo ita connectuntur, vt ipsarum vires fere pro vnius ciuitatis viribus haberi queant. Exsurgunt autem systemata duplici potissimum modo: vno, (1) *per communem regem:* altero, *per foedus* (2).

§. XIV. *Mediante communi rege* systema emergit, quando plura separata regna, vel ex conuentione, vel ex occasione matrimonii, hereditatis, aut victoriae, vnum & eundem habent regem; ita tamen vt ideo in vnum regnum non coalescant; sed singula iuxta suas leges fundamentales a communi rege administrentur. Systema ciuitatum *mediante communi rege.*

§. XV. Altera species systematum prouenit, quando plures ciuitates vicinae *perpetuo foedere* ita connectuntur, vt aliquas partes summi imperii, quae praecipue defensionem contra extraneos spectant, non nisi ex consensu omnium exercere velint; salua manente de cetero singularum ciuitatum libertate & independentia. Systema ciuitatum per foedus perpetuum.

§. XIII. (1) Veluti e. g. *Regna Angliae, Scotiae* ac *Hiberniae: Regna Hispaniae* &c.

(2) E. g. *Foedus* XII. *populorum antiquae Achaiae:* & hodie *Confoederatae Prouinciae Belgii*, ac *Pagi Heluetii &c.*

CAPVT IX.
DE *ADFECTIONIBVS IMPERII CIVILIS.*

§. I.

1. *Imperium*, quo ciuitas regitur, est *summum* ac *independens*.

(*a*) Vid. J.N. & G. Lib. VII. Cap. VI.

1. HAbet (*a*) hoc omne *imperium*, quo vniuersa aliqua ciuitas regitur, in qualibet reipublicae forma, vt sit *summum*; i. e. in sui exercitio *a nullo homine*, tanquam *superiore, dependens*, sed ex proprio iudicio & arbitrio sese exserens; sic vt eiusdem actus a nemine, tanquam (1) superiore, queant irriti reddi.

2. *Nemini mortalium obstrictum est ad reddendas rationes.*

§. II. 2. Inde etiam est, quod idem imperium sit ἀνυπεύθυνον, seu *nemini mortalium obstrictum ad reddendas rationes*, eo cum effectu, vt si eas alteri non adprobauerit, poenis humanis aut coërcitioni, velut a superiore profectis, eo nomine sit obnoxium.

3. *Legibus humanis est superius.*

§. III. 3. Cui coniunctum est, vt idem summum imperium *legibus humanis & ciuilibus*, vt talibus, sit *superius*, iisdemque adeo directe

---

§. I. (1) Sedulo est obseruanda haec restrictio. Quippe etsi in limitato imperio Monarcha in quibusdam negotiis, inconsulto populi concilio, aut eius deputatis, nihil valide constituere possit: non ideo tamen rege idem populus est superior. Debuisset nihilominus heic Auctor ea, quae pariter cum *limitato*, tum *absoluto imperio* competunt, distinctius denotare.

directe non obstringatur. Istae enim leges a summo imperio tam in origine, quam in duratione dependent. Inde fieri non potest, vt per istas idem obligetur: cum alias idem seipso superius foret. Etsi vbi summus imperans quaedam ciuibus lege iniunxerit, quorum materia in ipsum quoque cadit, decorum sit, & ad auctoritatem legi addendam proficuum, vt ad eadem iste vltro sese componat.

§. IV. 4. Habet denique & *peculiarem sanctimoniam* (1) summum imperium: (a) vt non solum eius iussis legitimis resistere nefas sit; sed & eiusdem asperitas non secus, atque a probis liberis parentum morositas, a ciuibus sit patienter ferenda. Quin & vbi atrocissimas iniurias intentauerit, singuli potius fuga sibi consulent, aut quantamcunque calamitatem sustinebunt, quam ferrum in durum quidem, sed tamen parentem patriae stringent. 4. Habet *peculiarem sanctimoniam.* (a) Vid. J.N. & G. Lib. VII. Cap. VIII.

§. V. Praeterea summum *imperium* in Monarchiis potissimum & Aristocratiis, alicubi *absolutum*, alicubi *limitatum* deprehenditur. Quid sit *imperium absolutum.*

§. IV. (1) Vide NOODTII discursum *de Iure Summi Imperii & Lege Regia:* qui Gallice versus, recusus prodiit an. 1714.

Absolutum imperium Monarcha habere dicitur, qui illud administrare potest proprio ex iudicio, non ad normam certorum ac perpetuorum statutorum, sed prout praesens rerum conditio videtur exigere; quique adeo proprium ad arbitrium salutem reipublicae, prout eiusdem tempora postulauerint, procurat.

Quomodo *summum imperium* certis *limitibus* circumscribatur.

§. VI. Verum quia vnius hominis iudicium ab erroribus non est immune, & voluntas in praua flexilis, in tanta cumprimis libertate: quibusdam populis consultum visum, eius *imperii exercitium certis limitibus circumscribere*. Id quod factum, dum ad certas *leges* circa administrationem partium imperii in delatione regni regem adstrinxerunt: & si quando negotia summam rerum spectantia, quaeque in antecessum definiri nequeunt, inciderent, voluerunt, ea suscipi non nisi praesciente & consentiente populo, aut eiusdem deputatis in comitia conuocatis; vt eo minor occasio regi praebeatur a salute regni aberrandi.

De diuersis *modis habendi regnum*.

§. VII. Solet denique in regnis occurrere aliquod discrimen circa *modum habendi regnum*: qui non in omnibus aequalis deprehenditur. Quidam enim reges dicuntur

tur regnum suum habere *in* (1) *patrimonio*, (2) ita vt illud pro lubitu diuidere, alienare, transferre possint in quemcunque voluerint. Quod potissimum contingit illis, qui armis regnum sibi quaesiuere, ac suum sibi populum ipsi fecerunt. Reliqui autem Reges, qui vltro a populo sunt adsciti, etsi summo iure imperium exerceant, regnum tamen pro lubitu diuidere, alienare, aut transferre nequeunt; sed in eo ad successores dimittendo legem fundamentalem, aut consuetudinem in populo receptam sequi tenentur; eoque a quibusdam certo respectu cum *vsufructuariis* comparantur.

---

§. VII. (1) Non est vllum *regnum patrimoniale*, citra consensum vel expressum vel tacitum populi. De quo fusius egi in notis ad GROTIVM *de Iure Belli ac Pacis Lib. I. Cap. III.*

(2) Modo quidem illud in populi perniciem non tendat. Haec enim exceptio tacite semper continetur conuentione, qua vel maxime Despoticum imperium fundatur.

CAPVT X.

DE *MODIS ADQVIRENDI IMPERIVM*, INPRIMIS *MONARCHICVM*.

§. I.

Duplex est *modus originarius adquirendi imperii.*

(*a*) Vid. J.N. & G. Lib. VII. Cap. VII.

Quanquam ad quoduis imperium legitimum constituendum *consensus subiectorum* requiratur: (*a*) is tamen non vbique pari modo elicitur. Interdum enim per *violentiam bellicam* aliqui adiguntur in victoris imperium consentire: interdum *vltro* ad aliquem principem constituendum ciues accedunt.

De *modo* adquirendi imperii per *occupationem* bellicam.

§. II. *Modus adquirendi imperii violentus* solet vocari *occupatio:* quando scilicet aliquis iusta bellandi causa subnixus, fauente vi armorum ac fortuna, populum aliquem eo redigit, vt ipsius deinceps imperio sese subiicere cogatur. Cuius imperii legitimus titulus non inde solum deducitur, quod victor, si rigore belli voluisset vti, vitam plane victis adimere potuisset; atque sic, dum minore istos incommodo defungi patitur, clementiae insuper laudem nanciscatur: sed & quod cum altero in bellum descendens, quem ipse antea laeserat, & cui aequam satisfactionem praebere renuit, omnes suas fortunas aleae Martis exponat; sic vt iam in antecessum tacite consenserit in quamcunque conditionem, quam euentus belli ipsi est adsignaturus.

De *electione.*

§. III. *Vltroneo* autem *consensu* populi paratur regnum, interueniente *electione:* qua

qua populus constituendus, aut iam constitutus, vltro certum hominem suo iudicio imperii capacem designat; cui quando decretum populi fuerit significatum, idque ille acceptauerit, promisso populi obsequio imperium confertur.

§. IV. Electionem in ciuitate iam constituta, siquidem illa suscipiatur rege priore defuncto, antecedere solet *interregnum*. In quo licet ad *imperfectam formam* recidat ciuitas, dum ciues *primo* tantum *pacto* inter se connectuntur: multum tamen firmitatis ei adhuc addit nomen & adfectus communis patriae, ciuiumque plerorumque fortunae isti loco fere adfixae; quae bonos ciues subigunt, vt vltro tantisper pacem inter se colant, & quantocyus ad plenum imperium instaurandum incumbant. Etsi magnopere ad incommoda ex interregnis oriri apta, euitanda faciat, si in antecessum constituantur, penes quos, solio vacante, *interim* reipublicae administratio esse debeat. *De interregno.*

§. V. Ceterum alicubi quidem, singulis Monarchis defunctis, noua instituitur electio: alicubi autem regnum ea lege in alterum confertur, vt citra nouam interuenientem electionem in alios per *successionem* transeat. Illud ius successionis constituitur vel *arbitrio ipsius regis*, vel *arbitrio populi*. *De modo adquirendi imperii per successionem.*

§. VI.

De successione in *regno patrimoniali*, per *testamentum* regis.

§. VI. Reges, qui regnum suum habent in *patrimonio*, pro lubitu super successione possunt disponere: quorum dispositio aeque, ac priuatorum testamentum obseruabitur; praesertim vbi abs aliquo regnum fuerit conditum ac partum. Vbi licebit ipsis, si placuerit, regnum inter plures liberos diuidere, etiam filiabus non exclusis; immo & heredem instituere filium adoptiuum, naturalem, aut qui nulla plane cognatione ipsis est iunctus.

De *successione ab intestato* in eodem regno patrimoniali.

§. VII. Verum vbi eiusmodi rex super sua successione nihil peculiariter disposuit: praesumitur 1. eum nequaquam regnum suum secum exspirare velle; sed vt omnino in liberos suos propter communem mortalium adfectum id deuoluatur. 2. Dein, vt post ipsum Monarchica forma conseruetur: quippe quam ipse suo exemplo comprobauit. 3. Tum, vt regnum maneat indiuisum: quippe cum diuisio cum regni iuxta & familiae regiae conuulsione sit coniuncta. 4. Praeterea, vt inter pares gradu mas praeferatur foeminae; primo genitus deinceps genitis. 5. Denique, vt liberis deficientibus, ad proximum quemque sanguine regnum deuoluatur.

Varii modi succedendi in

§. VIII. In illis autem *regnis*, *quae ab initio vltronea populi voluntate sunt constituta*,

ta, ordo succeſſionis originarie ab eiusdem populi voluntate dependet. Qui vbi in regem vna cum imperio, ius quoque ſucceſſoris conſtituendi contulerit: ſuccedet, quem hic voluerit. Vbi hoc non fuit factum: id ius populus ſibi reſeruaſſe intelligitur. Cui ſi placuit in electum regem hereditario iure regnum conferre: ordinem ſuccedendi vel *ſimplicibus hereditatibus* conſimilem, quantum ſalus regni admittit, effecit: vel *peculiari* ipſum *ratione* temperauit. *regnis vltronea populi voluntate constitutis.*

§. IX. Vbi *ſimpliciter* populus regem iuſſerit *hereditario iure* regnum obtinere: voluit quidem, vt regnum eo ordine deuoluatur, quo priuatae hereditates; ſed non ſine aliquo temperamento. Nam in hiſce fere vt a priuatis hereditatibus diſcedat ſucceſſio in regnis, ſalus ciuitatum requirit. 1. Vt regnum ſit indiuiduum. 2. Vt ſucceſſio ſtet intra eos, qui a primo rege deſcendunt; nec ad eius collaterales deuoluatur. 3. Ne ſuccedant, niſi qui nati ſunt ſecundum leges patriae; non nothi tantum, ſed & adoptiui. 4. Vt in pari gradu mares praeferantur foeminis, etiam maioribus natu. 5. Vt ſucceſſor regnum agnoſcat, tanquam beneficium populi; non tanquam beneficium anteceſſoris. *De ſucceſſione ſimpliciter hereditaria.*

§. X. Verum quia facile inextricabiles controuerſiae oriri poterant, vter ex familia regna- *De ſucceſſione lineali.*

regnatrice nuper defunctum proxima cognatione contingeret, vbi ab auctore stirpis longius discessum fuerat: inde multos apud populos *successio linealis* introducta est. Quae in hoc consistit, vt prout quisque ab auctore stirpis regnatricis descendit, ita lineam velut perpendicularem constituat; & inde quilibet ad regnum vocetur, prout ipsius linea alias praecedit; nec de vna linea in alteram fiat transitus, quoad ex priore aliquis adhuc supersit; licet forte existat, qui propiore gradu proxime defunctum regem adtingat (1).

Successionis linealis vsitatissimae species: Cognatica & Agnatica.

§.XI. *Successionis linealis* vsitatissimae sunt species, *Cognatica* & *Agnatica*. In illa foeminae non excluduntur; sed postponuntur maribus in eadem linea; ita vt etiam ad ipsas fiat regressus, si mares potiori aut pari gradu defecerint. Haec autem foeminas, & ex hisce natos, etiam mares, in perpetuum excludit.

Quomodo controuersiae super successione

§.XII. Vbi super successione in *regno patrimoniali* controuersia oriatur: optimum fuerit, (1) ad arbitros ex familia regia ire. Si

§.X. (1) E. g. Filius minor natu regis defuncti propior gradu est nepote aut filio maioris natu praemortui: nihilominus hic filius aut nepos, excluso patruo aut patruo magno, successerit.

§.XII. (1) Tunc casu, & ad *interim*, ad pristinam suam libertatem redit populus. Ac proinde pa-

Si successio fuerit voluntate populi constituta: declaratio populi dubium tollet. in regno ortae, componi debeant.

nes ipsum est, super hac controuersia ferre sententiam; quemadmodum ostendam in notis ad GROTIVM *Lib. II. Cap. VII. §. 27.*

CAPVT XI.

DE OFFICIIS SVMMORVM IMPERANTIVM.

§. I.

QUibus praeceptis *officium summorum imperantium* constet (*a*) ex *indole* ac *fine ciuitatum*, nec non expensis *summi imperii partibus*, perspicue colligitur. Fons generalis *officiorum summorum imperantium.*

§. II. Vbi ante omnia requiritur, vt imperantes ipsi *diligenter discant, quae ad plenam eius officii cognitionem pertinent:* cum nemo laudabiliter exercere possit, quod non probe didicit. Vnde principi sequestranda illa studia, quae ad huncce finem nihil faciunt. Circumcidendae quoque voluptates, oblectationes, vanaeque occupationes, quatenus istum finem intercipiunt. Ideo & in familiaritatem admittendi viri cordati, rerumque humanarum periti: adulatores, nugatores, & qui praeter inania nihil didicerunt, procul arcendi. (*a*) Vid. J. N. & G. Lib. VII. Cap. IX. Imperantes diligenter discere tenentur, quae ad plenam officii sui cognitionem pertinent.

Enim-

Enimuero vt generalia prudentiae rectricis praecepta rite adplicare norit; quam penitissime ipsi conditio sui status, subiectique indoles populi est cognoscenda. Illisque praeterea virtutibus cumprimis studendum, quarum vsus in tanta molis administratione maxime conspicitur; moresque ad tanti fastigii dignitatem componendi.

Generalis regula, omnia summorum imperantium officia complectens.

§. III. Generalis lex summorum imperantium est haec: *Salus populi suprema lex esto.* Ea enim intentione in istos imperium est collatum, vt per id procuraretur finis, ob quem ciuitates sunt institutae. Inde credere iidem debent, nihil sibi priuatim expedire, quod non idem expedit ciuitati.

Regulae speciales. 1. Curandum, vt subditi ad *bonos mores* componantur.

§. IV. 1. Ad internam ciuitatum tranquillitatem requiritur, vt voluntates ciuium ita temperentur & dirigantur, prout saluti ciuitatis expedit. Inde summorum imperantium est, non solum idoneas ei fini *leges* praescribere; sed & *publicam disciplinam* ita sancire, vt non tam metu suppliciorum, quam adsuetudine, ciues ad legum praescripta sese componant. Ad quem finem quoque facit, curare, vt *doctrina Christiana*, pura illa & sincera, in ciuitate vigeat; ac in *scholis publicis* talia dogmata tradantur, quae cum fine ciuitatum conueniunt.

§. V.

§. V. 2. Ad eundem finem expedit, perscriptas habere *leges perspicuas* & *planas* circa negotia, quae frequentissime inter ciues versari solent. Non tamen plura legibus ciuilibus sancienda sunt, quam ad bonum ciuitatis & ciuium conducunt. Nam cum de eo, quod facere, vel non facere debent, saepius per rationem naturalem, quam per scientiam legum homines deliberare soleant; vbi plures leges sunt, quam vt facile memoria comprehendi queant, & per eas prohibeantur ea, quae ratio per se non prohibet: necesse est, vt per ignorantiam, sine vlla praua intentione, incidant in leges, tanquam in laqueos. Quo ipso ciuibus per imperantes superuacuum incommodum conciliatur; quod est contra finem ciuitatum. 2. Vt salutares ac idoneae *leges* constituantur.

§. VI. 3. Quia autem frustra feruntur leges, si impune eas violari tolerent summi imperantes: igitur horum est, *exsecutionem earundem procurare*; vtque quiuis suo iure potiatur citra lentas moras, elusiones atque vexationes, efficere: poenas quoque sumere pro cuiusque facti conditione, transgressorisque intentione & malitia: nec sine sufficiente causa veniam indulgere; cum iniquum sit, & ad irritandos ciuium animos efficacissimum, aequaliter meritos, ceteris paribus, non aequaliter tractare. 3. Vt leges rite *exsecutioni* mandentur.

4. Vt in designatione ac mensura *poenarum, iustum servetur temperamentum.*

§. VII. 4. Vti autem *nihil poenis est sanciendum, quod non ad vsum ciuitatis facit:* ita *poenae* quoque sunt *temperandae, vt ad finem istum proportionem habeant*; vtque adeo ciues non plus adflictionis, quam respublica vtilitatis, inde ferant. De cetero, si scopum suum debent obtinere poenae, adparet, eas eousque esse intendendas, vt acerbitas earundem praeponderet lucro aut delectationi, quae ex facto legibus vetito redundare potest.

5. Vt *ciuium* inter se *iniuriae* prohibeantur.

§. VIII. 5. Quia porro hoc fine in ciuitatem coiuerunt homines, vt securitatem aduersus iniurias aliorum obtinerent: summorum imperantium est, eo seuerius *ciuium inter se iniurias prohibere*, quo faciliorem perpetua cohabitatio occasionem ad laedendum praebet. Nec discrimina ordinum ac dignitatum eo valere debent, vt potentiores tenuioribus pro libidine insultare possint. Sed & scopo summi imperii aduersatur, vt ciues, quas sibi factas arbitrantur, iniurias, priuata violentia exsequantur.

6. Vt ad munia ciuitatis *viri probi & idonei* adhibeantur: ac in

§. IX. 6. Praeterea quanquam ad omnia ciuitatis amplioris negotia immediate obeunda vnus princeps non sufficiat; sic vt necessario *ministri* in partem curarum sint vocandi: tamen vti hi omnem a summo imperante potestatem mutuantur; ita & bene

bene & male ab ipsis gestorum imputatio vltimo demum in istum redundat. Quam ob rationem, & quia prout ministri sunt, ita recte aut praue negotia expediuntur, summi imperantes tenentur *ad munia ciuitatis adhibere viros probos & idoneos*, & in eorum acta subinde inquirere; eos denique, prout rem gessisse deprehenduntur, praemiis vel poenis mactare; quo ceteri intelligant, non minore fide ac diligentia publicam, quam propriam rem tractandam. Sic & cum praui mortalium ad scelera perpetranda spe impunitatis alliciantur; quae ipsis praebetur facillima, vbi *indices* corruptionibus patent: summorum imperantium est, in eiusmodi iudices, tanquam fautores scelerum, queis securitas ciuium abrumpitur, seuere animaduertere. Praeterea licet ordinaria negotiorum expeditio ministris credenda sit: summi tamen imperantes querelis ac desideriis ciuium patientes autem praebere nunquam detrectabunt.

eos, qui male rem gessisse deprehensi fuerint, seuere animaduertatur.

§. X. 7. Cum ad *tributa & alia onera* ferenda ciues nullo alio nomine teneantur, quam quatenus ista necessaria sunt ad sumtus ciuitatis belli pacisque tempore tolerandos: igitur summorum heic imperantium officium erit, *non plus extorquere, quam necessitates aut insignes reipublicae vtilitates requirant*:

7. Vt tributa, aliaque onera conuenienti modo exigantur ac quae collecta fuerunt, in

vsus reipublicae impendantur. *rant; &, quantum fieri potest, ita onera temperare, vt quam minime ciues iisdem adfligantur.* Deinde, vt *iusta in proportione describantur*; nec aliquibus ciuibus immunitates concedantur in fraudem & oppressionem reliquorum. Tum, *quae collecta fuerunt, in vsus reipublicae impendantur*: non per luxuriam, largitiones, superfluam ostentationem, aut inania dissipentur. Denique prouidendum, vt *erogationes reditibus respondeant*: & qua hi non pertingunt, a parsimonia & circumcisis sumtibus non necessariis subsidium petendum.

8. Vt *res familiaris* ciuium gliscat. §. XI. 8. Quanquam autem summi imperantes subditos alere non teneantur (nisi quod eorum, qui per immeritam aliquam calamitatem seipsos sustentare non possunt, peculiarem curam agere caritas iubeat); tamen quia non solum ex bonis ciuium colligendi sunt sumtus ciuitati conseruandae necessarii, sed etiam robur ciuitatis in virtute & opibus ciuium consistit: igitur illis, quantum in se, prouidendum erit, vt *res familiaris ciuium gliscat.* Ad hunc finem facit, ciues disponere, vt, quantum fieri potest, vberem prouentum & terra & aquis capiant: vt quae apud ipsos proueniunt, materiis, industriam adhibeant: aut quem ipsi commode laborem obire possunt, ab

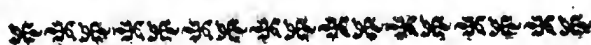
aliis

aliis non redimant: quod fit, siquidem *artes mechanicae foueantur.* Maximi quoque est momenti, *mercaturam*, & in regionibus maritimis, *nauigationem excolere.* Nec ignauia solum proscribenda; sed & ad parsimoniam reuocandi ciues per *leges sumtuarias*, queis superflui sumtus prohibeantur, inprimis illi, per quos opes ciuium ad exteros transferuntur. Etsi maiorem heic, quam quaeuis leges, efficaciam obtinent summorum imperantium exempla.

§. XII. 9. Quia etiam sanitas ac firmitas interna ciuitatum ex vnione ciuium prouenit; quae quo accuratior fuerit, eo maiore cum efficacia vis imperii per vniuersum sese ciuitatis corpus dispensat; igitur summis imperantibus incumbit *prouidere, ne in ciuitate factiones oriantur*; neue quidam ciues inter se peculiaribus pactis connectantur; neue omnes aut aliqui ab vllo alio, siue intra, siue extra ciuitatem constituto, sub quocunque obtentu, sacro aut profano, magis dependeant, quam a legitimo suo principe, & in nemine plus sibi praesidii, quam in eodem repositum arbitrentur. 9. Vt *factiones* praecaueantur.

§. XIII. 10. Denique cum status ciuitatum inter se sit pax satis infida: summorum imperantium est, curare, vt *virtus ciuium, peritiaque armorum alatur; & omnia, quae* 10. Vt aduersus *exterorum inuasiones* vires parentur.

quae ad vim repellendam requiruntur, mature parentur: munita loca, arma, milites, & rerum gerendarum neruus, pecunia. Vltro autem, etiam posita iusta belli causa, *nemo lacessendus*; nisi tutissima adriserit occasio, & conditio ciuitatis commode id ferat. Eundem quoque ob finem *consilia* & *molitiones vicinorum accurate exploranda* & obseruanda sunt; nec non *amicitiae & foedera prudenter contrahenda.*

CAPVT XII.

DE LEGIBVS CIVILIBVS IN SPECIE.

§. I.

Quid intelligatur per *leges ciuiles.*

(*a*) Vid. J.N. & G. Lib. VIII. Cap. I.

DIspiciendum quoque iam restat de *partibus summi imperii* in specie, & quae circa eas peculiariter obseruanda occurrunt. Vbi primum locum occupant *leges ciuiles:* (*a*) quae sunt *decreta summi imperantis ciuilis, per quae ciuibus iniungitur, quid in vita ciuili facere, quidue omittere debeant.*

Quotuplici respectu dicantur *leges ciuiles.*

§. II. Dicuntur autem *leges ciuiles* duplici potissimum respectu: vel respectu *auctoritatis*, vel *originis.* Priori sensu, *leges ciuiles* vocari possunt omnes leges, iuxta quas in foro ciuili ius redditur; vndecunque demum illae originem suam trahant. Posteriori

riori sensu, *leges ciuiles* dicuntur, quae primo a voluntate summi imperii ciuilis profectae sunt, atque circa ea versantur, quae iure naturali ac diuino definita non sunt; sed ad peculiarem vtilitatem singularum ciuitatum faciunt.

§. III. Ceterum vti legibus ciuilibus nihil est sanciendum, quod non ad commodum reipublicae referatur; ita cum vitae ciuilis decori & tranquillitati maxime expediat, legem naturalem a ciuibus probe obseruari: hinc summis imperantibus incumbit, *isti vim atque efficaciam legis ciuilis impertiri.* Nam apud plurimos mortalium tanta deprehenditur malitia, vt neque manifesta legis naturalis vtilitas, neque metus diuini Numinis ei reprimendae sufficiat. Quo igitur vtcunque vitae ciuilis honestas seruari queat, summum imperium efficere potest, legibus naturalibus vim legum ciuilium tribuendo.

Legi naturali vis atque efficacia legis ciuilis est impertienda.

§. IV. Consistit autem *vis legum ciuilium* in hoc, vt praeceptis de faciendo vel omittendo addatur *sanctio poenalis*; siue vt definiatur, quae poena in foro ciuitatis sit mansura eum, qui facienda omiserit, aut fecerit omittenda. Qua sanctione poenali quae destituuntur leges naturales, in foro humano impune violantur: salua tamen vindicta tribunalis diuini.

In quo consistat *vis legum ciuilium.*

Quibus obligationibus leges ciuiles *actionem* in foro accommodent, aut denegent.

§. V. Praeterea quia vitae ciuilis indoles non fert, vt quod quisque sibi deberi arbitratur, propriam per violentiam exigat: inde & in eo legi naturali subueniunt leges ciuiles, quod ad ea, quae ex illa debentur, hae *actionem* accommodant, cuius vi ista in foro ciuili per subsidium magistratus exigi possunt. Quam vim quae per leges ciuiles non acceperunt, ab inuitis extorqueri non possunt; sed solo debentium pudore & conscientia stant.

Solent autem leges ciuiles illis potissimum obligationibus *actionem accommodare*, (1) quae per expressa *pacta* inter homines contractae sunt. Ceteris, quae ex indefinito aliquo officio legis naturalis debentur, fere actionem *denegarunt*: (2) vt esset materia, qua virtutem suam exercerent probiores mortalium, insignemque pararent laudem, si citra coactionem recte fecisse viderentur. Saepe etiam tanti non fuit visum negotium, vt ideo praetor fatigaretur.

§. VI.

§. V. (1) Satius fuisset dicere: illis obligationibus, quas ceteri stricte valent exigere, aut ad quas *ius perfectum* habent, etiam vi legis naturalis: quippe multifarii sunt modi, damnum e. g. alteri, nullo intercedente pacto, inferendi, pro quibus tamen inter omnes cultiores gentes actio in foro conceditur.

(2) Vide discursum meum *de Beneficio legum*. Gall.

§. VI. Cum etiam multa lege naturali indefinite praecipiantur, adplicatione in cuiusuis arbitrio relicta: inde lex ciuilis, ad (1) decus & tranquillitatem ciuitatis, eiusmodi actionibus *tempus*, *modum*, *locum*, & *personas* adsignare, aliasque circumstantias *determinare*, quandoque & praemiis homines ad eas suscipiendas allicere solet. Si quid etiam in lege naturali obscuri sit: legis ciuilis est *explicare*. Quam explicationem in agendo sequi ciues tenentur: vtut fortasse priuata ipsorum opinio in diuersum abeat.

Lex ciuilis *indefinita* naturalis iuris praecepta *determinat*, aut *explicat*.

§. VII. Cum etiam plurimae actiones per legem naturalem cuiusque iudicio & arbitrio sint relictae; quas tamen in ciuitate vniformi modo temperari, tranquillitatis & decoris publici interest: inde leges ciuiles eiusmodi actionibus & negotiis certam *formam* solent adsignare! vti contingit in *vltimis voluntatibus*, in *contractibus*, & multis aliis. Ob eandem causam etiam leges ciui-

Aliquibus actibus & negotiis certam formam ad eorum validitatem in foro necessariam adsignant: exerciti-

§. VI. (1) E.g. Praecipere lex ciuilis potest, vt hoc vel illo tempore, aut loco, contractus adimpleatur: vt in plurium creditorum concursu hi vel illi praeferantur: vt hoc vel illo modo damnum datum reparetur; vesuti si deflorata virgo fuerit, eius ducendae imponetur necessitas; aut vero multa tantum pecuniaria soluenda decernetur &c.

umque eorum iurium, quae naturaliter competunt, circumscribunt. les exercitium eorum iurium, quae naturaliter competunt, circumscribere sueuerunt.

Quatenus & quare legibus ciuilibus obtemperare ciues debeant. §. VIII. Debent autem ciues legibus ciuilibus, quatenus aperte iuri diuino non repugnant, obtemperare, non velut ex nudo poenae metu; sed ex intrinseca obligatione, per ipsum ius naturale confirmata; quippe inter cuius praecepta quoque est, legitimis imperantibus esse parendum.

Quomodo *peculiaribus iussis* summorum imperantium sit obtemperandum. §. IX. Denique non minus *peculiaribus iussis* summorum imperantium, quam legibus communibus, ciues obtemperare debent. Vbi tamen obseruandum est, vtrum summus imperans ciuem quid iubeat facere, tanquam actionem ciui propriam; (1) an vero mandet suscipere nudam exsecutionem actionis, quae propria imperantis esse debeat. Nam posteriori casu, necessitate ab imperante adhibita, citra proprium peccatum potest aliquid agere ciuis, quo patrato ipse imperans peccat. Sed vt ciuis, velut proprio nomine, peccatum legi naturali & diui-

§. IX. (1) Ostensum dedi ampla nota ad J. N. & G. *Lib. VIII. Cap. I. §. 6.* inanem esse hanc distinctionem; nec licere vnquam obtutu vel grauissimarum comminationum, etiam superioris mandato ac nomine, quicquam omnino, quod manifeste iniustum ac turpe habeatur, suscipere. Vide, quae adnotaui supra *Lib. I. Cap. I. §. 24.*

diuinae repugnans perpetret, fieri recte non potest. Inde est, quod si in bello etiam iniusto, ciuis iussu summi imperantis arma gerat, non peccet: sed si eiusdem iussu aliquis innocentem damnet, falsum testimonium dicat, calumniam alicui intentet, vtique peccat. Nam ciuis militat nomine publico; sed proprio nomine iudicat, testatur, accensat.

CAPVT XIII.

DE IVRE VITAE AC NECIS; NEC NON DE POENIS IN GENERE.

§. I.

Propter quas rationes summo imperanti ius in vitam ciuiũ competat.

SUmmo imperio ciuili *in vitam ciuium* duplici modo *ius* competit: vel *indirecte*; vel *directe*: illud quidem *ad defensionem ciuitatis*; hoc autem *ad compescenda delicta*.

Qua ratione illorum vitam periculo mortis exponere possit, *ad defensionẽ ciuitatis*.

§. II. Cum enim saepe vis exterorum per vim sit repellenda, aut ius nostrum violenter ab ipsis vindicandum: (*a*) licet vtique summo imperio ciues ad hoc negotii compellere: vbi de industria non id agitur, vt ciues vitam amittant; sed duntaxat periculo mortis eorum vita exponitur. Qualibus in periculis vt strenue & dextre sese ciues gerere possint, summum imperium exercere eos & praeparare debet. Nulli autem ciui,

(*a*) Vid. eius J.N. & G.

Lib. VIII. Cap. II. eius periculi metu, ad munia militaria sese inutilem reddere licet. Et qui militiae est adscriptus, hautquaquam adsignatam stationem ex formidine deseret; sed ad extremum potius spiritum pugnabit: nisi intelligat, imperantis voluntatem esse, vt potius vitam, quam locum conseruet; aut iste locus tanti non sit ciuitati, quam vita istorum ciuium.

Directe vitam illis adimere potest *per modum poenae.*

§. III. *Directe* autem vitam ciuibus adimere potest summum imperium ob atrocia delicta, & *per modum poenae:* quae tamen & in alia hominis bona cadit. Quo loco de natura *poenae* quaedam in vniuersum erunt exponenda.

(a) Vid. J. N. & G. Lib. VIII. Cap. III. Definitio *poenae.*

§. IV. Est igitur *poena malum passionis, quod infligitur ob malum actionis;* seu malum aliquod molestum, quod per modum coactionis & pro imperio intuitu antegressi delicti alicui imponitur.

Licet enim saepe alicui poenae loco imperentur quaedam actiones: in iis tamen spectatur id, quod laboriosae & facienti molestae sint, quodque agenti passio quaedam per eas inferatur.

Inuitis autem poena est infligenda: quia alias illa non obtineret finem suum, qui est acerbitate sua homines a peccatis deterrere. Quem

Quem effectum non habent, quae quis lubens admittit.

Denique poenae rationem non habent mala, quae in bello pugnaue inter repugnandum inferuntur; quia non pro imperio: neque quae per iniuriam quis patitur; quia non intuitu antegressi delicti inferuntur.

§. V. Sicuti autem libertas naturalis hoc habet, vt qui in ea constitutus praeter Deum neminem habet superiorem, (1) diuinis tantum poenis sit obnoxius: ita cum introducto inter homines imperio, hoc quoque *imperantibus* salus societatum adtribuit, vt ipsi malo repraesentato malitiam subiectorum coërcere queant, quo plures homines secure inuicem possint viuere. Cui competat ius *poenas* infligendi.

§. VI.

§. V. (1) Argumentatur heic Auctor ex falsa hypothesi. Arbitratur, prout ex ipsius patet definitione, omnem poenam a superiore infligendam esse. At vero inutiles naturales leges forent, si nemini in his terris potestas competeret, earundem exsecutionem procurandi, eosque puniendi, qui illas violant, siue aduersus singulos, siue aduersus vniuersum genus humanum, ad cuius conseruationem istae leges omnibus hominibus communes collineant. Vnde in libertate naturali quilibet aduersus quemlibet alterum instructus illo iure est. Vide, quae dixi ad J. N. & G. *Lib. VIII. Cap. III. §. 4. nota 3.* quam in 2da Editione auctiorem exhibui.

Exerceri non debent *poenae*, nisi intuitu alicuius *vtilitatis*.

§. VI. Etsi autem in eo nihil videatur iniqui, vt malum patiatur, qui male egit: in poenis tamen humanis non simpliciter respiciendum est, quodnam malum sit perpetratum; sed & *quae vtilitas ex poena possit prouenire*. Sicuti & nequaquam eo fine poenae exercendae, vt laesus animum pascat, & voluptatem capiat ex dolore & supplicio laedentis; quippe cum haec voluptas plane sit inhumana, & socialitati repugnans.

In quonam consistat haec *vtilitas*.

§. VII. Genuinus *poenarum humanarum finis* est *praecautio laesionum & iniuriarum*: quae prouenit, si vel in melius emendetur, qui peccauit, aut alii eius exemplo, ne deinceps velint peccare; vel si ita coërceatur, qui peccauit, vt non possit deinceps nocere. Id quod etiam ita potest exprimi, quod in poenis respiciatur vel vtilitas eius, qui peccauit; vel eius, cuius intererat non fuisse peccatum, quique adeo per peccatum laesus fuit; vel indistinctim quorumlibet.

Primus finis poenarum: *emendatio eius, qui peccauit.*

§. VIII. 1. Primum igitur in sumenda poena respicitur *vtilitas eius, qui peccauit*: dum dolore poenae ipsius animus emendatur, & peccandi libido per eundem extinguitur. Quale genus poenae etiam in plerisque ciuitatibus in suos domesticos exercere patribusfamilias relictum. Eo solo tamen

men fine ad mortem procedi posse non videtur; cum qui mortuus est, emendari nequeat.

§. IX. 2. Deinde in poena versatur *vtilitas eius, qui laesus fuit*: ne tale quid in posterum ab eodem aut aliis patiatur. Quorum prius obtinetur, si vel tollatur, qui peccauit: vel (1) vires nocendi, salua vita, ipsi adimantur: vel si malo suo dedoceatur delinquere. Posterius autem obtinetur poena aperta & conspicua, cuiusque adparatus ad terrorem aliis incutiendum aptus sit.

Alter finis: securitas eius, qui laesus fuit.

§. X. 3. Denique in poena *vtilitas* quoque *omnium* quaeritur: dum nempe id agitur, vt ne qui vni nocuit, aliis deinceps noceat; vel vt exemplo territi ceteri a similibus patrandis abstineant. Quod pari modo atque prius obtinetur.

Tertius & vltimus finis: securitas & vtilitas omnium.

§. XI. Quod si porro tum fines poenarum, tum conditionem generis humani consideremus: adparet, non omnia peccata esse eiusmodi indolis, vt in foro humano ea puniri omnino conueniat. Inde poenis humanis eximuntur 1. *actus mere interni*; i. e. cogitatio delectabilis de peccato aliquo, cupiditas, desiderium, destinatio citra effectum;

Poenis humanis eximendi *actus mere interni.*

§. IX. (1) E. g. Si pellatur in exilium, aut carcere inclusus detineatur, aut ipsi arma, aliaque nocendi media adimantur &c.

fectum; etsi postea per subsequentem confessionem ad notitiam aliorum perueniant. Nam cum eiusmodi motu interno nemini noxa inferatur: nullius quoque hominis intereſt, vt ob eundem quispiam puniatur.

Item, *minutissimi lapsus*, quos in isthac naturae conditione non datur effugere.

§. XII. 2. Durum quoque nimis foret, poenis humanis subiicere *minutissimos lapsus*, quos in isthac naturae conditione non datur effugere, quantamcunque adtentionem quis adhibere instituat.

Multi actus dissimulantur ob tranquillitatem ciuitatis, aut alias ob rationes.

§. XIII. 3. Praeterea multos actus dissimulant leges humanae, ob tranquillitatem ciuitatis, aut alias ob rationes: puta, si splendidior futurus sit actus, vbi ex intuitu poenae non videatur susceptus; aut vbi operae pretium non sit iudices inquietari; aut si obscurissimae res sit disceptationis; aut si inolitum plane malum citra conuulsionem ciuitatis tolli nequeat.

Et a poene humana eximenda sunt illa vitia animi, quae ex comuni mortalium corruptione resultant.

§. XIV. 4. Denique & a poena humana eximi necesse est illa *vitia animi, ex corruptione mortalium communi resultantia*, quae ita frequentia reperiuntur, vt defuturi essent, quibus imperaretur, si seueris ista poenis plectere velis, quousque in enormes actus non eruperunt: vti est ambitio, auaritia, inhumanitas, ingratus animus, hypocrisis, inuidia, superbia, iracundia, simultas, & similia.

§. XV.

§. XV. Neque tamen, si quae peccata sint patrata poenis humanis idonea, semper necessum est, poenam exigi. Quin aliquando contingit, vt delinquentibus recte peccati *venia* fieri possit. Id quod tamen citra graues *causas* fieri non debet. Inter quas sunt: si fines poenarum (1) in certo casu non videantur necessarii: aut si venia maiorem, quam poena, producere (2) vtilitatem sit idonea: aut si (3) fines poenarum alia via commodius obtineri possint. Item, si qui deliquit, adleget sua aut sibi coniunctorum eximia in rempublicam merita, peculiari praemio digna: aut si ab alia quapiam insigni re commendetur; puta, a raro aliquo artificio: aut si spes sit, fore, vt peccatum illud egregiis factis eluatur: praesertim vbi aliqua ignorantia, licet non plane

Delinquentibus peccati *venia* aliquando recte fieri potest: & propter quas *causas*.

Z

§. XV. (1) Veluti vbi occultum sit peccatum, aut paucissimis cognitum: tunc enim tantum abest, vt punire illud iuuerit, vt potius plus saepe damni, quam commodi prouenire inde queat.

(2) E. g. si qui deliquit, reipublicae valde sit vtilis, ita vt si capitali, vel alia quapiam poena adficeretur, non tantam exemplum istius poenae produceret vtilitatem, quantam procurare ipse egregia sua opera est idoneus.

(3) Vbi e. g. reus laeso sponte satisfactum venit, cauetque, fore, vt in posterum neque aduersus istum, neque aduersus quemcunque alterum eiusmodi facinus suscipiat.

plane inculpabilis, interuenerit: aut si peculiaris (4) ratio legis in aliquo facto cessauerit. Saepe quoque ob multitudinem peccantium venia est danda, ne suppliciis ciuitas exhauriatur.

Vnde aestimetur *grauitas delictorum.*

§. XVI. *Grauitas* autem *delictorum* aestimatur ex *obiecto*, in quod peccatum fuit, prout illud (1) nobile & (2) pretiosum habetur: item ex *effectu*, (3) prout multum aut parum damni in rempublicam inde redundat: & denique ex *prauitate intentionis*, quae ex variis indiciis colligitur: puta, (4) si facile potuit

(4) Ratio e. g. *legum sumtuariarum* est ipsum eorum commodum, quibus inutiles ac immodici sumtus, exhaurire denique illorum patrimonia apti, interdicuntur. Verum si talium legum transgressori tantae sint opes, vt istis sumtibus hautquaquam fatiscant: hoc quidem intuitu poena ipsi eo facilius remitti potuerit. Vide Opus Maius de J. N. & G. *Lib. VIII. Cap. III.* §. 16. 17.

§. XVI. (1) Grauius e. g. homicidium committit, qui parentem, quam qui extraneum occidit. Atrocius peccat, qui magistratum lacessit conuiciis, quam qui aequalem.

(2) Latro praetereuntes interficiens grauius delinquit, quam qui spoliat tantum &c.

(3) Sic plus damni infert, qui vrbanum, quam qui rusticum aedificium comburit.

(4) Sic deterior est, qui tranquillo animo, aut ob lucellum aliquod occidit aut furatur, quam

potius resistere causis, quibus quis ad peccandum fuit impulsus: aut si praeter communem rationem (5) peculiaris quaedam accessit, quae a peccando debebat absterrere: aut vbi (6) circumstantiae singulares factum adgrauant: aut si animum quis habuerit (7) idoneum ad resistendum peccatorum illecebris. Sed & considerari solet, primus quis, an aliorum exemplo seductus; semel, an saepius, & post consumtas frustra admonitiones quis peccauerit.

§. XVII. Quod tamen *poenae genus*, & *quantum* praecise singulis peccatis sit infligendum, penes summum imperium ciuile est definire: quod heic vnice vtilitatem reipublicae prae oculis habere debet. Vnde fieri potest & solet, vt eadem poena imponatur duobus delictis inaequalibus. Nam quae aequalitas iudicibus circa reos obseruanda praecipitur, illa intelligenda est de

De determinatione *generis* & *quantitatis poenarum*, ex vtilitate reipublicae.

qui intuitu insignis lucri, aut vehementis adfectus impetu impellitur.

(5) Eius dignitas e. g. ac munus, quo praefulgere ipse aliis honestate morum debebat, quoque efficitur, vt prauum eius exemplum iam euadat perniciosius.

(6) *Tempus, locus, modus &c.*

(7) Puta, quod sollicite quis educatus, abundantibusque ad intelligendas officii rationes subsidiis ac ingenio instructus sit.

de reis, qui idem specie delictum commiserunt, hactenus, vt quod in vno vindicatur, delictum, alteri citra grauissimam caussam condonari non debeat. Etsi autem, quantum fieri potest, homo in hominem lenior esse debeat: interdum tamen poenas exasperari, salus ciuitatis, & securitas ciuium iubet: puta, si contra gliscentia vitia asperiore medicina opus sit; aut vbi delictum aliquod reipublicae sit perniciosissimum. Id autem omnino obseruandum circa magnitudinem poenarum, vt illae tantae sint, quantae sufficiant ad reprimendam libidinem mortalium, qua feruntur in peccatum, in quod poenae constituuntur: tum etiam, ne exigantur grauiores poenae, quam legibus definitae sunt; nisi atrociores circumstantiae factum adgrauent.

Respiciendae sunt in delinquentibus illae *qualitates*, quae sensum poenae augere, vel minuere possunt.

§. XVIII. Quia tamen eadem poena non omnes aeque adficit, adeoque apud omnes non parum effectum producit circa reprimendam peccandi libidinem: inde tam in generali poenarum designatione, quam earundem ad singulos adplicatione, respicienda est *persona* ipsius delinquentis, & in eadem illae *qualitates*, quae sensum poenae augere, vel minuere possunt: puta, *aetas*, *sexus*, *status*, *opes*, *vires*, & similia.

§. XIX.

§. XIX. Porro vti ob alienum delictum in foro humano poena, proprie dicta, nemo potest adfici: ita *si ab vniuersitate aliqua delictum sit admissum*, eo non tenebitur, qui in id non consenserit. Atque inde isti dissentienti nihil poterit eripi, quod nomine & beneficio vniuersitatis non obtinebat. Etsi ex occasione punitae vniuersitatis, & innocentes incommodum sentire soleant. Exspirant quoque delicta vniuersitatum, quando nemo amplius superest eorum, queis consentientibus & cooperantibus illud delictum fuit patratum. Quomodo puniatur *vniuersitas.*

§. XX. Id tamen frequenter contingit, vt *alienum delictum* occasionem praebeat, ex qua in alios incommodum proueniat, aut bonum antea speratum intercipiatur. Sicuti bonis parentum ob delictum confiscatis, ad paupertatem rediguntur etiam *innocentes* liberi. Et reo aufugiente, fideiussor exsoluere mulctam cogitur, non ex delicto; sed quia in talem euentum vltro sese obligauit. Quomodo *alienum delictum* occasionem praebeat, ex qua in *innocentem* incommodum proueniat

CAPVT XIV.

DE EXISTIMATIONE IN GENERE; ET DE IVRE SVMMORVM IMPERANTIVM CIRCA EANDEM.

§. I.

Quid sit *existimatio in genere.*

(a) Vid. J.N. & G. Lib. VIII. Cap. IV.

(a) EXistimatio in genere est *valor personarum in vita communi, secundum quem aptae sunt aliis personis exaequari aut comparari, eisque vel antehaberi, vel postponi.*

Quotuplex sit existimatio.

§. II. Diuiditur in *simplicem*, & *intensiuam*. Vtraque consideratur vel *inter eos, qui in naturali libertate*, vel *qui in statu ciuili inuicem degunt.*

De *existimatione simplici* inter eos, qui in *naturali libertate* viuunt.

§. III. *Existimatio simplex* inter eos, qui in *naturali libertate* viuunt, in hoc potissimum consistit, vt *quis talem se ferat, & pro tali habeatur, quicum agi queat, tanquam cum viro bono*, & qui cum aliis ad praescriptum legis naturalis viuere sit paratus.

Quamdiu isthaec habeatur *integra.*

§. IV. Atque isthaec *integra* tamdiu habetur, quoad quis nondum per malitiosum aut enorme facinus, sciens volensque, dolo malo, legem naturae aduersus alios violauit. Inde & naturaliter *quilibet pro bono viro habetur, donec contrarium probetur* (1).

§. V.

---

§. IV. (1) Distinguendum hic est inter *iudicium internum*, & *signa externa* eiusdem iudicii. Prius, dum exterioribus contemtus documentis non proditur, nemini nocet, siue error subsit, siue minus; adeoque nec querendi cuiquam causam praebet; etsi forsan super hoc non nihil ipse conieceril, aut etiam tertio priuatim animi cogitata patefecerimus. Dantur, qui in oculis vulgi plane alii, quam reuera sunt, norunt adparere;

§. V. Eadem existimatio *diminuitur* per facinora enormia, contra legem naturalem malitiose patrata; quae efficiunt, vt maiore circumspectione opus sit, si quis cum tali agere velit. Ea tamen macula elui potest, praestita vltro damni dati reparatione, & edito seriae poenitentiae documento.

Quomodo eadem existimatio *diminuatur*.

§. VI. *Consumit* eandem penitus vitae genus & institutum directe spectans ad aliis promiscue nocendum, (1) & rem ex manifestis aliorum iniuriis faciendam. Cuius farinae homines, quamdiu resipiscere nolunt, tanquam communes hostes possunt tractari ab omnibus, quos ipsorum malitia vllo modo potest tangere. Reparare tamen hi existimationem possunt, vbi praestita refusione damni, aut obtenta condonatione, honestum vitae genus, vitioso eiurato, subierint.

Quid eandem penitus *consumat*.

Z 4 §. VII.

perspicaciores vero, atque omnibus ipsorum consiliis penitius rimandis adtentos haut fallunt. Vbi tales deprehenderimus: diffidere quidem iis possumus ac debemus: interea nulla est eos palam obtrectandi ratio, donec manifesto aliquo scelere laruam, vt ita loquar, deponant, seque tanto respectu ipsi indignos exhibeant.

§. VI. (1) Tales sunt *latrones*, *fures*, *piratae*, *sicarii* &c.

De *existimatione simplici* intra *ciuitates degentium.*

§. VII. *Existimatio simplex* intra *ciuitates* degentium est, (1) *qua quis iuxta leges & mores ciuitatis pro vitioso eiusdem membro non fuit declaratus*, & aliquo ciuium numero esse intelligitur.

Quomodo isthaec *deficiat* ex causa *status.*

§. VIII. Isthaec in ciuitate *deficit* vel ex mero *statu*, vel ex *delicto*.

Prius contingit duplici modo: vel vt *status* ille *in se naturaliter nihil turpe habeat*: vel vt *cum vitio, aut saltem eius opinione sit coniunctus*. Illud contingit in ciuitatibus, vbi *serui* nullo numero sunt. Hoc circa *lenones, meretrices*, & similes obtinet: qui quamdiu publice tolerantur in ciuitate, communi quidem defensione fruuntur; honestorum tamen hominum consortio excludendi. Quod idem contingit quibusdam *circa* (1) *foeda* aut *vilia*, licet naturaliter non vitiosa, *occupatis*.

Quomodo ex *delicto* plane deficiat.

§. IX. Ex *delicto* autem eadem plane deficit, quando quis iuxta leges ciuiles ob certum delictum *infamia* notatur: idque, vt

§. VII. (1) *Existimatio simplex naturalis*, siue opinio boni viri, ius quoque intra ciuitates constituit, quo, sepositis legibus, quilibet gaudet, quodque vt illaesum sibi relinquatur, omnino valet exigere, dum nihil, quod improbitatis ac infamiae notam inurat, commiserit.

§. VIII. (1) Quales sunt e. g. *foricarii, carnifices, lictores, laniones, excoriatores* &c.

vt vel morte simul plectatur, & sic memoria eius damnetur; vel vt ciuitate expellatur; vel vt in ciuitate retineatur, tanquam infame & putridum membrum.

§. X. Id autem manifestum est, existimationem simplicem, seu naturalem honestatem, non posse alicui eripi ex *mero arbitrio* summorum imperantium: cum id nullo modo ad vtilitatem ciuitatis facere, adeoque in ipsos nullo modo collatum intelligi possit. Sicuti nec vera infamia videtur contrahi posse, (1) dum quis iussa ciuitatis iniusta per modum nudi ministri exsequitur.

An existimatio simplex possit alicui eripi ex *mero arbitrio* summorum imperantium.

§. XI. *Existimatio intensiua* est, *secundum quam personae alias quoad existimationem simplicem aequales, sibi inuicem praeferuntur, prout vni prae altero insunt, queis aliorum animi ad exhibendum honorem permoueri solent.* Est autem *honor* proprie significatio iudicii nostri de alterius praestantia.

Quid sit *existimatio intensiua.*

Z 5 §. XII.

§. X. (1) Si iniustitiae horum iussorum conscius, ad illa exsequenda quis vltro obtulerit ministerium suum, aut illud, cum posset, non detrectauerit: is certe complicem se reddit sceleris, partemque adeo infamiae apud omnes cordatos viros in se deriuat. Quod si autem metu mortis aut grauis alterius mali, ad obeunda eiusmodi iussa iniusta adactus fuerit; etsi istud in foro diuino, prout alibi ostensum est, non plane excuset: postulat tamen humana imbecillitas, ne vllam inter homines talis casus maculam inducat.

Varia momenta heic considerandа.

§. XII. Haec existimatio intensiua considerari potest vel inter eos, qui in *naturali* viuunt *libertate*; vel inter *ciues* eiusdem reipublicae. Deinde expendenda sunt eiusdem *fundamenta*; & quidem prout producunt vel *aptitudinem* duntaxat ad honorem ab aliis exspectandum; vel *ius* stricte dictum, quo idem ab aliis, tanquam debitus, postulari queat.

Quae sint eius *fundamenta*.

§. XIII. *Fundamenta intensiuae existimationis* in genere censentur omnia illa, quae insignem perfectionem & praestantiam habent, aut eandem iudicantur arguere; & quidem talem, cuius effectus cum fine legis naturalis aut ciuitatum congruit. Vti sunt perspicacia mentis, & capacitas varias scientias & artes addiscendi; acre iudicium in rebus gerendis; animus firmus & per externa inconcussus, illecebrisque ac terroribus superior; eloquentia; forma & dexteritas corporis; bona & fortunae; & inprimis res egregie gestae.

Vnde *ius perfectum* ad habendum ab altero honorem proueniat

§. XIV. Haec tamen omnia non producunt nisi *ius imperfectum*, seu aptitudinem ad habendum ab aliis honorem & venerationem. Vnde si quis eundem aliis etiam bene meritis denegauerit, non iniuriam facit; sed duntaxat ob inhumanitatem & velut inciuilitatem male audit. Sed *ius perfectum* ad haben-

habendum ab altero honorem, aut eius insignia, prouenit vel ex *imperio*, quod quis in istum obtinet; vel ex *pacto* cum eodem ea super re inito; vel ex *lege* per communem dominum lata aut adprobata.

§. XV. Inter *principes* autem & integros *populos* pro eminentia & *praecedentia* solet adlegari potissimum antiquitas regni & familiae; amplitudo & opulentia ditionum, & potentia; qualitas potestatis, qua quis imperium in suo regno obtinet, & splendor tituli. Quae tamen omnia per se non pariunt ius perfectum ad praecedentiam aduersus alios reges populosue; nisi pacto aut concessione horum istud quaesitum fuerit. *De praecedentia inter principes & populos liberos.*

§. XVI. Inter *ciues* autem *gradus dignitatis* designare, summi imperantis est; qui tamen heic recte cuiusque praestantiam, & ad conferenda in rempublicam merita aptitudinem respicit. Quem autem iste ciui dignitatis gradum adsignauerit, eum recte hic contra concines suos tuetur; nec minus eodem ipse adquiescere debet. Inter *ciues gradus dignitatis* designare, summi imperantis est.

CAPVT XV.

DE POTESTATE SVMMI IMPERII IN BONA CIVITATE CONTENTA.

§. I.

§. I.

Quotuplex ius in bona subditorum summis imperantibus competat.

(a) Vid. J. N. & G. Lib. VIII. Cap. V.

(a) Quemadmodum vbi bona abs summis imperantibus in ciues profecta sunt, in istorum arbitrio est, quid hi in ea iuris obtineant: ita in ea *bona*, quae ciues propria sibi industria, aut alio modo plene quaesiuerunt, *triplex* potissimum *ius*, ex indole ciuitatum resultans, & ad harum finem necessarium, summis imperantibus competit.

Possunt isti 1. ciuibus *leges praescribere circa vsum bonorum suorum.*

§. II. *Primum ius* in eo consistit, vt ciuibus isti possint *leges praescribere circa* (1) *vsum eorundem* ad vtilitatem ciuitatis adtemperandum; aut circa (2) *modum* (3) *qualitatemque* possessionum; vti & (4) *rationem trans-*

§. II. (1) Huc referuntur *leges sumtuariae*, leges contra *aleam*, contra *prodigos* &c.

(2) Vt eum vetantur priuati vltra definitum numerum iugerum agri emere, ne nimiam conquirant possessionum amplitudinem, eoque enormis ipsorum euadat potentia.

(3) Sic prohibitum est emere certum genus mercium, inprimis exoticarum; aut certa bona; quemadmodum e. g. lege *Mosis* fundos ex vna tribu transferre in eos, qui alterius tribus essent, non licebat.

(4) Hoc cernitur in *donationibus*, *testamentis*, *legatis*, quae per leges cuiusque ciuitatis saepius non nisi adhibitis certis solemnitatibus, aut in gratiam aliquorum, aut praestituta portione &c. fieri possunt.

transferendorum in alios bonorum; & quae sunt huius generis alia.

§. III. *Alterum ius* in hoc consistit, vt possint particulam aliquam de ipsorum bonis, *tributi* aut *vectigalis* nomine, decerpere. Cum enim ciuium vita & fortunae per ciuitatem sint defendendae: oportet, vt hi conferant, vnde sumtus ad eum finem necessarii tolerentur. Sic vt valde impudens sit, qui defensione quidem & commoditate ciuitatis frui vult, & tamen nihil operae aut rei ad eandem seruandam conferre. Etsi heic merito *prudentes* sese rectores ad querulum vulgi ingenium adtemperent, & vt quam minimo cum sensu ista corrogari queant, laborent; inprimis aequalitatem obseruando, & modica potius ac varia, quam grandia ac vniformia exigendo. 2. Particulam aliquam de ipsorum bonis, *tributi* aut *vectigalis* nomine, decerpere.

§. IV. *Tertium ius* est *dominium eminens* quod in eo consistit, vt *vrgente reipublicae necessitate*, bona subditi cuiuspiam, quibus praesens tempus maxime opus habet, ad vsus publicos adripi & adplicari queant; licet ista longe superent ratam partem, quam is ad sumtus reipublicae conferre tenebatur. Ob quam tamen rationem isti ciui, quod excedit, de publico, aut ex collatione ceterorum ciuium, quantum eius fieri potest, refundi debet. 3. Vti dominio eminenti.

§. V.

Quae iura habeat princeps circa *aerarium* & *fiscum*.

§. V. Praeter haec tria iura in multis ciuitatibus dantur peculiaria *bona publica*, quae patrimonium reipublicae aut regni solent adpellari. Quod alicubi iterum distinguitur in patrimonium principatus, & reipublicae, seu in *fiscum*, & *aerarium*. Quorum prius destinatum est ad sustentationem regis eiusque familiae: posterius ad publicas vtilitates regni. Circa prius rex habet *vsumfructum*, & de fructibus inde prouenientibus pro suo arbitrio disponere potest. Circa posterius autem *administratoris* munus obit, idemque vsibus, quibus destinatum est, adplicare debet. *Neutrum, nisi consensu populi, alienare potest.*

An possit *alienare* totum *regnum*, aut eius *partem*.

§. VI. Multo minus autem, qui regnum non habet in patrimonio, totum *regnum*, aut eius *partem alienare* potest; nisi accedat consensus populi, & posteriore casu, etiam peculiariter consensus partis alienandae. Sicuti nec vice versa membrum aliquod a ciuitate inuita sese abrumpere potest; nisi per vim externorum hostium in eam sit redactum conditionem, vt aliter nullo modo saluum esse queat.

CAPVT

CAPVT XVI.
DE IVRE CIRCA BELLVM ET PACEM.

§. I.

(a) QUanquam id legi naturali maxime sit conueniens, vt homines pacem inuicem agitent, vltro ea praestando, quae debebant; immo pax ipsa sit status homini, quatenus a brutis distinguitur, peculiaris: aliquando tamen ipsi quoque homini *bellum* sit licitum, & quandoque necessarium: quando nempe per alterius malitiam nostra seruare, aut iure nostro potiri, citra vim adhibitam, nequimus. In quo ipso tamen prudentia & humanitas suadet, vt ne ad arma eamus, vbi ex iniuriarum nostrarum persecutione plus mali in nos nostrosque, quam boni, sit redundaturum.

Bellum non semper est illicitum.

(a) Vid. J.N. & G. Lib. VIII. Cap. VI. seq.

§. II. *Iustae causae*, ob quas bellum suscipi possit, huc redeunt: vt nos & nostra seruemus ac tueamur contra iniustam aliorum inuasionem: aut vt quae nobis debita ab aliis exhiberi renuuntur, adseramus, aut iniuriae iam illatae reparationem & cautionem in posterum obtineamus. Ob priorem causam quod geritur *bellum, defensiuum*: quod ob posteriores, *offensiuum* dicitur (1).

Iustae causae belli cum offensiui, tum defensiui.

§. III.

§. II. (1) Accurate loquendo, distinctio belli in *offensiuum*, & *defensiuum*, bello iusto ac iniusto

Viae amicae tentandae, antequam ad arma decurratur.

§. III. Neque tamen confestim, vbi quis sese laesum arbitratur, ad arma est decurrendum; in primis vbi adhuc dubii aliquid circa ius aut factum occurrit: sed *tentandum, num amica via res possit componi*; puta, *colloquio* inter partes instituto, *prouocatione* ad *arbitros* facta, aut re *sorti* commissa. Praecipue autem haec via tentanda illi, qui petit; quippe cum possessionem cum aliquo titulo fauor vtique comitetur.

Iniustae bellorum *causae*.

§. IV. *Iniustae* porro bellorum *causae* vel *aperte* tales sunt; vel *colorem* aliquem, licet dilutum, admittunt. Illae ad duo potissimum capita referuntur, auaritiam & ambitionem, seu habendi & dominandi libidinem. Hae variae sunt: puta, metus ex opibus & potentia vicini: vtilitas iure destituta: amor sedes meliores parandi: denegatio eorum, quae ex simplici aliqua virtute debebantur: stoliditas possessoris: cupido extinguendi ius alterius legitime quaesitum, quod nobis paulo molestius videtur; & similia.

Vi ac *dolo* pariter aduersus hostem vti licet.

§. V. Etsi autem modus agendi in bello maxime proprius sit *vis* & terror: non minus tamen aduersus hostem fraude ac *dolo* vti licet;

aequaliter conuenit. Vide, quae dicta sunt ad J. N. & G. *Lib. VIII. Cap. VI. §. 3. not. 3.*

licet; modo fides data non laedatur. Inde hostem licet decipere sermone adsertiuo, seu per fictas narrationes; nequaquam autem per promissa aut pacta.

Quantum mali liceat hosti inferre.

§. VI. Circa vim, quae in bello adhibetur aduersus hostem eiusque res, distinguendum est inter id, *quod hostis sine iniuria pati potest*; & *quod ipsi salua humanitate non inferre possumus*. Qui enim hostem sese mihi declarauit; cum in hoc ipso sit professio extrema mala mihi intentandi: eo ipso quoque, quantum in se, mihi indulget facultatem aduersus se in infinitum. Humanitas tamen iubet, vt, quantum armorum impetus patitur, non plus mali hosti inferamus, quam defensio, aut iuris nostri vindicatio, & in posterum securitas requirit.

De bello solemni, & minus solemni.

§. VII. Solet *bellum* diuidi in *solemne*, & *minus solemne*. Ad illud requiritur, tum vt geratur auctore vtrinque eo, qui summum habet imperium; tum vt praecesserit indictio. Minus solemne est, quod denunciatum non est; aut quod in priuatos geritur. Quo etiam pertinent *bella ciuilia*.

Penes quem sit *ius bellum mouendi.*

§. VIII. Ius *bellum mouendi* in *ciuitate* vti est penes eum, qui *summum* habet *imperium*: ita istud vsurpare citra dele-

Aa gatam

gatam ab illo facultatem, supra mensuram magistratus est; etiam vbi hic coniicit, summae potestati, si consuleretur, placiturum, heic & nunc bellum geri. Etsi omnibus, qui alicui prouinciae aut loco munito cum copiis militaribus praeficiuntur, ex fine muneris sui id quoque iniunctum intelligatur, ingruentem hostem quouis modo a locis sibi commissis repellere; vt tamen non temere bellum in ditionem hostilem transferant.

Quo casu accepta a ciue extraneo iniuria praebeat causam belli aduersus ciuitatem, cuius iste est membrum.

§. IX. Ceterum vti qui in naturali libertate viuit, ob iniurias tantum abs se patratas bello potest peti: ita in ciuitate saepe bello inuaditur rector ciuitatis, aut tota ciuitas; etsi iste auctor iniuriae non fuerit. Sed vt recte hoc fiat, *necesse est, vt iniuria ista aliquo modo in illum transierit.* Ac rectores quidem ciuitatum ex iniuriis per antiquos ciues, aut qui recens ad eos confugiunt, patratis participant, *si passi fuerint*, eas patrari, aut *si receptum praestent.* Vt patientia sit culpabilis, requiritur, vt quis & sciat delinqui, & possit prohibere. Sciri autem a rectore ciuitatis praesumuntur, quae a ciuibus aperte & frequenter fiunt. Facultas prohibendi semper praesumitur; nisi eius defectus manifeste probetur.

Vt

Vt tamen qui noxium ad se confugientem, poenae duntaxat declinandae causa, recipit & protegit, bello peti possit: (1) id magis ex peculiari pacto inter vicinos & socios, quam communi aliqua obligatione prouenit: nisi iste profugus apud nos hostilia in eam ciuitatem, quam deseruit, machinetur.

§. X. Sed & illud inter gentes receptum, vt pro debito ciuitatis proprio, aut quod iustitiam requisitam non administrando in se deriuauit, singulorum ciuium bona teneantur hactenus, vt extranei, (1) quibus debetur, istis apud se deprehensis manus iniicere queant; ita tamen vt ciuibus, quibus hoc modo sua eripiuntur, refusio sit procuranda ab illis, qui debitum contraxerunt. Quales exsecutiones solent voca- *De iure repressaliarum.*

Aa 2

§. IX. (1) Si reuera noxius sit, tradere eum ciuitas, aut punire ipsa debet. Auctoris autem decisio nititur falsa hypothesi exemtionis ab omni obligatione iuri infligendarum poenarum correspondente. Vide dicta ad J. N. & G. *Lib. VIII. Cap. III. §. 4. not. 8.*

§. X. (1) Modo causa querendi constans quidem sit ac liquida, atque vsurpari istud remedium vtilitas ferat reipublicae. Vide notata ad J. N. & G. *Lib. VIII. Cap. VI. §. 13.*

vocari *repressaliae:* quae frequenter sunt bellorum praeludia.

Quibus casibus *pro altero* bellum gerere liceat.

§. XI. Bellum gerere potest non solum quilibet pro se; sed & vnus *pro altero.* Quod tamen vt recte fiat, requiritur in eo, pro quo bellum geritur, iusta causa: in auxiliatore autem probabilis ratio, cuius intuitu pro isto in alium hostilia exercere queat.

Inter eos autem, pro quibus non solum possumus, sed & debemus arma sumere, primo loco sunt *subditi nostri*, non vniuersi solum, sed & singuli: modo ex hocce ciuitas non euidenter maioribus malis sit inuoluenda. 2. Sequuntur *socii*, in quorum foedere id comprehensum est. Qui tamen non modo ciuibus nostris cedunt, vbi ipsi eodem tempore auxilio opus habent; sed & apud eosdem iusta belli causa, & aliqua prudentia in bello suscipiendo praesupponitur. 3. Hos excipiunt *amici*; etsi peculiariter id ipsis non sit promissum. 4. Denique vbi nulla alia ratio est: vel sola communis cognatio sufficere potest, vt *iniuste oppressum*, nostra auxilia implorantem, quantum commode facere possumus, defensum eamus.

§. XII.

§. XII. *Licentia in bello* eousque se extendit, vt quamuis quis caedes patrando, aut res vastando atque eripiendo, vltra quam humanitas admiserit, sit grassatus, gentium tamen opinione pro infami, & quem honesti viri aduersari debeant, non habeatur. Nisi quod cultiores gentes modos quosdam nocendi hostibus viles habent; puta, veneno vti, aut alterius ciues milites que in dominorum caedem corrumpere.

Quousque ex vsu gentium *licentia in bello* se extendat.

§. XIII. *Res mobiles* in bello tunc demum *captae* intelliguntur, quando persecutionem hostilem effugerunt: *immobiles* autem, quando ita a nobis detinentur, vt hostem inde arcendi sit facultas. Etsi vt prioris domini ius ad eas res recuperandas plane extinguatur, necessum sit, vt per subsequens pactum omni praetensioni renunciaverit. Alias enim vi partum vi licebit iterum eripere.

Quomodo adquirantur *res* bello captae: & *cui* cedant.

Ceterum vti milites auctoritate ciuitatis belligerant: ita quae ipsi hostibus eripiunt, proprie *ciuitati*, non sibi adquirunt. Etsi passim receptum, vt mobilia, praesertim quae non sunt magni pretii, militibus, qui ceperunt, relinquantur per conniuentiam, aut praemii, vel quan-

doque stipendii loco; aut vt alliciantur, qui citra necessitatem sanguinem suum locare velint.

Quando autem res captae iterum hosti eripiuntur: immobiles quidem ad antiquos dominos redeunt; nec minus mobiles debebant; etsi apud plerosque populos & hae militibus in praedam concedantur.

Quomodo adquiratur *imperium* in *victos*.

§. XIV. Solet denique bello adquiri etiam *imperium* tam in singulos, quam in integros populos *victos*. Quod tamen vt fiat legitimum, & conscientias subiectorum stringat, necessum est, vt victi victoribus fidem dederint, & hi hostilem statum animumque aduersus illos exuerint.

Quid sint *induciae*.

§. XV. Suspenduntur actus bellici per *inducias*: quae sunt *conuentio, per quam ad tempus, manente belli statu, ac lite, ex qua bellum fuit ortum, bellicis actibus offensiuis est abstinendum*; quibus elapsis, ni interea pax coiuerit, citra nouam indictionem ad hostilitatem reditur.

Quotuplices sint induciae.

§. XVI. Possunt autem *induciae* diuidi in eas, quae ineuntur subsistentibus in expeditione exercitibus, retentoque vtrinque

que bellico adparatu; quae *ad modicum* fere *tempus* sumuntur: & in eas, quibus adparatus bellicus vtrinque dissoluitur. Hae in satis *longum tempus* iniri possunt & solent; & plenae pacis faciem gerunt, ac aliquando etiam pacis vocabulo insigniuntur, cum adiectione certi temporis. Nam alias regulariter omnis pax aeterna est, seu in perpetuum exstinguit controuersias, ob quas bellum conflatum erat. Quae autem solent vocari induciae *tacitae*, nullam continent obligationem; sed partes ibi pro lubitu vtrinque quiescunt, & ad actus bellicos, quandocunque placitum fuerit, procurrere iterum possunt.

§. XVII. Penitus autem tollitur bellum, sancita per summos vtrinque imperantes *pace*: cuius *leges* & conditiones definire, vti est penes paciscentes; ita illae fideliter, & conuento tempore exsecutioni dandae & seruandae sunt. In cuius rei *firmitatem* non modo *iusiurandum* solet interponi, & *obsides* dari; sed & saepe alii, in primis *qui paci conciliandae interueniunt*, eius obseruationem praestandam recipiunt, auxilio promisso ei, qui contra leges pacis ab altero laesus fuerit. *De pace.*

CAPUT XVII.

DE FOEDERIBUS; ALIISQUE CONVENTIONIBUS PUBLICIS.

§. I.

Quid *foedera*, & quotuplicia sint.

BElli iuxta ac pacis temporibus inseruiunt *foedera*, seu *pacta inter summos vtrinque imperantes inita*. (*a*) Isthaec intuitu materiae possunt diuidi in ea, *quae constituunt de aliquo officio inuicem praestando, quod iam antea lege naturali praecipiebatur*: & *quae officiis legis naturalis aliquid superaddunt*, aut saltem eadem, vbi indefinita videntur, ad certi quid determinant.

(*a*) Vid. J. N. & G. Lib. VIII. Cap. IX.

De foederibus constituentibus de officio aliquo inuicem praestando, quod iam antea lege naturali praecipiebatur.

§. II. Ad priorem classem referuntur *foedera*, quibus de *simplici* duntaxat *humanitate* exercenda, aut noxa non inferenda conuenitur. Quo pertinent & ea, quibus *simplex* duntaxat *amicitia*, citra peculiarem praestationem, sancitur; aut quibus *ius hospitii* aut *commerciorum*, quatenus id naturali legi debetur, stabilitur.

De *foede-*

§. III. Posterioris classis foedera sunt vel *aequalia*, vel *inaequalia*.

Illa

Illa sunt, *quae vtrinque eodem se modo habent*; seu quando non solum aequalia vtrinque promittuntur simpliciter, aut obseruata proportione virium; sed & aequali modo, ita vt neutra pars prae altera sit deterioris conditionis, aut alteri obnoxia. *ribus aequalibus.*

§. IV. *Inaequalia* sunt, quando vel *inaequales praestationes inuicem exhibentur:* vel *altera pars est deterioris conditionis.*

De *foederibus inaequalibus* ratione praestationum inuicem exhibendarum.

Promittuntur autem *inaequalia* vel a foederato digniore, vel a minus digno. Prius fit, si potentior auxilia promittat alteri, nec restipuletur: aut si maiori proportione, quam alter, promittat. Posterius contingit, si foederatus inferior plura teneatur praestare, quam ab altero recipit.

§. V. Eorum, quae a *foederato inferiore* praestantur, quaedam sunt *coniuncta cum imminutione summi imperii:* puta, si conventum sit, ne inferior socius partem aliquam summi imperii exerceat, nisi cum consensu superioris. Quaedam autem summum imperium non diminuunt: licet *adiunctum habeant aliquod onus transitorium*; seu quo simul & semel licet defungi: puta, si ex foedere pacis alter

De foederibus, quibus altera pars est deterioris conditionis.

teneatur stipendium soluere alterius militibus, belli sumtus restituere, certam summam pecuniae soluere, moenia diruere, obsides dare, naues, arma tradere. Immo nec quaeuis *perpetua onera* summum imperium diminuunt. Qualia sunt, eosdem cum altero amicos & hostes habere, sed non reciproce: ne liceat certis locis munitiones exstruere: ne ad certa loca nauigare &c. Item, si vnus sociorum alterius socii maiestatem comiter teneatur colere, seu reuerentiam quandam ipsi exhibere, & sese ad eiusdem placitum modeste adtemperare.

De *confoederationibus perpetuis*: de *foederibus* ad auxilia in *bello defensiuo* aut *offensiuo* praestanda, aut ad *commercia* regenda pertinentibus.

§. VI. Ceterum foedera tam aequalia, quam inaequalia, varias ob *causas* solent contrahi: inter quas arctissimam *foederum* speciem producunt, quae ad *coniunctionem* aliquam *perpetuam* plurium ciuitatum spectant. Frequentissima autem sunt, quae ad auxilia in *bello defensiuo* aut *offensiuo* praestanda, aut ad *commercia* regenda pertinent.

De foederibus *realibus*, & *personalibus*.

§. VII. Celebris quoque est diuisio *foederum* in *realia*, & *personalia*. Quorum haec sunt, quae cum rege, intuitu *personae* ipsius, ineuntur; eoque defuncto simul exspirant. Illa vero sunt, quae non tam ipsius regis popu-

populiue rectorum, vt talium, quam *rei- publicae* & *regni* intuitu contrahuntur; ac perdurant, istis licet mortuis, qui eorundem auctores fuerant.

§. VIII. Coniunctae foederibus sunt *sponsiones*: quae proprie vocantur ista *pacta*, *quae a ministro summae potestatis circa negotia ad eandem spectantia sine ipsius mandato ineuntur*. Quibus vti summus imperans non tenetur, nisi postquam eadem rata habuerit: ita si minister easdem absolute contraxerit, & ratihabitio secuta non fuerit, ipse viderit, quomodo satisfaciat illis, qui eius fidem secuti inanibus pactis decepti sunt. *De sponsionibus.*

CAPVT XVIII.

DE OFFICIIS CIVIVM.

§. I.

OFficium ciuium est vel *generale*, vel *speciale*. (*a*) Illud oritur ex *communi obligatione*, qua isti imperio ciuili sunt subiecti: hoc vero, ex *peculiari munere* *Officium ciuium est vel generale, vel speciale.*

&

(*a*) Vid.

J.N.&G. Lib. VII. Cap. VIII. & functione, quae per summum imperium singulis est iniuncta.

§. 9. 10. not. 2. *Officium generale est triplex.* §. II. *Officium generale* ciuium respicit vel *rectores ciuitatis*; vel *totam ciuitatem*; vel *conciues*.

1. Erga *rectores ciuitatis.* §. III. *Rectoribus ciuitatis* ciuis debet *reuerentiam, fidelitatem, & obsequium:* cui coniunctum est, vt idem praesenti statu adquiescat, neque ad res nouandas animum adiiciat; neque alteri cuiuis adhaereat magis, eundemue admiretur & veneretur; vtque bene & honorifice de iisdem & eorum actionibus sentiat atque loquatur.

2. Erga *totam ciuitatem.* §. IV. Erga *totam ciuitatem* officium boni ciuis est, vt eius salute & incolumitate nihil habeat carius: vt vitam, opes, fortunasque suas ad eandem seruandam libenter offerat: vt ad eandem illustrandam, eiusque commoda promouenda, omnes ingenii & industriae neruos intendat.

3. Erga *conciues.* §. V. Erga *conciues* ciuis officium est, amice & pacifice cum illis viuere: commodum sese ac facilem praebere, nec morositate aut peruicacia sua turbas dare: ceterorum commodis non inuidere, aut eadem interuertere.

§. VI.

§. VI. *Specialia officia* vel per *vniuersam* sese *rempublicam* velut diffundunt: vel circa certam duntaxat *partem* occupantur. Circa quae omnia hoc generale praeceptum habetur: *ne quis vllum officium in republica adfectet aut suscipiat, ad quod sese ineptum deprehendit.*

Quotuplicia sint in vniuersum *officia specialia:* & praeceptum generale circa eadem.

§. VII. Qui *consilio suo rectoribus ciuitatum adsistunt*, in omnes reipublicae partes aciem mentis conuertant: quae ex vsu reipublicae videbuntur esse, dextre & fideliter citra adfectus ac prauos respectus exponant: salutem reipublicae in omnibus consiliis pro scopo habeant, non proprias opes, aut potentiam: prauis adfectibus principum adulando non velificentur: factionibus & contentionibus illicitis abstineant: nihil, quod taceri oportet, eliminent: exterorum corruptionibus impenetrabiles sese praebeant: priuatis suis negotiis aut voluptatibus publica negotia non posthabeant.

Officia eorum, *qui consilio suo rectoribus ciuitatum adsistunt.*

§. VIII. *Qui publice constituti sunt ad sacra obeunda*, in iisdem grauitatem & adtentionem adhibeant: vera de cultu Numinis dogmata proponant: eorum, quae ipsi docent, populo sese conspicuum exemplar exhibeant; nec prauitate morum mune-

Officia eorum, *qui publice constituti sunt ad sacra obeunda.*

muneri suo dignationem, doctrinae pondus detrahant.

Officia eorum, queis publice iniunctum, ciuium animos variarum rerum scientia imbuere.

§. IX. *Queis publice iniunctum, variarum scientia rerum animos ciuium imbuere,* nihil falsi aut perniciosi doceant: vera autem ita tradant, vt auditores iis adsentiantur, non tam adsuetudine audiendi, quam quia solidas eorundem rationes perspexerunt: omnia dogmata ad societatem ciuilem turbandam directa fugiant: omnem scientiam humanam inanem habeant, ex qua nulla in vitam humanam & ciuilem vtilitas redundat.

Officia eorum, qui iuri dicundo praeficiuntur.

§. X. *Qui iuri dicundo praeficiuntur,* quibusuis facilem accessum praebeant: plebem ab oppressionibus potentiorum protegant: ius aeque pauperi & humili, quam potenti & gratioso dicant: lites vltra necessitatem non extrahant: a corruptelis abstineant: in cognoscendis causis diligentiam adhibeant, omnesque adfectus sinceritatem iudicii corrumpentes seponant: recte faciendo neminem timeant.

Officia eorum, quibus armorum cura commissa.

§. XI. *Quibus armorum cura commissa,* militem diligenter & tempestiue exerceant, & ad tolerandos militiae labores firment: disciplinam militarem sartam tectamque habeant: milites hosti iugulandos temere non obii-

obiiciant: annonam & ſtipendium, quantum in ſe, promte procurent, nec de eo quicquam interuertant: milites ſemper vt reipublicae faueant, curent; nec vnquam eos ſibi aduerſus rempublicam concilient.

§. XII. *Milites* contra ſtipendiis ſuis contenti ſint: ab expilandis & vexandis paganis abſtineant: labores pro tuenda republica libenter & ſtrenue obeant: pericula per temeritatem non arceſſant; per ignauiam non defugiant: fortitudinem in hoſtem, non in commilitones oſtentent: ſtationem adſignatam maſcule defendant: honeſtam mortem turpi fugae & vitae praeferant. Officia *militum.*

§. XIII. *Quorum opera ciuitas apud exteros vtitur*, cauti ſint & circumſpecti: inania a ſolidis, vera a fabuloſis diſcernere callidi: ſecretorum tenaciſſimi: pro vtilitate ſuae ciuitatis aduerſus quaslibet corruptiones obſtinati. Officia eorum, *quorum opera ciuitas apud exteros vtitur.*

§. XIV. *Qui opibus ciuitatis colligendis aut diſpenſandis praeſunt*, caueant ab omni non neceſſaria acerbitate; nec ob proprium quaeſtum, aut per petulantiam vel malignitatem animi oneris quid adiiciant: publici nihil interuertant: quibus de publico quid Officia eorum, *qui opibus ciuitatis colligendis aut diſpenſandis praeſunt.*

quid ſoluendum, illis citra moras non neceſſarias ſatisfaciant.

Quando *exſpirent* iſta officia: & quomodo *ciuis* eſſe quis *deſinat.*

§. XV. Durat autem ciuium *ſpeciale officium*, quamdiu in ea functione, ex qua illud profluit, ſunt conſtituti: qua vbi abeunt, & illud *exſpirat*. *Generale* itidem durat, quamdiu ciues ſunt.

(a) Vid. J. N. & G. Lib. VIII. Cap. XI.

Ciues autem *eſſe deſinunt*, (a) vel ſi conſenſu expreſſo aut tacito ciuitatis diſcedant, & alibi ſedem fortunarum figant: vel ſi ob delictum in exilium eiiciantur, & iure ciuitatis priuentur: vel ſi hoſtica vi oppreſſi, in victoris ditionem concedere adigantur.

FINIS.

IN-

INDEX RERVM.

Prima Cifra notat *Librum*: altera *Caput*: tertia *Paragraphos*.

A.

D.

Facili-

F.

G.

H.

Mer-

EPI-

EPISTOLA
CENSORIA
ANONYMI

in hoc Compendium;

cum animaduerſionibus

VIRI CONSVLTISSIMI AC CELEBERRIMI

DN. IO. BARBEYRACII,

nonnulla AVCTORIS principia illuſtrantibus;

ex Gallico in Latinum Sermonem verſis

a

SEB. MASSON.

EPISTOLA CENSORIA ANONYMI *

in hoc Compendium;

cum Animaduerſionibus Viri Celeberrimi

Dn. IO. BARBEYRACII,

in Latinum ſermonem verſis, nonnulla Auctoris principia illuſtrantibus.

ANnus eſt, vel circiter, ex quo mihi in manus incidit Epiſtola Anonymi, qua cenſuram ſuam in hoc compendium *de Officiis Hominis & Ciuis* exercet. Iſta Epiſtola, an. MDCCIX. typis exſcripta, Programmati Academico Dn. IVSTI CHRISTOPHORI BOEHMERI, (1) Profeſſoris *Helmſtadienſis*, quo duodecim Diſputationes in Syſtema Juris Naturalis ab Auctore noſtro hoc libello concinnatum, publice defendendas indicabat, inſerta deprehenditur.

Mouerunt procul dubio Anonymum, qui *Vir illuſtris* nuncupatur, graues quaedam cauſae, ne nomen palam ſuum profiteretur. Veritus eſt forſan, ne moroſiori vel inuido animo, probatum adeo

* Nuperrime intellexi, B. Dn. PAGENSTECHERVM, Anteceſſorem meum in cathedra Iuris Publici & Priuati, Groningae, hoc ſcriptum appendici editionis libri Pufendorfiani de Off. H. & C. heic apud VAN VELSEN

(1) Politices ac Eloquentiae.

publicatas, inseruisse; vbi eiusdem Auctorem nominat. Hoc scriptum est Groningae Mense Nouemb. 1717.

adeo vniuersis opus obtrectare videretur. Hinc forte etiam animaduersiones suas tantum Programmate Academico, cuiusmodi nempe edita haud ita late spargi solere constat, euulgandas duxit. Quin nec futurum fortassis coniecerat, vt Epistola, de qua ipso inconsulto Professor *Helmstadiensis* disposuit, ad huncce vsum traheretur. Vtcunque vero ista se habeant: non offensum iri spero Auctoris modestiam, quod foetum iam antea publici iuris factum ipse nunc denuo exhibeam, maiorique exponam luci. Velum, quo latere Auctor voluit, detrahere haud contendam: coniiciendi cuique constiterit libertas. Hoc saltem indicauerim, me in perlegenda isthac epistola, subito perspicacioris alicuius, nec aliorum auctoritati facile parentis ingenii documenta deprehendisse. Gratulatus mihi sum, aequo factum fato, vt scriptum, de quo ante ferme in vicinia ne verbulum quidem audiueram, quodque rarum pariter nunc, ac parum cognitum fuerit, ita deinde e longinquo ad me peruenisset. Prospiciens itaque, fore, vt compendium *Officiorum Hominis & Ciuis* mox iterum subiiciendum prelo haberem, nouam editionem exornare censura Anonymi, adiectis meis animaduersionibus, constitui. Quippe hoc ipso magis magisque adpariturum existimaui notatum Opus, siquidem non omni careat naeuo, quale vix vllum sane extiterit, saltem in vniuersum haud mediocri eminere praestantia. Neque dissimulauerim, gratum mihi fuisse consensum Anonymi, circa nonnulla, in quibus non prorsus placere Auctoris nostri opiniones, iam prius declaraueram: vnde spes enata est, mihi non versum iri vitio, siquidem istum in aliis defendendum susciperem. Si feliciter cesserit consilium: nullam inde tamen aucupari gloriam, aut me vel minimum *illustri* illi *viri*

ro, quem egregium aliquod sidus crediderim, exaequare animus fuerit. Quum testetur ipse, se opus, quod examinat, a multo tempore non consuluisse; ac reliqua Auctoris scripta procul dubio haut sollicitius inspexerit: mirum non adeo fuerit, ipsi non tam perspecta illius principia fuisse, quam mihi, qui in explicandis iisdem tantum collocaui operae. Nunc itaque Epistolam, non continuo quidem filo, sed interiectis, pro re nata, meis obseruationibus, referam. Nec tamen vlla confusio extiterit. Quippe separatae scripti pericopae, quas in remissionum ac citationum facilitatem, numeris distinguam, non asteriscis solum singulae notabuntur, sed maioribus etiam exprimentur typis, ita vt eas simul colligere facili negotio poruerit, qui perlegere vna serie totam Epistolam cupiet. En prooemium.

*§. I. Rogasti me sententiam, (1) VIR SVMME, in amici gratiam, an commode praelegeretur iuuentuti liber viri suo quondam merito (2) celeberrimi, SAMVELIS PVFENDORFII, quem de Officio Hominis & Ciuis inscripsit. Inspexi opus, quod a multo tempore non consulueram; deprehendique, principia defectibus non exiguis laborare. Quum tamen pleraeque sententiae in progressu non admodum principiis

Cc cohae-

§. I. (1) Is, ad quem scribitur, suppresso etiam nomine, heic *Vir Summus* salutatur.

(2) Maior adhuc post fata, nominis eius est celebritas, quam cum esset in viuis.

cohaereant, neque ex iis, tanquam causis, deducantur; sed potius aliunde ex bonis Auctoribus mutuo sumantur: nil prohibet, libellum multa bonae frugis continere, & vicem compendii doctrinae de Iure Naturae iis praestare, qui leui aliqua tinctura contenti, scientiam solidam non adfectant; quales sunt nimis multi auditores.

Laboraret vtique insigni defectu praesens opus, vel potius Auctoris scopo parum omnino foret accommodatum: siquidem, vt innuere heic videtur Anonymus, mera aliqua Rhapsodia esset, *scopae dissolutae, arena sine calce.* Ast iudicandum aequo Lectori reliquerim, annon in breui hoc, iam per totam fere *Europam* noto systemate, cum omnibus, quos in ipso deprehendere licet, defectibus, in vniversum tum solida satis principia, tum etiam sat liquida fundamentorum peculiaris cuiusque materiae cum iisdem principiis cohaerentia conspiciantur. Non equidem ibi omnia Geometrarum modo, per quaestiones, definitiones, axiomata, corollaria &c. digesta sunt: verum nec in singulis disciplinis, minime autem omnium in illis, quae circa mores occupantur, ieiuna illa methodus requiritur. Sufficit, modo heic animo quodam Geometrico, accurato nempe, quem quidem (3) profundum abstractarum scientiarum studium non semper conciliauerit, procedatur: ordo ac perspicuitas sedulo obseruetur: proposito argumento presso insistatur pede: nullum principium alicuius momenti vel fal-

(3) Vide egregiam *commentationem* Dn. CROVSAZII, *de vtilitate Mathematum.*

falſum, vel dubium, nullaque temere elicita conſequentia, & quae non per principia ad primos velut fontes reuocari queat, admittatur. Inſtituto eius, quod Anonymus aduerſus Auctoris principia infra mouet, examine, liquido me oſtenſurum ſpero, iſta ſimul ſumta firmiſſimo niti fundamento. Et quod ad conſequentias adtinet: euoluatur, quodcunque lubuerit, caput: mox profecto, ſi adtentis modo oculis perlectum fuerit, palam fiet, Auctorem ibi ſummatim circa aliquam veritatem, ex generalibus totius operis principiis vel immediate, vel mediate profluentem, diſſerere. Hoc demonſtrare, facta analyſi, facillimum foret: aſt in nimiam molem meae obſeruationes excreſcerent: illamque ſubiungere iam libro, quo, vel me ſuperſedente, ſuſcipere illam Lector vltro potuerit, ſuperuacuum exiſtimo.

*§. II. Optarem tamen, exſtare aliquid firmius & efficacius, quod lucidas foecundasque definitiones exhibeat: quod ex rectis principiis concluſiones veluti filo deducat: quod fundamenta actionum exceptionumque natura validarum omnium ordine conſtituat: quod denique ſcientiae alumnis certam rationem praebeat praetermiſſa ſupplendi, oblatasque quaeſtiones per ſe decidendi, determinata quadam via. Haec enim a ſcientia abſoluta & rite tradita exſpectari debent.

Optarem ego, non grauari Anonymum ipſum, eiusmodi opus emittere, quale probum Naturalis Iuris ſyſtema debere eſſe arbitratur. Conceptum animo exemplar omnium optime procul dubio ex-

ſequi valuerit. Vereor ſaltem, ne ratione *actionum exceptionumque natura validarum*, quarum ampliſſimum ſupponere numerum videtur, Iuris Ciuilis *Romani* ſubtilitates cum ſimplicitate Naturalis Iuris confundat. Cauendum quoque fuerit, ne idem ipſum heic ſit ſucceſſurum, quod homini, qui aliquibus ſolidarum alias, ac rite conditarum aedium offenſus defectibus, dum corrigendis vtcunque leuibus naeuis dare operam debuiſſet, deiicere potius totum aedificium, nouumque in multis tandem longe vitioſius exſtruere inſtituerit.

* §. III. Et tale aliquid potuiſſet ab incomparabilis GROTII iudicio & doctrina, aut a profundo HOBBII ingenio praeſtari: niſi illum multa diſtraxiſſent; hic vero praua conſtituiſſet principia. iisque nimis conſtanter inſtitiſſet. Meliora etiam, quam vulgo habemus, & pleniora potuiſſet FELDENVS: ſi ingenium & doctrinam maiore ſtudio in tale opus conferre voluiſſet.

Non ſatis mihi vltimus iſtorum Auctorum innotuit, vt diiudicare liceat, num iis celebrari encomiis mereatur: neque exploratum bene habeo, an (1) ea, quae in GROTIVM edidit, tantam de peculiari ipſius ad producendum deſideratum opus aptitudine, facere ſpem potuerint. Quod ad GROTIVM adtinet: meminiſſe par fuerit, ipſum primum

§. III. (1) *Stricturae in Grotium &c.* Hoc opus, eiusque Auctor peritioribus ex ipſa gente haud ita ſe adprobant. Vide *Hiſtoriam Iuris Naturalis* Dn. BVDDEI §. 27. quae praemiſſa eſt eius *Selectis Iur. Nat. & Gent.* & *Bibliothecam Iuris* Dn. STRVVII §. 256. 3. Edit.

mum extitisse, qui scientiam antea praeter modum confusam, spissisimisque saepius obductam tenebris, in systema redegerit; adeo vt vix melius sane Vir Summus, praesertim qua aetate vixit, potuerit. Nil tamen obstat, quominus eximium eius opus *de Iure Belli ac Pacis*, dirigendis iis omnibus, qui aliquid plenius exactiusue conati deinde sunt, aut conaturi, sufficientem in vniuersum lucem praetulerit.

*§. IV. Plurimum etiam referret, parallela addi Iuris Ciuilis inter homines recepti, praesertim *Romani*, ipsiusque etiam iuris sacri. Ita vsus Iuris Naturae apud Theologos & Iurisconsultos pronior futurus esset; quod nunc magis sermonibus celebratur, quam negotiis adhibetur.

Eiusmodi parallela, quae referre tantopere Anonymus existimat, GROTIVS in laudato libro, ac PVFENDORFIVS in Opere suo Maiori *de Iure Naturae & Gentium* passim addiderunt. Illa vero in isthoc compendio, quod tironum quidem vsui accommodatum esse, ac proinde elementa tantum huius scientiae tradere debet, valde requiri, non video. Nocere potius talis commistio inde apta foret, quod turbaret conceptus: quippe cum paucae sint leges ciuiles, quae non aliquid Iuri Naturali addant, aut detrahant. Cum id tantum Naturalis Iuris addisceretur, quod in Iureconsultorum libris promiscue cum iure Ciuili sparsum reperiebatur: neutrius facile accurata hauriri notitia poterat. Hoc curandum potius, vt doctrina Iuris Naturalis separatim rite percepta, eius deinde, in peculiari legum cuiusque ciuitatis studio, cum Ciuili Iure

instituatur comparatio. Non metuenda tunc fuerit confusio: reuocabuntur tantum atque adplicabuntur haerentia iam animo principia. Hinc Auctori nostro fuerat propositum, *Indicem* aliquem in libros Iuris Romani conficere, quo discernerentur, quae Iuris Naturalis sunt, ab iis, quae ad Ius tantum Positiuum pertinent: optandumque fuisset, vt ab exsequendo hoc consilio, vt & nonnullis aliis, quorum in praefatione secundae Editionis Maioris sui Operis meminit, ipsum mors celerior non abstraxisset. Ceterum si Iurisconsulti ac Theologi decidendis casibus peculiaribus, in negotiis vitae communis sibi oblatis, Naturale Ius haud ita solent adhibere: non inde profecto est, quod Iuri Naturali dantes operam, istud conferre cum Iure Ciuili omnium in orbe gentium praetermiserint, sed potius, vt verum fateamur, quod parum omnino plerique, aut non eo, quo par est, modo, Ius Naturae excoluerint.

*§. V. Interim vero quia desideratum opus non exstat, & prae aliis *Pufendorfianum* compendium apud nos vulgo innotuit: hoc saltem e re esse puto, vt quaedam Lectores Auditoresue, inprimis circa principia abusibus magis exposita, moneantur: quorum potissima in his summis capitibus consistunt, quod nec *finem obiectumque*, nec *causam efficientem* Iuris Naturae recte constituisse Auctor videatur.

Addere Anonymus, qui se heic Germanum profitetur, potuisset, opus, quod tot ipse laborare defectibus caussatur, non in *Germania* solummodo inter optima, immo optimum quoque in hoc scientiae

entiae genere haberi. Quippe & alibi, vel apud gentes in fastidium eorum, quae aliunde ad se, ac potissimum ex nonnullis regionibus aduehuntur, aliquantum proniores, haud minoris aestimatur. Non dicam, quo fauore excepta hactenus Gallica versio fuerit: hoc saltem monuerim, ante quartam nostram Editionem, iam quoque Anglicam metaphrasin quartum recusam prodiisse, vel potius quintum: quandoquidem integrum hoc opusculum compendio nouissime edito *de Iure Naturae & Gentium* insertum esse percepimus.

*§. VI. De *fine* ita diserte pronunciat (*a*) §. 8. *Praefationis* suae: *finem scientiae Iuris Naturae tantum ambitu huius vitae includi.* Et quoniam obiici posse praeuidebat, immortalitatem animae naturali ratione euinci; ac proinde, quae hinc consequantur ad iuris iustitiaeque obseruationem facientia, ad doctrinam iuris naturali ratione cogniti pertinere: respondet eodem loco: *animum quidem hominis ardenti adfectu immortalitati imminere, suiq; destructionem vehementer auersari; atque inde apud plerasque gentes inoleuisse persuasionem de animae a corpore separatae duratione, & quod tunc bonis bene, malis male sit futurum: eiusmodi tamen circa haec persuasionem, in qua animus hominis plene ac firmiter adquiescere possit, ex solo Dei verbo hauriri.* Haec Auctor. Verumenimuero licet tam verum esset, quam falsum est, immortalitatis animae plenam de-

(*a*) Nostra distributione, §. 6.

monſtrationem a naturali ratione non ſuppeditari: ſufficeret tamen prudenti, ſaltem magnum pondus habere argumenta, & ſpem bonis melioris vitae eximiam dare; iuſtum vero improbis metum futurae grauiſſimae poenae incutere. Ingentis enim mali etiam non magna timendi ratio, ne dicam, magna veriſimilitudo, curam cauendi excitare debet. Neque aut conſenſus omnium paene gentium, aut inſitum deſiderium immortalitatis ſperni poſſunt. Sed firmum argumentum & obuium omnibus (vt cetera nunc praeteream ſubtiliora) praebet ipſa diuini Numinis agnitio, quam recte admittit Auctor, & inter ipſa Iuris Naturae fundamenta merito collocat. Neque enim dubitari poteſt, Rectorem vniuerſi ſapientiſſimum, eundemque potentiſſimum, bonis praemia, malis poenas deſtinaſſe, & exſequi deſtinata in futura vita; quando in hac praeſente pleraque impunita impenſataque transmitti conſtat. Itaque negligere hic futurae vitae curam, quae cum prouidentia diuina inſeparabiliter connexa eſt, & contentum eſſe inferiore quodam Iuris Naturae gradu, qui etiam apud Atheum valere poſſit, ((1) de quo alias dixi), eſt ſcientiam pul-

§. VI. (1) Edidit itaque adhuc alia Anonymus,

pulcherrima sui parte multare, & multa huius quoque vitae officia tollere. Cur enim aliquis pro caritatibus, pro patria, pro republica, pro recto & iusto, discrimen fortunarum, dignitatum, vitaeque ipsius subeat: si euersis aliorum rebus ipse consulere sibi, & in honore atque opulentia vitam ducere possit? Nam vni nominis immortalitati, famaeque posthumae, id est, rumoribus, vnde nihil ad nos perueniat, vera ac solida bona posthabere: quid aliud, quam splendida stultitia fuerit? Sublimior est pleniorque disciplina Iuris Naturae, exposita secundum disciplinam Christianorum, (de qua (2) PRASCHIVS), immo verorum Philosophorum, quam vt omnia praesentis vitae commodis metiatur. Quin amplius, nisi quis ita natus institutusue sit, vt insignem in virtute voluptatem, in vitiis molestiam inueniat, (quod non est cuiusuis) nulla ratione a magno scelere deterrebitur, quo ingentia bona impune sibi parare possit:

(3) *Sit spes fallendi: miscebit sacra profanis.*

prout etiam indicat sub finem Epistolae. At arte diuinandi non polleo.

(2) Nempe in opere, cui titulus: IO. LVDOVICI PRASCHII *Designatio Iuris Naturalis secundum disciplinam Christianorum.*

(3) Est versus ex HORATIO *Lib. I. Epist. XVI. 54.*

At diuinam vindictam, in futuram vsque vitam productam, nemo fallet; eaque firma ratio est, qua homines omnem iuris obligationem in factum traduci debere intelligant, si sibi ipsis consulere velint.

Jam statim prima Editione versionis meae cum Maioris Operis (a) de *Iure Naturae & Gentium*, tum (b) compendii de *Officiis Hominis & Ciuis* obseruaueram, non excludendam esse a Iure Naturali omnem futurae vitae considerationem: idque eodem, quo heic Anonymus, post alios argumento comprobaui. Principium, quo nititur istud ratiocinium, Auctor noster nunquam negauit; quin potius illud ipsum vltro in peculiari Maioris sui Operis loco agnoscit: vbi in tradendis regulis circa (4) eligenda vtilia (c) locum citat ex ARNOBIO, atque ad egregium illud caput PASCALII ablegat.

(a) *Lib.* II. *Cap.* III. §. 21. *not.* 6. 1mae Edit. 7. 2dae Edit.

(b) *Nota ad Praefat.* §.

(c) *Ius Nat. & Gent.* *Lib.* I. *Cap.* III. §. 7.

Non disquisiuerim, an argumenta, quae sola naturalis ratio pro immortalitate animae, ac praemiis & poenis alterius vitae suppeditat, vim apodicticam, prout contendit Anonymus, habeant; & an non exemplo vel sapientissimorum gentilium, qui non nisi titubanter de grauissimo hoc momento locuti sunt, potius adpareat, (5) iis argumentum ipsum, quod heic adlegatur, ac omnium quidem validissimum est, haud detectum fuisse. Hoc obseruabo saltem, ita deinde ratiocinari Anonymum, vt circa naturam ac vim propriam *officii* parum accuratas

(4) Vide, quae dixi ad hoc Compendium *Lib. I. Cap. I.* §. 11. *not.* 3.

(5) Vide locum PLATONIS, quem citaui in mea *Praefatione* ad J.N. & G. §. 21. pag. 86. 2dae Edit. lit. (ii)

curatas cohaerentesue fouere notiones videatur: dum excusari inde leuis omissio Auctoris potest, quod in eam ex opinione efficaciae peculiaris, quam in animum cuiuslibet prudentis habere solum iustum debeat, illapsus sit. Confundit manifeste Anonymus *officium* cum *effectibus* aut *rationibus eius obseruationis*: vim, quae *officio* per se inest, cum illa, quam in mentes mortalium, prout plerorumque comparata est indoles, exerit. Existimat, remota praemiorum ac poenarum futurae vitae cura, temere futurum, non solum *si quis pro caritatibus, pro patria, pro republica, pro recto & iusto, discrimen fortunarum, dignitatum, vitaeque ipsius subierit*: verum etiam *si sibi ipse*, illata aliis quacunque noxa, destructa omni eorum fortuna, ipsis in perniciem datis, verbo Anonymi, *euersis aliorum rebus, non consuluerit, & in honore atque opulentia vitam duxerit.* Supponit, sublata beatae post hanc vitam immortalitatis spe, non nisi inanis alicuius ac cerebrinae immortalitatis desiderio, habitum iri vtcunque curam officii. Ex principiis Auctoris contra, *obligantur* homines non solum alios non laedere ad procurandum sibi aliquod commodum; sed etiam fortunas aliquando, dignitates, vitamque ipsam deuouere, (6) secreta quidem praemiorum ac poenarum futurae vitae exspectatione, ac propter hanc solum rationem, quod ista *officia* sint, quae nobis sapientissimus legum naturalium Auctor, supremus vniuersi Rector imposuerit. Vtra iam, quaeso, moralis doctrina purior videtur, nobilior,

(6) Vide, quae tradit Auctor J.N. & G. *Lib.*II. *Cap.* III. §. 19. vbi adserit, *nondum liquido esse probatum, quodlibet recte factum necessario aliquo praemio velut extrinseco mactandum esse.*

bilior, prudentumque gentilium, qui tam egregie inter *honeſtum* & *vtile* diſtinxerunt, ſententiis magis conſentanea? At qua ratione nunc Anonymi concilietur ratiocinium, cum iis, quae heic habet: dari nempe *quendam Iuris Naturae gradum, qui etiam apud Atheum valere poſſit*: & infra quoque §. 15. *fore aliquam naturalem obligationem, etſi daretur, Deum nullum eſſe?* Si vlla vnquam fuit, ſane haec palpabilis omnino eſt contradictio. Ex quo enim poſueris, aliquam poſſe eſſe *obligationem*, proprie ſic dictam; aliquam neceſſitatem hoc vel illo modo agendi, aut non agendi, altera non ſolum vita, ſed & ipſo Deo non exiſtente: *officia* omnia, praeterquam illa, quae Numen ipſum directe reſpiciunt, locum reperient; cum ſingula, agnoſcente Anonymo §. 15. in *ipſa natura rerum* firmiſſime fundata ſint. Vide, quae notabuntur ad d. §.

Sic itaque Anonymus, leuem Auctoris omiſſionem reprehenſurus, ipſe ſe grauibus illa queauit incommodis. Sunt certe duae diuerſae quaeſtiones: *Quare ad certa quaepiam facienda vel omittenda quis obligetur?* Et, *qua ratione homines ad obſeruanda illa, quae pertinere ad officium ſuum intelligunt, validiſſime poſſint permoueri?* Circa poſteriorem quidem quaeſtionem, lubenter admiſerimus, rationem *vtilitatis*, ac inprimis intuitum poenarum ac praemiorum alterius vitae, id vtique eſſe, quo maxima mortalium pars determinetur. Vnde adparet quoque, quam opus hominibus fuerit certa ac liquida ſtatus futurae vitae reuelatione: cuius tamen ſcopus non eſt, ipſos ad virtutis ſtudium, fugamque vitiorum excitare ſola proprii commodi conſideratione; ſed eosdem hoc pacto ſenſim diſponere, vt nobiliori deinde quodam motu officii partes expleant, inſignemque illam, cuius meminit

Ano-

Anonymus, in virtute voluptatem inueniant: quae quidem non repraesentatione praemiorum, nedum poenarum vitae alterius, sed longa ac seria meditatione venustatis ac praestantiae ipsius virtutis progignitur. Improbos quippe videas, quos futurorum malorum metus, ac bonorum spes adficiat; ita tamen vt non ideo virtutis gustu, aut horrore vitiorum tangantur: aeternae quidem compotes fieri felicitatis cuperent; at ab eo amando, quod solum reddere felices potest, nostrumque per se amorem promeretur, ipsi longe sunt alienissimi.

Etsi ad solam vtilitatem adtendatur: nihilominus sectandae virtutis, fugiendique vitii sat praegnans ratio superesset, sepositis praemiis ac poenis futurae vitae. Certe parandae & in his terris felicitati aptior per se virtus est, quam vitium: ac longe probabiliorem concipere vtplurimum spem licet, fore, vt solida nobis adferamus commoda, si bene & laudabiliter, quam si inordinate ac improbe viuamus: quemadmodum illud Auctor (a) in Maiori suo Opere rite obseruauit; vbi egregium admodum locum (b) ISOCRATIS, huc pertinentem, retuli. Quae materia a variis auctoribus ex instituto pertractata est.

(a) *Lib. II. Cap. III. §. 21.*
(b) *not. 4.*

*§. VII. Itaque neque illud admittendum est, quod insinuat Auctor: quae intra pectus latitant, nec foris prorumpunt, ad Ius Naturae non pertinere: qua ratione ex mutilato *fine* Iuris Naturae, etiam *obiectum* eius nimis contrahi, manifestum est. Quum enim sub exitum §. (a) 8. dixisset, *Iuris Naturalis scita ad forum duntaxat humanum adaptari, quod vltra hanc vitam se non extendat*

(a) *Hac Edit. §. 6.*

tentata: mox subiicit §. 9. *forum humanum circa externas tantum hominis actiones occupari; ad ea autem, quae intra pectus latitant, nec aliquem effectum aut signum foras producunt, non penetrare; neque adeo circa ea sollicitum esse.* Vlteriora diserte *Theologiae Morali* transscribit; *cuius principium Reuelationem esse* docet §. (b) 4. & quae hominem *Christianum informat* §. (c) 8: vbi etiam addit, *Ius Naturae multis in partibus praue ad forum diuinum adplicari, quod Theologo maxime curae est.* Itaque, inquit §. 10. *Theologiae Morali non sufficit, exteriores hominis mores vtcunque ad decus composuisse;* (quasi vero Philosopho Morali, aut iuris naturalis Doctori sufficiat) *sed in eo maxime laborat, vt animorum motus interni ad placitum Numinis fingantur; & illas ipsas actiones improbat, quae extrinsecus quidem recte se videntur habere, ab animo tamen impuro promanant.* Haec Auctor scilicet Theologis vindicat: quae tamen omnia non Christianos tantum Philosophos, sed & veteres Ethnicos curasse constat; quorum adeo sobria magis, & seuera, & sublimis Philosophia fuit. Vt mirer, Viro insigni, in hac eruditionis luce, talia excidere potuisse, non minus paraloga, quam paradoxa.

(b) Hac Edit. §. 1.

(c) §. 6.

Mollius, quaeso: *Parcius ista viris tamen obiicienda memento &c.* Cum de eiusmodi homine, cuius

ius dissimulare merita non liceat, sermo est: prius, quam paralogorum iste palam arguatur, par, crediderim, foret, sedulo dispexisse, an non eius sententiae fauorabilem quandam admittere interpretationem sint idoneae. Miror ego, Anonymum in transscribendis tot dictis, non adtendisse ad essentiale aliquod momentum, quod inter duo eorum, quae citat, deprehenditur, atque admirationem quidem deponere, moderarique feruorem iussisset: nempe §. 9. (huius Edit. 7mo) vbi disertis verbis dicitur, *Ius Naturale MAGNAM PARTEM circa formandas hominis actiones exteriores versari.* (1) Quin amplius, in vno ex dictis ipsis ab Anonymo citatis, nonne Auctor tradit, *circa forum diuinum*, ad quod actus interiores pertinent, *Theologiae MAXIME curae esse?* Est ergo, ex ipsius mente, altera quaepiam disciplina, ac disciplina quidem naturalis, quae internorum istorum actuum leges non negligit. Obseruari id quoque debuisset, quod habet Auctor in Opere Maiori *Lib.* I. *Cap.* VIII. §. 2. & in ipso hoc compendio, *Cap.* II. §. 11. 12. Indicandum fuisset, agere ipsum de *conscientia*, variisque eiusdem speciebus, *Lib.* I. *Cap.* I. §. 5. *seqq.* Verum & inde, quam infirmo talo censura Anonymi nitatur, liquido demonstrari potest. Solus ipse actionis alicuius Auctor dignoscere & diiudicare tuto valet, an intrinsecus ista, aeque ac extrinsecus moraliter bona sit: ceteris omnibus super hoc non nisi indicia, facile aequiuoca, suppetere vnquam possunt. Iam addiscitur Ius Naturae, vt de actionibus alienis, aeque ac propriis iudicari queat: adeoque scitorum Iuris Naturalis adplicatio vtplurimum exteriori actio-

§. VII. (1) Vide, quae dicit Auctor in suo *Specimine controuersiarum &c. Cap.* IV. §. 19. & locum infra referendum ad §. XI.

actionum habitu debet terminari. Hanc *adplicationem* ad actiones, ad quarum fontem, non nisi *per effectum aliquem, aut signum foras productum,* penetrare licet: illa, *circa quae forum humanum occupatur,* Auctor, prout ex dictis ipsis heic ab Anonymo citatis constat, habet proposita. Porro, nonne circa ea, quae homines inuicem exigendi *ius* habent, maximam naturalium legum partem verti, in confesso est? At non vltra actum exteriorem istud *ius* se extendit: vbi quis hoc respectu omne id, ad quod tenebatur, praestiterit: quantumuis vitiosus actus interior sit, nemo quicquam amplius habet postulandum, neque reuera quicquam amplius debetur; etsi forte interno actionis, qua expletum est id, quod debebatur, principio aliquid praui eorum tribunali diuino, ac propriae conscientiae, adhaeserit. Hoc iudicium vnicuique circa proprias actiones ferendum, vt bonas esse illas omni nomine ac innoxias certo ipsi constet, Auctor Iure Naturali non excludit: ab eodem tantum in adplicatione scitorum Iuris Naturae ad singulares casus, in consideranda peculiarium cuiuscunque actionum moralitate abstrahit.

*§. VIII. *Platonicorum Stoicorumque*, immo & Poëtarum doctrina fuit, Deos esse imitandos: Diis offerendum

(1) *Compositum ius fasque animi, sanctosque recessus*
Mentis, & incoctum generoso pectus honesto.

Neque Philosopho, sed Iurisconsulto ciuili tri-

§. VIII. (1) PERS. Satyr. II. 72. seq.

tribuit CICERO, externis contentum esse: leges enim docet curare, quae manu teneri possunt; Philosophos, quae ratione & intelligentia. Adeone degenerabit apud *Christianos* Philosophia, quam *Ethnici* tam sanctam & generosam habuere? Da laxitate ARISTOTELIS multi veterum questi sunt: ille ipse tamen longe altius surrexit, eumque scholae recte hic sunt secutae. Praeclare enim *Aristotelica* Philosophia ad iustitiam vniuersalem omnes refert virtutes; debemusque non nobis tantum, sed & societati, eique maxime, quam cum Deo, naturali lege cordibus inscripta, colimus, vt animum habeamus veris imbutum sententiis, voluntatemque ad recta constanter tendentem.

Singula ista male adplicata pariter, ac triuialia sunt, atque stipata semper atri quadam obiurgatione, vnice fundata in falsa hypothesi, quam superius indicauimus. Num oblitus est Anonymus, Auctorem capite *de Officiis Hominis erga seipsum*, in eo potissimum occupari, vt ostendat, qua ratione ex lege naturali quilibet formando animo ac voluntati, illo veris ac vtilibus notitiis imbuto, huius vero rite temperatis motibus, adlaborare teneatur? Haud in genuino suo sensu heic spectatum CICERONIS (z) dictum capitur. Ibi enim

 nec

(z) Exstat tractatu *de Officiis: sed aliter leges, aliter Philosophi tollunt astutias: leges, quatenus*

nec de actibus mere internis quaeritur, nec de actionibus exterioribus, consideratis, quatenus a bona dispositione interna proficiscuntur, aut minus: sed tantum de laesionibus aut fraudibus quibusdam subtilioribus, ac in foro ciuili impunitis, etsi extrinsecus aeque manifeste, ac aliae grauiores pateant. Ex omnibus argumentis exemplisque, quae consequuntur, aut antecedunt, liquido illud colligitur. Immediate ante istam sententiam, Orator Romanus de iis, qui non bona fide emtori defectus in re vendita sibi cognitos indicant, sermonem iniecerat.

*§. IX. Neque adparet, quis sit in Iure Naturae locus iuriiurando, (cuius tamen Auctor ipse vim in eo magnam esse fatetur) si internorum ibi cura nulla est.

Verosimile est, hanc obseruationem, composita iam tota Epistola, demum adiectam, adeoque etiam male collocatam fuisse: cum interrumpi eadem ratiocinii filum quilibet conspiciat. Temere semper supponit Anonymus, internorum animi actuum curam, ex Auctoris sententia, plane alienam esse a scientia Iuris Naturae. Ceterum vero nonne iusiurandum essentialiter actum externum, aeque ac internum complectitur? Fateor quidem, actus externi vim originarie ab interna iurantis dispositione pendere. Ast praeterquam quod illa dispositio, eo ipso, quod interna sit, hominibus occulta manet, quibus merae super hoc praesumtiones suppetunt: nonne ad seruandum iusiurandum, cig-

manu tenere possunt: Philosophi, quatenus ratione & intelligentia, Lib. III. Cap. XVII.

circa rem non illicitam aut inualidam praestitum, quis omnino obligatur, etsi iurandi ipsi intentio defuerit? Et nonne grauissimum foret peccatum, iurare super re quapiam illicita, quamuis ore tantum iuraretur?

*§.X. Itaque qui educationis aut institutionis aliorum regendae potestatem habet, Iure Naturae obligabitur ad mentes etiam praeclaris monitis informandas, curandumque, vt virtutis adsuetudine, tanquam altera natura, voluntates ad honesta ferantur. Ea tutissima praecipiendi ratio: nam, vt pulchre monitum (1) ARISTOTELI, plus possunt mores, quam leges. Et quanquam fieri possit, vt aliquis spe metuque prauas cogitationes comprimat, ne noceant (quod tamen aegre fit): tamen non efficiet, vt prosint. Itaque qui non recte animatus erit, saepe peccabit saltem officii omissione. Vt adeo etiam parum tuta aut facilis sit hypothesis, quam Auctor noster constituit, animi intus praui, foris innoxii.

Hoc vero est vnum semper idemque referre, *eadem oberrare chorda*. Inspiciantur modo, quae tradit Auctor hoc Compendio, *Lib.* II. *Cap.* III. §.2. & *Cap.* XI. §. 4. vt Opus Maius taceamus, vbi multo fusius de hoc momento agit: & mirari sane subierit, Anonymum

§. X. (1) Ipse Auctor noster dictum aliquod huius Philosophi quo hoc statuitur, retulit: cui adiecta sunt alia in notis ad J. N. & G. *Lib.* VII. *Cap.* IX. §. 4.

nymum in leuidensi eiusmodi scripto tot temere tamen verba profundere.

*§. XI. Equidem laudandi sunt viri quidam eruditi, *Pufendorfianae* alioqui doctrinae fautores, quod sententiam duriorem & reprehensionibus obnoxiam emendarunt, & quod Iuri Naturae negant, saltem *Philosopho Morali*, aut *Theologo Naturali* tribuunt, curam scilicet internorum. Sed quum in internis quoque ius & obligationem, peccataque in Deum, & rectas actiones natura constitui, nemo negare possit: vbi, quaeso, tractabuntur haec naturalis vtique iuris iustitiaeque capita, nisi in scientia Iuris Naturalis? Nisi quis aliam quandam vniuersalem iurisprudentiam confingat, quae Ius Naturale respectu non hominis tantum, sed & Dei comprehendat; quod inane fore & superfluum, nemo non videt.

Nihil magis est arbitrarium, quam disciplinarum diuisio. Modo illud omne, quod ad eas, quae nexum inter se aliquem habent, pertinet, in alterutra deprehendatur; atque in tractanda peculiari aliqua scientia, cuius constitueris limites, nihil eorum omittatur, quae ad definitum spatium necessario requiruntur: non est, quod praeterea quisquam desideret. Iam haec est, quam ipse Auctor iamdudum dedit, responsio; vnde etiam adparebit, in eo, quod *emendationem sententiae eiusdem* vocat Anonymus, laudatos viros eruditos ipsius tantummodo placita secutos esse: (a) *Quicunque* ait, *librum meum de Iure Naturae & Gentium, non solo*

(a) *Specim. Controvers.* cap. V. §. 25.

solo calumniandi animo inspexit, facile deprehendit, mihi praecipue propositum fuisse, officia hominum erga se inuicem tradere, & quid iuris inter homines mutuo exerceatur; cui fini nullum commodius principium adsumi, quam socialitatem posse, in aprico est. Et eam ob rationem caput de religione Naturali in eo libro nuspiam exstat. Hoc quippe consectarium est doctrinae naturalis de Deo, quam alii ad Philosophiam primam *referunt, alii peculiari disciplina sub vocabulo* Theologiae Naturalis *adornant; eoque natiuam velut sedem in disciplina Iuris Naturalis non sortitur. Sed cum postea in vsum iuuentutis* Officia Hominis & Ciuis iuxta legem naturalem *in compendium redigenda forent: caput* de Religione Naturali *ex illa siue* Theologia Naturali, *siue* Philosophia prima *mutuo sumsi, & in eum libellum transtuli.* Facta a tam longo tempore huiusmodi declaratione, Auctor ab intemperantioris censurae aculeis tutus vtique esse debuisset.

*§. XII. Quin potius in scientia iuris, a diuina iustitia, tanquam fonte, humanam, vt plena sit, deriuari conuenit. Notio certe iusti non minus, quam veri ac boni, etiam ad Deum pertinet, immo ad Deum magis, tanquam mensuram ceterorum; communesque regulae vtique in scientiam cadunt, & in iurisprudentia vniuersali tradi debent; cuius praeceptis etiam Theologia Naturalis vtetur. Itaque Ius Naturale praeter rem coarctantibus adsentiri non possumus: quanquam is lapsus periculum non habeat, modo

internam probitatem saltem alteri Philosophiae parti serues, nec plane reuelatis praeceptis transcribas.

Iustitia diuina, & iustitia humana aliquid quidem inter se commune habent, nec vnquam inuicem sibi aduersantur: ast iis alias cum ratione originis, tum ratione ambitus tantum intercedit discrimen, vt, accurate loquendo, diuinam iustitiam humanae fontem esse ac mensuram, dici nequeat. Deus natura sua iustus est: neque agere, neque agere velle, nisi iuste, potest: haec felix in ipso est impotentia, gloriosaque necessitas, ex infinita eius perfectione vnice oriunda. Quam longissime vero ab eo absunt homines, vt natura sint iusti. Iustitia qualitas est, quam adquirere debent: eaque obligatio ipsis a principio aliquo externo, voluntate nempe Dei ipsius, non vero eius iustitia, prout mox videbimus, est imposita. Quin de iustitia humana potius constat, quam de diuina; quemadmodum illud post Auctorem nostrum obseruaui ad J. N. & G. *Lib. II. Cap. III.* §. 5. *not.* 5. Quod ad ambitum adtinet: ipsa diuinae naturae excellentia efficit, vt eidem plures iustitiae humanae actus haudquaquam conuenire queant; animaduertente pariter Auctore in locis Operum suorum Polemicorum, ad quae in nota mox citata Lectorem ablegaui. Anonymus, cui legenda ac refellenda ista singula fuissent, obstringetur ex iis, quae in fine huius paragraphi agnoscit, Auctorem nostrum saltem reprehensione constitutae *parum tutae hypotheseos* liberare: cum ex loco ad praecedentem paragraphum relato manifestissimum sit, Auctorem ex disciplinis philosophicis curam *internae probitatis* neutiquam exclusisse.

*§. XIII.

*§. XIII. Hactenus de *fine* & *obiecto*: nunc superest, vt de *causa efficiente* Iuris Naturae, non bene ab Auctore constituta, dicam. Hanc enim ille non in rerum natura, rectaeque secundum hanc rationis praeceptis, a diuina mente emanantibus; sed (quod mirum, & contradictioni obnoxium videbitur) in superioris decreto quaerit. Nempe *Lib. 1. cap. 1. §. 1. officium* definitur, *actio hominis pro ratione obligationis ad praescriptum legum rite adtemperata.* Et mox *cap. 11. §. 2. Lex* definitur, *decretum*, *quo* superior *sibi subiectum obligat, vt ad istius praescriptum actiones suas componat.* Quae si admittimus, nemo sponte officium faciet; immo nullum erit officium, vbi nullus est superior, qui necessitatem imponat; neque erunt officia inter eos, qui superiorem non habent. Et quum Auctori officium, & actus a iustitia praescriptus, aeque late pateant: quia tota eius iurisprudentia naturalis in officii doctrina continetur; consequens erit, omne ius a superiore decerni. Quae paradoxa ab HOBBIO potissimum prodita, qui in statu, quem vocat, naturali, id est, superioris exsorte, omnem iustitiam obligantem tollere visus est, (etsi ipse variet) miror a quoquam adoptari potuisse. Ergone contra iustitiam non faciet summa potestate praeditus, qui tyrannice

in suos grassabitur, qui subditos pro libidine spoliabit, adfliget, per tormenta necabit; qui bellum alteri sine causa inferet?

Id, quod stilo scholastico, *causam efficientem* Iuris Naturae heic vocat Anonymus, nihil aliud est, quam ratio, propter quam ad conformandum sese naturalis legis praeceptis quis obligetur. Agnoscit Auctor noster, (nec praetermittendum illud silentio erat) ista praecepta, in se considerata, fundamentum suum in ipsa rerum natura habere; ita vt Deus nihil contrarii, nisi ipse sibi aduersus, praecipere potuerit. Vide J. N. & G. *Lib. I. Cap. II.* §. 5. 6. & quae ex reliquis eius scriptis excerpi, ad *Cap. I.* §. 4. *not.* 4. Verum statuit, considerationem naturae rerum non id esse, quod proprie ac directe necessitatem certo modo potius, quam altero agendi, imponat. Hoc quidem loco Anonymus adgressurum se maximo successu Auctorem videtur confidere. At spero, fore, vt sedulo expensis, quae a nobis adnotabuntur, liquido adpareat, nulla forte alia parte eius censuram instabiliore niti fundamento.

Statim obseruauerim, totum hunc paragraphum praeter rem esse: cum ipse fateatur Anonymus §. 15. ex Auctoris nostri sententia, omnes homines, in quocunque versentur statu, communi superiori, nempe Deo, per naturam subdi. Cur fingantur vltro monstra, quae adgrediaris? Cur odiosa instituatur comparatio cum principiis HOBBII, quae Auctoris nostri principiis ita e diametro sunt opposita?

*§. XIV. Hinc etiam nullum *ius gentium voluntarium* quidam viri docti, ab Auctore nostro persuasi, admittunt, ob eam inter alias rationem, quod pactis mutuis ius efficere

gentes

gentes non possint: quia scilicet a nullo superiore valida reddatur obligatio. Quo argumento nimium efficient, vt scilicet nec consensu & pactis homines superiorem sibi constituere possint; cuius contrarium tamen ipse HOBBIVS agnouit.

Qui *ius gentium voluntarium*, Anonymo cum vulgo Iurisconsultorum Scholasticorum adoptatum, & merito reiiciunt, ea non nituntur ratione, quod gentes, quia desit communis superior, nullam inter se validam inire conuentionem possint: sed adserunt, prout verum quidem est, istas *conuentiones* non esse leges, proprie sic dictas, quia inter pares fiant; dum a *superiore lex* omnis proficiscatur. Contendunt porro, (nec ostendit quisquam, aut ostensurus est contrarium) non exstare generalem omnium gentium conuentionem circa res illas mere arbitrarias, quas moderari suppositum illud ius gentium debuerit. Si vlla subsit obligatio ratione momentorum, quae eo referuntur, & vere arbitraria sunt: (aliqua enim eorum capitum, quae isti gentium iuri adscribuntur, fundata deprehenduntur in ipso Iure (*a*) Naturae, adeoque gentium consensu non indigent) si, inquam, ratione momentorum vere arbitrariorum vlla obligatio subsit: inde, meo iudicio, fuerit, quod, cum apud plerosque populos, citra vllum quidem generale inter eos pactum, vsus eadem sensim introduxerit, hinc censeatur quis, ac censeri possit velle se eo accommodare, vbi suscepto super aliqua eiusmodi re, negotio, non manifeste declarauerit, nolle se receptam consuetudinem sequi, quod quidem vnicuique est integrum. Haec obseruatio, cuius in notis meis ad GROTIVM frequens adplicatio videbitur, euertendis fautorum

(*a*) Vide J. N. & G. *Lib. II. Cap. III.* §. 23.

iuris gentium voluntarii maxime speciosis argumentis inseruiet.

*§. XV. Equidem medela aliqua videtur adferri posse huic doctrinae, considerando Deum velut omnium superiorem: quod etiam subinde fit ab Auctore. Nempe dicet aliquis, dogma offendere tantum specie prauitatis; si vero profundius introspicias, nihil mali deprehendi; quum semet corrigat, & remedium secum ferat; quoniam status sine superiore fingi quidem possit docendi gratia, existere autem non possit, quod omnes per naturam Deo subdantur. Ita iam & pacta hominum superiorem, & consensus gentium ius facient, Deo pactis validitatem praebente. Atque hoc quidem de Deo, natura omnium superiore, verissimum est: sed tamen ipsa per se doctrina offensione atque errore non caret, quae habet, ius decreto superioris nasci; vtcunque excuses. Nam vt taceam, quod (1) GROTIVS bene notauit, fore aliquam naturalem obligationem, etsi daretur, quod dari non potest, Deum nullum esse, aut licet diuina existentia seponatur tantisper; quoniam certe multa ab hominibus erga alios exigit propriae conseruationis commoditatisque cura;

§. XV. (1) De *Iure Belli ac Pacis*, *Prolegom*. §. 11.

cura; quae HOBBIVS etiam pro parte adnotauit; & hoc obligationis vinculum latronum societates exemplo suo confirmant, dum aliis hostes, inter se quaedam officia colere coguntur; quanquam, vt iam notaui, imperfectum sit valde Ius Naturae, quod hoc solo fluat: haec, inquam, vt tacem, sciendum est, Deum ipsum laudari, quod iustus est; adeoque esse quandam, immo potius esse summam ipsius Dei iustitiam, etsi superiore careat, & sponte naturae excellentis omnia bene agat, vt nemo de eo cum ratione queri possit. Neque ipsa norma actionum, aut natura iusti, a libero eius decreto, sed ab aeternis veritatibus, diuino intellectui obiectis, pendet; quae ipsa, vt sic dicam, diuina essentia constituuntur: meritoque a Theologis Auctor reprehensus est, quando contrarium defendit, credo, quod prauas consequentias non perspexisset. Neque enim iustitia essentiale Dei adtributum erit: si ipse ius & iustitiam arbitrio suo condidit. Et vero iustitia seruat quasdam aequalitatis proportionalitatisque leges, non minus in natura rerum immutabili, diuinisque fundatas ideis, quam sunt principia Arithmeticae ac Geometriae. Neque adeo iustitiam aut bonitatem quisquam diuini arbitrii esse defendet, nisi qui & veritatem: quod para-

doxon

doxon inauditum CARTESIO excidit, inſigni documento, magnos poſſe viros magnopere labi: quaſi ſcilicet triangulum ſit trilaterum, aut duo contradictoria incompatibilia ſint, aut denique ipſe exiſtat Deus, quia ita Deus iuſſit. Sequeretur etiam, quod quidam imprudenter dixere, Deum iure poſſe damnare innocentem, quando hoc ipſum ius facere poterat. Nimirum qui talia excidere ſibi paſſi ſunt, non diſtinxere iuſtitiam ab ἀνυπευθυνίᾳ. Deus ob ſummam in omnia poteſtatem eſt ἀνυπεύθυνος; quum nec cogi, nec puniri poſſit, neque rationibus cuiquam reddendis obnoxius ſit: ſed ob iuſtitiam ita agit, vt omni ſatisfaciat ſapienti, & quod ſummum eſt, ſibi.

Debili valde modo heic ſtatim loquitur Anonymus, obtendendo tanquam benignioris alicuius iudicii teſtimonium, excuſationem illam, qua Auctorem noſtrum, parum ſibi conſtantem, conſequentiarum periculum praeuertiſſe innuit. Credas, (a) incidenter tantum, ac nullo fere conſilio, Auctorem, de Deo, ceu omnium hominum ſuperiore, mentionem iniicere. Sed nonne iſti principio, velut(2) principali ſuo fundamento, vniuerſum eiusdem ſyſtema ſuperſtruitur? Inuitus quidem eloquar: at nihil tandem verius: nec id iuuerit diſſimulaſſe, quod demonſtrare iam ad oculum obſtringor: non intellectis ſatis Auctoris noſtri principiis, Anonymus

(a) Quod etiam ſubinde fit ab Auctore &c.

(2) Vide Cap. III. huius Compendii §. 10. 11.

mus in eius censuram descendit; atque inde fit, vt statum quaestionis non rite ingrediatur.

Non haec Auctori nostro stat sententia, ac si id omne, quod *ius* vocatur aut *iustitia*, a *voluntate*, nedum *arbitrio* superioris emanet. De *iure* loquitur ac *iustitia*, quae obnoxiis imperio entibus conueniunt: inuestigat normam *actionum humanarum*. Centies repetiit, Deum summe esse iustum: (3) ipsum constantissime iustitiae regulas, immensis suis perfectionibus conformes, sequi, ita quidem vt aliter agere neque velit, neque velle possit; sed eo etiam modo, vt propter eius ἀνυπευθυνίαν, nemini ius sit exigendi, ipsum ita vel secus agere, aut ad reddendam gestorum rationem eundem adstringendi. Agnouit quoque, respectu hominum, Creatoris licet imperio subiectorum, non arbitrio Dei ius ac iustitiam condi; nec potuisse Deum, saluis suis perfectionibus atque essentia, hominibus alias, quam iustitiae regulas, in natura ipsorum fundatas, praescribere. Verum statuit nihilominus, propriam ac directam rationem, quare ad sequendas iustitiae leges homines *obligentur*, id, quod ipsis *necessitatem* moralem se ad easdem adtemperandi imponit, esse voluntatem Dei, cui vt supremo Domino, naturalem eorum libertatem pro lubitu constringendi plenissimum ius competit.

Ita corruunt omnes illae *prauae consequentiae*, quas Anonymus defendendis scholasticorum quorundam *Theologorum*, qui superstitem iam tum Aucto-

(3) Vide J. N. & G. *Lib.* II. *Cap.* I. §. 3. & Cap. III. §. 5. 20. nec non in *Erid. Scand. Apolog.* §. 7. 8. *Specim. Controuers. Cap.* IV. §. 3. *seqq.* & *Cap.* V. tot. &c.

Auctorem sugillarunt, praeiudicatis opinionibus adfectibusque promtior, eorum exemplo, ex innoxia omnino sententia, circa quam sinistrae interpretationes iam abunde retusae erant, elicere instituit. Atque huc redit quaestio: *an proximum & immediatum fundamentum necessitatis hominibus incumbentis, ea faciendi, quae Deus certe vult ab ipsis fieri, sit illa ipsa Dei voluntas, an aliud quidpiam?*

Non bene in principiis suis sibi constat Anonymus: nimium dicit, aut non satis. Fundamentum quippe obligationis obseruandi Ius Naturae collocat (§. 13.) in *ipsa rerum natura, rectaeque secundum hanc rationis praeceptis*, consistentibus (§.15.) in *quibusdam aequalitatis proportionalitatisque legibus*: supponit, *aliquam fore naturalem obligationem, etsi daretur Deum nullum esse.* Attamen *ius, quod hoc solo fluat, valde imperfectum* habet, ac terminatum eo, quod *propriae conseruationis commoditatisque cura* exegerit. Iam istae *aequalitatis ac proportionalitatis leges*, ista *rectae secundum naturam rationis praecepta*, nonne in singulis ac quibuscunque officiis locum habent? Nullum excipit, aut excipere Anonymus potest. Admittere ergo necessum habet, secretis quidem illis, quae directe Deum respiciunt, reliqua omnia, sublata etiam Dei existentia, in toto suo vigore substituta esse. Enimuero eadem semper natura rerum remanet: & quamuis de *ideis intellectus diuini* loquatur Anonymus; non in iis tamen ideis naturam rerum, nexusque inde resultantes contemplamur; quemadmodum non in subtiliori aliqua Metaphysica, egregia Naturalis Iuris ac doctrinae moralis principia quaerere consultum fuerit. Ast heic iterum, vt iam supra §.6. Anonymus *honestum* cum *vtili* manifeste confundit; quod etiam allato

socie-

societatis latronum exemplo constat. An enim honesti cura, perditi homines praedam e. g. aequaliter inter se diuidant? Num credas, illos ducturos religioni, aliquam, si fieri possit, portionem auertere, aut habendam esse talis scrupuli rationem, tanquam obseruati ipsis officii?

Nullum itaque datur medium: *obligatio* legum iusti inter homines aut prorsus non pendet a Deo, ac vnice in ipsa rerum natura fundata est, sicuti *principia Arithmeticae ac Geometriae;* aut vero in natura rerum eadem plane non fundatur. Iam autem natura rerum per se obligationem, proprie sic dictam, imponere nobis non potest. Qualiscunque se aequalitatis ac proportionalitatis, conuenientiae aut disconuenientiae nexus in natura rerum prodat: hoc solo nonnisi ad agnoscendum istum nexum inducimur. Aliquid amplius accedat, necesse est, vt constringatur libertas nostra, ac ad componendas certo quopiam modo nostras actiones compellamur. Neque ratio, in se considerata, ac semoto Creatore, qui ea nos dotauit, iniicere nobis potest necessitatem illas notiones sequendi, etsi easdem, tanquam in natura rerum fundatas adprobet. 1. Enim abstractis hisce ac speculatiuis ideis adfectus sensibiles quasdam ac patheticas ideas opponunt: in pluribus actionibus, quibus aliquis disconuenientiae nexus inest, longe viuidiorem nexum, sensum voluptatis easdem, ipso, quo suscipiuntur, momento, comitantem, nobis repraesentant. Si ab eiusmodi actionibus intellectus lumen nos auertat: multo validiore motu inclinatio voluntatis nos ad eas propellit. Cur ergo illud magis, quam hanc sequamur: si nullum existit principium externum, nullum ens superius, quod nos eo adstringat? Nonne, hac hypothesi, inclinatio voluntatis aeque naturalis

turalis eſt, ac ideae intellectus? Ratio, inquies, liquido pandit, obſeruatis conuenientiae legibus, in natura rerum fundatis, proſpectum iri melius commodis noſtris, quam ſi dirigi nos adfectibus patiamur. Aſt, miſſis quoque iis, quae ex aduerſo adfectus facile occinuerint: non hic de *vtilitate* quaeritur, ſed de *officio* ac *obligatione*. Fateor, quod iam quidem ſupra obſeruaui, ſi res penitius exploretur, deprehenſum iri, omnibus bene expenſis, commoda noſtra exigere, vt dictamini rationis autem praebeamus. Nonne vero renunciare vtilitatibus ſuis cuilibet licet, quamdiu nihil eſt, quod prohibeat; quamdiu nullus alter exiſtit, cuius interſit, vt ne rebus ſuis iſte noceat, cuique ius competat exigendi, vt iisdem inuigilet? Adeoque neglectis conuenientiae ideis, in natura rerum fundatis, *imprudenter* tantum actum fuerit: & vero imprudentia heic non opponitur *officio*, proprie ſic dicto; quandoquidem, an aliquod exſtet officium, adhuc inquirimus.

2. Verum quod inprimis ſedulo adtendendum, ac euertendae aduerſae opinioni ſufficit, hoc eſt, quod ratio noſtra, extra omne imperium Creatoris, cui eam acceptam referimus, conſiderata, reuera nihil aliud ſit, quam nos ipſi. Iam vero nemo ſibi ipſi neceſſitatem hoc vel illo modo agendi, aut non agendi, imponere poteſt. Vt enim vere locum habeat neceſſitas, requiritur omnino, vt non pro lubitu eius, qui eidem ſubiectus eſt, tolli queat: alias in nihilum ipſa abierit. Si ergo is, cui imponitur neceſſitas, ille ipſe ſit, qui eam impoſuit: liberari eadem, quandocunque placuerit, poterit; aut potius nulla adfuerit vera *obligatio*: pariter ac tranſeuntibus

in

in *debitorem* bonis ac iuribus *creditoris*, nullum superest *debitum*. Paucis, quae antiqua est SENECAE obseruatio, *nemo sibi debet*, accurate loquendo... *hoc verbum*, debere, *non habet nisi inter duos locum*. *De Benefic. Lib. V. Cap. VIII.*

Concludo, rationis etiam dictamina, quantumuis naturae rerum conformia, nullam inducere *obligationem*, donec illa ipsa ratio nobis Auctorem existentiae ac naturae rerum omnium detexerit. Et quaeritur iam, vnde tunc proueniat *obligatio*: an à voluntate Dei, an ab alia quapiam re in ipso existente?

Heic vero haud videtur valde esse ambigendum. Ex quo enim rectam de Deo notionem quis habuerit: ius, quod ipsi competat, facultatibus nobis concessis, quos lubet, limites constituendi, non potuerit non agnoscere. Neque minus fuerit liquidum, ipsum certo *velle*, homines sequi lumen suae rationis, tanquam quod in se est praestantissimum, ac solum eos ad naturae suae destinationem perducere idoneum. In ipsius porro *voluntate* quicquid ad fundandam *obligationem* pertinet, deprehenditur: quippe cum ea voluntas sit Superioris omnium hominum, ac voluntas cum vniuersis diuinae naturae perfectionibus nunquam non consentiens. Cur ergo aliud principium quaeratur, quam istud, quod omnium patet captui, ac tam prone ex nexu inter *creatorem* & *creaturam* consequitur?

Qualecunque aliud Numinis adtributum intuearis: remota eiusdem voluntate, non solidius in eo *obligationis* fundamentum, quam in ipsa natura rerum inuenies. Si per impossibile, concipere, *Epicureorum* more, Numen liceat, nulla tactum cura, an homines modo naturae rerum

ac propriae conformi agerent, vel minus: talis Numinis conspectus, vel cum maxime infinitis alias in ipso elucentibus perfectionibus, ad summum nil, nisi exemplum nobis suppeditaret; & vero exemplum per se nullam imitandi imponit necessitatem. Vel potius, nisi supposueris, Deum *velle*, vt homines, ac vniuersae creaturae intelligentes, leges iusti inter se obseruent: quo eius abierit iustitia? Aduersus quem eam exercuerit? Ad quid conduxerit? Sanctusne fuerit & iustus, si tales esse homines, vel minus, perinde quasi habeat; si non eos ad hoc ipsum strictissime *obliget?*

Dicas, quod ipsos ad hoc *obliget*, etsi iam ante suam *voluntatem* obligati fuerint: hoc vero ipso istam voluntatem heic merum aliquod accessorium, quod ad summum *obligationem* tantum validiorem reddat, constitues. Ambitus imminuetur supremae eius auctoritatis, eaque ad imperium rerum in se indifferentium restringetur. Non maior voluntati Numinis, ratione legum iusti, vis adscribetur, quam principis, patris, heri, aut cuiuscunque alterius in his terris superioris, qui potestati suae obnoxios vult honestati morum studere. Denique an in sacris litteris quicquam est vsitatius, quam vt obseruatio officii, virtutis cura, per *impletionem voluntatis diuinae* exprimatur? Quod exemplum suum (*a*) subinde Deus imitandum proponat: hoc testatur quidem, se nihil ab hominibus exigere, quod non ipse faciat, quantum supremae suae perfectiones postulant aut patiuntur; seque adeo (*b*) *asperum dominum* non esse.

(*a*) *Matth.* V. 48. *Luc.* VI. 36.

(*b*) *Matth.* XXV. 24.

*§. XVI. Atque hoc etiam non parum ad praxin verae pietatis facit. Neque enim sufficit,

ficit, ita nos Deo submissos esse, vti etiam tyranno obediremus; nec tantum timendus est ille ob magnitudinem, sed etiam amandus ob bonitatem: quae non magis a scriptura sacra, quam a recta ratione praecipiuntur. Atque huc ducunt meliora vniuersalis iurisprudentiae principia, quae etiam cum sana Theologia conspirant, & ad veram virtutem excitant. Tantumque abest, vt qui non spe aut metu a superiore, sed propensione animi recte agit, iuste non agat, vt ipse potissimum iuste agat, quadam diuinae iustitiae humana imitatione. Nam qui amore Dei aut proximi benefacit, in ipso recte facto inuenit voluptatem, (ea enim amoris natura est) neque alio stimulo indiget, aut iussu superioris opus habet: ac de tali dictum est, (a) *legem iusto positam non esse*. Vsque adeo abhorret a ratione, solam legem aut coactionem iustum facere: tametsi fatendum sit, eos, quorum animus eo perfectionis non deuenit, non nisi spe metuque obligari; & in diuinae maxime vindictae exspectatione, quam nec morte effugere detur, necessitatem plenam & in omnes valituram seruandi iuris & aequi posse inueniri.

(a) *Timoth.* I. 8.

Haec monita principiis Auctoris nostri neutiquam aduersantur: aliqua etiam a statu quaestionis abeunt. Quamuis *obligatio*, proprie sic dicta, leges *iusti* obseruandi, fundetur in vo-

 luntate

luntate Dei, qui tanquam supremus dominus nos eo adstringit: haudquaquam tamen inde sequitur, Deo tantum veluti *tyranno*, aut solo metu obediendum esse. Ac nimis profecto liberalis est Anonymus in eliciendis odiosis consequentiis ex principiis, quibus id contigit infortunii, vt ipsi displiceant. Quicunque veram de Deo notionem habet, intelligit, ipsum bonum aeque, ac magnum, eiusque voluntatem perfectionibus ipsius necessario conformem esse; sapientem adeoque ac sanctam, & quae nil, nisi iustum non solummodo, sed & nobis proficuum velle queat. Ita vt, & cum Deus nobis res in se adiaphoras iniungit, ipsi veluti patri optimo, nullatenus tanquam tyranno obtemperandum sit. Conformare sese ad sanctissimam istam ac optimam voluntatem, cui te agnoscas submissum: hoc est *ex officio agere:* hoc vniuersis hominibus necessitatem moralem, secreto omni alio respectu, imponit. Spes aut metus sunt tantum rationes, quibus ad obseruationem *officii* exstimulemur; quibus haerentem nobis forte repugnantiam superemus, ac in vehementioribus tentationibus suffulciamur.

Aliena itaque a proposito quaestio est: vter agat iustius, qui spe aut metu a superiore; an qui propensione animi recte agat? Felix ista propensio, vt sit laudabilis, lumine procul dubio collustrata esse debet, adeoque producta vera notione cum ipsius officii, tum Numinis, in quo separari recte non potest nexus Creatoris ac Rectoris generis humani, ab eiusdem *voluntate*, vt homines iustitiae leges, naturae suae conformes, sequantur.

Vt

Vt adferretur aliquid, principia Auctoris nostri ferire aptum, quaerendum foret, vter sit iustior, an qui virtuti dat operam, quia ab sanctissima Dei voluntate impositam sibi eius obligationem credat; an vero qui inscius aut immemor, se pendere a Deo, eumque velle, vt ad virtutis leges sese adtemperet, ipsas iam tanquam meras conuenientiae regulas, in natura rerum, aut etiam *in ideis aeternarum veritatum, diuino intellectui obiectarum*, fundatas obseruaret? Quaestionem deciderit Anonymus.

Obseruauerim, occasione commemoratae propensionis in bonum, insignem equidem in Deo esse perfectionem, quod non nisi modo naturae suae conuenienti agere queat: verum quod ad homines adtinet, essentialiter imperfectos ac legi alicui subiectos, (1) feliciores illos esse habendos, quam de se melius merentes, qui naturae aut educationis beneficio talem consecuti fuerint dispositionem, vt nullo negotio in officium ferantur. Ita quidem, vt qui repertis vel in naturali sua constitutione, vel in praua, cui ab infantia permissus est, adsuetudine, validioribus obstaculis, eadem vincere nititur, ac vincit, is profecto *iustior* sit, ac laudabilior altero, cui, vt bonae frugis foret, nullo fere labore opus fuit.

§. XVI. (1) *Itaque ego illum feliciorem dixerim, qui nihil negotii secum habuit: hunc quidem de se melius meruisse, qui malignitatem naturae suae vicit, & ad sapientiam se non perduxit, sed extraxit.* SENEC. Epist. LII. Vide, quae antecedunt.

Ex iis autem, quae iam dicta sunt, prorsus euanescit commodum illud, quod ex suo, excluso Auctoris nostri systemate, Anonymus *ratione praxeos verae pietatis* deriuare pertendit. Verissimum e contrario, a partibus nostris manifeste stans commodum ipsi opponere possumus. Nempe quod vtrumque illud vitiosum extremum, in quod circa hanc materiam multi collapsi sunt, pariter euitemus: quorum alterum est falsa sententia illorum Philosophorum ac Theologorum, qui statuerunt, pendere iustum a mero Dei arbitrio, & posse ipsum, si velit, contrarium iustum efficere; alterum, eorum opinio, qui iustum concipientes, tanquam a voluntate Dei liberum, idque vnice in natura rerum fundantes, virtutem quoque tanquam liberam a religione, ac Atheismum; tanquam systema, quod morali doctrinae ac Iuri Naturali omnem suam vim relinquat, repraesentarunt. Constat, quanto nisu BAYLIVS, Atheorum caussam agens, ostendere conatus sit, (a) *posse illos credere se obligatos ad sequendas rectae rationis ideas, tanquam regulam boni Moralis a bono vtili distincti.*

(a) Contin. cogit. circa cometam. art. CLII.

*§. XVII. Ex his intelligi datur, quantum iuuentutis, immo reipublicae intersit, meliora scientiae iuris principia constitui. Neque recte d. c. 11. §. 4. dicitur, *Superiorem non agnoscenti neminem necessitatem iniicere posse:* quasi non quaedam ipsa exigat natura rerum, curaque propriae felicitatis & salutis; & multa nobis imperat ipsa ratio, vt naturae melioris ductum sequamur, ne nobis vel malum accersamus, vel bonum intercipiamus.

piamus. Hoc rationis praeceptum omne, quum ſimul alios ſpectat, quorum id refert, ad iuſtitiam pertinet. Et vero licet quidam *officium* latius accipiant; de omni ſcilicet virtutis actu, etiam quum aliorum nihil intereſt, aut an eorum interſit, non conſideratur; quo ſenſu dici poteſt, ad noſtrum quoque *officium* pertinere *fortitudinem* & *temperantiam*; verbi gratia, vt valetudinem curemus; quum culpentur merito, qui non faciunt non adſpernor tamen vſum Auctoris noſtri, qui officium ad ea reſtringit, quae a iure deſiderantur.

Euerſis falſis conſequentiis, quae Auctoris noſtri principiis adfingebantur, oſtenſaque ex aduerſo firmiſſima eorundem ſoliditate: concluſionem Anonymi nullam pronunciare, credo, mihi licuerit, atque adſerere e contrario, citra damnum vel iuuentutis, vel reipublicae, hocce compendium *de Officiis Hominis & Ciuis*, omnibus Iuris Naturae ſtudioſis poſſe commendari. Si non ab omni naeuo eſt immune: ſaltem nihil continet periculoſi. Optima in vniuerſum eius ſunt principia: nec difficile foret commonſtrare, mutatis hic & illic paucis tantum lineis, corrigi id, quod non prorſus accuratum eſt, poſſe. Aequiores ſimus, ac minus prompti damnandis propter aliquos defectus, aliorum operibus: in hoc omnium eorum, qui in publicum ſcribere inſtituunt, res vertitur.

Taedet adhuc repetere, confundere ſemper Anonymum *conuenientiam* cum *obligatione*, ac

vtilitatem cum *officio*. Videamus, an obseruatio circa varium vocis, *officii*, vsum, insigni alicui inuento, quemadmodum in paragrapho sequenti promittitur, locum praebuerit.

*§. XVIII. Sed eius rei rationem habeo parum Auctori agnitam. Quoniam nempe in generali societate sub Rectore Deo, omnis virtus, vt iam plus semel diximus, iustitiae vniuersalis obligationibus continetur: neque actus tantum externi, sed etiam omnes adfectus nostri certissima iuris regula diriguntur: & digne de iure philosophanti non tantum humanae tranquillitatis, sed etiam diuinae amicitiae ratio habetur, cuius possessio nobis duraturam felicitatem spondet. Non nobis tantum nati sumus: sed partem nostri sibi alii vindicant, Deus totum.

Quod heic Anonymus pro cogitato sibi peculiari, adeoque *nostro Auctori parum agnito*, venditat, id ipsum iam veteres (1) *Stoici* Philosophi professi sunt. Atque hoc Auctori nostro parum adeo ignotum fuit, vt potius expresse de eo loquatur, tanquam de notione, quam non reiicit quidem, sed pro populari tamen habet: (2) *si popularia*,

§. XVIII. (1) *Duas respublicas animo complectamur: alteram magnam & vere publicam, qua Dii atque homines continentur; in qua non ad hunc angulum respicimus, aut ad illum, sed terminos ciuitatis nostrae cum sole metimur: alteram, cui nos adscripsit conditio nascendi.* SENEC. *de otio Sapientis, Cap.* XXXI.

(2) *Specim. controuers. Cap. IV. §. 7.*

laria, ait, *ad rem quid facerent: dici quoque posset, hunc mundum magnam esse ciuitatem, cuius supremus Rector Deus est.* Adeoque idem Anonymi, quod plurium aliorum recentiorum systemati cedit, qui dum proferre aliquid noui voluerunt, nil fere, nisi voces mutauere, ita vt denique in re ipsa ad Auctoris nostri systema recurrant. Enimuero *iustitia* illa *vniuersalis* in *generali societate* omnium hominum *sub Rectore Deo*, quid aliud est, nisi complexus legum, quas Deus hominibus, tanquam ipsorum dominus, praescribit. Ac proinde Ius Naturae omnem suam vim ab Auctoritate & voluntate supremi illius legislatoris trahit. Quod ad internorum *adfectuum* directionem, & curam conciliandae sibi *diuinae amicitiae* adtinet: suffecerit remittere ad dicta superius circa §. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 16.

*§. XIX. Nec video, quomodo Auctor, quamuis acutus, a contradictione facile excusari possit, quum omnem iuris obligationem a superioris decreto deriuat, quemadmodum locis eius citatis ostendimus; & tamen mox *Lib.* I. *Cap.* II. §. 5. ad *superiorem* constituendum requiri ait, non tantum, vt vires cogendi habeat, sed etiam vt *iustas* habeat *causas* vindicandi sibi in me potestatem. Ergo iustitia causae ipso superiore anterior est, contra quam adseuerabatur. Nempe si ad iuris originem opus est *superiore*; & rursus ad superiorem constituendum causis opus est iure subnixis: circulus orietur, quo nullus vnquam manifestior fuit.

 Vnde

Vnde enim constabit, iustas esse causas: si nullus adhuc superior exstat, a quo solo, scilicet, ius proficisci potest? Mirum esset, virum acutum secum adeo pugnare potuisse: nisi sciremus, facile euenire paradoxa tuentibus, vt praeualente sensu communi, sui dogmatis obliuiscantur. Ipsa Auctoris verba exhiberi interest, ne quid imponi videatur. *Introducitur obligatio in animum hominis* proprie *a* superiore, *id est, tali, cui non solum vires sunt malum aliquod repraesentandi contranitentibus; sed etiam iustae sunt causae, quare postulare queat, ex suo arbitrio voluntatis nostrae libertatem circumscribi. Talia enim vbi in aliquo fuerint: postquam quid velit, significauit, necesse est, in animo hominis oriri metum reuerentia temperatum, ... Qui vero nullam rationem adlegare nouit, quare mihi inuito obligationem velit impingere, praeter solas vires: is terrere quidem me potest, vt euitando maiori malo, ipsi tantisper parere satius ducam; sed eo metu remoto, nihil amplius obstat, quominus meo potius, quam illius arbitrio agam. Contra qui rationes quidem habet, quare ego ipsi parere debeam; a viribus tamen malum aliquod mihi imponendi destituitur: eius iussa impune a me possunt negligi; ni potentior aliquis huius auctoritatem proculcatam adser-*

tum

tum eat. Ratione autem, quare quis postulare queat, vt ab altero sibi obtemperetur, sunt: *si ab isto in hunc insignia quaedam bona sint profecta: si constiterit, eum & bene huic velle, & rectius, quam ipse valet, eidem prospicere posse: simulque si actu iste huius directionem sibi vindicet: & denique si quis vltro alteri se subiecerit, & in ipsius directionem consenserit.* Hactenus Auctor. Sed qui bene haec examinauerit, satis animaduertet, nec sibi constare Auctorem, nec difficultati satisfacere. Sane si neque coactio sine rationibus, neque rationes citra vim sufficiunt: cur, quaeso, cessante vi, superstitibusque solis rationibus, non redibo ad libertatem, quam dicor habuisse, quum nondum admota vi, solae rationes adessent? Quod enim Auctor ait, *metu remoto, nihil amplius obstare, quominus meo potius, quam alterius arbitrio agam,* valebit, etiamsi rationes adsint. Quod si vero rationes iam solae obstant, cur non solae obstitere etiam ante metum? & quam, quaeso, vim rationibus vltra seipsum metus dabit, quam sine rationibus non praestat sibi? An adfectus iste, parum durabilis, characterem quendam indelebilem inuitae imprimet menti? Finge hominem, qui alteri ex solis rationibus obedientiam debet, eiusdem mox viribus adigi; & tamen in eo ani-

animo perseuerare, vt non vltra obedire velit, quam cogatur: non adparet, cur ideo, quia semel coactus est, perpetuo subiiciatur. Velut si aeger Christianus a medico Turca capiatur: adeone iam praeceptis salutaribus, diu ante cognitis, sed nunc necessitate armatis, obstringetur, vt etiam data aufugiendi occasione, magis exinde ad temperantiam obligetur, quam ante captiuitatem? Alterutrum ergo dicendum est: vel rationes ante vim obligare, vel nec obligare vi cessante.

Exprobratum Auctori nostro vitiosum circulum dilabi ab illorum oculis confido, qui dicta superius ad §. 15. legerint. Omnis *superior*, infra Deum, auctoritatem habet nitentem rationibus, quarum *iustitia* ab aliquo Iuris Naturalis praecepto pendet, adeoque etiam ad illius *iusti* leges refertur, cuius *obligatio* vere a *superioris*, aut *Regis Regum*, ac *Domini Dominantium* voluntate emanat. Verum *ius* imperandi, supremo illi Enti competens, *rationibus* superstruitur, quae *iustitiam* suam secum vehunt; nec mutuari aliunde vim vllam opus habent. Nondum cognito Deo, aut semota eius existentia, nil satis magnum conspicimus, quod voluntatum nostrarum deposcat subiectionem; nil satis iustum, quod actionum nostrarum norma necessario haberi debeat. Neque etiam in natura rerum, libertas nostra, eximia illa facultas ex intimiori naturae nostrae constitutione oriunda, quicquam inuenit, quod ad ipsam constringendam satis habeat validitatis; illi *conuenientiae*, *ordinis*, *decoris*, *hone-*

honestatis nexus, quibus tunc *iustum* absoluitur, merae speculatiuae notiones remanent, donec nobis constiterit, illum, qui naturam rerum, ac rationem ipsas perspicientem atque adprobantem condidit, *velle*, vt iisdem externos & internos nostros motus conformemus. Ibi incipit *officium*: Entis summe perfecti voluntas, nostrae est norma, atque is, a quo quicquid sumus, accepimus, exigere procul dubio potest, vt ne quicquid forsan nobis in mentem venit, proprio arbitrio suscipiamus. Deprehenso in eius voluntate obligationis fundamento, iam in eiusdem bonitate & potentia validissimas vtilitatis rationes, quibus ad obseruandum officium efficacissime excitemur ac moueamur, deprehendimus. Annon solidissimum istud sit, ac optime cohaerens systema, lector iudicauerit.

Circa id, quod de *viribus*, coniunctis cum *rationibus* tradit Auctor noster: ad vocem, *impune*, quae in locis citatis exstat, ac sententiae ipsius clauis quidem est, adtendere par fuisset. *Qui*, ait, *rationes quidem habet, quare ego ipsi parere debeam; a viribus tamen malum aliquod mihi imponendi destituitur: eius iussa IMPVNE a me possunt negligi; ni &c.* Non dicit, *recte possunt*: non statuit, cessare ideo officium; *iustas causas* ideo vim suam amittere: loquitur de efficacia, quam, pro ingenio ac dispositione plerorumque hominum, exserere tunc istae rationes aptae fuerint. Excutiendis omnibus, quae Anonymus hoc loco nectit, ratiociniis, haec suffecerint.

Fateor nihilominus, Auctoris nostri doctrinam heic non satis esse perspicuam, ac melius distinguendum fuisse id, quod superiori proprie *ius* imperandi adtribuit, ab eo, quod ipsi facultatem dat *efficacitet*

taciter imperandi; prout illud tetigi in breui nota, quae prima est ad §. de quo agitur. Non haec mihi est indoles, vt auctoritate me patiar occoecari, aut excusare quenquam quacunque etiam ratione velim: quin obseruari poterit, me, sequente ibidem ampliori nota, alia minus accurate posita reprehendisse, quae aut non animaduertit Anonymus, aut condonare Auctori nostro dignatus est. Verum non obstant leues naeui, quin rectam ingressus sit & docuerit viam, ac eius systema in vniuersum optime fundatum sit. Etsi illud melius, vt videtur, quam ipse, explicuerim, correxerimque nonnulla ex parte: absit tamen, vt debitam ipsi laudem mihi arrogem, aut non eidem proprias meas cogitationes, quibus occasionem suppeditauit, adscribam.

Vnum addam tantum, circa exemplum ab Anonymo propositum, de *aegro Christiano* a *medico Turca* capto. Vti hic captiuus, non qua aeger, captiuus est: ita nec medicus dominus est corporis istius, qua medicus. Diuersi hi omnino sunt respectus. Vnde non video, quam ob rem hic comparentur praecepta istius medici, qua medici, (vel potius materia praeceptorum eiusdem: nec enim supponitur, vt deberet, ipsum haec praecepta, antequam caperetur aeger, mandauisse, sed tantum illa aegro iam ante pro salutaribus fuisse cognita) quam ob rem, inquam, comparentur ista praecepta, quatenus ante vel post aegri captiuitatem mandata sunt. Ante & post, praescriptis aegro vtilibus medicamentis, medicus semper agit, tanquam medicus, non tanquam dominus. Aut si necessitatem medicamento vtendi imponere aegro instituat: haud amplius tunc agit tanquam medicus. Verum siue medicus, medicamentum praescribat tanquam medicus, siue tanquam dominus: obligatio eo vtendi aliun-

aliunde prouenit, nempe ab illa lege naturali, quae vult, vt acceptam a Deo vitam quisque nitatur conseruare, adeoque in hunc finem omnia legitima media, a quocunque illa sibi offerantur, adhibeat. Inde quod de *data aufugiendi occasione* memorat Anonymus, quin totum omnino exemplum nihil ad rem facit. Accedamus denique ad Epilogum.

*§. XX. Haec satis ostendunt, deesse Auctori principia certa, quibus veras iuris rationes constituat: quoniam principia pro arbitrio ipse effinxit, quae sibi sufficere non possunt. Ceterum fundamenta & communia omni iuri, (etiam quod ex aequo & bono tantum descendit) & propria stricto, (quod etiam superiorem constituit) alias indicata sunt. Et vt dicta paucis recolligamus, in vniuersum dicendum est, *finem* Iuris Naturalis esse bonum seruantium: *obiectum*, quicquid aliorum interest, & in nostra est potestate: *causam* denique *efficientem* in nobis esse rationis aeternae lumen, diuinitus in mentibus accensum. Haec tam plana & simplicia, credo viris quibusdam acutis nimis obuia visa esse, atque inde paradoxotera quaedam excogitata, quae nouitatis specie blandirentur: quod neque priorum foecunditas, neque horum imperfectio satis perspiceretur. Haec ad Te, VIR SVMME, perscribenda putaui, vt adpareat, opus *Pufendorfianum*, etsi minime adsper-

adſpernandum, in ipſis tamen principiis multiplici emendatione indigere. Ceterum ad particularia nunc deſcendere non vacat. Vale.

Oppoſitam concluſionem, ex dictis fluentem, Lector meo loco elicuerit. Sufficit mihi, verbum circa principia, quae Auctoris noſtri fundamentis ſubſtituere vult Anonymus, adiicere.

Fateor quidem, me in illis nihil niſi valde vagum reperire. Id, quod pro *cauſa efficiente* Iuris Naturalis (hinc enim incipiendum) venditat, generale principium eſt omnium ſcientiarum naturalium: an enim vlla exiſtit, vere talis, quae non ab *aeternae rationis lumine, diuinitus in mentibus noſtris accenſo*, emanet? *Obiectum*, (aut, ſi accuratius loquaris, *materia* Iuris Naturalis: obiectum enim proprie ſunt illi, erga quos ius illud eſt obſeruandum) *obiectum*, inquam, prout hoc Anonymus conſtituit, depromtum ex generalitate, in qua remanet, ad principium *ſocialitatis* reducitur: nec enim crediderim, Anonymum his verbis, *quicquid aliorum intereſt*, velle ipſum Deum comprehendere, adeoque innuere, aut credendi occaſionem praebere, Dei intereſſe, vt ipſi obſequia noſtra exhibeamus; illum, qui *ipſe ſibi ſufficit*, creaturis ſuis indigere, vtilitatemue aliquam ex earum actionibus capere poſſe. *Finis* denique Iuris Naturalis, quem *bonum* eſſe *ſeruantium* docet Anonymus, nihil, quod non omnibus diſciplinis practicis commune ſit, ſiſtit: ſingulae *bonum* aliquod aut commodum habent propoſitum; & ſciendum reſtat, quodnam illud ſit, quod Iuri Naturae peculiariter conueniat. Suntne iſta *lucidae* illae *foecundaeque* definitiones, quae nobis deerant?

Lauſannae d. 1. Octobr. 1716.

F I N I S.

